20781 Pankica Romčević

Car Dioklecijan.

Historijski roman.

Napisao

Dr. Velimir Deželić.

ZAGREB

TISAK I NAKLADA ANTUNA SCHOLZA.

1906.

I. knjiga.

Prvo poglavlje.

Aperova sanja.

Na zidine grada Kalcedona u Maloj Aziji nahrupio je sredinom mjeseca rujna god. 284. silan narod. Pročulo se, da se vraća golema rimska vojska iz pobjedničke vojne, što ju izvojeva imperator Karo protiv Peržana. S tom vojskom imao je doći i mladi car Numerijan s čitavom carskom pratnjom.

Sve to zanimalo je kalcedonske gradjane i gradjanke i oni su ostavili svoj posao i pohrlili na gradske zidine, da vide čudo nevidjeno.

I zaista već iz daleka vidjela se rimska vojska, s početka tek kao oblak na skrajnoj točki horizonta, a onda se taj oblak pretvorio u neku grdosiju i golemu ažđaju iz koje stali izmiljavati oboružani strielci i praćari, pješaci s velikim štitovima, što su ljeskali na suncu, vojnici Rimljani sa sjajnim mjedenim i gvozdenim kacigama te dugim kopljima; napokon konjanici, vojnik do vojnika, četa do čete. Čitave legije! Čitava se vojska kano valovlje morsko stala razlievati po prostranoj poljani, što se razširila na ulazu tračkoga Bospora naprama Bizantu.

Sunce je žarilo i peklo na goljeti i zelene vrhunce, na litice i jazove, na brdašca izkićena bujnom lozom i smokvama, na žuta žitna polja i na biela sela i gradove, kad se je rimska vojska, iza dugih, brzih maršova, iza punih osam mjeseci napornoga hoda sve tamo od Tigrisa

prama Propontisu, napokon nalazila pred starim megarskim gradom Procerastisom, nekoć ponosom i dikom Bithynije, a sada tek tvrdjavom na starim mirima i razvalinama nekadanje slave — Kalcedonom.

Tu je napokon mogao da opet odpočine rimski orao. Iz tisuću grla rimskih vojnika vinu se uzvik veselja. I caru Numerijanu, mislili mnogi, dobro će doći taj počinak.

Mjesece i mjesece nisu ga vojnici vidjeli. Za svojim mrtvim otcem Karom, toliko je plakao mladi car, da su mu oči obolile. Poradi toga morali ga nositi uviek u nosiljci, zastrtoj zavjesama. Bila je doduše razkošna i zlatom i ružama izkićena, imala je zavjese od najtanje maloazijske svile, ali što je to koristilo, kad je u njoj počivao mladi car kao živi mrtvac nevidiv očima običnih smrtnika.

Došavši pred Kalcedon podigli za cara odmah sjajni čador od grimiznog platna, izkićena zlatnim resama. Predanj postavili na visoku motku od tuča, taj stari znamen rimske slave i moći. I kako su čador podigli unesoše unj, smjesta carevu nosiljku, a da se car nije nikome niti pokazao, dapače niti onima, koji su boravili neposredno u njegovoj blizini.

Samo Aper, carev tast sa četom crnaca okruživao je nosiljku i ušao u čador s još dva tri roba.

Odmah, kako se je nosiljka izgubila u čadoru spustiše zavjesu, tako da je bio čador sa sviju strana zatvoren. Kod imperatora ostade samo Arije Aper i nitko drugi.

Tast je bdio i stražio nad životom mladoga cara Numerijana, svojega zeta, kao nad zjenicom oka svoga. To je bilo svakome poznato već odavna.

Oko careva loga utaborila se čitava ostala vojska. Bila je to vrlo šarena i vrlo raznolična vojska: visoki, koštunjavi Iliri sa svojim vodjama Dioklesom i Maksiminijanom, mali plećati Heleni, sumorni Egipćani, ponosni Germani i numidijski crnci. Sa sviju strana prostrane rimske carevine bilo tuj legija. Nalazila se tuj i glasovita tebanska legija pod slavnim svojim zapovjednikom Mauricijem.

Čitavu vojsku, ako i jest bila raznorodna, obuze u taj

čas jedna želja, jedna misao, kako da počine umorna tjelesa i nasiti golemi glad.

Kano divlje zvjeri na plien, tako su navalili vojnici na lozne vinograde i na smokve i potrgali sladko grožđje samo da utaže prvi glad.

Medjutim se je i grad Kalcedon pobrinuo, da vojska ne ostane bez živeža.

Čitav niz deva nosio je na grbavim ledjima zairu za gladne Rimljane; a što nisu nosile deve to su vozile mazge u kolima.

Doskora se stade dizati dim nebu pod oblake sa ognjišta, koja su pripalili rimski vojnici i doskora se stali vrtjeti ražnjevi.

I sve veći žamor i sve veća vika nastade u logoru. Mars je za čas morao uzmaknuti Bogu Baku i veselje razliegalo se taborom od jednoga kraja do drugoga.

Sve je bilo sretno i veselo.

Samo ondje u srcu čitavoga logora, u glavnom čadoru ležao je na velikom iztočnom sagu sumoran, bolan gospodar rimskoga svieta, car Numerijan.

Na visokom čelu bile mu krupne kaplje hladnoga znoja, a bolno bliedo lice pokazivalo je težku bolest, koja mu tišti tielo.

Pokraj njega stajao je u sjajnom oklopu Arije Asper, tast njegov, prefekat pretorijanaca.

Bio je to ogroman plećat čovjek. Duga crna brada pokrivala mu duboka prsa, a mrki pogled počivao je na bliedom carevom licu. Bio je to pogled jastreba, koji vreba na plien.

— Oče! — zavapi car jedva čujnim glasom — oče!

— Što je sinko? — progundja Arije Asper, prignuvši se k zetu i nastojeći, da mu glas ne bude opor. — Što želiš?

— Oh . . . nesretan sam i biedan. . . .

— Zašto, dječače moj?

— Eto sad smo na vratima naših krajeva. . . Tamo prieko je Bizant i sve bliže ćemo prama Rimu. Zar ne?

— Koliki teret, kolika muka! — upadne car.

— Što jaučeš tako? Ta ti si imperator. Tvoje zdravlje će ti se vratiti, kako stupiš iz ovih azijskih para. Pred

tobom će se klanjati puci i narodi. Sličan ćeš biti Jupitru, koji trese i grmi.

— Hahaha — nasmija se gorko mladić — ja i Jupiter, ja da grmim i tresem. . . Izledam li ja nalik Jupitru gromovniku. Pogledaj mi samo te ruke. Sama kost i koža.

I jadni car izpruži prama Aperu svoje ruke, koje su u istinu bile povenute i suhe.

Ali Arije Aper, koji se je i sam začudio toj skeletnoj suhoći reče:

— Ozdravit ćeš, kad budeš sve imao, što ti srce zaželi, i kad ćeš doći u Rim, gdje ima najboljih liečnika. Rimski ti je senat sklon i ljubi te. Tvoje pismo, što si ga sam sastavio senatu, tako ga je oduševilo, da je naložio, neka se tvoj kip stavi u Ulpijskoj biblioteci s napisom: „Najmoćniji govornik" što dakle hoćeš?

Numerijan pokuša se uzpraviti svojim slabim rukama na svom logu, zakrvavljene od upale oči podignu k Aperu i uzkliknu:

Ti još pitaš. . . zdravlje hoću, zdravlje i ništa drugo. O Arije, o Arije! Ne znaš li, što se bori i lomi u ovim hripunjavim slabačkim prsima. . . Sve mi se čini, da otajstvene kćeri Ananke, što u bielim odorama, s viencima na glavi uz kolovrat sjede i pjevaju sudbinu smrtnih ljudi, meni nisu sklone. Ja već čujem, kako Atropos izgovara strašne riječi i drži nož nad niti mojega života. O, kako teško nositi lovor imperatorov na glavi. Htio bih, da budem slavan, kao Julije Cezar, jak kao Herakle, a osjećam da su mi mišice slabe, da ne imam snage stupiti svojom nogom na glavu hidre, što se diže na rimski imperij, da ga proždre.

— Pusti te lude brige, sinko, bogovi će dati, te ćeš postati zdraviji, a s tvojim zdravljem doći će u tvoje žile nova snaga.

Arije Aper pogladio je rukom bradu, pa i za čas pokrio oči. Osjećao je da bi ga mogao izdati izraz njegova lica da laže.

On je već odavna vidio, da mladi imperator, muž njegove kćeri, polagano zamire, a kad i nebi zamirao nije se uzdao u njegovu snagu. Rimski je imperij trebao snažnog

cara, Numerijan bio blag i miroljubiv, njegovi danci su prolazili u sanjama i fantazijama, njegove rieči bile slične neprestanim stihovima. Bio je rodjen pjesnik i govornik, ali imperator. Ne, zaista ne .To je Aper davno znao. Za njegovu je ruku lira a ne mač.

— Ne govori mi o bozima— uzdahne Numerijan — bozi su ljudima zavidni za ono malo sreće, što je imadu. Liepo veli Aishil: uz cvjetno zdravlje vreba zlobna bolest; upravo onda kad ladja najradostnije valovima plovi, upravo onda razbija se na sakrivenoj hridi. . . . A još ljepše pjeva Sofokle, da ne ima smrtnika, koji bi bio sretan. Nemoćan kano slabo lišće, prolazan kano sjena, tašt kano varava slika sna, takav je čovjek; njegova sreća nije drugo ništa nego bieżna varka, pred smrću ne možeš nikoga nazvati sretnim. . . .

Dok je ponavljao ove pjesnikove rieči, sjedio je Numerijan na svom krevetu, jednom je rukom držao srce, kao da mu želi izkočiti, a njegove su oči gledale tako čudno, tako neobično, kao da to govori neka pojava iz drugog svieta, iz carstva smrti, a ne običan čovjek.

— Umiri se — progundja s nešto ironije Aper, koji nije volio takovih razgovora — Ti tvoji pjesnici pomest će ti još posve mozag. A ja ti velim, sviet je od onoga, koji si ga znade pokoriti. Život je pseto, koje sluša bić gospodarev.

Svaki je sam gospodar svome životu. Svaki je svoje sreće kovač.

— Ti zaboravljaš na zavist bogova — uzprotivi se car.

— Ah mani se bogova. I oni umiru. Pa da nas napokon ni neznaš, koji je pravi. Svaki se klanja svojemu. Još nikad nisu tako prazni bili hramovi, kao sada. Najbolje je još kad je čovjek sam svoj bog.

Numerijan htjede, da nešto rekne i da zapreči tu hulu na bogove, ali tuj ga prekinu suhi kašalj, koji potraja nekoliko časova.

U to već Arije Aper s prezirnim, jedkim smješkom okrenuo od njega i pristupio u zadak čadora, gdje je na klupi stajao bakreni vrč pun vina.

Aper nagnu piti.

Kako dugo, kako strašno dugo trajao mu ovaj put iz Male Azije u Evropu. Kako dosadan, kako glup, a on Aper, nije se niti najmanje primakao svome cilju. Već davno je tome, prije nego li su rimski vojnici u Sriemu uzeli život caru Probu, jer je sadio vinograde, već onda stade ga mučiti misao, koja ga nije više nikada ostavila. Vidio je kako se uzdižu na rimsko priestolje carevi nizka roda, rodjeni u zibci kakove ilirske potleušiče i poput furija stadoše ga progoniti misli o slavi o moći i dalje, dalje čak o carskom dijademu.

Kad je iza umorstva Probova izvikan carem Ilirac Karo, šestdesetgodišnji starac, pa kad je oba sina Karina i Numerijana imenovao suvladarima, cezarima, podielivši prvome za priestolnicu Rim, a drugoga, svoga miljenca, uzeo sa sobom u perzijski rat, onda je izgledalo, da će se obistiniti zlatni san Arija Apera.

Ta Numerijan je bio njegov zet, muž njegove kćeri. Karo, otac Numerijanov, sretno vojujući s one strane Tigrisa, umre nenadano, na otajstveni način. U noći kad su striele bljeskale nebom, kad je grmilo, kao da se zemlja trese, u noći užasa i strahote nadjen je Karo mrtav.

Arij Aper razglasio je prvi, da ga je ubila munja. I opet je bio bliže svojim ciljevima i opet se je popeo više na ljestvici svojih nada. Vojska je bez prigovora izvikala novim imperatorom sina miljenika Karova, Numerijana, njegova zeta.

Sad je bar donekle bio zadovoljan. Njegove noge približile se priestolju. Kći njegova postala je rimskom caricom, a on eto ocem imperatorovim. Biti otac imperatorov nije nipošto bila mala stvar, to više, jer ga je mladi zet slušao kao pravi sin svojega oca.

Na Aperov nagovor prekinuo je mladi car rat protiv Peržana i poveo vojsku u Evropu. Vojska je i onako bila prestrašena od munje, koja je ubila staroga cara i mislila je, da je to znak, da bozi neće rata, te je voljno slušala novoga cara, koji joj omilio od prvoga časa.

Tako je prošlo nekoliko dana, iza kako je proglašen

Numerijan carem i već se vojska stala kretati prama Bosporu.

U to zahvati mladoga cara težka boljetica i vidilo se, da gine dan i dan.

To prestraši Apera.

Što ako mu zet umre?

Zlatni njegov san razplinut će se u ništa i ono, što je toli vruće želio, pretvorit će se u dim. To sve ga ne bi toliko plašilo, da samo nije Numerijan neprestano govorio o svojoj smrti i o tome, kako će vojsci preporučiti za imperatora svoga brata, rimskoga cara Karina. Od onoga časa, kad no te rieči iz ustiju carevih čuo, Aper nije više imao mirnoga časka.

Izprvice nastojao je mladića uvjeriti o tome, da će ozdraviti, a uz to mu je stao na sve moguće načine ocrnjavati brata Karina, iztičući pri tom svoje vrline, ne bi li tako Numerijana sklonuo, da za slučaj smrti njega, svoga tasta preporuči vojsci. Ali bilo kako mu drago, nije mu ni jedno ni drugo polazilo za rukom, Numerijan, koji ga je inače toli rado slušao, sve većma je dolazio do uvjerenja, da će na samrti preporučiti za imperatora svoga brata.

U tom ga utvrdjivao i san, koji je imao neke noći Ukazao mu se u tom snu njegov otac i nalagao mu, da imperatorsku čast prije smrti preda Karinu. Sve to rekao je zet tastu. Sve to mutilo je mir Aperov. I izprva kao nagla i hitra munja munu mu glavom, kao neka crna napast, grozna misao. Treba učvrstiti vlast, treba zapriečiti, Apere, da ti izbjegne vienac imperatora! I ta misao gonila ga i proganjala danju i noću, sve više i više. Obavijala ga poput neke tajinstvene koprene i nije mu se više puštala odagnati. Izprvice zgrozio se na nju, kasnije se na nju priučio i sve više vidila mu se koristnom, da spasonosnom. Treba zapriečiti, da se pred smrću proglasi vojsci imperatorom Karina.

A gle! Sada je tuj ležao pred njim i driemao taj nemoćni dječak. Što ga je smetalo, da tome lomnom životu učini napokon ipak kraj, kako je to već davno odlučio. Ta zar nije već davno upozorio legije, da je bolestan, zar ga nije zatvarao od svieta u nosiljci i u šatorima, samo za to da

ne dodje u doticaj sa svietom. A sada se je napokon moralo dogoditi ono, što je odlučio. Njegovi crnci na čelu im Afrikan izvikat će njega Apera, carem, kako se sazna, da je umro Numerijan. Što dakle krzma?

I on opet segne za vrčem. On, koji je tolike svojom rukom ubio nekako se je žacao da počini zločin i da ubije muža svoje kćeri.

Izpivši vrč stavi ga na tle i stane se šuljati, do Numerijana. Približivši mu se posvema, promatrao ga je časak pogledom punim mržnje. Tad, najednom, razkolači oči i pogledom divlje krvoločne zvieri ustrmi se na svoju žrtvu i stade ju gnjaviti gvozdenim rukama oko vrata.

Nastade kratki hropot cara, koji je umirao i za čas bi sve svršeno. . . .

Prošlo je više sati, a Aper nije ništa uradio. Ovršivši svoje djelo zapade neko vrieme u neku letargiju. Nije sam znao pravo, što da uradi. Tek iza poduljega vremena dodje mu na pamet misao. A što sada? Bi li odmah objavio, da je car umro ili bi još neko vrieme zatajio njegovu smrt, da onda proglasi, da je umro naravnom smrću? Trebalo je ipak par sati, da se sporazumi sa svojim prijateljima, kako da njega izviču carem.

To ga prinuka, te nije odmah najavio katastrofu. Da cara odmah sahrani i to nije mogao, to bi bilo opasno. Vojska je morala vidjeti trup mrtvaca, jer inače bi ga to moglo dovesti na sumnju, da ga je Aper ubio. Svakako je trebalo, da se Aper požuri, jer inače moglo bi biti sve prekasno.

Sutra, da sutra bit će odlučan čas. Do sutra nije se smjelo ništa saznati o smrti carevoj.

I zaista čitavu noć i čitav dan ležalo je već carevo truplo u čadoru, a da Arij Aper nije znao, što da s njim učini.

Od svojih najboljih prijatelja nije dobio povoljne viesti. To ga stalo uznemirivati.

Još ga je više uznemirivalo to, da se carevo tielo toli brzo razpada.

Mrtvački vonj stao se razlievati zrakom.

Bilo je jasno, da bi ga taj mogao odati i on pokuša, da cara polije nekim mirodijama.

Ali uzalud. To je samo ponešto ublažilo mrtvački zadah, koji je izpunjao čador.

— Što da učinim s tom prokletom lješinom — pomisli Aper.

Ali odgovora nije znao sam sebi dati.

Bilo mu je da očaja.

Samo da mu već dodje vodja crnaca Afrikan, kojega je s obilnim darovima poslao k nekim uglednim generalima vojske, da ih za sebe predobije.

Ali Afrikana nije bilo, te nije.

Strah poče obuzimati ubojicu. Ono čuvstvo neizvjestnosti, koje više muči no sama smrt. Vidilo mu se, kao da trup umorenoga nanj ceri i da mu se ruga. On bi najvolio, nekud da zakopa to truplo. Ali Afrikana još ne ima . . . . te ne ima. Bilo bi skranje vrieme. . .

Nedaleko od careva šatora nalazio se putujući glumac Genezije u krugu rimskih vojnika i kockao se sa drugovima.

— Me Herkle! — reče napokon, odbacivši kocke — tako mi Herkula, ovdje mi vonja kao po mrtvacu.

—Idi — odvrati mu drug — tebi uviek nešto vonja, tebi bi morali uviek pod nos kaditi tamjan i mazati te ružinim uljem, ti si pravi sibarit.

— Ne, ne . . . povika u taj čas Torkvato, treći drug u kockanju — Genezije ima pravo i meni vonja po mrtvacu.

— Pa do vraga, neka vonja, nismo babe, da nas takova što smeta. Mislim, da na ratištu perzijskom, gdje smo sjekli glave i ubijali Peržane nije mirisalo drugačije no po krvi i lješinama.

I opet prodje nekoliko vremena u miru. Vojnici poliegali. Jedan cvrkutao nešto kroz zube, snivao o dalekoj, debeloj heteri Asklepiji, što negdje na njega misli pod zadimljenim Vezuvom, treći si čistio štit, da opet zasvietli u svom sjaju.

Ali Torkvato nije se smirio.

Polagano odšuljao se je onamo, odkud dolazio mrtvački vonj.

Za nekoliko časaka vratio se je sav blied i smućen.

— Što ti je? — skočiše vojnici, njegovi drugovi, videći ga tako smućena.

— Braćo — reče on, sileći se da govori, i da gospoduje svojom uzrujanošću. — Braćo! Ovaj mrtvački vonj dolazi iz carskoga čadora.

— Iz carskog čadora! — uzkliknuše svi zapanjeno.

— Meni se čini — nastavi Torkvat — naš car Numerije je mrtav.

— Mrtav! — ponovi prestrašeno Genezije drugi vojnik.

— Ubili nam cara, a sada taje.

— Bogovi! bi li to bilo moguće — zavikne jedan od vojnika, a ruke mu prihvate mač.

— Treba da se o tom uvjerimo.

— Treba da na svoje oči vidimo.

Genezij mahne odlučno rukom:

— Aper, prefekat pretorijanaca zabranio je ulaz u čador pod prietnjom smrtne kazne.

— Dobro dakle, mi se ne bojimo niti Apera, niti njegove smrtne kazne. Ako je car mrtav, što je onda Aper? Mi se moramo uvjeriti, jeli car živi ili ne?

— Da, da! mi se moramo uvjeriti — poviknuše jedni.

— Napried dakle! — viknu Genezije — ako se ne bojite smrti vi, ne bojim se je niti ja.

I za čas bila je četa spremna.

Svladavši stražare, što su čuvali čador, u tili čas prodrieše unutra.

A tuj su imali šta i vidjeti.

Na zemlji ležalo je mrtvo tielo mladoga imperatora, izpruženo, bliedih obraza. Mrtvački vonj izpunjao je šator i širio se zrakom.

— Braćo — povikne Genezij — Aper nas je za nos vodio. On nam nije htio kazati smrt vladarevu.

— Prevario nas — povikne drugi.

— Brzo — povika Torkvat i izvadi naglo mač iz korice.

— Potražimo ga — opet povika onaj prvi.

— Neka nam dade račun.

— Da neka nam dade račun — čulo se sve više glasova.

— Uhvatimo ga, svežimo ga.

Od misli do rieči, a od rieči do čina nije prošlo već nekoliko časova.

Aper bio je orijaš tielom i on bi se nadčovječnom snagom borio protiv svakog neprijatelja, ali bilo da se nije nadao tako nagloj navali, bilo da je mislio e će njegovo dostojanstvo vrhovnoga pretorskog zapovjednika utjecati na vojnike, bilo da se je smatrao popularnijim nošto je bio, on je nedaleko od šatora stajao mirno, ništa zla ne sluteći.

U taj čas zgrabiše ga čvrste šake nekog Ilira. Aper nije imao kada nit da trgne mač iz korice, kad priskočiše već i drugi vojnici i baciše ga na zemlju.

Aper im se otimao. Nekoliko put pošlo mu dapače za rukom, da je oslobodio ruke; te da je stao oko sebe kao biesan udarati i lomatati.

Ali i sam je uvidio, da polučiti ne može ništa. Svaljen na zemlju, kako da se uzdrži proti tolikim jakim oboružanim ljudima?

— U pomoć! — stade vikati kao biesan — u pomoć! a sliepočice mu divlje nabujaše na čelu, a krvava pjena pojavi mu se od biesa na ustima.

— Zaludu zoveš pomoć — nasmije mu se jedan vojnik, koji mu je upravo vezao težke lisičine oko ruku.

— Ali prevario se.

U istinu nastade na Aperovo zapomaganje malo kreševo. Najvjernije sluge Aperove pokušaše, da spase gospodara.

Afrikanus, crni zapovjednik afričkih četa, a najvjerniji pristaša Aperov, koji je upravo stigao, pokuša na čelu svojih strielaca, da probije četu onih rimskih vojnika, koji su vezali Apera. I bilo bi se dogodilo bez sumnje užasno krvoproliće u samoj rimskoj vojsci, da nije Torkvat, skočio izmegju obiju četa i, razkrilivši obe ruke, zaorio gromkim glasom:

— Mir junaci! Dolje vaše lukove! Mi shvaćamo vašu vjernost prama svome gospodaru i divimo joj se, ali što će te polučiti? Ništa! U onaj čas, kad jedan naših

padne pogodjen vašom rukom, razkolit ćemo glavu vašem Aperu. Budete li pako mirni, jamčimo vam svojom glavom, da se Aperu neće ništa dogoditi prije, dok ne bude sudjen. Mi smo ga svezali, jer je na njemu užasna sumnja, da je ubio našega gospodara Numerijana, ako je to učinio stići će ga kazan bogova. Ako ne, minut će ga sve zlo. Čemu dakle da se borimo, da se ubijamo, Naših mišica treba u ratu protiv Peržana i drugih rimskih neprijatelja; a ne da ovdje gubimo život, lijući rimsku krv. A znajte — reče naglasivši osobito ove izreke, — a znajte junaci — pa da vas je i deset puta više vi biste morali svi umrieti pred nama, ta vidite, da iza nas stoji ogromna vojska, uz nas proti vama. Ne gubite dakle ludo glave.

Vodja crnaca Afrikan mahnu na to glavom i dade znak svojim četam, neka ne strieljaju.

Torkvato pako nastavi, okrenuvši se k vojnicima:

— Cara više ne ima. Car je mrtav. Aper je okovan. Strielce sam crnce primirio, jer sam im zajamčio glavom, da Aperu ne ćemo ništa učiniti. Što dakle, da uradimo, kamo dakle da odvedemo Apera?

— Govori, što misliš ti — povika mu vojnik, koji je sa svojim drugom upravo izpravio na noge Apera, koji se više nije otimao, jer je uvidio, da mu ništa ne koristi.

— Ja mislim — nastavi Torkvato — da je sad prvo zamoliti tribune i vojskovodje, neka izaberu novoga imperatora, a Apera ćemo odvesti Dioklesu, zapovjedniku carske tjelesne straže, neka ga čuva tako dugo, dok ne bude izabran novi imperator.

Kao grom iz vedra neba prosu se čitavim taborom glas:

— Car Numerijan je mrtav.

— Car Numerijan je ubijen.

Od usta do usta, od legije do legije, poput munje brzo razširio se taj kobni glas.

Jauk i lelek zaori zrakom i iz tisuću grla zaori:

— Car Numerijan je mrtav. Car Numerijan je ubijen.

Kano da je neka ogromna mora crnim plaštem pokrila cieli logor, tako se se za čas vesela buka i pjevanje pretvoriše u plač i jauk.

Slabi i bradati starci plakahu glasno, proklinjući ubojicu, a mladi i jaki vojnici grčili pjesti i hvatali se mača, sazivljući bogove, neka ih vode na osvetu.

Poglavlje drugo.

Pravi vepar.

Još isti dan sastali se tribuni rimski i drugi vojnički poglavice, da izaberu novog imperatora.

Dok je crnac Afrikanac još uviek snivao o carstvu svojega prijatelja Apera, pomišljali neki na brata Numerijanova Karina, koji je kao Cezar vladao u Rimu.

Tomu se je u častnom sboru opro prvi Maksimijan, rodom iz Sirmiuma (Mitrovica) na Savi.

— Ovaj častni zbor nije — zagrmi surovo oporim svojim glasom — nije krdo goveda, te nebi znao razlučiti, što je dobro, što zlo. Pokojni otac Karinov sam je jednom izjavio o Karinu, kad je čuo o njegovim opačinama: „Ono nije moj sin. Zar se ne sjećate, kako ga je htio i svrgnuti kao cezara? Hoćete li na priestolju rimskom nove Nerone? Hoćete li da ludost vlada?Kako ja mislim samo je jedan čovjek medju nama, koji u taj čas imade sva svojstva za vladara. On je hrabar kao vojnik, što je toliko put dokazao, čvrste je volje, uz to razborit i oprezan. Našoj domovini u taj čas priete sa svih strana opasnosti. Brod države na burnim je valovima. Na sjeveru se miču Germani i Karpi. Galija je opustošena od gradjanskih ratova. Franci i Alemani ne miruju. Perzija ne gleda na nas prijatno, a Egipat se buni. Ne ćemo li, da se imperij i dalje krnji, mi moramo moliti bogove, da nam podadu za cara čovjeka jednako vješta maču, kao i razborita vladara. A bozi su nam ga i dali. On je to dokazao svojom mudrom upravom kao upravitelj Moezije, da je velik državnik, dokazao je to kao konzul, a dokazao je i zadnje vrieme, kad je pratio cara Kara na iztok kao comes domesticorum. Razborit je okretan i mudar. U najboljoj je muževnoj dobi. Još nije navršio četrdeset godina života i već je slavan po čitavom rimskom carstvu. Mislim, da vam je svima jasno, koga mislim. Mislim, da ćete se svi samnom složiti, ako uzkliknem:

Živio kao imperator, comes domesticorum, slavni naš Diokles.

A za čudo, kao da je već unapried bilo dogovoreno, začuli se glasovi tribuna, koji su s odobravanjem sve jače sve složnije stali klicati:

— Živio Diokles, živio naš imperator.

Glasovi pojedinaca, koji su se htjeli tom izboru uzprotiviti, bili su sve slabiji i za malo časova bilo je svakomu jasno, da je Maksimijan sa svojim predlogom prodro. Diokles pako sam, sjedio je na strani, na jednom kamenu, kao da je udubljen u misli i kao da se to njega ništa ne tiče. Samo kad bi tko dobro pazio na njegovo lice, opazio bi bio, da je nervozno trzalo, kad je Maksimijan spomenuo njegovo ime. To je bio odlučan čas njegova života. Kako da na njegovom licu prodje bez ikakva traga? Ali za čas, opet mu se promjenio obraz i bio pravim zrcalom stojičkoga mira i razborite hladnoće. Tko bi taj čas promatrao Dioklesa nije mogao znati, što biva u njegovoj duši.

Tek onda, kad su prvi tribuni došli pred njega, da mu čestitaju, kao novome imperatoru, tek onda, kad se je uzkomešao čitavi tabor rimski i kad su zatrubile trublje sviju rimskih legija, da pozdrave novog vladara, tek onda diže se njegovo visoko, vitko, suho, malko pognuto tielo. A svi uprieše oči u njega, u njegovo nešto bliedo lice, okruženo kratkom bradom, njegovo liepo čelo, iznad kog se je uzdizala kratka rudasta kosa. Tom licu podavao je orlovski nos nešto odlučna. Njegove sive pronicave oči sjale su živo. Čvrstim korakom stupao je na uzvišeno mjesto i došavši onamo, stade, kao kakav kip izklesan od Fidije i prozbori:

— Jupiter, otac sviju bogova, koji vlada i ravna nebom i zemljom, stavio je u vaše duše volju, da me prozovete imperatorom, pa sve da i hoću da izbjegnem volji njegove moći i onome, što mi je dosudila moira, to bi bilo uzalud. Što je njekom sudjeno, tome ne može da izbjegne. Moja siromašna majka i moj otac, jednostavni, priprosti pisar senatora Anulina, kad je stajao nad koljevkom mojom u rodnom mi gradu Solinu nije slutio, da će njegov sin postati gospodarom svieta. Kad sam kano dječak lutao

ulicama rodjenoga grada i igrao ratničke igre, onda sam s nekim počitanjem gledao svakog, koji je nosio mač i u meni se je rodila želja, da postanem priprosti vojnik i da se proslavim na bojnom polju, a niti u snu nisam mislio, da će mi biti povjeren mač čitavog imperija i da će mi bozi dati, da vladam ratovima. Kad sam u junačkoj borbi proti biesnim valovima divne mi Adrije, jačao svoja prsa, ni tad niesam mislio, da ću se morati nekoć boriti proti valovima neprijateljskih talasa, što hoće proždrieti rimski sviet. Moje misli željele su, da nekoć svršim život kao jednostavni vrtlar, poput Cincinata u milom zaseoku, sadeći kupus i ne brineći se za drugo nego, da ne budem nikome na putu. Ali ljubezni moji, Jupiter drugo hoće, bogovi su odlučili, da me stave na mjesto najčastnije i najveće na svietu i tako mi bogova — nastavi Diokles odlučnim i silnim glasom — tako mi Jupitra, ja odvažno i smjelo prihvaćam taj teret i kunem se višnjim bozima i vama, da ću vladati vjerno i pošteno, da će mi uviek i vazda lebditi pred očima moć države rimske i gospodstva rimskog imperija nad čitavim svietom. Toj misli i opet se kunem, žrtvovat ću sve, svoju sreću, svoju ženu, svoju djecu, sebe sama i napet ću sve svoje sile i poradit dušom i tielom, da procvate naše carstvo i da se digne visoko, onako visoko, kako je bilo u vrieme Julija Cezara, Augusta Oktavijana i Marka Antonija. I kao što sunce visoko na nebu svladava sve oblake, sve zime, tako ću nastojati i ja svladati sve, što se protivi ovoj misli, ovome uzoru mojih snova i moje volje. Prihvaćajući carstvo, ujedno izjavljam, da se odsele ne ću više zvati Diokles, već C a j u s V a l e r i u s D i o k l e c i a n u s J o v i u s. Ovo zadnje ime dajem si u znak štovanja višnjemu Jupitru, kojega volji se evo pokoravam.

Neopisiv uzhit zavladao je na te rieči u zboru. Starci digoše suznih očiju svoje mačeve k nebu, da mu zavjere svoju vjernost, a mladići i junački muževi kliktahu iz dostno i gromko, što ih je grlo nosilo:

— Živio imperator Augustus Cajus Valerius Diokle-cianus Jovius.

I pohitaše glasnici od legije do legije od mjesta do

mjesta, od pokrajine do pokrajine i najaviše gradjanima i stanovnicima rimskog carstva:

— Veseli se Rimski sviete, javljamo ti radost i veselje, imaš novog imperatora Augusta Caja Valerija Dioklecijana.

I daleko preko rimskih granica, tamo na sjever do ledenih mora, i daleko u Afriku i Aziju svuda se širilo od toga časa ime unuka priprostog pisara, koji se je dovinuo carske moći i koji sada vlada svietom. — Dioklecijan — to ime zapamtio si je sada siedi senator u Rimu, i prosti plebejac u Vindoboni, rob na obali sredozemnog mora i Ilir, njegov zemljak u Sirmiumu, Sisciji i Saloni.

Vojska je burno zahtievala, da se prikaže novi imperator, a gradjani kalcedonski izkitili su u tili čas zidine svoje tvrdje sagovima i viencima i izaslali svoje poglavice novom vladaru. Taj je neko vrieme primao čestitke. Onda najednom namršti svoje obrve. Njegov pogled poprimi oštar izraz. Opazio je najme Torkvata i namignu, da mu se približi. Kad je ovaj došao k njemu posve blizu, upita ga:

— Gdje je Aper?

— Okovan čeka tvoj sud.

— Dobro. Ja ću mu suditi.

— Bi li ga sapeta ovamo doveo?

— Čekaj! Za čas ćeš čuti moju zapovied.

— Sliepo ću ju slušati gospodaru.

Dioklecijan mahnu rukom čitavom zboru ljudi, što su bili oko njega i podje na to sa svojom pratnjom na uzvišeno mjesto na ogromnom polju, gdje je bila utaborena vojska. Pa kad zapazi novog cara stane klicati ponovno iz svega grla. — Živio Dioklecijan! — Dioklecijan sjede na stolicu, što su mu donesli i dade Geneziju neke zapoviedi.

Na zapovied carevu donesoše robovi na štitovima mirodijama poliveno tielo mrtvoga cara Numerijana, kojemu je osim glave bilo cielo tielo prikriveno grimiznim plaštem.

Sada ustade Dioklecijan i stojeći na svom uzvisu, gdje ga je vidjela čitava vojska, dade znak trubljaru, da zatrubi.

Na znak trublje utiša se silna vika.

A Dioklecijan, podigavši oči k suncu, koje je žarko

sjalo na modrom, vedrom nebu, diže desnicu ruku svoju i reče glasno, da se je na daleko čulo.

— Pred sakupljenom vojskom i pred svevišnjim božanstvom, uzdižem desnicu svoju i prisižem svim bozima i tebi narode rimski, da sam nevin i da niesam sakrivio smrt ovog slavnog cara i mojega predšastnika Numerijana.

A onda, svrnuv oči k truplu, nastavi:

— Ti mučeniče carski, znaš najbolje, da sam istinu kazao. Ti sine dobročinca mojega i sam moj dobrotvore, tako li te dakle moram gledati? Tvoje ruke, koje su samo milost dielile, eto ne dižu se više, tvoja usta, što su sipala med rieči, sad su niema, a tvoje blage i umilne oči ne gledaju nas više. Ti dobri, ti blagi, ti božanski imperatore, ti si morao pasti žrtvom pogane ruke. I tvojom smrću usudili se okaljati lupeži, kojim nije ništa sveto. Ali znaj, tako mi Herakla, ja ću te osvetiti, ja tvoj nasliednik i tvoj štovatelj.

Iza kako je izrekao ove rieči, sjede Dioklecijan na stolicu i okrene se Geneziju te reče:

— Dovedi mi pred tribunal Arija Apera, tasta careva.

Svezana dovedoše Apera, koji je bio sav shrvan i blied. Još čas prije biesnio je i na silu htio da prekine okove. Krvave su mu ruke to svjedočile. Kad ih nije mogao prekinuti, grizao ih je zubima i zakrvario usta. Bio je sav pomodrio i pobiesnio od srčbe. Ali sve to mu nije ništa pomoglo. Kad su ga vodili pred Dioklecijana, bio je već sav skršen. Okovan, čuo je zanj' strašnu viest, da je drugi, a ne on imperator. Svi sni njegova života pali su dakle u vodu. Uzalud si je dušu okaljao zločinom, uzalud si je novcem nastojao steći prijatelja. Ti su ga ostavili.

Sažalnim, da prezirnim očima gledali ga ti njegovi prijatelji, a protivnici dovikivali mu porugljive, pogrdne rieči. Sad tek kad je stupio pred novoga cara, shvati ga na novo njegov jad i prkos i on baci na Dioklecijana pogled pun mržnje i otrova.

Dovezavši ga Torkvato pred cara, reče:

— Care gospodaru. Ovaj čovjek, koga dovodim pred tvoj sud, Arij je Aper, tast pokojnoga božanstvenog imperatora Numerijana. On je tajio smrt i varao dane i dane

*

čitavu vojsku i čitav rimski narod, da je car Numerijan živ. I tko zna, da niesam ja ovu užasnu varku sa svojim drugovima otkrio, ne bi li još i sada varao. A zašto je to činio? Činio je za to, jer je sam vlastitom rukom ubio najboljega vladara i muža svoje vlastite kćeri. Bozi zahtjevaju osvetu. Bozi zahtjevaju, da se krivac kazni smrću, jer inače će gnjev bogova na sve nas pasti. . . .

Taj čas diže se naglo Dioklecijan. Iz očiju mu sjevale munje srčbe i biesa, bio je strašan kano gromornik ovaj čas i bacivši opet svoj pogled k nebu, kano da sluša volju bogova, kano da je obsjednut nekom demonskom silom i izvan sebe od zanosa trgnu mač iz toka, zaleti se divskom snagom na Apera i urinu mu svom silom, vlastitom rukom mač u srce, uzkliknuvši strašnim glasom.

— Ovo je ubojica Numerijanov.

Zapanjila se čitava vojska na taj brzi čin vladarev. Nitko nije pomislio, da će car bez daljne iztrage Apera ubiti. A sad je to bio gotov čin. Ali nikome ne pade na pamet, da to prekori.

— Živio pravedni car — stade klicati Genezij, a za njim stade oriti cielom vojskom: Slava božanskome caru, koji je štit pravednosti!

Car je ostao neko vrieme miran, kao stup od kamena, a onda se okrenu Maksimijanu, koji je pokraj njega stajao i reče mirno, kao da se nije ništa dogodilo:

— Napokon sam ubio pravoga vepra.

Treće poglavlje.

Kod proročice.

Davno spava se u rimskom taboru. Vatre su poutrnule. Samo tuj i tamo diže se kao stup u vis podoba rimskoga legionara, koji straži, da vojsku neiznenadi kakav neprijatelj.

Na cesti, što vodi iz rimskoga tabora prema Kalcedona žure se dva čovjeka zakukuljena u svoje plašteve.

Jedno je čovjek visok, suhonjav, a drugi jak i debeo ali noć je tako tamna, da im se ne mogu razpoznati lica

Tabor im je već ostao podaleko, kad eto namjeriše se opet na stražu.

— Fortuna imperatoris (sreća careva) — doviknu jedan od dvojice lozinku današnjega dana. I stražar, ne maknuvši se s mjesta propusti ih bez daljne primjedbe!

— To je bila zadnja straža — uzdahnu debeli.

Još neko vrieme išli su jedan pored drugoga, ne govoreći ništa.

Iz daleka čuli se prvi pjetlovi. Njihovo kukurikanje zvučilo je u tišini ove crne noći nekako neugodno.

Napokon prekinu visoki tišinu.

— Hoćemo li već jednom stići na mjesto?

— Uztrpi se, gospodaru — odvrati drugi — još ima kakovih tisuću koračaja. Sad ćemo odmah zavrnuti sa ceste u ono šikarje, što se već vidi, i onda ćemo doći na stazu, koja vodi do Kratobule.

Visoki pobrza koracima. Vidjelo se, da mu se žuri.

A debeli nastavi:

— Meni se čini, božanski care, da je ovo opasno, što danas činimo.

Dioklecijan, jer je to bio sam vladar rimskoga svieta, slegnu ramenima i odvrati.

— Bogovi su s nama i sreća imperatorova, moj dobri Maksimijane.

Ali Maksimijan se nije dao smesti.

— Jest! Imaš pravo, da su bozi s nama i sreća imperatorova, ali sjeti se i toga, da je bilo mnogo imperatora prije tebe i da od pamtivjeka nijedan nije umro naravskom smrću. Od Augusta Oktavijana do danas lulja se priesto. Od Antonina do tebe skida se svake treće godine nasilno vienac sa carske glave.

Dioklecijan stade časak, kao da promišlja, a onda prihvati Maksimijana o rame:

— Prijatelju! Misliš li, da se Dioklecijan boji? Zar me već moj Maksimijan ne pozna? Zar on nije samnom toliko puta gledao smrti u oči? Zar on nije u bitci samnom u lovu gonio medjedove i veprove. Pak je li kada vidio, da drhće Dioklecijanova desnica, je li kada vidio strah na licu svojega prijatelja?

— Ne, zaista ne, veliki moj care, kako da i posumnjam u tvoju hrabrost i odvažnost. Živo su mi u pameti tolika tvoja hrabra djela. Ta, samo njima si sebe uzvisio do najveće časti ovoga svieta.

Dioklecijan ga prekinu:

— Šuti mi o tom! Sin pisara senatora Anulina ne će više ni čuti o tome, da je njegova majka častna Diokleja pjevala uz njegovu koljevku biede, prosjačke pjesme. Njegov otac je davno umro. A Haron ga je davno prevezao preko Stiksa. A tko zna, da li mi je on pravi otac?

— Ti misliš? — upita ga začudjeno Maksimijan.

— Ja mislim — reče odlučnim glasom, kojemu se nije smjelo protiviti — ja mislim, da nije tako posve ne moguće, te mi je sam Jupiter otcem. Što misliš?

Maksimijan se na te rieči nije usudio ništa odvratiti, za to se vrati natrag na prvanji razgovor.

— Sve jedno mi se čini, da je ovo za novoga imperatora opasan put. Azijski razbojnici mogli bi nas napasti. Ta neprestano se u ovim krajevima zbivaju razni zločini. Ima ih u ovim krajevima mnogo raznih četa, a nas smo samo dvojica.

Dioklecijan odvrati još uviek na oko odvažno, ali vidjelo se da mu glas drhće:

— Dioklecijan se ne boji!

— Ali ja pako velim Diokles se nije bojao, jer on je napokon imao skrbiti samo za se i za svoju porodicu, ali Dioklecian se m o r a bojati, jer je njegova porodica čitavi rimski imperij. Diokles se nije imao bojati, jer ga je rad njegove ljubezljivosti, radi njegova razbora i njegovih junačkih djela ljubila čitava vojska i čitavi rimski sviet, od imperatora do zadnjega roba, ali Dioklecijan se mora bojati, jer je — imperator. Imperator, pa bio bolji od Markantuna, bio bolji od Proba, ima se bojati. A znaš, zašto? Naprosto zato, jer je — imperator. Istim časom, kako si primio u svoje ruke kormilo, kojim upravljaš brod države, u isti čas dobio si oko sebe gomile zavidnika, nazlobnika, lakomaca iz vana, a krvnih neprijatelja u duši, rječju dobio si više neprijatelja no što misliš.

A Dioklecijan odvrati na to samo jednu rieč mrko i oporo:

— Znam.

— Znaš moj, dobri vladaru, znaš. To gore, da znaš, a ipak srneš u pogibelj, ipak ideš sam bez pratnje samnom po tim gadnim krajevima, kojima se puši krv ljudska. Kako to da nazovem, pa još od tebe, koji si inače uviek i preoprezan.

Dioklecijan se nije mogao suspregnuti od smieška.

— A ti koji si inače smion kao lav, ti mi danas poput Cicerona govoriš o opasnosti, svakakim strašilima, kojih niti ne ima. U ostalom obećao sam ti, da inače ne ću biti taki smion kao danas. Danas se radi o važnoj stvari i uvjeren sam, da će me bozi pomoći, bozi koji su mi dali moć. Razbojnika se ne bojim. Oni, koji su mi jalni i zavidni, oni sada spavaju, jer misle, da novi imperator spava u svom šatoru okružen tjelesnim stražama. A vojska? Ona mi je za sad vjerna! Zar, niesi čuo, kako je urlikala: Živio Dioklecijan, živio imperator! Stoka! Ova stoglava neman otvorila je svoja ždriela pa sad čeka, što će njoj novi imperator baciti u gubice, da ju nahrani. O, ova stoglava neman strašno je proždrljiva i Dioklecijan nije tako bedast, da bi odviše vjerovao njezinim poklicima i pozdravima. Ali tako mi Jupitra i njegova orla, ja ću toj stoglavoj nemani začepiti ždriela i nasititi ću ju, da će joj razpuknuti želudci prije, nego li se dosjeti, da bi ju još tko mogao bolje hraniti od Dioklecijana. . . U ostalom, dobro je, da sam se sjetio, ti si mi nešto rekao, da su moje rieči, koje sam, ubivši Apera izustio: „Napokon sam ubio pravoga vepra“, rodile priču. Daj, kaži mi, kakova je to priča?

— To je priča vrlo zanimiva, a zvuči poslie onih tvojih rieči vrlo vjerojatno. Uz to se i dobro slaže s tim, što si kazao, da su te sami bozi pozvali na priestolje.

Dioklecijan ga prihvati za ruku:

— A ti o tom još dvojiš? Zar ti misliš, da bi ja mogao postati imperatorom bez volje Jupitra i ostalih bogova? Vidiš, moje je čvrsto uvjerenje, da me je u istinu otac bogova izabrao za svoga sina, koji imade upravljati

ovom zemljom. O, ti neznaš, kako davno obilazile me takove misli. . . Kad sam vidio, kako rimski sviet propada, kad sam gledao oko sebe podle kukavice i gnjus rimske fukare, onda sam mislio, oh, da hoće bozi poslati čovjeka, koji bi znao pročistiti ovu Augijasovu staju. I gle, neki nutarnji glas mi je govorio. Znaš, što mi je govorio?

— Što?

— Govorio mi je, Dioklese, ti bi to mogao! Kad sam zatim vidio, kako se na rimsko priestolje dižu ljudi iz nizka stališa, kako i oni, kojima je uz koljevku stala bieda i bol mogu da sa sebe skinu tu biedu i bol, ej, onda je Diokles dobio srčanost. Da! on, koji je bio sin kukavnog pisara senatora Anulina, taj dječarac, mladić, vojnik, konzul, on se je smio nadati, da će se dočepati i većih časti. Pa kad se pod carem Probom dočepa svih vojničkih časti, kad je postao namjestnikom Moezije, kad ga je car Karo izabrao svojim tajnim savjetnikom, konzulom i zapovjednikom tjelesne straže, onda je postajao uvjeren, da su mu slutnje prave i istinite i da su ga bozi izabrali svojim oružjem. Pa kad je vidio, kako se dobiva carski plašt, tko ga dieli i kako se dieli, onda mu je još jače govorio neki božanski tajni glas: Dioklese, ti bi to mogao! I sve više i više govorio mi je moj dobri demon: Dioklese, ti bi to mogao, a ja sam ga stao slušati, a ja stao i prama tomu živjeti i raditi. I dok ste vi, drugovi moji, u bludnim orgijama tratili mladost svoju ja sam radio, učio, snovao i opet radio. Kolike noći nije dotaklo moje tielo mekog loga, koliko mjeseci ne dotače se moja ruka toplog ženskog tiela, ne srknuše moje ustne sladkoga soka Bakova. Oj, ti misliš, da sam ja hladan, da ne marim za Bakove i Venerine slasti. Kako se varaš. U najboljoj sam dobi. Tek mi je četrdeset godina, svoje sile nisam trošio u pijankama, u zagrljajima, dakle sam još jak. Nisam izmožden, nisam slomljen. Ali nisam ni hladan. U mojim žilama sve ključa i vrije! U mojim žilama teče krv, kao i tvojima, moj Maksimijane! I meni se svidjaju biele puti sladkih napuljskih noći i ja sam znao i znao bih još uviek trusiti vrčeve ciparskog vina. Misliš li, da i meni ne rastu zazubice za Lukulovim gostbama slavuljevih jezika i paunova mozga.

O, ako tako misliš, onda se varaš. Venus me je uviek volila, ta lakoma božica, i zvala me u svoje misterije. I ja sam prošao kroz taj gaj njezin, u kojem sve treperi od milja i slasti i mene je znala obuhvatiti golema strast ljubavi, kao ogromna guja i ona se je ovijala oko mojega tiela. A gle, ja sam tu guju obuhvatio ovim svojim gvozdenim šakama. Bacio sam ju na zemlju i sgazio sam joj glavu. Volja, druže moj volja! Meni je šaptao moj dobri demon: Za više si stvoren! I, dok ste se vi drugi posve prepustili strastima, igri, Veneri, Baku, Martu i drugim bogovima, ja sam mislio samo na — Jupitra. I njemu za volju i za volju časti, za kojom sam težio, sve sam trpio, sve sam podnosio, sama sam sebe svladavao, obuzdavao svoje strasti i eto me sad sam — car. Moj dobri demon nije me varao. Sviet je moj! Stoglava hidra, rimska vojska otvara svoje gubice, kojima me je malo prije izvikala carem. Moj san se je izpunio, moje želje su došle do cilja. Polučio sam! pa zar to nije volja bogova?

I bez laskanja odvrati mu Maksimijan:

— Volja bogova jest, ali i tvoja!

— Jest i moja —odvrati mu samosvjestan imperator, — jest i moja. Poput atlete ja sam ju jačao, dok nije postala jakom. Hvala bozima, što su mi dopustili, a ja ću, vjeruj mi, biti i zahvalan bogovima. Onih noći, o kojima sam pričao, promišljao sam i o bozima mnogo. Vidio sam bozi se ruše, stari nas bozi ostavljaju i umiru. Novi, nepoznati dolaze i ruše stare. Sa žrtvenika Zevsova i Junoninih još se vije dim njihovih žrtava, ali taj dim ne diže se više veselo nebu pod oblake. Bogovi znadu, da te žrtve dolaze od ljudi, koji ne imadu više srce za bogove, koji vjeruju sve i ne vjeruju ništa. Gle, a ja sam u takovim noćima učinio zavjet Jupitru, da ću mu podići slavu, ako on digne moju. I ja ću to održati.

— Bit će to sreća po rimsko carstvo — odvrati Maksimijan laskavo.

— Ali gle, — reče Dioklecijan — ja ti tu čavrljam o svemu, a ti mi još nisi kazao priču o vepru.

Maksimijan, koji od bujice carevih rieči nije mogao da govori izpripoviedi sada sve, što je znao:

— U vojničkom logoru kola ova pripoviest. Bijaše čas, kad je naš božanski imperator bio priprostim vojnikom. Grdna bolest pritisnula ga u Belgiji kod Leodiuma na krevet. Kad je ozdravio i platio neku svotu svojoj gazdarici, što ga je dvorila — a bila je to svećenica Druida — reče mu ona: „Ti si jako štedljiv i škrt.“ Na to joj odvrati Diokles: „Kad postanem carem bit ću darežljiviji.“ Druidica odvrati mu na to: „O ne šali se! ti ćeš carem postati, kad ubiješ divljega vepra.“ To si je Diokles zapamtio i od onoga časa lovio je vrlo rado i strastveno, ponajviše veprove. I mnoge je već ubio, ali carem ipak nije postao. Napokon ubio ubojicu cara Kara, pretorskog prefekta Apera (Vepra) sa riečima: „Napokon sam ubio pravog vepra.“. . . Eto moj uzvišeni care, to ti je priča. . .

— I dobra je! — nasmieši se Dioklecijan. Ima u njoj mnogo istine, a narod će tako još laglje povjerovati, da mi već unapried odlučeno po bogovima, da budem imperator.

Još neko vrieme hodali su imperator i njegov najbolji drug i prijatelj, a da niesu više ni rieči progovorili.

Napokon opaziše u kotlini malu kućicu, iz koje je prodirala luč.

— Je li ono? — upita Dioklecijan.

— Jest, ono je! — odvrati Maksimijan — Zar se ne sjećaš više? Na polazku proti Peržanima bili smo ovdje. Majka Kratobula prorekla ti je onda velike časti, te jasno izrekla, da ćeš se vratiti k njoj, kad budeš u velikom sjaju. . . .

— Govorila je istinu —potvrdi Dioklecijan. — A to i jest razlogom, da ju opet tražim. Želja mi je, da prije, nego što dalje podjem, saznam, što je sudbina zapisala u knjigu mojega života. Kratobula je dobra prorokinja, pak mi je drago, da mogu k njoj.

— Mogao si je pozvati k sebi.

— Ne, to nisam htio! Ta onda ne bi imala svojih kotlova, ni svojih šišmiša i drugih potrebnih predmeta za svoje proročište.

U to ih zapaziše već psi, duge kovrčaste dlake i stadoše užasno lajati. Njihovi lanci zazveketaše, kao da će

ih prelomiti. Pred kućom stajala ograda, a pred vratima te ograde ukaza se najednom orijaš sa uljenicom u ruci.

— Koja vas sreća amo nosi? — upita ih gotovo osorno.

— Želimo govoriti s čarobnicom Kratobulom.

— Ona je moja gospodarica, ali sada nema vremena. . . — okosi se orijaš i htjede, da ih ostavi.

Ali prije nego što je mogao dovršiti svoj govor osjeti u svojoj ruci zlatni novac.

Kao pas, kad mu se dobaci meso, tako je orijaš odmah promienio ćud. Pri tom ih pobliže pogleda i nešto se lecne.

— Pričekajte! — reče, —gospodja će vas za cielo pustiti pred sebe, ako joj reknete svoja imena.

Dioklecijan žacao se reći svoje ime, pa zato reče:

— Najavi častnika Maksimijana i njegova druga.

Orijaš ih odvede u malo predsoblje i kuće i onda se za čas udalji, da ih najavi gospodarici.

Ta je sjedila u svojoj sobi. Bila je žena već u poodmakloj dobi, ali još uviek liepa. Pred njom je stajao krasan mladić, plećat i jak, visok i liepih obraza, kakove su grčki kipari uzimali za model Apolona i Adonisa.

— Gospodarice! — pokloni se orijaš — oprosti, što te smetam.

— Jesam li ti zabranila, da udješ, prije nego što te sama pozovem — viknu gospodarica i udari šakom po stolu.

— Znam, ali mislim, da si dobila visoki posjet.

— Pa da je došao sam upravitelj pokrajine, ti me ne bi smio smetati. Moja zapovied ima ti biti svetom.

— Oprosti gospodarice, ali došle su važnije osobe.

— Oho! — skoči na noge Kratobula. — Tko bi to mogao biti?

— Zapovjednik rimskih četa Maksimijan intimus imperatorov i njegov drug. . .

I ti si ih prepoznao?

— Prepoznao sam ga posve dobro!

Tko je?

— Isti, koji je s Maksimijanom već bio ovdje. . .

Mladić, koji je stajao pred Kratobulom načuli uši, a Kratobula kliknu iznenadjeno:

— Sam car Dioklecijan? govoriš li istinu momče?

— Tako mi bogova, ne varam se, a ja govorim istinu. Poznajem i jednoga i drugoga dobro, još iz mladih dana. Nisam ih doduše u prvi mah prepoznao, ali za čas se dosjetih.

— Sine! — viknu Kratobula, okrenuvši se plavokosom mladiću, čini se da su ti bozi skloni.

Odmah za tim zapoviedi orijašu:

— Tvoja je stvar, da visoke goste zadržiš dosta dugo vremena. Meni je to nuždno rad nekih priprava. Vodi ih na poznati način do mene. A sad, brzo na posao.

Orijaš ode do cara i Maksimijana.

Mati i sin ostadoše sami.

— Sinko — reče ona — ne gubimo časa! Ako sam prije podvojila u tvoj spas i pomislila, da će te kao zločinca pogubiti, sad se počinjem nadati, da će se tvoja sudba okrenuti. Hoćeš li sliepo slušati moju zapovied?

— Što mi preostaje? ili se moram sam ubiti, ili će me drugi ubiti.

— Galerije, sinko, to sam ti rekla prije pol sata, ali sad ti velim, nadaj se! Nije uzalud tvoja majka Romula, Kratobulom. Ako se danas poneseš dobro, onda ne samo, da ne ćeš biti na gubilištu, već te čeka više dobra, no što se nadaš. Danas je sve na kocki. Aut Caesar aut nihil! Uzdaj se u svoju majku! Čas prije i ja sam očajavala radi tebe, al eto sami bozi šalju nam u naše ruke imperatora, a on je gospodar svieta, ako njega predobijem za te, ti si gotov čovjek.

— Majko ti bi to mogla? uzkliknu veselo Galerij.

— Kušat ćemo — odgovori Romula Kratobula — a ti me sliepo slušaj i sliedi!

Zatim ga odvuče iz sobe brzo u podzemlje.

U to orijaš već došao do Dioklecijana, koji je sa svojim pratiocem neuztrpljivo čekao u predsoblju.

— Stvari su u redu — reče — moja će vas gospodarica primiti, samo se uztrpite koji časak, jer ona upravo razgovara s podzemnim duhima, a da joj u tom smetam

mogla bi čitava kuća propasti u zemlju i ognjeni stup proždro bi mene i vas.

— Da nas Jupiter očuva od toga! — zavapi Maksimijan.

— Ali mi ne imamo mnogo vremena — primjeti Dioklecijan.

Ali potrajalo je dosta dugo vremena, te su morali čekati. Maksimijan je već postao neuztrpljiv.

— Bilo bi pametnije — reče — da sam ovu noć probdio u naručaju kakove liepe Kalcedonke.

— Ti si nepopraviv — odvrati mu car. — Kad dodješ u koji grad sve su djevice pred tobom u opasnosti.

— Hahaha— nasmija se grohotom Maksimijan, da mu je htio uz to trbuh puknuti — toga nema, što je usred Sriema.

Napokon se otvoriše vrata i orijaš im najavi, da je Kratobula spremna, da ih vidi.

— Ali treba, da vam povežem oči — pridomjeti.

— Kad mora biti, neka bude — reče car.

Svezanih očiju išli su neko vrieme.

Tad, kao da su im noge zašle u vodu.

— To je krv — šaptao im pratilac.

Neki tajni glasovi vikali su:

— Ne pustimo ih unutra, ne pustimo ih unutra! . . .

Onda se je čuo, kao tutanj daleke grmljavine.

I opet se čuli glasovi:

— Omastimo ruke čovječjom krvlju!

I čuo se kao topot konjskih kopita, kao da se je digao biesni vihor i da je stao tresti kućom.

Činilo im se, da ih vode dugim prohodima u podzemne labirinte neprohodne, i neki strah obuze im kosti. Grozna ih misao shvati:

— Hoćemo li još ikada viditi sunce?

Ali onda se sjetiše, da su već jednom ovdje bili i sve to proživjeli, ako i u manjoj mjeri.

Najednom zaškrinuše željezna vrata i zalupiše težkim udarcem za njima. Lanci zazvečaše. S njihovih očiju spadoše marame.

Svjetlo raznih zubalja zasjenilo im za čas oči, te nisu mogli u prvi mah razpoznati, gdje se nalaze, ali za malo vremena ugledaše se u hodniku, punom mrtvačkih lubanja, a iz nekih dizale se u vis glave šarenih zmija. Sa stropa toga hodnika visjeli osušeni šišmiši, na stienama bili svakakov čarobnjački znakovi i simboli. Zrak je bio smradan i vruć, zadušljiv i prezasićen po voščanim svićama, mirisu iztočnih mirodija i izparinom ljudi i životinja.

Orijaš otvori neku zavjesu.

Oni udjoše u dvoranu.

Isti onaki čarobnjački nakit, kao u hodniku, nalazio se, samo u još većoj mjeri, u dvorani.

Sa stropa visjele zelene luči, te su nekako sablastno razsvjetljivale dvoranu i sve, što je bilo u njoj. Kipovi egipatske Izide, Deae Syriae od Heliopolisa, sirskog sunčanog boga, perzijskog Mitre i Apolonija od Thijane, najgroznijih bogova i božica sa živinskim glavama vidjeli se ovdje.

U zraku dvorane bilo nekoliko klupa, a orijaš pozove Dioklecijana i Maksimijana, neka sjednu.

Jedva su sjeli, opaziše u udubljenom prostoru dvorane, posve napried izpred velike crne zavjese, na kojoj su bile vezene zlatne zmije — čudnu podobu, gdje sjedi na tronogu i drži u ruci magičku šipku.

Glava te podobe, koja je inače na se nabacila žensko odielo, nije bila čovječja, već je imala oblik neke ptice sa širokim gadnim kljunom i ogromnim staklenim očima.

Pred tom pticom — ženom, tom nakazom stajala je na tronogom stolcu mjedena posuda, puna goruće žeravke.

Oko grdobe bilo je raznih živih životinja, oko željeznog stupa bila je omotana guja, a na tom stupu, na na vršku sjedio je majmun. Izpred nogu te žene ležao je lieno pripitomljeni leopard. Kad su došljaci sjeli, diže babetina sa ptičjom glavom ruku u vis i zakrešti:

— Tko ste, smrtni ljudi, što dolazite, u pohode podzemnim bozima? Čuvajte se, da ne uvriedite crna grozna božanstva, jer to bi bila vaša smrt. . .

Dioklecijan odgovori:

— Ja sam Maksimijan, častnik u rimskoj vojsci.

Ali kako je to izrekao, potrese se užasno kuća, kao da je u nju udario grom.

Od tog udarca prestrašiše se životinje. Majmun zavrišti, zmija se odvinu sa svog mjesta, psi stadoše tuliti i nastade pravi kaos raznih neugodnih glasova.

Kad se ponešto smirilo ustade žena s ptičjom glavom i obrati se Dioklecijanu.

— Uvriedio si bogove, jer nisi rekao istinu. . .

A iz dubine začuje se glas piskutavi i oštri:

— Sine Jupitrov, govori istinu!

A drugi, duboki glas grmio je:

— Mi tebe, mi tebe, a ti nas!

Žena s ptičjom glavom:

— Božanski care, ti si čuo, da ne možeš zatajiti bozima, tko si, a sada gledaj, što ti je sudjeno.

I ona baci u posudu sa žeravkom punu šaku svakakih mirodija.

Gusti dim diže se taj čas u zrak i obavije za čas cieli prostor izmedju gledalaca i crne zavjese.

Kad se gusti, bieli dim razišao, vidjelo se, kako neki čovuljak pribija ogromnoga orla okovana lancima uz drvo križa, na kojim je visila magareća glava.

I ču se glas, duboki poput groma:

— Moj orao okovan je od štovatelja magareće glave *) Sinko, spasi mi orla. . .

— Hoću — odgovori Dioklecijan odlučno.

I po drugi puta ču se glas:

— Sinko, spasi mi orla.

A Dioklecijan reče svečano:

— Hoću.

I tako još treći put.

I opet zaori više glasova:

— Mi tebe, mi tebe, a ti nas.

A žena s ptičjom glavom baci opet trave u žeravku i opet se diže dim. Kad se je taj razišao, nestalo je orla i čitave prikaze.

---

*) Tako su nazivali kršćane.

— Jesi li zadovoljan s onim, što ti poručuje Jupiter? — upita Dioklecijana.

— Nisam! — odvrati ovaj zlovoljno.

— Što hoćeš?

— Želim znati, prieti li mi opasnost životu?

A žena s ptičjom glavom baci opet trave u posudu. I još jači bieli dim diže se u zrak.

I ništa se nije vidjelo, tek neko tužno zavijanje zaori iz dubine, kao tulenje pasa, što naslućuju smrt gospodara. A žena s ptičjom glavom reče odlučno i mirno:

— Tvojemu životu prieti golema opasnost!

Dioklecijan je na svom mjestu probliedio. Žilice mu uzdrhtaše, nije već mogao, da pritaji svoj strah.

— Što mi je činiti, da se spasim? — zapita u smrtnom strahu, a debele kaplje znoja orosiše mu čelo.

— Hoćeš li vidjeti, tko te može spasiti? — upita žena s ptičjom glavom.

— Reci, govori! — viknu Dioklecijan naglo.

— Onda prisegni na Hekatu, da ćeš, našavši ga gdje mu drago uzdići do tvoga zlatnoga priestolja i da će ti biti sin.

— Prisižem! — odvrati Dioklecijan.

A žena s ptičjom glavom baci po posljednji put mirodije na žeravku i još jednom se uzdiže dim.

Sada se pojavi iza dima krasan plavokosi mladić, liep kano Apolo, snažan kano Herakles.

A iz dubine ču se glas:

— Ovaj će te spasiti od sigurne smrti, sinko!

Dioklecijanu bilo je lice toga mladića posve nepoznato i u strahu, da mu ne izmakne taj njegov, proročišćem označeni, spasitelj, uprosnim glasom zapita:

— Gdje ću ga naći? . . . koje mu je ime, a koja domovina? . . .

Glas jaki odvrati mu:

— Galerij se zove, a naći ćeš ga, budeš li ga tražio.

I onda zagrmi opet ciela soba. Mnoge svjetiljke se utrnuše. Činilo se Dioklecijanu, da će se sviet srušiti i u svakom kutu, kao da se je nanj cerilo grdno lice podzemnih aveti.

Kad se i ova buka primirila, reče proročica:

— Sve si čuo, što si smio čuti. Bozi sada ne će više, da s tobom razgovaraju. Idi vrati se na zemlju i vrši volju bogova!

A prije, nego što je Dioklecijan mogao ustati, osjeti, da mu glavu zamataju rubcem i da ga neznana ruka vodi iz podzemlja.

Kad su opet disali svježi zrak, reče Dioklecijan Maksimijanu.

— Jesi li čuo? rekoše mi „sine Jupitrov."

— Čuo sam.

— I rekoše mi: Mi tebe mi tebe, a ti nas. Znaš li, što to znači?

—Ne znam!

— Ali ja znam.

—Što?

— To znači: Mi ćemo tebe podpomagati, mi bozi, a ti Dioklecijane uzdigni nas. Brani ti nas, a mi ćemo tebi poslati spas.

A onda za čas upita naglo Maksimijana.

— Poznaš li ti kakovoga Galerija?

Ali Maksimijan odvrati:

— Zaista ne poznam.

Dioklecijan se zamisli časak:

— Hm, gdje bi ga samo mogao naći? . . .

A onda slegne s ramenima.

— Eh, svejedno, bozi mi obećaše pomoć, što da se plašim? Sada znam, što mi je raditi — doda odlučno.

U tamnini noći izgledaše na sjaju mjesečine, kao neki polubog. Cielo mu se tielo uzdiglo i nekako povećalo. Iz očiju mu sievalo oduševljenje.

—Ovim rukama suzdržat ću golemu lavinu, što se valja na rimski imperij. Ovim rukama preporodit ću sviet.

I tako mi Jupitra, vidit ćeš, da je Jupiter odabrao dobroga sina.

Četvrto poglavlje.

Mati i sin.

Izvrstno! Sve je išlo kao po loju — uzkliknu Kratobula ili bolje Romula, kad se je u svojoj ložnici bacila na svoj krevet i kad je promatrala svoga sina, koji je pokraj nje sjeo na kraj kreveta.

— Ali ti si to i liepo zamislila, majko! — potvrdi joj Galerije.

— Zar ne, moj sin nekoč prosti pastir na Sardici, a onda krivi igrač, razbijač razbojnik, palikuća i ubojica. . .

— Ali majko — uzprotivi se sin, oziruć se preplašeno po zidovima, kao da se boji, ne bi li ih tko čuo.

— Pusti to! Ne boj se! Dioklecijan tako vjeruje u ovaj čas u tebe, da ćeš ga spasiti od smrti, da bi ti oprostio, da imaš i više zločina na duši, no što ih imaš.

— Možda — ohrabri se Galerij.

— Ne možda, nego sigurno. Dakle ti, koji bi morao svršiti na križu, najednom si došao pod osobitu zaštitu gospodara rimskoga carstva. I to se je dogodilo u tren oka, sve, jer sam znala upotriebiti zgodu. A sad je do tebe, da ti bozi budu i nadalje skloni.

— Zaista! Ne imam to zahvaliti samo tebi, već i sretnom slučaju.

— Ah, što slučaj — nakesi se mati — Dok sam bila u Sardici, imala sam drugaricu i obe smo se voljele. Jednoga dana išle smo u grad, da kupimo, ni sama već ne znam što? Tako dodjosmo do jedne krčme. Ali što da ti duljim! U toj krčmi bio je tvoj otac krčmarom, seljak, ali imao je, što da jede. Bio je jak kao bivol, a brke je imao omašne, kao da mu sa svake strane rumenih, krupnih obraza raste grmlje. Rekoh, on će biti moj. Moja drugarica, liepa djevojka, Afra smo ju zvali, išla je samnom. Bila je mnogo ljepša od mene. On nas zapazi, pa najprije moju drugaricu pogladi po licu, a ona mu se ljubezno smiešila, a onda htjede, da i mene uštipne za moj lakat. Pomislih, sada treba prihvatiti sretni slučaj. Sad ili nikad. I ja tresk svojom rukom o njegovo lice, da je odmah odskočio dva

stadija daleko. Najprije je namrštio čelo i digao piest, da će me udariti, ali videći, kako ga ja prostodušno gledam, prasnu u smieh i reče: „Mala ti mi se svidjaš. . . Ne, to još nisam doživio. I gle, slučaj, koji nije bio slučaj, učinio te sam postala gospom krčmaricom. A glupa moja drugarica, koja slučaj nije znala upotriebiti, ostade starom curom i ništa joj nije pomoglo, što je hodočastila k Junoni.

— Hahaha — nasmije se Galerij majci — Ti si bila vražji dečko.

— I te kaki. A znaš, zašto ja to tebi pripoviedam?

— Zašto?

— Zato jer hoću, da i ti upotrebiš svaki slučaj, koji ti se nudja. Dosada si bio mlad, neizkusan i sve što si napokon uradio, uradio si ili u svojoj mladenačkoj pustopašnosti ili u prenagloj nepromišljenosti. Ponašao si se kao mladi ždriebac, koji ludo bježi, amo tamo. I ja sam dosada zažmirila okom, premda si me poslie smrti očeve mnogo stajao. Ti si kriv te sam morala napustiti svoj posao, koji sam iza smrti muževe nastavila, ti si kriv, te sam iz Romule postala Kratobulom. Tvoje lupežtine dosta su mi jada zadavale. I morala sam postati proročicom.

— I još kako slavnom — nasmije se sin.

— Pa to i jesam — ponosno uzvrati Romula. K meni su dolazili najugledniji dostojanstvenici rimskog carstva i kako vidiš sami carevi.

— A ti si znala izrabiti njihovo praznovjerje. Varala si sve, pa i same bogove.

Bogove! — namršti se mati — to se varaš!

— Kako da se varam, kad eto i današnja komedija to sve dokazuje.

— E, polako Galerije — sve što sam činila, činila sam njima u prilog. Pa ako sam kadkad prikazivala štošta umjesto njih, ali nikad nije bilo protiv njih.

— Ti dakle misliš, da ti oni ne zamjeravaju, što se u njih oblačiš.

— Nipošto ne! — pa zašto da im to i bude krivo, zar ja nisam na primjer danas Dioklecijanu na srce stavila, neka se zauzme za stare bogove?

— Jesi!

— No vidiš. Ja pomažem njih, a oni mene. Ali sad na stvar. Sad je prvo i prvo, da se skoro pokažeš imperatoru. Mora to biti na osebujan način, nešto drzovita i smiona, ovako, kao što ti znaš, Treba da ti se s mjesta zadivi i da mu omiliš. Zar ne ?

— Tako i ja mislim.

— Dobro. Treba valjano promisliti i meni kazati, pa ćemo se zajedno dogovoriti. A znaj ja ću te uviek pratiti kao tvoja majka, tvoja savjetnica, tvoja dobra zviezda.

— Zar ćeš napustiti svoje proročište?

— Hoću. Pa i šta će mi.

— Što si naumila?

— Budeš li ti kod imperatora u moći, ja ću nastojati, da ti pripomognem do većih časti. Već sad mislim na to, kako ćemo to udesiti. Tebi će onda biti lahko da svoju majku pridigneš do sebe i do svog sjaja. Meni je, da ti iskreno reknem davno dodijalo, da budem Kratobulom starom babetinom, što se mora kriti u podzemnim špiljama. Meni se hoće svjetla, meni se hoće razkoši i sjaja, meni se hoće, da budem rado vidjeni gost u carskoj palači. Misliš li da je ugodno ciele noći brbljati svakakve formule i opetovati svakakve gluposti i biti u vječnom strahu, da će te jednoga dana kamenovati kao varalicu. Ne, moj sinko, put sreće, koji sam tebi otvorila ujedno je i mnogim putem i mi taj put više ne smijemo ostaviti. Ništa nas ne smije od njega odputiti. A ja ću ti biti vjernom majkom. Ti se ne trebaš bojati, da ću ti biti na putu. Bude li ti treba Lokustinog otrova, ja ću ti ga svariti. . . Jedno samo zahtjevam od tebe. Slušaj i štuj onu, koja te je u utrobi nosila i svojim mliekom dojila.

Galerij je mirno slušao te rieči, ali na licu mu se je vidjelo, da nije oduševljen, što mu to mati predlaže.

Ona je to opazila.

— Sramiš li se možda svoje majke. . . Čuvaj se. Još mogu sve odati imperatoru.

— Ali ne, što ti pada na um — odvrati joj on zlovoljno.

— Misliš li da se ne ću znati kretati u otmenom

družtvu. O moj dragi! Poznam ja to otmeno rimsko družtvo u dušu. Ništarije, same ništarije, veće no si ti i ja. Jedna Romula i jedan Galerij zavriedili su, da budu med njima prvi. Kakov je to sviet!... Razlika je samo ta, da nas uboge kamenuju, stavljaju na lomaču i bičuju na smrt, ako tek malo šta ukrademo, a veliki lopovi mogu, da se vozaju u zlatnim kolima . . . fuj! Da nije onako glupa nauka onoga Krista, kojega je Pilat dao objesiti na križ, ja bih mu pravo dala.

— U čem? — zapita Galerij.

— U tom, što je htio na zemlji stvoriti carstvo siromaka. Ali sad mi više ne ćemo biti siromasi. Carske riznice bit će nam otvorene, a ja ću biti nošena u svili i grimizu po svojim robovima u perivoju bogatuna.

— Majko ti prećeravaš, ti odviše visoko sanjaš. . . ali prije, nego što je mogao dovršiti, ono što je htio reći, dobi magičnim štapom, koji je kraj sebe imala Kratobula takov udarac, da bi bio zaviknuo, da se nije sramio.

— Fi, ali si glup — reče mu ona — prava misirska bundeva, da te je Terzit sa guskom rodio, bio bi pametniji.

— Zašto se smiješ, reče on uvriedjen, gledeći si drugom rukom mjesto na ruci, koje je od majčina udarca postalo rumeno.

— Kako da se ne smijem, kad vidim, da još uviek ne shvaćaš svoje uloge.

— Ali ja ju shvaćam — reče on posve pokorno.

— Ne shvaćaš je, sinko moj — reče mu Romula, sad već posve dobre volje — je li znaš, što si ti?

— Ja sam . . . ja sam Galerij.

— Pah! to ti je ime. . . Valjda to znam, sine, i ne pitam te zato.

— Nego što želiš znati?

— Pitam te, što si ti.

On je pogleda na pola začudjeno, na pola zlovoljno.

—Pa šta ja znam, što ti misliš majko.

— Jesi li saznao lozinku rimskog tabora za današnji dan?

— Ta jesam.

— No dakle.

— Pa, što to ima posla s tvojim pitanjem?

— Vrlo mnogo. Reci, koja je lozinka?

— Fortuna imperatoris (sreća careva).

— No dakle vidiš . . . to je tvoje pravo ime od danas Zar te nisu sami bozi prikazali caru, kao sreću njegovu, kao jedinoga čovjeka, koji ga može spasiti od sigurne smrti. I vidiš, veliki car svieta u ovaj čas za cielo na tebe misli. On čezne za tobom, kao što ne čezne ni tvoja Pandora ili Teodora za tobom.

— Parthenija — popravi ju sin.

— Da, više čezne za tobom car Dioklecijan, nego li tvoja ljubovca ili ako se ne varam tvoje ljubovce. Veliki car misli, gdje da te nadje i dao bi skupe novce onomu, koji bi te još danas pred njega doveo. On ne će mirno spavat, dok ne zapazi liepog plavokosog mladića, koji se zove Galerij, a kojemu ja imam čast biti njegova mati. Oh, da! ti si sreća imperatorova, a to znači, da ćeš, bude li u tebe samo malo soli u glavi, postati njegovim gospodarem, a on tvojim robom. Za sreću, za slavu, za život, što da ne da Dioklecijan. . . . Razumiješ li sada.

— Razumijem — reče joj sin, a lice mu se smieškalo od zadovoljstva — Majko — uzklikne blažen — ti si pametnija od Sokrata, samo da si još . . .

— Tako krepostna kao Sokrat zar ne? — to si htio reči, zahihota žena, koja je čas prije imala ptičju glavu. — O moj sinko, onda bi morala izpiti otrov poput Sokrata, a meni se hoće života. Čuješ li liepoga, bujnoga, zdravoga života. Ja čutim, da sam mlada i . . . no riečju hoće mi se života. . .

Još neko vrieme razgovarali se tako mati i sin, a onda su legli spavati.

Drugi dan pozvala je Romula svoju družinu i izjavila joj da mora odputovati, a nje svoje ljude, da mora ostaviti. Ona ih dobro nadari i zapovjedi, da se smjesta udalje. Sin je još spavao, kad je ona sama ostala s njim u kući.

Kad se je sin probudio, potraživ majku, imao je i šta vidjeti.

Upravo je oslobodila svoje životinje i pustila ih na slobodu. Ptice odletile, guje odlazile, a majmun je pobjegao na neko obližnje drvo. Samo leoparda uze na lancu i odvede ga na polje.

Onda se vrati u kuću i stane kupiti svoje dragocjenosti iz zatvorene neke škrinje, što je bila u njezinoj ložnici sakrivena, u tajnom pretincu.

Zapanjenom oku njezinog sina sievnuše dragulji i biseri magičnim sjajem.

— Majko, nisam nikad mislio, da imaš toliko novaca. Ta, uviek si se gradila tako ubogom.

— Šuti — nasmieši se ona lukavo — to nije ništa prama onome, što ćemo si odsele privrieditи, ako budemo pametni. A da, nisam se ludih gljiva najela, te bih ti bila prije o tom blagu pričala, dok si bio prosjak. . .

Kad je pokupila sve, što je htjela, zamota u jedan svežanj, a onda reče:

— Sinko — a sad uzmi zublju i daj još jednom učini ono rad česa si jedva izmakao robiji.

Galerij porumeni kao rak i ne htjede se maknuti s mjesta.

Ali ona mu sama poda zublju u ruke i reče:

— Ne krzmaj ni časa. Sve što je bilo mora progutati plamen. Ili hoćeš li, da se sazna, da je sve, što sam rekla o tebi Dioklecijanu bilo samo proročanstvo jedne varalice?

— O ne, to ne!

— Dakle . . . zapali kuću i podzemlje, ali tako, da sve postane prah i pepeo.

Galerij uzme zublju i nestane za čas u podzemlju. Potraja nekoliko časaka i on se vrati.

— Jesi li obavio svoj posao?

— Jesam — odvrati on samosvjestno, ali ujedno i začudjeno, videći da majka ima posve drugu kosu i mnogo mladje lice, no što je prije imala.

— Onda je skrajnje vrieme, da se odtud poberemo — reče mati.

I oni pobrzaže iz kuće.

— Kratobule nema više — reče ona ponosno i obazre se za sobom. Crni dim se dizao nad njezinom kućom, a za

nekoliko časova stade se pomaljati i plamen sa raznih strana proročišta. Bjegunci još nisu daleko poodmakli i već se je dizao nebu pod oblake veliki, ognjeni stup. Grede i tramovi su praskali i plamen je sve više i više hvatao oko sebe.

— Dobro se razumiješ u posao — pohvali mati svoga sina i uze ga za ruku, da još brže ode s ovog mjesta, gdje ne bi dobro bilo, da ih zateku. Kad su već dobrano bili udaljeni reče:

— A sad klikni samnom, da žive car Dioklecijan!

— Da žive!

— Tako! To je pametno, a s njime i sreća careva!

Već su daleko poodmakli i još nitko nije živ zapazio more plamena, što se je dizalo iz kuće bivše Kratobule.

Peto poglavlje.

Kći Jupitrova sina

Cvietni grad kraj Jadranskoga mora, Salona, spava mirno. Štiti ju na sjeveru kao golijat brdo Tebron (Kozjak), a na iztočnoj strani Masar (Mosor.) Tiho šumi Jader i slieva se u more. Sve je tiho i mirno, kao da se je čitav grad kao da se je pretvorio u hortus Metrodori, u groblje, što se nekoliko koračaja od zapadnih gradskih vrata, krili uz kiklopske zidine, sazidane od ogromnih kamena, pak priča sa svojim mramornim sarkofazima o vječnoj mieni i prolaznosti svieta.

Već je duboka noć i umukla su i hrapava grla pustopašnih gradjana, što se vraćali kući iz razkošnih noćnih orgija, a koji su malo prije mjerili ulice, pjevajući pijane i bezstidne pjesme o Baku i Veneri.

Mir i tišina!

Na povisokom mjestu grada uzdiže se biela kuća, koja se sablastnim sjajem iztiče u mjesečini medju čempresovima i gleda na srebrno talasanje i čarobno mrežkanje valovlja jadranskoga mora.

I u toj kući sve spava. Svud vlada podpuno mrtvilo. Isti veliki kudravi pas, što leži izpred sobe ostiaria (vratara) u vestibulu na mozaiku zatvorio oči i driema. U taj čas se čuje iz ženske ložnice očajni ženski glas:

— Pomoć! . . . Valerija umire . . . Eufrozino . . . Pomoć!

Na taj tužni uzklik mlade rimske na polak obučene matrone, kojoj je plava kosa neuredno razplela niz ramena, a koja je tek za čas izašavši, držeći u ruci uljenku vratila se odmah u svoju sobu, tišina duboke noći u jedan je mah prekinuta.

Čuje se, kako ustaju robovi, kako navlače na se odielo, kako bježe po kući.

Uljenice stale gorjeti i zublje pretvaraju noć u dan. Eufrozina, stara služavka u tren je oka u spavaćoj odaji kod gospodarice.

Mjedena svjetiljka, što stoji na ovisokom kandelabru razsvjetljuje tek ponešto bogatu odaju, u kojoj na krasnom krevetu od kovi, koji je stajao na umjetnički izradjenim nogama, počiva na mekom jastuku, pokrivena fino izvezenim pokrivačem djevojčica, prozirna, blieda lica, kao da je već mrtva, samo oči kriese joj se u nekom staklenom sjaju, a na licu joj izraz groznoga straha i užasa. Ustne su joj na polak otvorene i modre.

Uz njezin krevet, stoji gledajući ustrašenih očiju, držeći obim rukama glavu, matrona, koja je malko prije onako očajno uzkliknula.

Zapazivši Eufrozinu, poleti k njoj i stade lomiti rukama.

— Jao . . . spasi mi diete . . . spasi ju, ona umire.

Eufrozina se medju tiem približila djetetu, učinila mu na čelu znak križa, položila mu glavu na uzglavlje, pritisnula svoje uho na Valerijina prsa i šaptnula:

— Treba poslati odmah po liečnika, gospodjo Prisko!

I odmah podje k vratima, te dovikne prvome robu, što ga je spazila:

— Skoči po liečnika Sempronija, što se nalazi kod Portae Andetriae na Gabinijskoj cesti.

Rekavši to vrati se k maloj bolestnici i stade ju pozorno promatrati.

— Bože moj, — pomisli — kako je liepa, kao andjelak, zlata joj kosa u uvojcima spušta se na bieli tanki vrat kao aureola svetačka. . . Pa to diete da umre u vječnost bez znaka tvojega spasa, Gospode? O nemoj to dozvoliti, da joj se zatvore vrata liepoga raja. . .

Njezina pako gospodarica stajala je u taj čas u kutu ložnice, u kojem se je u polutmini dizao kip božice Junone.

Božica je na tom kipu imala pripasanu tuniku i plašt prebačen preko lievog ramena i lieve pružene ruke, u kosi stephanu. Dva zavoja padala joj niz grudi. Oči je imala uzdignute. U desnoj ruci nosila je jednu patenu, a lieva joj je bila stisnuta.

Gospodja Priska uzdignu ruke prema tomu kipu, kao da od njega očekuje pomoć. Njezine rieči tekle sve življe i uznositije:

— Cvjetna kćeri Saturnova, koja nosiš luč i žezlo čitavoga svieta, boginjo silna i nepobjediva, čuj glas nesretne majke. Ti si mi bila vodiljom, kad me je poveo Diokles, dragi moj vojno, u plahoj mladosti u bračni thalamos svojega doma, ti koja si slušala moje rieči otajstvene moći, kojima sam mu se zavjerila: Kamo ti Kajo, tamo i ja Kaja. O budi mi blaga ženo i sestro boga nad bogovima, slavnoga Jupitra dična Juno i ne daj da razreže užasna Parka nit života mladoga čeda. Ona je jedino veselje moje i nada svojih roditelja. Ona je biser svojega oca, što u dalekoj vojni vitlja svojim mačem proti Prežanima, dok ja ovdje samotujem kao udovica daleko od dragoga muža i njegova srca. Moj dom je mjesto pustoši, samo ona, moja Valerija, oživljavala ga svojim nježnim glasićem. U njoj sam uživala, kad je stala tepati prve rieči i zvati me majkom, njoj sam se veselila, kad je šarenu loptu u malenoj ručici bacala po solinskim poljanama, njezin je život i moj život. Što će reći gospodar moj Diokles, kad se vrati iz krvavoga rata kući i kad me zapita: „Gdje je Valerija . . . gdje moj biser“ . . . Što ću mu ja onda odgovoriti, ja triput nesretna majka, ako mi sada umre. O bolje bi bilo, da si tresnem glavu o zid i da si stavim otrovnu guju na grudi i da se bacim u valove Adrije. O čuj me, slavna boginjo, spasi mi diete . . .

ozdravi mi diete ili me ubi i daj da ja prije poginem. . . Ne, samo ona ne smije umrieti. . .

Dok je to govorila sve bržim glasom, ponašajuć se sve mahnitije, sve očajnije, oči joj se napunile suzama, ruke joj čupale vlasi, napokon se baci na koljena i zaniemi kao kamen.

Eufrozina slušala je mirno molitvu svoje gospodarice gledala je, kako ju očaj sve više svladava. Napokon, kad je Prisca pala na zemlju priskoči k njoj i pridigne ju od zemlje pogladivši joj nježno glavu, reče blago :

— Gospodarice, tko zna nije li tu bolest za diete poslao Gospodin Krist, da te kazni, što se tako dugo opireš njegovoj milosti. Priska diže glavu, kao da pravo ne razumije i neodvrati ništa.

Medjutim otišao i liečnik Sempronije, mali grbavi starčić s ogromnim crvenim nosom, s sitnim očima i piskutljivim glasom.

On je odmah pristupio k bolestnici i dugo je iztraživao.

Na pitanje majčino, kojoj je dolazak liečnikov nešto primirio uzrujane živce odvrati liečnik, da je bolest vrlo težka, dapače smrtonosna. Tuj da mogu pomoći samo bogovi. Njegova pomoć, da dolazi kasno. Uobće mu se vidi, da je to neka nova vrst bolesti, koja još nije proučena. On da je jedan od najmarljivijih učenika Hipokratovih i Galenovih, ali takova šta još nije vidio. Čitava bolest ima neki otajstveni mistični oblik i nije izključeno, da je to diete začarano po kakovom iztočnom vragu. On će joj doduše sutra donieti liek, ali da se ne nada pravom uspjehu.

Pogledavši zatim u kut, gdje je bio kip božice Junone, mahne rukom i reče:

— Ako vjeruješ gospo u moć naših starih bogova, a ti žrtvuj božici Junoni dvie krave, ako li ti je pako milije vjerovati u Astartu li crnoga egipatskoga bika ili ako voliš bogove Gala i Germana, koji su u novije doba dobili svoje hramove u našem Rimu, a ti žrtvuj njima. Svi ovi bozi, odkad je velika Roma osvojila njihova sjedišta došli su k nama i jednako nas pomažu, kao i naši stari bogovi.

Iza te bujice rieči i mnogih naklona udaljio se je napokon vrač i obećao, da će sutra opet doći.

Nesretna Prisca slušala je sve te rieči pozorno, kao da u njima traži spas svoje Valerije, ali kad je brbljav vrač otišao, pade joj opet pogled na kćer, koja je još uviek nepomično i kao bez sviesti počivala na svom krevetu.

Diete je dakle zbilja izgubljeno. A nije li to čudno Eufrozina govori joj o kazni Kristovoj, a liečnik Sempronije o nekoj mističnoj bolesti i o tome, kako je diete začarano? To bi ipak moglo biti.

Umorna sjede na krevet svoje kćeri i reče napokon Eufrozini:

— Ti si malo prije rekla, da bi ta djeteća bolest mogla biti kazna, što se opirem biti kršćankom. Tko zna . . .tko zna, možda imaš pravo?

A Eufrozina odvrati, sjednuvši do nogu svoje gospodarice:

— Zar se ne sjećaš, što ti je rekao rodjak Kajo, koji je sada vrhovnim svećenikom čitave kršćanske sljedbe?

— Kako da se ne sjećam. Čujem, kao da danas slušam njegove rieči. Rekao je: Kćeri moja, milostiv je gospod i srca blaga, ali tko jednom upozna njegove istine, treba da ih i prihvati i po njima živi. Jao onima, koji imadu uši, a ne čuju, imadu oči, a ne vide. . .

— Da! Tako je govorio, a njegove su rieči izgledale, kao prietnja proroka u koga je vlast.

— Da, imaš pravo, a ja sam im se posve oglušila. A napokon, što sam i mogla drugo?

Ali Eufrozina odvrati mirno:

— Tvoji bozi su lažni bozi, koji se ruše. Oni su demoni, koji će uzmaknuti pred Kristom, kad dodje suditi nad oblacima žive i mrtve. A napokon, što ti hasni, ako i imaš sve blago ovoga svieta, a u životu vječnom izgubiš dušu tvoju. Zar te ne će tješiti, ako i umre tvoja Valerija, pomisao, da ćeš ju jednom opet vidjeti gore u nebu.

— O ne — viknu mlada Rimljanka — o ne samo to ne. Ona ne smije umrieti, čuješ li, ona ne smije umrieti. I sva bol njezine duše izrazivala se u taj čas na licu.

— Ako je tvoj Krist tako jak, da može ozdraviti bolestne, o daj, moli se njemu i ja ti obećajem, da ću revnije proučavati njegov nauk, ako mi diete ozdravi. Zar ne on to može?

Eufrozina uzdahnu duboko i pogleda uzneseno u nebo.

— O, moja gospodarice, on koji je mogao uzkrisiti od mrtvih sina u Naimu, mrtvog Lazara dignuti na novi život iz groba, on će moći ozdraviti i tvoju kćer. Tvoja ti Junona za cielo ne će pomoći.

— Što mi je dakle činiti? — zapita u strahu Prisca.

— Dopusti mi, da pristupim djetetu, koje je na umoru i kojem ne ima spasa, kako je sam liečnik priznao. Ja ću uzeti vodu i poškropiti ju krstom spasa. Hoće li Gospod, da ozdravi, diete će iza krsta ozdraviti i opet biti našom veselom i dobrom Valerijom.

— O kad bi to bilo . . . o kad bi to bilo! — nasmieši se mlada majka, a da joj je nova nada sinula u srcu.

— Ne ozdravi li ju Gospodin, jer on je koji odlučuje o životu i smrti, onda će joj znak spasenja otvoriti vrata kraljevstva nebeskoga, pred nju će doći zborovi andjeoski, pak će s Lazarom nekoć prosjakom kraljevati u sjaju nebeske krune i biela kano liljan mirisati pred priestoljem Jaganjca Božjega i čekati nas jadne smrtnice, za nas moliti, da ju opet nadjemo u slavi kakove nije oko vidjelo i uho čulo. . . .

Ove blagim mirom, ali odlučno izrečene rieči Eufrozine upijala je njezina gospodarica požudno.

Kako je čas prije posve očajavala, tako se je sada stala, kao utopljenik hvatati slamke.

— Ali ako se ti varaš, ako su to samo priče, kakove je izmislila iztočna fantazija nekog mudraca. Što onda?

Eufrozina porumeni u licu.

— Ne! Sladka moja gospodarice. On je to rekao, koji je istina, put i život. On koji je svoje rieči potvrdio smrću svojom na križu i koji je treći dan uzkrsnuo iz groba. . .

— Ah, da mogu tako vjerovati, kako ti vjeruješ . . . ali vidiš ne mogu. Pa onda što bi moj Diokles rekao. On

štuje tako stare bogove. Ta on bi podivljao, kad bi saznao da smo ja i Valerija postale kršćanke.

Eufrozina mahnu rukom i odmah odgovori, kao da je već bila pripravna na to pitanje.

— Ne brini se za to. Ta Diokles to ne treba niti znati. I bolje je da nezna, dok i njega ne shvati tračak Kristove milosti. Kolike rimske žene i kćeri nose znak Kristov na svom čelu, a da to nitko ne zna.

— Ti dakle misliš, da bi ja to mogla tajiti. Ti dakle misliš, da bi Valerija ozdravila, ako je pokrstimo. Ali ja ne mogu to postati, jer nisam još pravo upućena.

— To se od tebe ni ne traži, najprije živi, kao kršćanka i potraži izkusnoga vodju, koji će te uputiti u naše istine, a onda tek možeš pristupiti k žrtveniku spasa Drugo s Valerijom. Ona je u životnoj pogibli. Kod nje ćemo učiniti krst od nužde.

Dok je to govorila, stupi Prisca k bolestnici i stade slušati njezino disanje.

— Za Boga — viknu prestrašeno — ta ona već ne diše.

I Eufrozina skoči k Valeriji.

U istinu izgledalo je, da je na krevetu trup bez života. Eufrozina sbaci brzo s nje lavlje krzno i opet joj stade slušati srce.

— Srce joj kuca . . . ali slabo vrlo slabo.

Užasan čas nastade u sobi.

Priska je probliedila na smrt, nešto ju je stalo gušiti u grlu, stade se hvatati rukama o srce, kao da hoće zapriečiti, da joj ne pukne i kao da se bori za zrakom.

Eufrozina skoči do stolića na kojem je stajala staklena posuda za vodu.

— Dopuštaš li gospodarice da ju krstim, došao je odsudni čas, mi više ne možemo oklievati. Za čas, dva moglo bi biti prekasno.

Sva ustrašena i skvrčena gledala ju biedna majka, još čas dva i da je sve svršeno, činilo joj se, da će se strop sobe na nju srušiti, činilo joj se, da joj na oči dolazi vječna tmina, činilo joj se, da joj na jeziku leži olovna težina i

kušala je da otvori usta, da nešto reče, Ali nije mogla. Jedva jedvice težkom mukom izusti:

— . . . Krsti!

A Eufrozina nagne vrč nad glavu bolestnice, nagne ga na njezino čelo i polije joj malo po glavi, izričući polagano, ali jasno i razgovjetno rieči:

— Valerijo, krstim te u ime otca i sina i duha svetoga Amen.

Iza toga nastane svečana tišina. Kroz prozor je stalo prodirati svjetlo novoga dana. U ulicama gradskim stao je već bučiti život i žamor.

U uljenici dogarala je luč i čudno ljeskala po obrazima staroga Junoninog kipa u kutu.

Šesto poglavlje.

U gostioni k crvenomu slonu.

Sunce je naginjalo k zapadu i rumenilom sutona magijski osvjetljivalo glavni grad Bithynije, Nikomediju. Kuće sa ravnim krovovima kupale se u tom svjetlu, kao u plamenom moru, a ulice se stale napunjivati ljudima, kad je na gradska vrata stupilo dvoje ljudi, jedno mužkarac, a drugo žena. Oboje bijahu omašni i krupni, aii jedva im se razpoznala boja odiela, tako su bili puni sive, guste prašine. Prašina im pobielila obrve, izobličila obraze. On je nosio visoki štap u ruci, a ona svežanj, na koji je pomno pazila. Vidilo se u prvi mah, da su putnici.

Doskora se našli medju mramornim stupovima velike gradske ulice, u kojoj je već bilo sve živo.

Već je počela večernja šetnja gizdelina gradskih i uglednih gradjana i gospodja i naličenih hetera. Tamo se vozila krasna biga, a ondje gonio Arapin svoju devu. Derani brzali, noseći kući današnje novine „Acta diurna“.

Botularii, prodavači kobasica, nosili limene peći i derali se, što ih je grlo nosilo:

— Botuli . . . botuli . . . tomacula . . . kobasice! Kupujte vruće kobasice!

A ta vika bila je više slična zavijanju pasa, nego li čovječoj vici, pri tom su otvarali usta tako široko, da im se vidjelo u ždrielo.

Grčke cvjetarice, vitke i liepe kao Phryne, nudjale iz pozlaćenih košarica prolaznicima s drzovitim, sjajnim očima narcise i ruže. Pri tom se vidjeli alabasterni zubići i dražestne jamice u lišcima, onaj veseli, uviek vedri smiešak, koji je zamamljivao one častnike u srebrnim oklopima i one ćelave činovnike, što su se vijugali za njima.

Uz staroga dugobradoga, siedoga židova u dugom kaftanu, micao se laganim koracima dostojanstveno oholi Perzijanac u svilenom odielu, a nedaleko od njih stajao je debeli, trbušasti centurion crvena, bakrena lica, koji bi svaki čas zaslinio dva prsta i ravnao njima ponos i diku svoju — omašne brčine.

U otvorenim lektikama (nosiljkama) sgurenih ledja nosili abisinski robovi na pola gole žene, koje su u nekoj prelesnoj lagodi lieno poput nahranjenih udava ležale na svilenim jastucima. Oble i pune ruke ovijale im poput zmija tanke narukvice, kose im bile povezane tankim vrpcama i uriešene zlatnim iglama ukosnicama. U ušima im velike naušnice, a oko vrata spuštali se na grudi nizovi biserja i dragog kamenja. Uz nosiljke su koracali liepi robovi, pak su s lepezama od paunova perja domahivali gospodaricama hladni zrak.

Pred nosiljkama i iza njih stupali eunusi i dječaci, frulari i patuljčići, te povećavali sjajnu šetnju svoje gospodarice.

— Nije li ono liepa Glicera? — upita Galerij svoju majku Romulu (jer su to bili naši putnici) upozorivši ju na divnu ženu, što je iz jedne nosiljke koketirala opasnim pogledima s nekim višim častnikom rimske vojske.

— Čekaj malo, da vidim, smeta mi ovaj debeli a... a... vidiš... vidiš... jest, neka se pretvorim u onakovu crnu kuju, što za njom hoda, ako to nije naša Glicera . . . Pa gle, gle, kako je samo odjevena, samo zlato i drago kamenje. Pi . . . ta je morala odkriti nekako obilno vrelo prihoda. A, rekla sam ja njoj uviek, da će se opametiti . . . ali ipak nisam mislila, da će se tako brzo popeti do takova sjaja. . . Dok je prala rublje u pivnici staroga mlinara, bila je bome puna dronja i . . . a danas . . . hm, hm. . .

— Hoćemo li ju nagovoriti, majko, — upita sin, koji je požudnim očima piljio u mladu ženu.

— Što si poludio? — gurne ga mati u rebra — šta ti pada na um. Zar ovako zaprašeni, uprljani, prostački, pa da se k njoj približimo. Iz nje i iz sebe učinili bi bruku. Napokon učinila bi se, da nas ne pozna.

On kimnu glavom i nerado joj potvrdi.

— Imaš pravo . . . sad se moramo najprije urediti. . . Ali ovaj sretni slučaj, da smo nju našli, moramo svakako upotriebiti. Moramo paziti, da je nadjemo.

— Da, ali Nikomedija je velika i gdje ćemo ju naći? . . Po imenu? . . . a tko zna, zove li se ona i ovdje Glicerom, možda je sasvim izmienila sa svojim odielom i svoje ime? . . . Tko zna?

— Možda bi bilo dobro, da pričekamo, kad podje kući. . .

— Baš si bena — nasmije se porugljivo mati — a tko, zna kad će ona kući . . . Zar ovdje ne imamo drugoga posla, nego trčat za jednom ženom. . . Možemo li se ovako gradom kazati, skranje je vrieme, da već jednom dodjemo do „crvenoga slona".

— Imaš pravo majko, ali što da učinim, da nam ona ne izbjegne.

— Pa, napokon, što onda, ako ju izgubimo. Neka ide ona svojim, a mi ćemo svojim putem.

I već je Galerij htio da podje za majkom, kad stane, udari se šakom o čelo i glasno reče:

— Ha sada znam! . . .

— A što znaš — zapita ga gotovo u čudu mati.

Ali on ne reče ništa, već se posve približi malomu deranu, što je poput teleta blejao u sjajni oklop nekoga zapovjednika, raztvori dva kažiprsta i palac svoje desne ruke i za čas ščepa za uho mališa, da se ovaj prestrašeno okrenuo neprama njemu.

— Kako se zoveš mali? — zapita ga Galerij.

— Eu — tro — pi — je — zatezao je mališ gledajući nepovjerljivo u stranca.

— Dobro, Eutropije, a znaš li ti, kako se zove ona tamo gospodja. . . Mali raztvori krupne, liepe oči i potrese dugom glavom, a da mu je pri tom još uviek glas drhtao i meketao od straha:

— Ne — po — znam — gooospooodineee . .

— A bi li htio zaslužiti ovaj srebrnjak? — pitao je Galerij malog. A ovaj se odmah lakomo nasmiehnu i za čas nestade straha iz njegovih očiju.

— A bi . . . a kako ne bi . .

— Dobro dakle . . . pazi na onu gospodju i sliedom ju sliedi, a onda nastoj, da joj se približiš i da joj rečeš. . .

— Što da rečem?

— Ništa drugo, nego samo dvie rieči: Romula i Galerij. Razumiješ.

— Romula i Galerij . . . aha . . . razumijem. A onda?

— A onda ne reci ništa više, već ju dalje sliedi, dok te ona ne pozove preda se.

— A ako me ne pozove — dosjeti se mali.

— Ništa . . . pozvat će te svakako. . .

— Hm, ali ako ipak . . .

— Onda ju sliedi tako dugo, dok ne saznaš, gdje stanuje i kako se zove. Kako to saznaš, dodji k meni, čekat ću te u taberni „k crvenom slonu". Znaš li, gdje je to?

— Znam, — odvrati veselo mali. — A što onda, ako me pozove.

— Onda joj reci, da su Romula i Galerij, odsjeli kod „crvenoga slona", da bi ju rado vidjeti i s njom se sastati. Razumiješ li?

— Razumijem, — reče mali veselo — kad je osjetio bakreni novac u svojoj ruci.

— Izvršiš li to sve dobro, dobit ćeš srebrni — reče mu Galerij.

Mali htjede odtrčati, ali ga Galerij uzdrža i zapita još jednom, što ima uraditi. Kad je mali dobro odgovorio, okrene se k majci i zapita.

— No, jesam li to dobro obavio?

— Ta jesi, ali ne razumijem, što će ti Glicera, da se toliko za nju brineš. Sve se bojim, da ti nije zavrtila ovaj čas mozgom, pa umjesto da misliš na Dioklecijana i na našu budućnost, zaboravljaš sve poradi dražesti ove žene.

Galerij se lukavo nasmije, ali i odmah odvrati:

— Ne boj se, majko . . . A sad nastoj da doskora dodjemo do „crvenoga slona" . . . Gdje je . . nismo li već mimo prošli?

— Aja . . . — reče mati i zakrene u pokrajnu uzku uličicu, u kojoj je već bilo mračno.

Napokon stadoše pred onizkom kućom, na kojoj je naslikan crveni slon, vodjen po nekom malom čovječuljku. Na posebnoj ploči pisalo je „Ovdje obećaje Merkur dobitak, Apolo zdravlje, Septumanus (gazda) dobar konak i hranu. Tko unidje, bit će mu dobro. Stranče pazi, kamo ideš". Vesela krčmarica stajala je pred svojom tabernom, pa kad je vidila strance, stane plesati sa kastanjetama pjevajući i zovući ih, neka udju, jer će naći sve, što im nudja Ceres i Bako, sira, žutih šljiva, murva, grožđja, ugoraka, kestena i jabuka, vina, vienaca iz ruža i glazbu. A uz Ceresa i Baka naći će kod nje i Amora.

Mati i sin stupiše kroz onizka vrata u tabernu, izpunjenu posve dimom iz kuhinje. Na prostim drvenim klupama sjedili čudni ljudi, a na stolovima pušile se zdjele. Vika i buka hrapavih grla ozvanjala tabernom.

Sad ih zapazi krčmar, koji, još deblji od svoje žene, odmah podje pred njih.

— Ah, — reče — što moje oči vide, ili se varam? To je liepo, to je liepo. A, a, a, već se davno nismo vidili.

Pozdravljajući tako došljake, uvede ih odmah u posebnu gostinjsku sobu.

— Septumane — reče mu Romula — pošalji nam tople vode, da se operemo od te prašine i daj da si

*

očistimo odielo. A onda se vrati za neko vrieme, da se s tobom porazgovorim.

A on se je sveudilj klanjao, prevrćući oči ponizno, kao da govori s nekom osobom višega razreda.

Izvršivši nalog, kad je mislio, da su već došljaci gotovi s pranjem, povrati se u sobu.

— Gospodarice, eto me tebi na službu.

— Reci nam, kako je dugo Augusto Dioklecijan ovdje?

— Ima tomu kakovih šest dana.

— Ti si za cielo imao za ulaza mnogo posla — umieša se Galerij.

— Tako, tako prilično je išlo. Mora se priznati, da je ulaz bio veličajan. Doček je upravo bio triumfalan. Veli se da je sam car bio vrlo zadovoljan. Osobito su mu sjajne darove donesli iz Armenije, Kapadocije, Syrije i Mezopotamije, ali bilo je i iz daljnih strana. . . A da ste vidili cara. No, da, taj zna biti carem! Taj se zna obući kao car! Nije on kao ono mrtvo puhalo car Karo, koji je perzijske poslanike dočekao u priprostom surovom odielu, običnom kapom na čelavoj glavi, sjedeći na zemlji medju ostalim vojnicima. Bio im je samo na ruglo. Kaki je to car. Prostak! Dioklecijan, brate, taj ti ga zna. Taj zna čija je brada mastna!

— Dakle je uveo novotarije u carskom odielu? — začudjeno zapita Romula.

— Novotarije — puhne u zrak debeli Septuman — i te kako! Sve je promienio od glave pete. Misliš li, da je navukao na se ponizno odielo ko drugi carevi?

— A da šta? Pa carsko je bar sjajno!

— Jok! — potrese Septuman svojom debelom glavom — On se je pokazao u svilnom odielu zlatom vezenom, punom i prepunom dragulja i biserja. Iste postole cakle mu od dragulja, a na glavi mu biela vrpca sa biserjem. Bio je veličanstven, ko Olimpijski vladar i svako se je koljeno nehotice pred njim prignulo, kao pred božanstvom. Neki sveti, božanski sjaj sjajio mu se s lica i svi, koji su ga vidili zadivili su mu se.

— Sve mi se vidi, da Dioklecijan želi uvesti perzijske dvorske običaje u naš rimski imperij — reče Romula.

— Pa zar ne ima pravo? Nije li smiešno, da vladar tako velike države, košto je naša ide po svietu kao kaki otrcani pek ili obični legionarac? Nego! Uveo je već mnogo stvari, što mi se svidjaju. Baš kao u Perziji. Odmah je zabranio, da ga tko pozdravi običajnim pozdravom, mjesto toga mora, da se pred njega baci na koljena.

— Što veliš, hoćemo li moći sutra k njemu? Hoće li nas pustiti pred njega?

Debeli krčmar izbulji glupo oči.

— Šta! Pred njega. Laglje ćeš doći živa u carstvo Proserpinino, nego do njega. Nije već nešto! Obkolio se stražama i dvorjanicima, eunusima i častnicima baš kao željeznim zidom. Laglje ćeš glavom kroz željezni zid, nego do njega.

— Ali Septiminčiću moj, mi moramo s njim govoriti.

— Je, to nije moguće. To ne ide, to nikako ne ide.

Galerij pogleda mater, a mati njega. Vidilo se, da im izvještaj Septimanov nije bio po volji.

Ali za čas opet nastavi Romula, kao da se je nečemu dosjetila.

— A molim te, dobri gazda, je li laglje doći do Maksimijana, careva doglavnika.

— Hm, i to baš nije lako, — žmirnu očma debeli krčmar, sveudilj gledeći Romulu — ali ti si još uviek liepa . . . pak . . . Maksimijan voli liepe žene.

— Idi, gurne ga u pola smieha Romula — što ti ne pada na um. Ali reci ti meni, gdje bi ga sada mogla naći?

— Sada, — stade misliti krčmar — sada je za cielo još kod cara, ali za sat, dva, ići će k liepoj Židovki Rehi.

— Zar ju svaki dan posjećuje?

— Svak dan, odkad je ovdje.

— I svaki dan redovito vraća se kući u ponoći.

— Hm, to bi nešto bilo — povuče mati sina u kut, gdje su neko vrieme šaptali jedno drugome nerazumljive rieči, kojih u ostalom nije Septiman niti čuo, premda je pošteno naćulio velike svoje kozje uši.

Kad je taj razgovor bio gotov, povratiše se i mati i sin do krčmara i zapitaše:

— A gdje je Dugonosi i Kratkovrati? Jesu li živi? Nije li im još straža skrhala vrat?

— Ta nije... nije.

— Jesu li ovdje u Nikomediji?

— O da, to jesu.

— A dolaze li što k tebi, kao prije?

— Pa nego!

—Ali danas ih nisam vidjela u tvojoj taberni.

— Dobro si vidila, da ih nisi vidila, u tebe su dobre oči ko u vjeverice. Njih još ne ima, ali će za čas doći.

— To je dobro, —uzdahnu Romula.

— Hoćeš li s njima govoriti? — upita Septuman.

— Ta, nego. Odmah, kako dodju, pošalji ih do mene. Ne zaboravi na „modru zviezdu zelene noći".

Gostioničar se već okrenuo na desnoj peti, da će proći u svoju krčmu, ali kad je čuo posliednje rieči, doda:

— A božica Kibala neka te uviek doji prebielim mliekom.

Sedmo poglavlje.

Noćni napadaj.

— Skoro se vratio u strastni zagrljaj svoje Rehe, zlatni moj cedre iz ilirskih strana! Tvojoj Rehi je dan noć, kad tebe ne ima, a kad si ti kod nje, sunce joj sjaje...

Tim laskavim riečima izpratila je nekako o ponoći gojna i liepa Židovka Reha Maksimijana do atrija svoje kuće, a onda se vratila u svoju ložnicu i bacila se u krevet hihotajući kao luda.

— O ti stari, glupi medjede! Kako si samo dosadan! Bog zna, jesu li taki svi Iliri?...

Medjutim je Maksimijan, očito blažen, što je čuo sladke rieči Rehine, pošao ulicom, fićukajući nekaku bećarsku veselu pjesmu. Bio je nešto natrušen, jer je kod Rehe pio dobroga vina, pak mu je krv veselo žilama strujila. —

Nad njim je sjajila debela glava lune, s kojom je on uviek volio, da se razgovara, kad je samac stupao iz noćnih orgija ili zabava bilo kojega mu drago mjesta.

— Ovo je vražka djevojka — razgovarao se on sa mjesecom — samo da ne voli tako strašno novaca... ove Židkinje ne misle na drugo, nego na novac, na nakite. Tko bi to nasmagao... Ali liepa jest, to joj se mora priznati. Pa kako samo znade zabavljati. Slušao bi ju čovjek do jutra. Dakako, više puta blesne i kakovu god glupost. Što mi je ono danas rekla ova mačkica: Ja bi to morala, stari derane, da, stari derane, rekla mi je, u istinu mi je rekla — nasmija se Maksimijan sam sebi glasno, a njegov smieh je zazvučio u noć samotne ulice kao smieh nekoga demona. — Stari derane, ja bi ti morala oči izkopati ovim svojim noktima. Pri tom pokaza noktiće svoje ružičaste ručice, na kojoj je sjajio po meni poklonjeni ogromni prsten... A zašto bi ti meni morala oči izkopati, jarebice moja! Zašto... i dugo mi nije htjela ništa odgovoriti na to pitanje, ali lice joj primi na čas izraz neodoljive tuge. Napokon mi reče: Jer sam kći onoga naroda, komu ste vi Rimljani razorili sve, što je imao, komu ste uzeli slobodu, kome ste stavili verige na ruke, kome ste uništili hram, tako da mu nije ostao kamen na kamenu. Eto zato! — reče mi ona. Ali ja ju odmah poljubih u sočne, rumene ustnice i obujmih joj rukom tielo i rekoh: Alaj si bedasta, guščice moja. Niti sam ja bio polag, kad se je to dogadjalo niti ti. To su davne pripoviesti, na koje bi vi, Židovi, već davno morali zaboraviti... Nikada, odvrati mi ona, ja te više ne smijem ljubiti, ja te više ne ću ljubiti... tako mi ponosno rekla. Lisica! Znao sam odmah, što to znači, i izvadih iz kese krasnu narukvicu. Uh, kako je liepa, kliknu ona, a oči joj sjevnuše neobičnim sjajem... Ti si ipak moj dobri, moj mili, moj jedini Maksica... odi, da te zagrlim... I tako ste, moja predobra luno, sve vi ženske jednake... A ona je liepa, moja Židovka...

Njegovi su koraci ozvanjali po kamenom pločniku gradskom. Za čudo bile su u to doba ulice već prazne, ali on ni ne pomisli, da bi mu se moglo budi što dogoditi.

Ipak pričinilo mu se, kao da je čuo neki pritajeni zvižduk iz nedaleke daljine.

Popostane malko, pograbi za mač, koji mu je o bedrici visio. Ali kad nije nikoga zapazio, podje dalje i zadje u ulicu još užu i tamniju, no što je prvanja bila. I opet stane, te dobro pogleda, ne bi li što sumnjiva opazio. Ali nigdje ništa.

U daljini uhukala je doduše sova, ali to je bilo ujedno sve, šta je čuo.

Sad mu pade na pamet daleki Sirmium, njegova domovina, i kako je ondje u istinu ljepše, nego u ovoj zamazanoj Nikomediji. Koji zloduh iz pakla mogao je samo mojemu Dioklecijanu zabiti u glavu misao, da tuj osnuje svoj priestolni grad... Imat će, Herakla mi, mnogo posla, dok mu to podje za rukom, da iz ovih uzkih, smradnih, nečistih ulica izkleše novi Rim, što bi on htio... Rekoh mu, ako već ne ćeš, da u Rimu stoluješ, kad već mrziš one glupave senatore i onaj buntovnički puk, a ti stoluj u Sriemu, u našem kitnjastom Sriemu. Tamo su već prijašnji carevi izkitili forum i čitavi grad sjajnim sgradama i kipovima... Ili uzmi Mursu, Cybalu, Sisciu... Ali on me nije htio ni slušati. Odrapio mi samo: Šuti, ti se u to ne razumiješ. E pa dobro, radi što hoćeš, ti si car, a nisam ja. Samo mislim, da ćeš imati velikih potežkoća sa svojim novim priestolnim gradom... Ništa nije nemoguće onome, koji hoće — odvratio mi on, a u ostalom, tko ti veli, da će samo Nikomedija biti moj priestolni grad? Moj priestolni grad bit će ondje, gdje budem ja. Razumiješ li? Razumijem i nisam mu se htio više opirati; to više, jer je došla doba, da podjem k svojoj liepoj Rehi... Ali sada vidim, da će, bude li u istinu htio Dioklecijan, ovdje urediti stolni grad, ponajprije morati razrušiti ovaj cio dio grada, jer je ogavan...

I opet je prošao dobar dio te ulice, kad mu se pričini, da na stupu neke kuće stoji naslonjen neki čovjek.

On podje bliže. I u istinu. Neki mali čovječuljac oslonio se na zid i plakao.

Maksimijan mu prodrma ledja i zapita:

— Što ti se dogodilo, da plačeš?

— Ja plakati? Ja ništ ne plakati... ja kleti... Ja pila vino, ja mnogo pila vino, onda nemala dosta novaca, a prokleta krčmar me bacila van... ja sdrobiti rebra... ja ubiti krčmara...

I čovječuljac digne ruku i prihvati čvrsto Maksimijana o rame:

— Ti dobra čovjek... ti išla s menom... Mi dva ubiti krčmara...

Maksimijan pogleda izpod oka tu smiešnu podobu i htjede, da ga ostavi.

— Ajde kući, pa se prospavaj. Ti si pijan!

Ali mali nije ga pustio, zatetuba pijano pred njega i zapenta:

— Ja pijan... kako ti mogla meni reći... ja nikad ne biti pijan... to je uvrieda... ja se ne dala vriedjati...

Pri tom podigne pjest visoko, da mu je upravo došla pod nos Maksimijanov i udari svom silom u njegovu glavu:

— Oh ti, prasac pijani, ti ćeš znati koga si udario — reče Maksimijan i izvadi mač iz toka.

Al u taj čas osjeti da mu je preko glave bačena neka uzica i da su ga obuhvatile željezne ruke.

Prije, nego što se je mogao obazrieti i nenadano, da se nije mogao boriti, našao se je na tlu, a na trbuhu jašio mu zakrabuljeni, golemi orijaš, koji mu rinu u usta neku stvar, da nije mogao vikati.

U taj čas zamagli mu se u glavi. Ali toliko je još opazio, da se je ona pijanica naglo uzpravila, da mu je segnula za pojas, gdje je nosio novce.

— Prokletnici, razbojnici... htjede vikati, ali rieč mu zape u grlu, a na vratu osjeti oštricu bodeža.

— Dakle sad mi je zjadnji čas — pomisli i pokuša svom silom da se digne.

Uzalud. Njegovi su neprijatelji bili očito jači.

— Gotovo je! Bozi dali, da me car Dioklecijan osveti — to je bila jedina misao Maksimijanova.

U taj par očuti, kao da je iznenada ustao s njega onaj orijaš, očuti, da su mu prsi lahke...

Neki glas vikao je ne daleko:

— Latrones, razbojnici!, prokleti lopovi, ja ću vam pokazati vi ništarije . . . vi gadovi . . . Drži se junače . . . eto ti pomoć . . .

Maksimijan, koji je sad bio prostih ruku, htjede naglo da ustane, ali u tom ga je priečilo njegovo debelo tielo . . .

Ipak je mogao, da sjedne.

Imao je šta i viditi.

Mladić u vitežkom odielu, s mačem visoko u rukama, trčao je za razbojnicima, koji su letjeli kao munje.

— Lopovi . . . ništarije . . . — vikao je mladić neprestano, a mač mu je ljeskao na mjesecu fantastički, te je izgledao više kao neko nadzemno biće. Baš tako se pričini u taj par Maksimijanu.

— Nestade novaca — uzdahne Maksimijan duboko — ali glava je barem čitava — reče i prihvati se za čelavu glavu, dok je mjesec srebrne zrake po njoj sipao, kao da ju hoće pokazati u podpunom sjaju.

Ali za čas vratio se Maksimijanov spasitelj i donio mu u ruci vrećicu s novcima.

— Eto i to smo sretno spasili — reče — razbojnik bježeći u biesnom biegu bacio ju na tla, htijući, da me valjda tim suzdrži u proganjanju. Žao mi je, te mu nisam dobro posvetio . . .

Govoreći to, pokaza svoj krvavi mač, koji sada spravi u tok.

Iza toga pomože Maksimijanu ustati. Taj je bio posve uzbudjen od toga dogadjaja, te u prvi mah nije smogao rieči, što da kaže.

Ali nije potrajalo ni par časaka i on zagrli svoga spasitelja i reče:

— Hvala ti, junače, spasio si mi život . . . Znaj, to ti ne ću nikad zaboraviti. Kraljevski ću te nagraditi!

Pri tom pogleda dobro u lice toga mladića i pričini mu se poznato . . .

Da to nije . . . da to nije? — govorilo mu je nešto u duši, ali ne, tolikoj sreći nije se mogao nadati . . . zato upita mladića:

— A sad mi reci, kako se zoveš ti, kojega drži od sele za svog prijatelja Maksimijan, vrhovni zapovjednik rimske vojske. A tko je Maksimijan znaš . . .

— Kako ne bih znao, prvi doglavnik velikoga našega gospodara . . .

— Tako je, a ja ti velim, da si se u sretnu uru rodio, kad si meni spasio život. Ali kako se zoveš?

— Galerij se zovem, Sardika me je rodila, pak sam u istinu sretan, što sam mogao učiniti uslugu velikom vojskovodji i slavnom bojovniku, kao što si ti junački Maksimijane.

To ime kao da je elekrizovalo Maksimijana, to ime, pak to lice... Da, da! Dakle ga njegovo pamćenje ipak nije varalo. Taj je čovjek, što ga je proročica s ptičjom glavom prorekla kao spasitelja caru Dioklecijanu. A gle, kako brzo se je obistinilo, da će ga naći, i prva već pojava toga čovjeka pokazala se u tako sjajnom svjetlu. Galerij je eto došao u blizinu carevu u podobi spasitelja njegovog najboljeg prijatelja.

— Bozi ipak štite svoje ljude! — reče Maksimijan.

I ni ne časeći doda gotovo ganuto:

— Ovo je, sinko Galerije, za nas sve veliki dan. Ovo je dan bogova, koji su htjeli, da na takav način sastanem tebe, kojega neprestance tražim. Da nisam nikad vjerovao u bogove, danas su mi dali očiti dokaz svoje ljubavi. Hvala im! Ali hvala još jednom i tebi, koji si, ne štedeći života, sam proti dvojici navalio samo, da mene nepoznatoga spaseš. Pokazao si, da je u tebi junačka vrela krv, pokazao si, da zaslužuješ velike časti i da te čeka sjajna budućnost.

Te rieči godile su očito Galeriju, jer su opetovale one, što ih je majka Romula nedavno kazala. Lice mu se zadovoljno smiešilo.

— Uz to si pokazao, da ti i do novaca nije stalo, jer si vrećicu s novcima, bačenu od razbojnika mogao mirne duše za sebe zadržati. Ja to ne bi vidio, a ti bi imao liepu svoticu za svoje zabave. Tim, što si mi novce vratio, pokazao si, da je u tebe ne samo odlučno hrabro srce, već i pošteno. A to je, Herkula mi, u današnje doba

nešto vrlo riedka. Zato ćeš u ostalom biti i stostruko nagradjen. Još danas predstavit ću te našem caru Dioklecijanu . . . a što će onda slieditі to možeš naslućivati.

Galerij čedno spusti glavu k zemlji, a Maksimijanu se u taj čas pričini, da je Galerij porumenio u licu od čednosti mladenačke.

— Tu milost — reče Galerij — zaista nisam zaslužio . . . Hvala svim bozima, što su mi dozvolili, da mogu stupati pokraj tako velikog junaka ti ko što jesi, a kamo li da se usudjujem pomisliti, da bi smio disati isti zrak, koji diše bezsmrtni naš gospodar i bog Dioklecijan. U istinu, ako ti to meni učiniš, ja ću ti biti zahvalan čitavi život, veliki Maksiminijane. Ja sam uviek čuo slaviti tvoja junačka djela i mnogi put sam pomislio, kad bi mi sreća dala, da se smijem približiti tvojoj častnoj osobi, pak gle, sad sam to doživio, a ti mi još proričeš novu sreću. O, kako da ti zahvalim.

I Galerij se ponizno prignu k Maksiminijanovoj ruci i prije, nego što je Maksiminijan to mogao zapriečiti, već mu je bio Galerij mastnu i debelu ruku prihvatio i pritisnuo na nju jaki poljubac.

— Divan momak! Divan momak! . . . O, da mi je sin! — mislio je u taj tren Maksiminijan.

U to su se već približili i do staroga carskoga dvora. U svjetlu mjesečine već se je vidio prvi legionar, kako straži.

— Za čas moramo se razstati, i doba je, dobri mladiću Galerije, danas, kad se prospavamo, najavi se u dvoru i popitaj se za mene. Stražari i sluge bit će upućeni i ne imaj brige, pustit će te bez prigovora do mene. Što će dalje biti, prepusti meni. Čekat će te sjajno odielo i naša ljubav. A sad vale et salve!

Galerij ga izprati još do prvoga stražara, a onda se izgubi Maksimijan u dvor, a Galerij se vrati k svojoj majci Romuli.

U očima mu kriesilo zadovoljstvo, a ruka, što mu je držala balčak od mača tresla se od sladke uzrujanosti.

Osmo poglavlje.

Glicera.

Prve rieči Galerijeve, kad Je spazio majku, koja ga dočeka, bile su:

— Fortuna je s nama. Sve što si zamislila, ne majko, već božice moja, sve je pošlo kano po loju.

Čula sam. Dugonosi i Kratkovrati pripoviedili su mi, kako si ih hrabro gonio rimskim ulicama. Jedva su mogli pred tobom pobjeći.

— Bolje je bilo, nego što sam mislio. Mogla se je i nesreća dogoditi. Da je slučajno nadošla rimska straža ili da su se od vike pobunili gradjani, ili da je Maksimijan ubio jednoga od naših ljudi, sve bi onda naopako bilo, majko, ali bozi su nam očito skloni. A to je i sigurno tvoja zasluga, jer ja zaista ne znam, čim sam se bozima prilaskao, ta ja ni ne mislim na druge osim na Baka i Veneru.

— Pa tko zna, nisu li ti oni u pomoći — reče brzo mati.

— Sve jedno! Ali sad ti moram priznati, da sam gladan kao vuk, a žedan kao bačva.

Na te rieči podjoše iz atrija u nutrinu kuće.

Gle sinko — reče mati — unutri su već Dugonosi i Kratkovrati i piju i jedu, da je milota. Imamo ovnujskoga sira, kuljena i svega, što ti srce zaželi. Večera nije doduše sjajna, ali je dobra i ukusna. Za dva tri dana jest ćeš dakako bolje. Ali za sada bit ćeš i s tim zadovoljan. Nego prije nego li udješ u sobu, gdje su ona dvojica naših prijatelja, imam ti kazati jednu novost.

U mojoj ložnici čeka te netko.

Galerij uzdrhta.

— A tko je to majko . . . da nije Glicera?

— Pogodio si.

— A zašto mi to nisi odmah rekla, majko? To nije od tebe liepo, majko! Ti znaš, da je to vrlo važno, da ju što prije vidim. — reče Galerij uzrujano.

— No, no, primiri se, da li ju čas prije ili čas kasnije zapaziš, to je napokon svejedno. Ona u ostalom i na tebe

neustrpljivo čeka. Došla je već prije dobra dva sata i da joj ja nisam potanko izpričala sve razne naše sgode i nesgode, bila bi poludila od neustrpljivog čekanja.

Galerij je prekinu.

— Majko! ne! To, nije moguće, ti si joj pripoviedala sav naš život, sav moj život. Ta to bi bila strašna pogrješka, koja bi se nama mogla strašno osvetiti. Ne, ne zar ne, to nisi učinila?

— Pa i nisam. Zar misliš, da sam tako bedasta, zar misliš, da već nemam mozga u glavi? Kako bi to mogla učiniti? Govorila sam joj o takovim stvarima, koje ne mogu škoditi ni meni ni tebi.

— A sad me pusti najprije k njoj.

Rekavši to, odgurne blago Galerij svoju mater na stranu i poleti u ložnicu, gdje je čekala Glicera.

Kad je stupio u malenu sobu, osjeti odmah opojni zadah mirisnoga ulja. Soba je bila malena, ali čista, a na zidovima vidili su se najbezsramniji prizori iz Venerina kulta, sama gola tjelesa u najogavnijim pozama.

Galeriju su ti prizori bili nešto obična, pa nije na te slike niti pogledao. U sobi je bila tek jedna počivaljka. Lucerna od mjedi obasjavala je tu inače priprostu sobu, u kojoj nije bilo baš ništa liepa.

Ali za to je na toj počivaljci nehajno sjedeći u taj tren počivala žena, klasične ljepote, odjevena tek nešto bielim velom, izvezenim zlatnim nitima i sitnim biserjem. Glavu s plavom vlasuljom, tom oznakom hetere, ovienčanu cviećem i zlatnim obručima, podbočila je rukom, na kojoj se sjajile zlatne narukvice u obliku zmije.

— Glicera! — doviknu joj on, a ona se na to digne sa ležaja i skoči lahko i poput vitke mačke do njega.

Njezine velike crne oči zasjaše čudnim sjajem i ona pobrza prama njemu, a kad je do njega došla, ovinu mu svoje biele ruke oko vrata, a male dražestne ustnice, rumene poput jagoda, pritisnu mu na usta.

Jedan čas gledali su jedno drugomu u oči, kao da žele u tim pogledima odgonetnuti sve, što se je promienilo u nizu onih godina, što se nisu vidjeli.

Tako su stajali jedno napram drugome. Onda ona, svejednako držeći ruke oko njegova vrata i gledajući u njegove oči, reče:

— Galerije, kako si još uviek liep i snažan.

A njemu je to laskalo i on joj odvrati laskavo:

— A ti si ljepša od Helene, poradi koje su se borili stari Grci kod Troje. Da je Paris tebe vidio, jabuka bi bila tvoja.

Ona pokaza biele zubiće, a na licu joj se pojavi radostan smiešak.

— Misliš li? — reče.

— Ti za cielo imaš novi recept, kako se može uzčuvati ljepota. Imaš li i ti kao Poppeja čitavo stado magarica, koji te prate, da se možeš više put na dan umivati njihovim mliekom? Jer si u istinu liepa.

A ona je spustila svoje ruke iz njegova zagrljaja i smiešila se još zamamnije.

— Nemoj me tako gledati, — reče Galerij, ne mogavši podnieti žar njezina pogleda, budeš li me tako gledala, ja ću poluditi od tvoga pogleda.

A ona mu odvrati smieške:

— A ti poludi.

— He, moja draga, nije to tako, kako ti misliš, — pri tom sjedne na počivaljku do nje — ja sad imam velike osnove, pak bi me svako ljubakanje u ovaj tren smetalo.

— Kako možeš tako glupo govoriti, — reče mu ona — Zar je Julija Cezara smetalo, što je ljubio liepe žene, a Aleksandra Velikoga? Ti valjda niesi — doda za tim ironički prezirnim pokretom ruke — postao glupim sljedbenikom onoga Hrestosa, koji je na križ pribit, a koji zapovieda, da nas nestane s ovoga svieta?

— Ne, — odvrati joj, smijući se Galerij i prisloni glavu na njezine grudi. — Ja zaista niesam kršćanin i ništa ne mrzim više od ove bagre ljudi, koja propovieda život smrti. Pa što će mi čitav život, ako u njem ne ima ruža, vina, zagrljaja i dobrih jela.

— Pravo imaš, dobri moj Galerije, što bi sviet bio, no jedna tamnica, da u njem ne ima igara i zabave. Za to uživajmo mladost, dok još ruže cvatu. Ne pustimo, da nas

hladna smrt dohvati prije, no što izpijemo čašu opojnosti do kraja. Uživajmo, dragi, i veselimo se, što smo živi, jer što je ljepše no ljubav?

Na te rieči strastveno ga opet zagrli i obasipa cjelovima, ali on ju nježno odrine od sebe i odvrati na njezino pitanje:

— Vlast.

Ona ga gotovo prestrašeno pogleda.

— Kako to misliš, vlast?

— Mislim, da je najljepše onomu, koji vlada, jer u njegovoj je ruci život i smrt mnogih ljudi, i on ima sredstava, da se naužije svega. U koga je vlast, on je gospodar i ljubavi.

— Ako te pravo razumijem, — pogladi ga ona svojom ručicom po licu — ti bi rado postati veliki gospodin.

— Pravo si pogodila, — odvrati joj on — i što da ti dulje tajim. Sreća mi je otvorila put do samoga carskoga dvora. Još danas moram, da se prikažem carevom doglavniku i najboljem prijatelju Dioklecijanovom Maksimijanu, a ovaj će me predstaviti i samom caru, kao svoga izbavitelja.

Ona zapljeska rukama od radosti.

— O, to ti moram čestitati. Tebi je otvoren put do velikih časti. Sad si na konju, moj Galerije, i ništa nije, što bi moglo priečiti, da se uzdigneš visoko, visoko. Meni pako ne preostaje ništa drugo, nego da ti preporučim tvoju ubogu Gliceru, da je ne zaboraviš.

— Zašto bi ti bila uboga Glicera? Mlada si, liepa si, niesi bez blaga, jer sam te danas na ulici vidio u sjajnoj pratnji. Ti si za cielo ljubovca kakovog velikog bogatuna, jer i ove narukvice, koje ti vidim na ruci, sjajne su i skupocjene. Što hoćeš dakle više?

— Što bi htjela? Htjela bih, da ne budem pod pazkom edila, htjela bih, da me smatraju kao druge poštene žene, koje niesu ništa bolje od mene. Htjela bih, da dobijem muža odlična i čestita...

— Ah, pa šta će ti to?

— Htjela bih, — nastavi ona, kao da nije ni čula ono, što on govori, — da se riešim svoga staroga, krezuboga

čangrizavca, kojemu se ciede sline iz ustiju, kad me hoće poljubiti, koji sa svojim crnim škrbotinama od zubi hoće, da mi rame ugrize. Vjeruj mi, moje je bogatstvo žalostna stvar i ima časova, kad bi opet najvoljela da budem prostom pastiricom, ili da skočim u more.

— Ali zašto ne imaš mladjih ljubovnika pored svojega starca? Ta ti si tako divna, da te negdje oblieću kao muhe med.

— Eh, to se razumije, ali to sve nije, što bih ja htjela, ja ćutim, da sam za više rodjena, ali ne znam, kako da se uzpnem... Ali sada kao da mi je sinula neka nada, kad mi je tvoj poslanik, mali dječak, donio poruku, da si ti i tvoja majka u Nikomediji. . Za to, kako vidiš, niesam krzmala, već sam odmah pohrlila do crvenoga slona, samo da te što prije nadjem. Na žalost, dugo sam te morala izčekivati. Ti si nekud bludio u noći i niesi slutio, da te čeka tvoja Glicera.

— Zaista niesam slutio, ali i da sam slutio, morao sam obaviti neki važni posao, pa ipak ne bi mogao da prije dodjem do tebe. Ali sad se eto vidimo i sad te više ne ću pustiti s vida. Gledat ću, da se tvoje najsmjelije osnove izpune.

— Hoćeš li, dragi moj, hoćeš li? To je liepo od tebe, a ja ću te ljubiti svim žarom svojega srca. Misliš li, da ja ovo čitavo vrieme niesam ništa na tebe mislila? Oh, onda se varaš. Ipak su ono bili najljepši dani moje prve ljubavi, kad si ti samnom lutao po rodnim poljanama i kad nas nije nitko vidio, osim onih ševa i onih kukaca, što su oko nas lietali na suncu, veseleći se svom životu. A ti si ljubio svoju Gliceru i kleo si se, da ćeš ju uviek ljubiti...

Galerij smrknu ponešto čelo, ali onda odmah mahnu rukom, kao da želi odagnati zle misli, reče:

— Čemu te turobne misli?... Ti znaš, da sam morao bježati iz Sardike pred redarstvom. Tu nije bilo druge, nego te prepustiti sudbini. Ti si mi u ostalom, kao pametna djevojka, već davno oprostila tu mladenačku zabludu.

— Oprostila... Ta ja se nisam nikad niti na tebe ljutila. Znala sam dobro, da me niesi ostavio od svoje volje, već da si bio prisiljen pobjeći. — Žalila sam samo

da niesam mogla s tobom i mnogo sam noći plakala, što su nas bozi razstavili.

— Znao sam, da si pametna, moja Glicero, a to je riedko svojstvo u žena. Za to ne imaj brige, da ću te ikad zaboraviti. Ako me budeš slušala, svanuti će ti ljepša budućnost. Put, koji sam odabrao, vodi na visoko brdo. Tko zna, možda će mi trebati i tvoja pomoć. A ti ćeš biti tako dobra, pak ćeš mi pomoći. Zar ne?

— Hoću, — odvrati ona, zaklimavši dvaput svojom glavom.

— I slušat ćeš me, kao onoga, koji ima moć, da te povede na poljanu sreće?

— O, sliedit ću te kao sjena. I ništa me ne će odvratiti od tebe.

— Ni krv? — pogleda joj on u oči živo, izrekavši te rieči naglo i oštro.

—Kako to misliš?

— Ako te budem vodio preko lješina i preko krvavih rieka, ako si budem morao mačem načiniti put, hoćeš li me i onda pratiti?

Njezine ustne zadrhtaše i cielim joj tielom projuri neki ledeni mlaz, ali ona ne počasi časa, već sveudilj gledajući njegovo lice, reče:

— Izgledaš mi kao Apolo, tvoje rieči sladje su od meda, kad grozotu navieštaju, a tvoj glas zvuči kao melodije Sirena, pa ipak ja se bojim...

— A česa se bojiš, Glicero, česa? Jaki se ničesa ne boje. Za njih nema mora, koje ne bi prebrodili, nema gore, koju ne bi pregazili. Jaki su neslomivi kao hridine čvrste, jaki ne predaju ni pred paklom.

— Govoriš kao kakav bog. Lice ti sjaji od volje. Da, ti si jak. Ti si heroj, kakova sam željna ljubiti.

— Dakle? Što se bojiš, kad si uz mene?

— Ne bojim se, — protepa ona tiho, kao da je začarana od neke demonske sile.

— I slušat ćeš me sliepo?

— Slušat ću — odgovori.

— Pa ako bude treba, da koga ubiješ radi mene?

— Ubit ću ga!

—Tako te rado slušam, — reče joj on i jakim rukama obujmi joj tielo i podigne ju visoko kao diete, a spustivši ju opet na crveni sag, koji je pokrivao počivaljku reče:

— Ti si moja Venera! S tobom ću osvojiti sviet, — i pritisnu joj vrući cjelov na usta.

Deveto poglavlje.

U carskom dvoru

Kad je Galerij rekao svoje ime, pustiše ga u istinu dvorske straže bez dalnjih iztraživanja u nutrinu dvora. Neki centurion odvede ga do Maksimijana. Putem sretoše mladoga častnika neobične ljepote. Lice mu sjajilo nekom vanrednom blagošću i dobrotom. Izpod srebrne kacige padale su na ramena bujne plave kose i kovrčale se u liepe prame.

Samoga Galerija smete ta neobična krasota mladićeva i on nehotice pozdravi mladoga častnika.

Ovaj mu se blago nasmjehnu i odzdravi umiljato.

— Ovo je lice — reče Galerij centurionu, koji ga je pratio, — više žensko no mužko... Tko je taj krasni mladić?

Centurion potvrdi glavom:

— Zar ne? U istinu je krasan momak. Već mu lice pokazuje, da je plemenita roda i plemena.

— Kako mu je ime?

— Georgije, rodom je iz plemenite porodice u Kapadociji. Mlad je po godinama, ali star po činima. U hrabrosti mu ne ima premca, vješt je bojnom umjeću. U utakmicama pobiedio je mnogi put i takove protivnike, koji su na oko mnogo jači izgledali. O, ako tako dalje podje, uzpet će se on još do velikih časti.

— Misliš li, — upita Galerij i obrati se još jednom gotovo zavidnim očima za mladićem. Ali taj mu je već izčeznuo s vida.

Došavši do odaja Maksimijanovih preda ga centurion robovima, što su izpred tih odaja čekali.

*

— Jesi li ti svietli Galerij, koji je spasio noćas našega gospodara od smrti? — upita ga rob, koji mu je najbliže stajao.

Kad je Galerij njegovo pitanje potvrdio, pokloniše mu se robovi, a prvi reče:

— Slava tebi i hvala, junački gospodaru, i budi nam milostiv, jer mi smo tvoji vjerni sluge. Tebi nas je na poslugu darovao naš prijašnji gospodar častni Maksimijan.

Galerija je očito iznenadio taj nenadani doček i lice mu zasjaji zadovoljstvom.

— Bogovi! hvala vam, početak je dobar.

Rekavši na to par milostivih rieči svojim novim robovima podje ponosne glave u prostorije, kamo su ga vodili.

— Milostivi naš gospodar, uzet će sada kupelj, a onda ćemo, da mu obučemo novo odielo — reče ponizno rob, koji ga je prvi nagovorio.

— Dobro dječaci — odvrati Galerij — ne imam ništa protiv toga, osobito ne, ako je to volja slavnoga vojskovodje Maksimijana?

I odmah iza tih rieči prestupi prag vrata, koja su vodila u kupelj carskoga dvora.

Dva roba podjoše za njim, da ga dvore.

Zidovi kupelji bili su obloženi dragocjenim mramornim pločama. Basin bio je obrubljen kamenjem od Thasosa. U taj basin curila je iz srebrne glave voda šumoreći i žuboreći. Srebrne kvake bile su na zidinama, a na tlu blieštao je prekrasno složeni mozaik.

U apoditeriju stadoše robovi svlačiti Galerija. Zatim povedoše u tepidarij, mjesto za transpiriranje, u kojem obaviše s njim suho trvenje. Odavde podje Galerij u kaldarij, gdje je uzeo toplu kupelj. Polivši se vodom iz labruma skoči napokon u piscinu, basin sa hladnom vodom i tim završi kupelj.

Robovi su neprestance pazili, da ovrše svaki njegov zahtjev. Poslie toga, na njihovu rieč vrati se opet u tepidarij i polegne na počivaljku, gdje ga dočeka numidska robkinja.

Ona upita:

— Gospodaru, koju pomast želiš? Hoćeš li da te namažem uljem od ruža, mirta, čempresa. Ili voliš li da te omastim dragim uljem iz Arabije od nardove trave?

Galerij je znao, da je ta pomast najdragocienijom i jer još nikad njegovo tielo nedotače takovo fino ulje, on odvrati požudno:

— Daj uzmi oleum nardinum.

Robkinja podje do stola, na kojem su bile razne pomasti i ulja. Tuj su stajale razne bočice i posudice od kamena i plemenitih kovi, aryballos i arisana, ampulae olearie, tuj su stajale na stolu kutije pune raznih mirisnih prašaka, grimizne spužve, snopići od labudova perja; riečju sve, što je rimski sviet ubrajao u potrebštine odlične kupelji.

Uzevši nardinum oleum povrati se k Galeriju, koji je uživao u lagodnoj toplini.

Odčepivši ampulu, u kojoj se je mirisno ulje nalazilo, uze najprije strigilis-željezo i odstruga mu nježno s kože znoj, a onda ga obriše s linteom, velikim platnom. Iza toga ga tek namaza sa mirisavim uljem i glavu mu pomaza, te mu na to tim uljem dobro protare kožu, da se je porumenilo ružičastim rumenilom. Cielo tielo osvježeno kupelju postalo je nekako čvršće i punije.

Još nikad nije Galerij iza kupelji tako uživao kao danas.

Pa ipak neko čuvstvo slično bojazni izpunjalo mu srce.

Što ako mu u zadnji čas fortuna okrene ledja? Što, ako se u zadnji čas sazna za sve spletke njegove i njegove matere.

Jedina dva svjedoka Dugonosi i Kratkovrati već su na putu u daleke strane, jer se boje careve osvete. Novaca im je dosta dao iz Romuline kese, strašna ih oba veže kletva, a kad bi ipak što htjeli da odadu, znadu, da bi ih stojalo smrti, jer su izdali tajnu „zelene zviezde u modroj noći".

Taj strašni savez našao bi izdajicu, pa da se sakrije u dubini morskoj, a onda jao njemu!

Iz tih misli trže ga glas robkinje, koja mu reče, da je gotova, čudeći se, da je taj gospodin tako niem i da tako malo govori.

Dva roba odvedoše ga na to u posebnu krasnu odaju punu mramornih stupova.

Tuj ga posjedoše na mramorni stolac, na kojem je bio grimizni jastuk.

Na stolu ga čekao sjajni ocjelni oklop rimskoga častnika sa žutim resicama, a sjajna kaciga blieštila je na suncu, što je odozgo sipalo svietle zrake u sobu. Na loriki bila je sjajna ploča, urešena krasnom, izrezanom prikazbom neke rimske božice.

Uz oklop bio je na stolcu krasni mač sa držkom od fino izradjene slonovine. Galerij je radostno promatrao sve predmete te je očito uživao, kad su ga robovi odievali

— Da me takoga vide majka i Glicera, što bi rekle, — pomisli Galerij, kad je bio gotov. — A vidit će me još danas.

Malo zatim pojavi se Maksimijan na vratima i stade jedan časak, promatrajući očito zadovoljno mladca. Zagrlivši ga zatim reče i nasmieši se:

— No, jesi li sa mnom zadovoljan, sinko?

— O, milostiv si, veliki moj dobrotvore i bozi ti dali svaku sreću, jer si toli dobra srca.

Maksimijan je ovu hvalu to radje prihvatio, jer su mu od drugud stizali glasovi, da ga vojnici smatraju krvnikom.

— A sada, sinko, idemo odmah k imperatoru.

Na putu učio je Maksimijan svoga novoga sina i spasitelja neke nove ceremonije, koje car želi, da budu kod saobraćaja s njim.

Kad dakle uljezoše u dvoranu carsku, koja je sva blieštila od zlata i dragog kamenja, jedva predje Galerij preko praga i jedva zapazi na protivnoj strani od ulaza zlatni stolac, na kojem je sjedio Dioklecijan, odmah se baci ničice na zemlju, ne prosborivši ni rieči. Čelo mu se dotače mramornog mozaika, kojim je bio pod popločen.

Onda ustade, podje nešto napred i opet se baci ničice. Ustavši, baci se još po treći put na tla i sada ne ustade više.

U to je već Maksimijan otvorio usta i prikazao caru svoga spasitelja.

— Ovo je moj spasitelj, o kome sam ti, božanski care, govorio. Sami bogovi su mi ga poslali za izbavnika, jer da njega nije bilo, već bi moju dušu Charon prevažao preko crne rieke Hada.

Na to zaori glas carev:

— Ustani, spasitelju moga Maksimijana.

Sada tek ustade Galerij i pokaza se Dioklecijanu u svom sjaju mladenačke ljepote. Dioklecijan je volio mladiće tako krasne, kao što je bio Galerij, i nastojao je, da ih što više prikupi na dvoru. Ali ovaj put nije bila krasota mladićeva, koja je velikoga imperatora uzbunila, da je za čas probliedio i zaniemio.

Jest, to je on, to je zaista on, pomisli . . . Ovo nije varka, ovo nije obsjena kakove zle vlasti. To je, ne ima sumnje onaj, koji mu je po proročanstvu sibile imao donesti sigurnost životu i u slučaju pogibli, postati spasiteljem.

Ali kao da nije vjerovao svojim očima, digne se sa priestolja i podje prema Galeriju. Kad mu je već bio posve blizu, zapita:

— Kako ti je ime?

— Galerij se zovem. A po zvanju sam . . .

— Zato te ne pitam. Pa da si rob, od ovoga si časa svoj gospodar, a jesi li slobodnim, to bolje za te, učinit ću te još slobodnijim i većim. Pripoviedao nam je o tebi naš vjerni Maksimijan, to mi je dosta. Odsele želim, da budeš neprestano u mojoj blizini, moj pratilac. Za to ćeš stanovati u dvoru u neposrednoj blizini mojoj. Hranu, kojom ću se ja hraniti, jesti ćeš i ti, vino, koje ću ja piti, teći će i tvojim žilama. Jesi li me razumio?

A Galerij odvrati u isti mah ponizno, ali i odlučno:

— Gospodaru svieta, veliki moj dobrotvore, ove te rieči pokazuju, da si sjajniji od sunca, da si pravi sin Jupitrov. Pak da moram u živu vatru i u nju bi pošao. Prikazujem ti se kao rob. Odkad sam saznao za tvoja velika

djela, nikad nisam imao sretne ure, jer sam uviek čez nuo, da vidim tebe, sunce rimskoga carstva, koji svietiš svima narodima. Danas mi se je napokon ostvarila moja najdublja želja i ja gledam tvoj božanski lik i slušam nebesni zvuk tvoga govora. Oh, ne mogu ti opisati, kako od veselja krv struji žilama i kako me blaženstvo opaja. Ništa mi nije ugodnije, nego tvoja zapovied, da uviek budem uz tebe. I jedna mi je samo želja i jedna molba: ne dopusti nikada, da od tebe odem, jer bi to bilo za mene kao da me šalješ u neku crnu, vječitu noć.

— Vidim, — reče očito uzbudjen car Dioklecijan — vidim, da nisi samo dobar junak, već da je u tebe i plemeniti dar govora. To je dvoje riedko u istom čovjeku, pak me veseli, da to u tebe vidim.

— Ako i nisam zavriedio tvoje hvale, uzvišeni naš gospodaru, al ja ju ipak prihvaćam kao bonum omen i nastojat ću, da ju i zaslužim. Krv i život za te, moj božanski care, i dok bude u meni kapi krvi, ja ću se boriti za te i proti tvojim neprijateljima i jedva čekam, da uzmognem u svojoj ruci uzvitlati mač za tebe.

— Tvoje mi se oduševljenje svidja, Galerije, a kad vidim, da je u tebe toli krasan duh, uzradovat ću te viešću, da ne će proći ni par dana, a mi ćemo u istinu u boj proti Karinu, sinu cara Kara, koji drzkom rukom drži rimsko žezlo i koji se je ustao sa svojom vojskom protiv nas —

— Nikojom viešću ne bi me mogao, božanski care, bolje razveseliti nego ovom. I ja ću brojiti ne ure već časove, dok ne dodje divni čas naše osvete. O, zašto oklievaš? Daj, odmah, s mjesta ajde, da idemo proti Karinu. Treba da ga iznenadimo... treba...

— Ne, sinko, tako to brzo ne ide, treba spremiti živež za vojsku. Treba urediti mnoge druge poslove, a onda ćemo tek u boj. Ali svakako ti moram izreći svoju radost, gdje vidim, da si tako gorljiv i tako srčan. Bozi te uzdržali na životu, a mi ćemo ti pokloniti svu svoju milost i ljubav.

Tim je bio prvi sastanak Dioklecijana i Galerija dovršen.

Deseto poglavlje

Mati i sin.

Nešto podalje od središta Nikodemije dizala se mala ali dražestna kuća sa velikim vrtom sa uljikama, paomama i cvietnim oleandrima. Liepi puteljci obrubljeni sa grmećcima i girlandama cvieća vijugali se do središta ovoga vrta, u kojem je vodomet sipao hladnu vodu u mramornu zdjelu. Taj vrt se nije u ostalom ničim odlikovao nad ostalim sličnim vrtovima imućnih porodica. Jedno bi ipak svatko zapazio,, tko je unj stupio, da u njem nije bilo kipova rimskih bogova i božica. Dok je u blizim vrtovima susjednih kuća Eros naperio svoj luk izpod sjenatih čempresa, i divna se Afrodita smiešila sjaju sunčanoga dana, ovdje su na mjesto kipova stajale ogromne mramorne vaze, ali na njima nije bilo izklesanih basrelieva iz mitologije, već je vinova loza sa cviećem kitila biele stiene.

Matrona, u poodmakloj dobi života, sieda, ali ne još pognuta, sjedila je na klupi i neuztrpljivo gledala na prama ulazu, izčekujući očito nekoga, koji je imao doći. Ona nije gledala na akantus i mirte, ona nije gledala na one lepire, što su lepršali u veseloj igri od cvieta do cvieta i kupali se u sunčanim zrakama, samo kad i kad pogledala bi k nebu pogledom punim čeznuća, da i opet svrne pogled naprama ulazu.

U to se pojavi stari sluga i najavi joj, da je došao neki putnik iz dalekih strana.

Ona uzdahnu.

— A njega ne ima. Gdje je moj Juraj tako dugo? Zar ga niesi vidio?

— Ne gospodarice moja. Niesam vidio, ali ne imaj brige za njega. On će za čas ili dva doći. A sad mi odgovori na pitanje, smijem li do tebe pustiti stranca.

— Kako izgleda? Jeli star ili mlad?

— Može biti kakovih trideset i pet godina. Kaže, da te pozna još iz Palestine i da je bio prijatelj kuće.

— A zar ti nije rekao ime?

— To jest.

— Pa to si mi morao prvo kazati.
— Kad me niesi pitala?
— Dakle, kako se zove?
— Kaže, da se zove Lucije Firmian Laktancij.

Na to ime razvedri se očito matrona.

— Ah, ta to je slavni učitelj moga sina, koji ga je poučavao u govorničtvu Daj, poteci, što te noge nose i reci mu, da ga čekam. O kako će moj Georgije biti veseo, da ga opet vidi.

Nije potrajalo već malo samo časova i već se pojavi na vratima podoba mužkarca u najljepšoj dobi, ali nešto pognuta. Obraz mu je bio blied, a tielo suho i koštunjavo, vidilo se da je noći probdio u bibliotekama. Bio je odjeven u pitagorejski klamis iz sniežno bieloga platna, a sandale su mu bile izradjene od palmova lišća. Orlovski nos, što se je izbočio iz upalog suhonjavog lica još je jače prikazivao toga čovjeka u nekoj vanrednoj ozbiljnosti i strogosti.

U to je matrona, majka Georgijeva, već pošla pred njega i pozdravila ga s riečima:

— Mir budi s tobom, dobri Laktancije. Tvoj dolazak vrlo me veseli, a još više će veseliti moga sina. Dobro mi došao.

—A ja bih ti odgovorio, neka ti bogovi podadu obilje svake sreće. Ali znadem, da ne vjeruješ u naše bogove i zato ti ja uzvraćam tvoje liepe rieči Mir budi s tobom! —

— O pa zar to nije najljepši pozdrav, koji nas je naučio sam naš učitelj. Što je treba srcu ljudskome više no mira i pokoja? O kako bi me veselilo, da je to i tvoj obični pozdrav. Ali kako vidim, ti još niesi nipošto naš, premda smo se ja i Georgije toliko za tebe molili. Ti još uviek vjeruješ u stare bogove — doda ona žalostno.

On htjede nešto odgovoriti, ali ga ona polagano dovede do klupe i reče:

— Znam, da si umoran. Sjedi. Mi ćemo medjutim spremiti jela i pila, a svaki čas ima doći i moj sin . . . Dolaziš li iz daleka. Imaš li posla u Nikodemiji?

— Dolazim.

— A koja te sreća ovamo nosi? . . .
— Čudit ćeš se. Dolazim pozvan.
— Tako? A tko te zove?

U njegovom licu vidjelo se u taj čas nešto ohola:

— Pogodi tko?
— Pa kako da to pogodim?
— Mene zove sam car Dioklecijan.

Jurjeva se majka u istinu začudi na te rieči.

— Sam car! — uzkliknu ona zapljesnuvši rukom u ruku — a je li to moguće. — Pak, što želi s tobom?

— To još ne znam pravo. Ali koliko sam mogao doznati od glasnika, koji je po mene došao, car je Dioklecijan veliki prijatelj znanosti.

— O da, o tom mi je već moj sin pričao. To mi je poznato. On te dakle za to zove?

— Jest! Njegov glasnik mi je rekao, da će u Nikodemiji dignuti školu za višu naobrazbu, a mene pozivlje kao učitelja govorničtva.

— Vidi se, da car dobro znade, koji je najugledniji retor njegova carstva i tko je najbolji učenik Arnobijev.

Laktancije kimnu glavom, a licem mu preleti zadovoljni smiešak. Vidjelo se, da mu laska ta pohvala siede gospodje.

— A ja moram reći, da se divim imperatoru, koji je tako reći, istom zasio na svoju carsku stolicu, da već imade tako velike planove. Nikodemiju želi pretvoriti u novi Rim i izkititi ju sjajnim gradjevinama i umjetninama, a znanostima posvećuje već prve trenutke svoje vlade. U istinu, to je nešto neobična.

— Velik je i plemenit i moga sina već je obsipao mnogim milostima, a nije dugo, što ga pozna.

— Pronicava je on pogleda i čini se, da uprvi mah upozna svakoga čovjeka u dno duše. Tako mu niesu mogle izbjeći vrline moga učenika.

Htjede još nešto pridodati, ali se naglo prekine:

— Ali gle, mi o vuku, a on na vrata. . .

I ustane te razkrilivši ruke podje prama mladiću, koji se je pojavio u vrtu.

Taj stane časak, kao da se domišlja, koji je to stranac kod majke, a onda pohrli naglo do Laktancija i baci mu se u naručaj:

— Dobri moj učitelju. Ti si to! Koja čast i koja sreća, da te mogu pozdraviti u mojem domu.

Iskreno veselje blistalo je sa lica mladićeva. Njegovi obrazi zacrvenili od uzrujanosti, da je gotovo zaboravio na majku, koja je polag njega stajala.

— Znala sam ja, da će te Laktancijev dolazak razveseliti, znala sam ja to — govoraše majka, a suze joj se caklile na očima.

I ona zagrli svoga sina.

— Pa kako ne bi majko, kad mi je toli dobar bio.

Laktancijevo ozbiljno i mrko lice nekako se u taj čas razvedrilo.

— Kako da ti ne budem dobar, kad si bio mojim najboljim i najmilijim učenikom.

— O da, majčice, on je to uviek javno pokazivao, da me ljubi i pred svima me je izticao, premda je znao moju tajnu, za koju nisu drugi znali.

— Tajnu, da si kršćanin. Je li moj Georgije. Jest, ja sam znao. Pa moram reći, da me je ta tvoja tajna vrlo žalostila, jer smatram; da je tvoja zabluda sladka sanja iz koje ćeš se jednom trgnuti, ali ta tvoja sanja ne smeta mi, jer sam se uvjerio, da medju vama kršćanima ima dobrih i plemenitih ljudi, a ja cienim veličinu duše nalazila se ona u Indijaca ili u Perza, Egipćana ili Rimljana.

— Liepe su to misli, dobri naš Laktancije, rekla bih gotovo kršćanske — reče Marija, majka Jurjeva — okrenuvši se k sinu. — Još će naš učitelj postati kršćanin.

— Od tog me očuvali bozi! — reče gotovo prestrašeno Laktancije.

Iza toga razgovora podjoše u kuću. Laktancija odvedoše sluge, da ga očiste od praha, što se je na njem okupio od putovanja, prije nego se sjednu k večeri.

Sin pako ostade s majkom. Kad su ostali sami i kad se je majka sjela, sjede on do nje.

— Majko! — dovikne on — nosim ti danas važne viesti.

— Kakove? — prestraši se majka.

— No . . . no . . . nemoj se tako prestrašiti majčice moja . . . ne će biti tako zlo — reče tiše, videći zabrinuto lice one, koju je toliko ljubio.

— Ali ipak, sinko, — uzdahne ona — vidim te, gdje ti neobično gore obrazi, vidim, da si nešto uzbudjen. Izgledaš tako nekako neobičan . . . Na tvom čelu vidim vore . . . Što je to, sinko . . . Govori . . . reci mi sve.

On ju zagrli, ovinuvši joj obe ruke oko vrata i stade ju promatrati dugim pogledom, kao da se hoće uvjeriti, kako će djelovati rieči, koje joj imade reći.

— Majko! ti si dosta jaka, ti si žena mučenika. Hoćeš li me mirno slušati.

A njoj izadje sva krv iz obraza. Bila je blieda kao smrt, ali reče mirno:

— Hoću sinko.

— Dobro, majko, tako valja. Moram ti dakle reći, da će skoro kucnuti čas našega razstanka.

A ona se prihvati rukama o srce i činilo se, da će ju prihvatiti omiljavica.

—Ne . . . ne . . . to ne može da bude — prišaptne gotovo nečujno — a tielo joj uzdrhta na te rieči od boli.

— Pa ipak, majko, Bog tako hoće. Za nekoliko dana krećemo u Evropu proti Karinu. Volja je cara Dioklecijana da ga i ja pratim u rat. Karinova je vojska već na nogama, pak se naš car boji, da bi ga mogla zadesiti zla kob, ako s mjesta ne navali proti njemu. Sve se već sprema. I sad ti više ne mogu tajiti, majko, da ću te tek kratko vrieme gledati. Jest, mi se moramo razstati, ali kad se vratim, ti ćeš me moći pozdraviti, kao mladog junaka. Jest! U mojim žilama vrije junačka krv mojih djedova, moje mišice su dosta jake, da vitljaju mačem i da si izvojšte lovor slave. Pa ako Bog dade, majko, ja ću steći u tom ratu slavno ime . . .

Te je rieči govorio sve žarče i oduševljenije. Majka je vidila, da se ne može zatajiti kraljevska krv, što je u njegovim žilama tekla. Jest jasno je opažala, da tu vitežku krv nije ni nauka Kristove ljubavi toliko obuzdala, e ne bi provalila u sve žile naglijim strujama, kad samo pomisli

na rat. I ona kroz suze, diveći se majčinom ljubavlju njegovoj odvažnosti, smatrala je, da je nuždno, da ga podsjeti na to.

— Jest sinko, slava je liepa stvar, ali dužnost je više. Ne zaboravi, da je kratka svaka slava ovoga svieta.

Ali on mirno odvrati:

— Da! majko ja to znam. Ali, zar ne ima i u svetom pismu toliko primjera velikog junačtva? Zar ti nisu ponati Makabejci, zar nisi čula i o našim kršćanskim junacima, pa i danas slovi slavni Mauricije, kao junak.

— Imaš pravo, moje diete, ali pazi, da ti slava ovoga svieta ne zasliepi oči, pa da kraj toga ne zaboraviš, da smo tuj na ovoj zemlji samo putnici, i da smo za više stvoreni. Ne zaboravi, da je Isus Krist radje uzeo na svoju glavu trnovi, nego lovorov vienac . . . A onda, — nastavi žalostno — kad već mora biti, da se dielimo, a ti nemoj srtati ludo u pogibelj. Ne zaboravi na majku, koja će te drhćući čekati, dok se vrneš iz boja.

— Kako, da na tebe zaboravim, mila majčice moja, ta na tebe ću misliti dan i noć i ništa me ne će odieliti od tih misli. A ti budi jaka, ne boj se za me. Preporučaj me dnevno dragomu Bogu svojim molitvama i ja za cielo ne ću zalutati s pravoga puta.

Ona položi ruku na njegove prame i umiljato ga pogladi:

— Moliti ću ja za te, još više no sada, a sjeti se na to, da i on moli za te . . .

— O da! on koji je krv svoju prolio za svetu vjeru Kristovu, on, koji je svetim mučenikom, on, moj otac svetac, ti moja majka svetica — kliknu razdragano i oduševljeno vatreni mladić, a oči su mu sievale svetom vatrom — Pa kako, da ne poletim za vama, koje mi je Bog dao za svoje uzore.

Majka ga pogladi po licu, ali njezino se čelo malko namršti i ona reče:

— Ja sam uboga žena, nije dakle pravo, da me spominješ s jednakim štovanjem, kao tvog oca, koji je već ubro neuveli i pravi vienac slave kod gospodina Krista. Mi još ovdje lutamo u tami i da nam Svjelto

svieta ne daje luč svoju, zalutali bismo u grob vječite propasti. Otac naš već u koru Serafa, pjeva bezsmrtnu i otajstvenu pjesmu mira i sreće, a mi još vojujemo boj griešnih putnika. Ja ću nastojati, da i u meni nadješ uviek dobru majku i da me se ne budeš trebao stiditi, ali jedno ti dovikujem, ne ogledavaj se u mene slabu ženu, već u svoga oca, koji je dobio palmu junačtva.

— O majko! — klikne Juraj — o majko ne moj tako govoriti o sebi. Ja znam, da svi bez pomoći božje možemo zalutati s pravoga puta, ali kad se sjetim, kakovim si junačkim srce bodrila mojega oca na polazku na stratište, kad pomislim, kakovim si divovskim srcem uzdržala sve muke i boli, upirući uviek pogled u našega Krista, kako si s menom samim ostala i kako si me brižno odgajala. kad se sjetim, kako si uviek znala izjednačiti volju svoju s voljom božjom, onda mi srce uzdrhće radošću i onda molim: Bog mi te majko uzdržao uviek takovu, kakova si sada.

— Ah, moj sinko — odvrati mu majka — lahko mi je bilo biti ženom t a k o v a muža, kakav je tvoj otac, a i to ti smijem reći, lahko mi je bilo biti i majkom t a k o v a sina, kakov si ti moj Georgije . . . pa ipak ja strepim za te, sinko.

— Ne boj se, majko!

— Kako da se ne bojim sinko. Prvi put ćeš se odieliti od mene. Prvi put ne ću više dulje vremena slušati mile rieči tvojih ustana i slušati kucaj tvojega srca. Prvi put te Gospodin trga iz majčina naručaja i vodi daleko. Daleko ćeš biti od mojih pogleda, daleko od majčina zagrljaja, daleko od njezinih savjeta . . . Sviet je opak: leglo zmija i jakrepa, a vrag kao ričući lav obilazi svietom. Pazi sinko, da ne padneš u njegove zamke. Pazi, da ti zveket bojnoga oružja ne smuti um i da ti želja za slavom ne ubije blagost i čednost. Pazi, da za ohološću i druge strasti ne udju u tvoje srce.

— Pazit ću majko!

— Budi dostojan sin svojega oca!

— Majko, majko! sladka moja majčice! — progovori sin, a na oči mu dodjoše suze — bio bi gori od životinje,

da ne želim u svemu nasljedovati svoga oca. Misliš li, da niesam mnoge noći probdio, natapajući suzama njegovu krvavu košulju, tu svetu relikviju, njegova mučeničtva, koju si ti opasnošću života sačuvala za nas, da nam bude ne samo uspomenom na njega, već i opomenom za čitavi naš život. Ne, majko, ti si me krivo razumjela, ako sam i izrazio veselje, što ću u boj, to za to niesam zaboravio na tu opomenu. O vjeruj mi, da bih bio najsretniji kad bih i ja jednom mogao dobiti palmu mučeničtva, jer to je najsretnija i najslavnija smrt, koju si čovjek zaželiti može. Ali na žalost, danas su prošla vremena mučeničtva. Naši carevi su postali mnogo blaži i puštaju u miru i kršćane. Barem ih ne muče više. A naš novi imperator Diokle-cijan bit će još i bolji od drugih. Njegovo je srce blago i plemenito, možda će s vremenom i sam postati kršćanin. Od njega za cielo ne ću dobiti palmu mučeničtva.

Majka uzdrhta na te rieči:

— Tko zna, sinko, tko zna? Meni se pako čini, da da će se još povratiti vremena progona. Crkva Kristova još nije doživjela pobjede, a progonstvo je jako. Neću nikad zaboraviti, što mi je rekao jedan sveti biskup. Crkvu čekaju još dani žestoke kušnje. Progoni će još jači biti no što su bili. I dobro će biti, jer medju kršćanima za-vladalo je veliko zlo. Medju njima se nalazi mnogo farizeja, heretika, parasita i svake bagre ljudi. Mnogo je mlakih, a mnogo neupućenih. Mnogo je kukolja medju pšenicom. Dobro će biti, da jedan veliki progon pročisti crkvu od pljeve. A taj će progon i doći. I mnogi će onda odpasti od crkve i mnogi će sgaziti evangjelje sveto, ali za to će jasnije osvanuti sunce božje istine u onima, koji će uztrajati.

— I ti, majko, vjeruješ u rieči ovoga biskupa.

— Vjerujem — reče mati — vjerujem, jer je bio pravi svetac, a inače čovjek vrlo pronicava uma. A ako su njegove rieči istinite, to nas očekuju još zla vremena. Šta misliš, sinko, hoćemo li mi biti medju pobjedjenima ili medju pobjednicima?

— To je u ruci božjoj — reče sin — ali ja osjećam u svojem srcu neodoljivo čeznuće, da postanem pravim

nasljednikom svoga oca i obećajem ti majko, da će ono biti najsretniji čas mojega života, kad budem mogao žr-tvovati život svoj za gospodina Isusa Krista, koji je za nas umro na križu, da nas spasi od smrti.

Nježno ga je gledala majka i kad je dovršio utisnu cielov na njegovo visoko čelo, na kojem odmah za tim stavi prstom znak križa. Vruće suze orosile joj lice i ga-nuto reče:

— Blagoslovio te Bog otac i sin i duh sveti, drago moje diete. Ove sam rieči htjela čuti iz tvojih ustiju. Radi prema tome i onda ćemo se jednoć sastati s tvojim ocem kod oca nebeskoga u onoj slavi, koje ljudsko oko ne vidje i kakove um ljudski zamisliti ne može.

Primiše se za ruke, siedoše se tiho k otvorenom pro-zoru, iz kojeg je divni pukao pogled na veličajno more i na bezkrajnu vedrinu neba.

Bez rieči, niemo, zagledaše se u nebesku vedrinu, a oči su im bile pune čežnje, u zanosu upravljene daleko . . . daleko u bezkraj, kao da njihove duše naslućuju mistične slasti, koje ih čekaju iza smrti.

Povietarce je lagodno titralo liščem i strujalo nji-hovim obrazima. Lepiri su lietali zrakom i svojim krilcima podrhtavali po cvieću. Daleka pjesma frule pjevala je tako žalobno i milo, ali niti majka niti sin ne zamietiše toga.

Tako ih je našao filozof i retor Laktancije i dugo ih promatrao.

— Čudni su to ipak ljudi ovi kršćani — pomisli on — a odkud im na obrazima samo taj izraz blaženosti i sreće?

Jedanajsto poglavje.

Proti Karinu.

Kobne su viesti stizale Dioklecijanu. Glasnik za glasnikom donosio je glas o napredovanju Karinove vojske. Svaki je dojavljivao, kako je Karin neobično hra-bar i izvrstan vojnik. Njegove prijašnje pobjede, koje je izvojevao protiv Jaziga i Julijana protucara učinile ga poznatim u vojsci, a vojska koju je vodio nije se bojala.

To junačtvo Karinovo za čas je tako obsjenilo vojnike, da su zaboravili na sve njegove mane.

Dioklecijan je morao pospješiti svoj odlaz u Evropu, ako nije htio, da padne s priestolja, koje još nije pravo ni zasjeo.

Prebacivši more velikim ladjama, kretala se njegova velika vojska prama sjeveru brzim maršovima. U toj vojsci u neposrednoj blizini carevoj bili su Galerij i Juraj, dva mladića, koje je u kratko vrieme imperator obsipao velikim milostima, očekujući od njih velike usluge. Na putu stigoše Dioklecijanu opet viesti, da je Karin razbio nekoliko njegovih četa i da kreće prama Margusu (Moravi) malome gradu u Meziji, u blizini Dunava. Sve ove viesti ozlovoljiše Dioklecijana. Čini se da je Jupiter zaboravio na njega, na svojega sina.

Njegovo čelo bilo mrko. On nije spavao čitave noći. I kad bi jedva usnuo sat dva, trgnuo bi se iznenada iz sna, kao da je grom udario pokraj njega. Često je u noći lutao po taboru medju vojnicima blied, iznemogao sa suhim ustnicama, iztražujući straže, da li su na svom mjestu. Pri tom je posve zaboravio na perzijsku etiketu, koju je uveo za svoj dvor.

Onda bi sjeo na kamen kraj čadora i buljio na nebo, izčekujući neke znakove od Jupitra, svojega oca i gledao liet jastrebova, što su kružali nad vojskom.

— Jupiter je posve zaboravio na mene. Pa ipak mi je Kratobula prorekla, da ću biti iz svake opasnosti spasen. Sve, što mi je prorekla dosad se je izpunilo!

Onda je skočio do Galerija i prignuo glavu k njemu, da čuje, žive li jošte.

Koji put bi mu prodrmao i ramena i probudio ga iz sna. Onda bi Galerije morao s njim probditi noć, da mu bude tako samodrugu ljepše.

Galeriju u istinu nije bio liep položaj uz imperatora i više put si je zaželio, da je u zagrljaju Glicere i više put je kleo pomisao svoje majke, što ga je zbližila s dvorom. On je dosele bio gotovo robom carevim.. Taj ga nije pustio od sebe. On je morao biti uz njega dan i noć i samo riedko mogao se je od cara udaljiti, a i onda samo na

kratko vrieme,, da se porazgoovri i posavjetuje sa svojim majkom Romulom, koja ga je pratila u boj i koja je hrabro podnosila sve napore rata.

A ti zaista nisu bili maleni.

Po liticama i gudurama, po neprohodnim klisurama, po golemim brdima, gdje su orlovi gniezdili, morala se je provlačiti Dioklecijanova vojska. Sad bi zašla u močvare, nezdrave krajeve i morala gaziti vodu do pasa, i stupati po šašu, tjerajući pred sobom čopore divljih gusaka i ždralova. Sada opet morala je podnositi nesnosnu žegu i nesnosne komarce. Konji otvorenih nozdrva skapavali su za zrakom a vojnici padali su staklenih očiju od sunčanice u izžeženu travu. Drugi se opet bacali kao snoplje mrtvi na tla od prevelikoga napora izdisali pod kopitima konjskim. I konji krepavali od nesnosne žege. Onda su opet došli u guste neprohodne prašume, koje se pred njima otvarale, kao neke tajne paklene dveri, iz kojih već nije bilo nade, da će ikada izaći zdravi i živi na polje.

Poradi svega toga nije bio samo Dioklecijan i Galerij, nezadovoljan i zlovoljan, već je čitava vojska mrmljala i klela. Duh nezadovoljstva i zlih slutna stali su sve više obilaziti vojnicima, padali poput guste, neprozirne crne magle na sva srca, sve duše.

Dioklecijan je previše dobro znao, kamo to vodi i za to je s odlukama mienjao svoje planove.

Ne! Bilo je skrajnje vrieme, da se nešto odluči. Bolje umrieti, nego tako živjeti!

Napokon se kod Margusa, gdje je još uviek čekao Karin, nadjoše obe vojske.

Dioklecijan nije htio oklievati. Prem da je znao, da su mu vojnici izmučeni i izmoreni do zla boga, on je ipak odlučio samo kratko vrieme počivati, a onda odmah svom snagom navaliti na Karina. Odmah posla napried uhodnicu četu i centurione, da odaberu mjesto prikladno za boj.

Sam, na crnom konju, praćen od Maksimijana i Galerija, jašio je izmedju vojnika i bodrio ih svojim živim riečima i obećao im sjajne nagrade za slučaj pobjede.. Kad se je vratio od smotre, baci se nezadovoljan za čas na svoje počivalo. Vidio je sumorna, mrka lica, gladne i

žedne, umorne ljude, a nije vidio baš ništa, što bi mu dalo nade u pobjedu.

Mrk, zamišljen nije niti s Galerijem progovorio cigle rieči.

Galerij je vidio sve to i znao, što sve to znači i ljutio se i psovao sama sebe i sve bogove.

Dok su tako niemi bili u carskom čadoru, začu se znak nalik uhuku sove.

Dioklecijan nije ništa čuo, ali za to je Galerij odmah skočio s mjesta i poletio na polje.

Nije se prevario.

Njegova majka Romula stajala je vani i čekala na njega.

— Što si došla, majko? Ja sada ne imam vremena — reče Galerij

Ona se ne dade uzbuniti, već mu brzo reče:

— Neću te dugo smetati. Došla sam samo, da ti kažem, kako naše stvari vrlo zlo stoje.

— Hm, — slegnu Galerij ramenicama — to mi niesi trebala doći kazati, to i mi sami znamo.

— Vojska Karinova je veća.

— Znam.

— Vojska Karinova je bolja!

— Znam.

— Nije umorna, nije nezadovoljna.

— I to znam.

— A naša je vojska nesposobna za rat, mrmlja proti caru Dioklecijanu. Prednje su čete uništene. I sve mi se čini, da Karin namjerava obkoliti našu vojsku. Mi smo u stupici.

— Tako ti Hekate i crnih hadskih božanstva — vikne ljutit Galerij — pa što mi sve to pričaš! Ja ne mogu pomoći. Ti si me stavila u sve te nevolje. Da me nisi svojim glupim proročanstvima tako približila caru, ja bih danas bio sretan i veseo . . .

— Ili bi bio gdje pribit na križu — dodade cinički mati.

— Možda i ne bi — ugriznu se za ustnice Galerij.

— Za cielo bi!

— Ali što mi sada sve to hasni, kad ću ovdje morati ludo poginuti i na ratištu izgubiti glavu.

— Moj sin inače nije bio kukavica — nakesi se Romula.

On ljutito trgnu ramenima.

— Ne! to nije ni danas, I ti ćeš vidit, kako ću se boriti. Bogova mi! Karinovci će znati, što je moj mač i, prije nego me pošalju u Had, ja ću mnogom smlatiti moždjane, ali koja mi od toga korist.

Romula ga gledaše sažalno, a onda ga prime za ruku i šaptnu mu u uho:

— Možda još nije sve izgubljeno . . .

— Kako to misliš? — odvrati on, a oči mu sjevnuše.

— Ja ću vas spasiti — odvrati mirno Romula.

On ju ne vjerujući pogleda.

— Bi ti to mogla?

— Bi! Zašto ne? Samo ako bude sreće.

— Šta ćeš uraditi?

— Provući ću se do Karinove vojske.

— Pak?

— Drugo će biti moja briga. Uspijem li bit će sve spašeno.

— Znaš li, što ti je činiti?

— Znam — odvrati ponosno nekadanja Kratobula.

— E onda se žuri, jer samo malo vremena imaš.

I, prije nego što se je mogao oprostiti od nje, nestala je ona.

Kad se je vratio Galerij u čador, našao je Diokleci-jana, kako šeće gore dolje.

Kod njega je stajao Maksimilijan i zaklinjao ga neka ne kreće još danas u boj, jer je vojska još vrlo umorna i nesposobna za boj.

Galerij se odmah pridruži k Maksimijanovoj molbi. I on je očekivao od vremena spas. Znao je, da će tako možda majci Romuli poći za rukom osnova, koju je nakanila izvršiti.

Jedva jedvice pošlo je za rukom sjedinjenim silama i jednomu i drugomu, da nagovore cara, neka bi navalu odgodio na drugi dan.

Ali kad je rano u jutro zažarilo nebo jutarnjim rumenilom, zatrubiše trubari (cornicines) u ratne rogove i zavinute bucine. Velika buka diže se u taboru Diokleci-janovu. Častnici pohrliše k svojim kohortama, vojnici prihvatiše oružje. Konji stadoše nemirno hrzati i toptati kopitima. I skočiše na noge kohorte sa svojim malim zastavicama i skočiše na noge čitave legije. Na čelu svima primipilariji, junački vojnici sa svojim mačevima.

Oblaci od prašine digoše se nebu pod oblake.

Divlji urnebesni usklici pokazivahu, da se već započimlje boj, koji je imao odlučiti sudbinu dvaju careva.

— Strieljaj! udri! — orilo se s lieva.

— Udri, sieci! — orilo je s desna.

Karin ili Dioklecijan.

I žarko sunce, koje se je poput ogromne kruglje stalo dizati nad obzorjem, imalo je jedno ili drugo ime danas zamračiti za uviek pred rimskim narodom.

Čitavo polje bilo je posuto nepreglednom množinom vojske, koja je talasala poput valovlja na burnome moru!

Dioklecijan bio je na oko hladan i miran te je sam upravljao svojom vojskom.

Karin i njegovi bili su pripravni na navalu.

Neko vrieme gledale se obe vojske bez navale. I nastade tišina kao prije bure. Tad iznova zaoriše bakrene trublje, sileni rogovi, bucine i ratni povici:

— Udri, sieci!

— Strieljaj, kolji!

I nastade pokolj. Bitka se razvila na svoj liniji u isti mah.

Dioklecijan je uredio polukrug vojske. Desnim krilom upravljao je Maksimijan, lievim Mauricije sa svojim kršćanima, a u sredini bio je sam car Dioklecijan, uz kojega su sjajile kacige Galerijeva i Jurjeva. Sjajni oklopi i šljemovi blieskali na suncu.

Prvi sudar vojske, kao da je bio zgodan za Dioklecijana. Karinovci niesu mogli suzbiti navalu Diokleci-janovih vojnika.

— Victorija imperatoris! — Pobjeda careva) vikao je Dioklecijan svojima.

— Victoria imperatoris! — (Pobjeda careva) odasvud odjekivalo je natrag, a taj bojni uzklik podavao je nove snage njegovim vojnicima. Mačevi sievahu zrakom, sulice i koplja se uzvitlaše, težke topuzine digoše se u vis. Stotine tisuća vojnika podje u boj.

Mauricijevo krilo izdržalo je junački navalu Karinovih. Kršćanski borci pjevajući psalme, srtali su sliepo u smrt. Sjedobradi, častni starac-svećenik pripravio ih je na smrt, a oni gledali, vršeći svoju dužnost, u otvoreno nebo uz pjesme:

Laudate dominum omnes gentes.
Laudate eum omnes populi,
Quoniam confirmata est super nos misericordia ejus.
Et veritas Domini manet in aeternum.

Dok su drugi vojnici uz divlju viku navaljivali, čudno su orile ove pobožne himne kršćana. Pa ipak nisu se kršćani manje junački borili. Obe vojske hrabro se borile, a s bojem im se sve većma srce uzpaljivalo u strast divljega klanja. Ali ne mogući odoljeti Maksimijanu, jedna kohorta Karinova stade dapače bježati.

Karin, koji je to opazio naloži, da se svaki bjegunac ima smjesta kazniti smrću. To prestraši bjegunce i mnogi se vratiše u boj. Velika bitka bila je za čas u najvećem toku. Prvi je čas već pobacao stotine lješina po poljanama. sve veći bies i veća razjarenost zavladala je vojskom. Smioni car Karin, nezadovoljan početkom bitke, na čelu male čete konjanika bio je upravo posvuda. Na svim glavnijim mjestima on se je nalazio, a vojnici gledahu sa udivljenjem njegov junački lik.

Ali niti car Dioklecijan nije mirovao. Mačem u ruci on je podavao primjer neobične hrabrosti svima.

— Napred junaci! Jupiter je s nama i njegov orao bori se za nas! — dovikivao je, sada hvaleći junake, sada koreći one, koji bi smalaksali.

Vojnici raznih narodnosti, Rimljani i barbari borili se ovdje, umirući za svoje imperatore. Iztočnjaci i zapadnjaci, ljudi dvaju svietova, sukobili se divlje.

Nastade užasno hrvanje. Štitom se udaralo o štitove mačem zveketalo o mačeve. I preko krvavih trupla onih, koji su umirali, prodirali su napried oni, koji su imali umrieti.

Doskora pomiešaše se razni bojni znakovi, zastavice i grimizni zmajevi, na stupovima namiešteni likovi vučice i konja, slonova i vepra, pružene ruke, capricornus i druge oznake uz orlove rimskih legija.

Sulice i mačevi se skršiše. Konjska kopita omašćivahu se krvlju. I ure su prolazile u krvavom boju.

— Udri! — ozvanjalo se do oblaka —Kolji, , satri! — orilo se širom zraka.

Dioklecijan se je mogao na svoje oči uvjeriti o junačtvu Galerija i Jurja. Ali dok je Galerije nekom divljošću srtao u boj, dotle je plavi mladić Georgije i najveća junačka djela izvršivao nekim mirom.

Oba mladića uznesoše carevo srce, te se je i on uzvinuo s njima u najveću bojnu vrevu, tako, te je ne jednom bio u pogibli, da će ga obkoliti.

I tako se bitka nastavljala, a bojna se je sreća svak čas izmjenjivala i nije htjela, da se odluči bilo na koju mu drago stranu.

Dioklecijan postajaše ipak sve sumorniji, jer ako se i nije dosele ništa pravo odlučilo, ipak je uvidjao, da Karin šalje sve više novih četa u boj, dok je Dioklecijan svoje već izcrpio. Ipak ne klonu posve duhom.

Na čelu svojih on se je junački borio, njegov mač bio je krvav. Jupiter ga još nije ostavio, a Galerij bio je uz njega.

Tada začu gromoviti glas.

— Predaj se, Dioklese, jer sad je kucnuo tvoj zadnji čas!

Bradati barbar, jak kao bik, sa rogovima na glavi i medjedjom kožom na ledjima, doviknuo je te rieči i navalio u isti mah na imperatora, zamahnuvši svom snagom s velikim buzdovanom.

Dioklecijan zapazi, da za tim barbarinom ide jaka četa neprijatelja. On namršti obrve i odvrati:

— Ne moj, već tvoj je došao čas, ništarijo!

I ovim riečima podbode svoga konja, da se je uzdigao na noge i skočio u propanj. Konjska kopita razbiše barbaru s medjedjom kožom glavu, ali u taj čas sasu se na cara više sulica.

Jedna se zabode u tielo njegovom konju.

Konj posrnu, a Dioklecijan nije mogao, da se uzdigne.

Divlja vika zaori mu u uha:

— Diokles je pao! Pobjeda! Victoria! Diokles je pao s konjem! . . . Sa svih strana pohitiše Karinovi vojnici proti njemu.

Izgledalo je, da je Dioklecijanu zaista kucnuo zadnji čas. Isti Galerij bio je u taj čas daleko. Obuzeo ga bojni bies i on je svojim mačem ganjao poput vihra Karinovce te počinjao čudesa od junačtva. Njegove oči sijevahu kao munje, a usta mu se pjenila.

— Galerije! — kliknuo Dioklecijan, sjećajući se Kratobulina proročanstva. — Galerije, gdje si!

Ali Galerij mu se ne oglasi. Taj čas bio je odviše u boju. Neki gorostas kao medved bio mu se opro: Galerij nije mirovao, dok mu ne razciepa lubanju. Tad najednom začu carevu bojnu viku. I odmah na to zapazi sjajnu podobu viteza Jurja, kako mu na konju vilovitom brzinom juri u pomoć. Kao ognjeni zmaj, sipajući iz očiju vatru, zaletio se medju dušmane.

Napadači njegovi, videći opasnost, koja im prieti, pustiše za čas Dioklecijana i biesno poput divljih veprova stadoše udarati na Jurjevu četu. Mnogi od njegovih junačkih boraca spruži se ledinom, izpustivši za uviek dušu. Ali to nije mladoga junaka smetalo i za čas mu je pošlo za rukom, te je bio kod svoga cara. Bljeskavi oštrac njegova mača bio je krvav, ali njegova kaciga sjajila je kao sunce. Dok je njegovim vojnicima pošlo za rukom, da oko cara i svoga zapovjednika stave nepredobivi zid, dotle je Juraj skočio sa svoga konja i priskočio do imperatora.

Odmah mu pomogne da se izbavi svoga položaja i da

se pridigne. Car Dioklecijan ga pogleda zahvalnim pogledom i reče glasno:

— Bit ću ti zahvalan!

Tako je mladi vitez spasio Dioklecijana, ali tim nije ništa doprinesao pobjedi.

Sve većma se je vidilo, da će Karin svladati. One kohorte Karinove, koje je smjestio proti Dioklecijanovom konjništvu, razbile su konjanike i pobile strielce i pračare te stale zalaziti za bojni red Dioklecijanov.

—Sve će bti izgubljeno — pomisli Dioklecijan, kad je sjeo na novoga konja — Kakov je to boj, kakovo je to klanje!

— Veliki bože, Jupitre, pomozi mi, kako si mi obećao — viknu Dioklecijan i pokuša novom snagom odpor.

Prašina je pomračila sunce, od vike se zemlja tresla, pjesme i kletve, bojni uzklici i hripot onih, koji su umirali od težkih rana, zveket štitova i mačeva, zaglušna tutnjava konjskih kopita i zvuk ratnih trubalja, sve je to napunjalo uho klonulom caru. Sad se u prvim redovima nije više moglo boriti mačevima, sjekirama, maljevima i kopljima. Sad se uhvatiše na mnogo strana dušmani u koštac rukama i šakama. Nastade stiska i hrvanje, grizlo se zubima, udaralo šakama. Nastadoše prava nerazriešiva klupka od boraca. Užasna smiesa konja i ljudi, lješina i živih poludivljih zvieri, onih koji su umirali i onih, koji su se tukli na život i smrt, smjesa čovječjega mesa i krvi, razbacanih moždjana, odsječenih udova i satrtog oružja. A svuda krv i samo krv! . . .

Strah stade hvatati cara Dioklecijana.

— Moralo bi se dogoditi čudo, da svladam Karina — pomisli.

I u istinu stane u taj čas desno Dioklecijanovo krilo kao ludo bježati. Vojnici su tulili izkolačenih očiju u divljem biegu, kao ranjene divlje zvieri, koje vide, da im je spas samo u biegu.

Kohorte Karinove bacale za bjeguncima sulice i koplja, kamenje i kletve i po gomilama lješina Dioklecija novih vojnika penjale se napried Karinove kohorte.

Junački Mauricije sa svojim kršćanima, kao da se ne će dugo držati! Tebanska legija stajala je još uviek na mjestu, ne puštajući neprijatelja da napried prodre, ali neprestane nove navale skršile su već i njezinu moć. Ledena smrt brala je svoje žrtve nemilosrdnom rukom i u njoj.

Maksimijan je bio iznemogao od težkih rana U trećoj kohorti bili su centurioni sasječeni. Mauricije je krvario iz rana. Juraj je lievom rukom suzbijao neprijatelje, jer mu je desna bila ranjena. Sam Dioklecijan bio je lako ranjen.

Velika, užasna, neopisiva, strava obuze i onu čest Dioklecijanove vojske, koja se je još držala.

Sada postade i samomu Dioklecijanu jasno, da je sve izgubljeno. Zalud je sklopljenim rukama molio vojnike, neka ga ne ostave. Oni stadoše bacati oružje i bojne znakove. Zalud im je prietio najvećim kaznama, zalud je vlastitom rukom oborio neke bjegunce. Sve to nije ništa pomoglo. Konji se plašili i biesnili u nekim odielima vojske. U to vikne gromorni glas:

— Neprijatelj nam je za ledjima!

Velika smrt se je približivala svojim okrutnim srcem polagano ali sigurno.

I Dioklecijan pomisli na svoju kćer Valeriju i na svoju ženu; koje više ne će vidjeti. I srce mu uztrepti u grudima. Jeli moguće, da sada gdje je mislio, da je postao gospodarem svieta, mora sve ostaviti i da će za čas svega nestati?

Zar ga je Jupiter, zar su ga bozi, kojima se je zavjetovao u istinu ostavili?

On pomisli na svoj mač i kako da ga najlaglje rine u svoje grudi.

U taj tren, kad je već mislio izvršiti svoju nakanu, Dioklecijan zapazi neko čudno gibanje u neprijateljskoj vojsci.

— Što to znači? — pomisli i neka nova nada svanu mu u grudima.

U istinu! trublje Karinove vojske dadoše znak na mir, uzmak, pozivajući Karinove vojnike natrag u tabor.

— Što se je dogodilo? Sada, gdje je pobjeda Karinu sigurna bila, da daje trubiti na uzmak. Ta, zar je taj čovjek poludio? Koji mu je bies došao u pamet? Ne to nije bilo moguće!

Ali u istinu. Ipak je bilo tako. Oči ga uvjeriše, da se neprijateljske čete povlače, ako i u uzornom redu natrag.

— Jupiter, kao da mi je još ovaj put pomogao — pomisli car Dioklecijan i spusti svoj mač.

S mjesta odposla svoje tekliče, da saznadu, što se je dogodilo. Ali to nije bilo ni treba.

Za malo vremena poput munje brzo razprostro se u čitavoj Dioklecijanovoj vojsci glas o onom, što se zbilo u neprijateljskom taboru.

Upravo u času, kad je Karin bio siguran svoje pobjede i mirno sjedio na svom konju, približio se k njemu jedan ratni tribun i navalio na cara, koji nije ništa zla slutio, urinuo mu mač u tielo, ranivši ga smrtno.

Nesretni car Karin pade smjesta s konja, ne mogavši progovoriti ni rieči.

— Učinite sad sa mnom, što hoćete. Ja sam se osvetio! Ova hulja obezčastila je moju ženu, a ja sam upotrebio ovaj čas za odmazdu. Hoćete li da me stoga kaznite? Evo me! Učinio sam volju bogova . . .

I mnoga ruka diže se u taj čas, da slomi život osvetnikov.

Ali u taj tren, nitko nije znao ni odkud, niti kako, pojavi se žena, u bielom odielu svećenica i ona, digavši ruku, reče:

— Nitko, da se ne dotakne ovog čovjeka! On je samo učinio što je bozima pravo. Rimljani! Ovaj gadni tiran dosta se omastio krvlju naših porodica i dosta je obezčastio brakova. Došlo je doba da pogine. To su htjeli bozi, prijatelji cara Dioklecijana!

I nikomu ne pade na pamet, da se toj čudnoj pojavi opreči:

Neki dapače viknuše:

— Istinu govori! To su htjeli bozi, prijatelji cara Dioklecijana.

A mnogi glasovi čuli se već:

— Da žive imperator Dioklecijan!

I ti glasovi nisu bili samo glasovi prostih vojnika, već takodjer glasovi častnika.

Za čas podadoše ovi znak za uzmak.

To se je eto dogodilo u Karinovom taboru.

Dioklecijan je na neobičan način izgubio svoga protivnika, koji ga je bio već pobiedio. Je li čudo, da je svoj spas pripisao Jupitru?

A kako ne bi, kad se je dogodilo još i to čudo, da su iste čete, koje su se čas malo prije borile proti njemu, bez oklievanja priznale njega za svoga gospodara. Tako je postao Dioklecijan jedinim carem cielog rimskog imperija i u istinu gospodar svieta.

To sve ga je tako razblažilo, te je odlučio pokazati neobičnu blagost. Dok su inače iza svakoga gradjanskoga rata smatrali blagim imperatorom, koji je tek malo od svojih protivnika kaznio progonom, smrtnom kaznom i globama, odlučio je Dioklecijan, da se ne ima nitko kazniti, dapače imadu svi Karinom postavljeni činovnici ostati na svojim mjestima.

Velikim slavljem završio je ovaj kobni dan i bratimljenjem obiju vojska, koje su sad zajedno slavile cara Dioklecijana. Kad je već kasno pod noć Galerije htio na počinak, začu i opet poznati znak svoje majke.

On i opet izadje iz svoga čadora.

— Majko je si li ti?

— Jesam, sinko, reče Romula.

— Što bi rado?

— Došla sam pitati, jesam li dobro održala svoje obećanje?

— Zar si ti u istinu bila ona svećenica?

— Jesam sinko.

— Onda mi je sve jasno.

— Što ti je jasno?

— Da si ti nagovorila onog tribuna, te je ubio cara Karina u najzgodniji čas. Nije li tako?

— Pogodio si, sinko, tako je! — odvrati Romula pobjedonosno.

— A kako si to učinila, kako si tako brzo shvatila situaciju, kako si tako brzo našla toga čovjeka, kako si to sve toli brzo učinila? Daj, reci.

Ali Romula se lukavo nasmieši, stavi prst na svoja usta i zaprieti se šaljivo prama svome sinu.

— To su tajne.

I na te rieči nestade je u tmini.

— Ovo je divna, ovo je strašna žena, ta moja mati — bijahu zadnje misli Galerijeve, prije nego što je usnuo.

Dvanajsto poglavlje.

Salona

Daoklecijan je ne dugo zatim pohrlio u Salonu, da vidi svoju majku Diokleciju, ženu Prisku i kćerku Valeriju. Bilo je to nekog sunčanog svjetlog dana, kad su ga dočekali u Saloni sjajno sa carskim počastima. Sve ulice gradske bile su pune svjetine. Na glas da će car doći dranskoga mora.

Sve četiri glavne ceste, koje su spajale Solin sa granicama pokrajine vrvjele su ljudima. Oživjela je via munita, što je vodila u Tragurion i slavnu Aquileju, oživjela i via Gabiana, što je išla u Andetrium, oživjele su i ostale dovodnice ceste, što su vodile u Aequum, i na Pons Tiluri, u južno primorje, u Epetion te ostala mjesta uz more: Pituntium, Nareste, Oneum i drugamo. Oživjelo je novim životom i more jadransko. Po njem se vidjele ladje i ladjice, trireme i kvinkvereme, ladje sa pet redova vesala i male brodice jadranskih ribara. Puhao je tihi vjetar, a more je lieskalo i blieskalo u svom sjaju, mrežkalo se sitnim talasima i caklilo u sitnom biserju odrazujući u sebi sav čar divnog vedrog neba.

Vesela lica vidjela se po triemovima i na forumu, pred bazilikama i pred teatrima, javnim kupeljima i pred mramornim hramovima rimskih bogova i božica.

Šarena odiela miešala se u čarobnu smjesu. Polunagi robovi, kojima su glave bile na pola obrijane, žurili se po poslu, dok su ugledni gradjani napustili posao i hodali

ponosno od jednih gradskih vrata do drugih, od Portae Andetriae do Portae Occidentalis, od Portae Cesareae do Portae Suburbiae te Portae Caprariae. I ondje, gdje se je Jader slievao u more i ondje gdje su bujni vinogradi razkrilili svoje zelenilo i ondje gdje je sa veselih maslinskih brežuljaka pukao pogled na golet starih klisura, na vrh Kozjaka i na valovito solinsko polje i prekrasni zaliv morski — portus Salonitanus te na otoke Solentium (Šoltu), Brattiu (Brač) i Pharos (Hvar) svagdje, svagdje čuo se glas ljudi, a iz svih ustiju čulo se jedno ime, kao veliko i slavno ime:

— Dioklecijan!

Činilo se kao da i sama priroda uživa u dolazku božanskog imperatora, činilo se kao da i more i grad i brda i doline želi nebesno sunce okupati u svom zlatu.

Trgovci povješali pred svoje trgovine, najbolju robu i tuj se vidjele dragocjene svile od iztoka i sagovi od Damaska, kipovi od zlata i slonovine i najplemenitija djela rimske i grčke umjetnosti. Na gospodjama u nosiljkama caklilo se drago kamenje i zlato liepo izradjeno. Vidile se kameje sa glavom mladoga Apolona i druge, na kojima Eros svirao frulu, vidjele se kameje na tri vrste od oniksa, sa prilikama od Jupitra i Neptuna, Cerere i Meduze, Amora i Venere i drugih bogova i božica. Vidjelo se dragulja ahata, agatoniksa, ametista, kalcedona, smaragda i sve je to sjalo i caklilo u božjemu suncu, baš kano i zlatne naušnice i ovratnice, fibule sa napisima i oružje te sjajne kacige rimskih vojnika. Nubijski crnac, stupao je uz divljega nomada sarmatske stepe, a Dačanin sa širokim hlačama gurao se uz tetoviranog Britanca.

Salona je taj dan posve naličila Rimu. Čulo se stotinu jezika i vidjelo stotinu narodnih odiela iz raznih krajeva svieta.

Neopisiv žamor veselja i života sterao se svim ulicama gradskim. Etiopljani i Gali, bogataši sa velikom pratnjom, kojima su robovi i klienti pravili mjesto i biedni prosjaci, kojima dronjci visjeli sa gola tiela, staro i mlado, žensko i mužko ponavljalo je jedno ime:

— Dioklecijan!

Sav taj život razvio se na suncu toga imena. Sve je htjelo da vidi imperatora, sve je htjelo da čuje njegov glas.

Pa kad se je pokazao njegov visoki lik na sjajnim kolima, pred koja su bila upregnuta četiri biela vilovita konja, zaoriše urnebesni poklici, koji se ne htjedoše primiriti ni onda, kad je već davno uminuo izpred zadivljenih očiju Kvirita.

U bielom odielu, posutom biserjem i draguljima, sa bielom bisernom vrpcom na glavi pokazao se narodu. U ruci je držao žezlo, a pronicave oči upro je orlovskim pogledima u svjetinu, nepomično stojeći, kao da je izklesan iz mramora.

Oko njega bijahu prvaci carstva sa zlatnim kacigama i zlatnim oklopima.

Legije bile su postavljene na javnim trgovima.

Uzklici naroda očito su godili imperatoru, ako toga i njegovo ozbiljno lice ničim nije odavalo.

Tek onda, kad je čuo pozdrav svih oblasti i kad je obavio sve službene ceremonije, pa kad je praćen samo nekolicinom svojih vjernih pristaša prekoračio prag svoje stare kuće i kad je mogao zagrliti svoju majku i ženu i diete, razvedri mu se lice.

Osobito pogled na malu Valeriju izmami mu radostni smiešak na lice.

A diete i jest bilo liepo. Oslobodivši se težke svoje bolesti, uspjevalo je u svakom pogledu, a bilo je krasno kao pupoljak miomirisne ruže. Njezin je život tekao jošte u igri i djetinjoj zabavi sa lutkama i raznim igračkama, ali i nauka bila joj svagdanjom hranom. Ona je već znala pisati i čitati, čitala je s majkom pjesnike, a učila se i plesati i pjevati uz lutnju. Grčki jezik, taj jezik odlične klase bio joj poznat i znala je miešati latinski govor s grčkim riečima. Vidjelo se već, da će se razviti do liepe djevojke i otac je uživao na pogled svoje male kćeri. Njegove oči zakresiše čudnim sjajem i iza dugo vremena prvi put pojavi mu se na licu iskrena radost.

Prvi put odkad je carem postao mogao se nazvati sretnim. To je on ćutio, te je osjećao i u očima svojega djeteta gledao je svoje nebo. Njegova težka desnica gladila je malene punane obraziće, a njegova usta već su po više put poljubila čelo nježnoga čeda.

Onda se okrene svojoj majci Diokleji i reče joj srdačnim glasom:

— Majko, ti se nisi nadala, da ćeš me vidjeti kao cara rimskoga carstva, ti se niesi nadala, da ćeš postati materom vladara cieloga svieta. Pa eto gledaj, danas me vidiš pred sobom i budi uvjerena, da je moja želja, da te učinim zadovoljnom. Zahvalan sam ti, što si me pod srcem nosila i što si me dojila bielim mliekom. Zahvalan sam ti, što si me hranila i odgojila, jer da tebe nije, ne bi ni ja bio to što jesam.

Diokleja razkrili ruke i vinu se svom sinu na grudi, ali od plača nije mogla ništa, da prozbori već samo jednu jedinu rieč:

— Sinko!

On razdragan reče:

— Svoju zahvalnost ne ću ti samo riečima već i činom dokazati. Zato te pitam, koja ti je želja na srcu, da ti ju izpunim?

Ali ona reče kroz suze:

— Ja druge želje ne imam, nego vidjeti tebe sretna. Pa moram da ti kažem u koliko me veseli, da te vidim u tvom sjaju, toliko se bojim zavisti bogova, za to i molim bogove, neka na mene svu nesreću pošalju, koju su tebi namienili, a tebi neka dadu dug život i cvjetno zadovoljstvo.

— Hvala ti, majko, — odvrati joj Dioklecijan — ali kad ti ne ćeš reći, kazat ću ti ja, što ću za te učiniti. Kad sam danas bio na domaku dične nam Salone i kad je predamnom svanulo sunčanim svjetlom posipano modro i velebno more, uzdrhtalo mi srce i činilo mi se kao da me to more zove k sebi u okrilje. I dani mladosti moje sinuše mi u neobičnom svjetlu u duši. Vidio sam Aspalathos u bujnom zelenilu maslina, pun čempresa, cvieća i vinove loze, vidio sam ga u obilju božice Abundantiae i moje oči uživale u zlatnom voću i žitorodnim poljanama njegova kraja. Oh kako si liep kraju moj, pomislih, ali ljepši si i draži, jer je u njem majka moja.

Jošte stoji kraj mora koljeba, u kojoj ona stanovala u mladosti mojoj, još se uzdiže siromašna priprosta potleušica, koja nije slutila, da čuva u sebi majku budućeg cara. I gle! majko, kao da mi je taj čas i ono modro nebo nadamnom i ono more podamnom dovikivalo: Daj, na mjestu te sirotne kolibe učini spomen svojoj majci, spomen, o kojem će govoriti daleki viekovi i pozna pokoljenja. Sagradi Dioklecijan na tom čarobnom, bozima i prirodom blagoslovljenom liepom mjestu palaču, kakovoj će se diviti i carevi i seljaci, palaču veličajnu i gorostasnu, da će se pred njom klanjati sviet. I što sam više mislio, sve više dolažaše mi u srce ova misao. Pak eto me sada pred tobom majko, da ti se zakunem, da će ta palača biti znamenita i velika, da će biti puna kipova, erota i stupova i da ću u njoj prikupiti zlata i bogatstva cielega svieta. Ti ćeš tuj sprovoditi stare svoje dane, majko, i sjećat se svog sina u ljubavi i molitvama.

Starica bila je kao omamljena od tog govora. Nikada nije ni u snu pomislila, što takova, a sada joj se sve nadaje kao samo od sebe.

— Hvala ti, sinko, hvala ti — reče napokon — vidim, da si dobar sin svoje majke.

Na to se opet obrati Dioklecijan svojoj ženi i kćeri i reče:

— Vama ću pako, ženo i kćeri moja, sazidati dostojne palače u Nikodemiji, u kojoj ću i ja stolovati. Ona je na vratima dvaju svietova, Azije i Evrope i kao stvorena za carsku priestolnicu. Često ću ipak stanovati u Antiokiji i u Sirmiumu, u junačkom gradu svoga naroda.

— A u Saloni? — umieša se mati.

— U Saloni, — reče smiešeći se — Ne, u Saloni ćeš vladati ti, a ja tuj ne ću stanovati. Ali jednoč — i tuj mu se lice opet uozbilji — jednoč, ako mi dodija teret carstva i ako mi imperatorski plašt postane pretežak, onda . . . onda ću možda doći ovamo, da proživim stare dane i dovršim svoj život u miru sadeći cviece i diveći se vedrini ovoga neba i modrini mora. Ali sada nije doba, da mislim na to. Plandovanje u miru nije u ovaj čas za mene. Mene

su bozi odabrali, da ravnam njihovom zemljom, a taj sam teret na se primio. Sada ne mogu više uzmaknuti.

I on se zamisli. Čas je nastala tišina, a onda ga prekinu majka:

— Ti si rekao, sinko, da ćeš stolovati u Nikodemiji i Sirmiumu, a zar ćeš napustiti Rim?

A njegovo se čelo namršti na to ime.

— Rim . . . Ah, taj Rim, što mi spominješ to ime. Ti ne znaš, kako prezirem taj Rim i te Rimljane i njihov senat. Zar me je senat proglasio carem, zar će krdo šugavih ovaca samnom vladati? Ja ga niesam ni pitao da me potvrdi niti ću se dalje za nj brinuti. Ovi Rimljani, koji se smatraju nekim višim bićima, nekim baštinicima svieta usudili su se prijašnjim carevima rugati i narivavati. Ja ću odučiti Rim od pomisli, da je gospodarem svieta i da kuje urote proti carevima i zato me ne će ondje tako skoro biti.

Mati je mirno slušala svoga sina.

— Još mi dopusti jedno pitanje.

— Koje?

— Ti si uveo nove dvorske običaje, kakovi se nalaze u iztočnim kraljevstvima. Ti više niesi zadovoljan, da te zovu Augustom i Imperatorom ti si naložio da te zovu Dominus, ti hoćeš, da te pozdravljaju sa imenom najsvetiji „sacratisimus", tebe ne smiju više gradjani pozdravljati zagrljajem (salutatione), već moraju da se pred tebe bacaju na koljena. Sve to mrze Rimljani, jer to je znak barbarskog robstva. Odkud tolika taština tebi? A zašto hoćeš da budeš zatvoren od čitavoga svieta, uviek okružen četama?

Dioklecijan je gladio bradu i odvratio:

— Mnogo me pitaš, ali kad pitaš, kazat ću ti pravo. Uvjeren sam da je car i najveći gospodar dužan da bude daleko od svjetine, da mu se onda, kad ga vide, dive, a ujedno, da ga tako lako ne pogodi ruka urotnika. Mistički sjaj treba da okružuje glavu carevu, jer samo tako može da vlada fukarom. Nemoj misliti, da ja ne znam, kako to ima svoje zlo. Najboljeg, najopreznijeg cara varaju. On mora i proti svojoj volji služiti sebičnosti pojedinih savjetnika u svojoj okolini. Četvorica ili petorica iz toga

*

okoliša mogu se dogovoriti i zajednički obmamljivati cara. Car, zatvoren u palači, ne pozna istine, saznaje samo ono, što oni hoće, pak često imenuje zle činovnike, dok dobre odpušta. To ja sve znam, ali dobro, koje mi donosi moj način vlade, veće je od zla. A bogovi će učinit svoje. Ja ću proučavati povjest prijašnjih careva, jer je povjest učiteljica života. Već sam odposlao naloge, da za moju porabu sastave carske životopise: Aelius Spartianus, Julius Vulcatius Gallicanus, i Claudius Eusthenus. U svojoj carskoj biblioteci potražiti ću ovo, što mi moji savjetnici ne će moći ili ne će htjeti da dadu. Pri tom ću jošte osobito slieditи i moga božanskog predšastnika na carskom priestolju, Aurelija Markantona.

— Zar još uviek nosiš sa sobom djelo cara filozofa?

— Nosim ga i čitam, ženo, jer ja bih htjeo, da u svom životu i u blagosti vlade budem onakav, kao car Marko, jer, ako sam bog i gospodar svoga naroda, ipak želim biti i ocem čovječjega roda.

— Bozi te blagoslovili, sinko, liepe su to i plemenite misli, samo pazi, da te ne napusti Plato i filozofija, kad ih staneš u životu uvadjati.

Samo još malo mogao je car biti sa svojima, jer su ga već zvali državni poslovi.

O ti državni poslovi zadavali mu sve više briga. Sve ove dane, što ih je proživio iza sretne pobjede nad Karinom on je mislio na te poslove.

Ni časak nije spavao lovorikama bez brige. Tamo daleko na uzkom prostoru, što ga rieka Marna na sivom utoku u Seinu tvori, tamo gdje duboke vode pričaju o dubokim tajnama, što ih viekovi radjaju, diže se čvrsta tvrdja, jaka utvrda i prirodnima i ljudskima. U toj tvrdjavi ugniezdili se poput orla divlji ljudi očajnih lica, jakih pjesnica, otrovna pogleda.

Bagaudi!

To ime nije dalo Dioklecijanu mira.

Na svojim prijašnjim putovanjima imao je zgode, da se uvjeri, što je Galija, i povjest je te zemlje dobro poznavao, jer je ljubio čitati povjest.

Krvavu strašnu povjest. A koliko je toga vlastitim, očima gledao! Stotine milja daleko gledao je razor i strahotu, opustošena polja i vinograde, razorene gradove i selišta. Galija je već davno bila sielom nemira i gradjanskih ratova.

Bilo je krajeva, gdje su usmrdjene lješine nepokopane ležale u travi. Samo jastrebovi s oštrim kljunovima trgali su im meso, kružeći ih poput aveti i ne dajuć se odagnati od svog pliena.

Bilo je krajeva, koje već godine i godine nije nagazila ljudska noga, te su pretvoreni u ogromne pustare, obrasli neprohodnim šikarjem i gustim grmljem, pa ipak su ovdje nekoć cvale poljane žitorodne i žuborila vrela mladim zatravljenim ljubovnicima.

Bilo je krajeva, u kojima su stajali sjajni gradovi, a sad se u njima razlile kalne i mutne vode i stvarale močvare sa ogavnim, smrtonosnim otrovnim miazmima.

Nikoja ljudska noga nije ih mogla pregaziti, jer se visoki šaš sa vrbinjem stvorio u guštaru, iz koje se samo mogle da uzdignu ptice močvarnice, s onim svojim tugaljivim glasovima, kao da nagovieštaju smrt.

Pa ipak svi ovi krajevi, niesu još tako nesretnima bili kao oni drugi, u kojima se nastanila bića ljudska, ljudska i ne ljudska, bosa i gladna, kržljava dušom i tielom, bića kao iz nekog drugog ukletog svieta, odsudjena, da valjaju Sisifov kamen, da proklinju čas, u koji su ih matere rodile i da životare poput crva, koji se svija pod okrutnom nogom.

O ta povjest Galije!

Od cara Galijena, do cara Aurelijana bila je posve odieljena od carstva. Odrezana grana od velike stabljike. Imala je svoje careve, svoj senat, i svoj vlastiti glavni grad — Trier.

Dioklecijan je znao nabrojiti i imena tim carevima: Postumus, Lollianus, Victorinus i majka mu Victoria „majka tabora", pak žuti Tetricus.

Koliko imena! Koliko bojeva. Svi ovi carevi morali se boriti proti Alemanima i Francima, i Burgundjanima. Ligijcima i raznim barbarima.

Napokon je Tetrika nadvladao pravi rimski car Aurelijan (260—272.) i pokorio opet Galiju. Ali i to nije smirilo zemlju. Velike provale Germana za interegnuma iza Aurelijanove smrti za vlade Tacitove poharaše zemlju.

Sedamdeset gradova razoriše ognjem i mačem hrabri Germani, a zarobiše bezbrojno roblje. Tek caru Probu pošlo je za rukom, da sjajnim pobjedama skrši moć njemačkog medjeda i galskoga kokota sveže uz rimskoga orla. Četiri stotine tisuća barbara platilo je svoje provale životom, a šestnajst tisuća odvedeno je u robstvo.

Ali ni otud mira Galiji.

Već g. 280. digoše dva rimska generala ustanak, a iza Probove smrti eto i opet Germana. Cezar Karin liepo se proslavio u Galiji i odbio navale.

Ali kad je pukao glas, da je Dioklecijan izvikan carem, onda je bio Karin prinukan pozvati sve legije u rat i one iz Galije.

Sad se dogodi nešto posve nova.

Digoše se kuka i motika i poput divlje, neugasive vatre stade se širiti ustanak bagauda.

Žalostna je u istinu bila sudba ljudi niže klase, zvali se oni koloni ili slobodni seljaci ili robovi.

U opustošenoj, uništenoj zemlji, jedva priradili hranu, kad eto novih provala, pak što da privriede ovi jadnici. Zar da još plaćaju velike poreze i čine tlaku?

Dioklecijan ih je na putu po Galiji nalazio na hrpe i gomile, kako odrpani, polugoli i posve goli leže po cestama, skaču pred svakoga prolaznika, svijajući se od glada i vičući za podporu.

On se snebivao videći one gladne i izmučene podobe, one žive kosture, kost i kožu, upalih očiju, punih boli i pitao se, jesu li to još ljudi?

Viest, da su se ti ljudi pobunili nije došla iznenada.

Bolje umrieti, nego umirati bilo im geslo.

Kad se je sa težačkog rada umoran vratio, izmoren kišom i zimom, i noćnim radom, kmet je još imao mnogo da poradi, kao magarac i mula. Kao da mu je tielo od kamena morao je raditi. Lienoga su strašno bičevali Onaj, koji se je usudio i najmanje mrmljati proti gospo-

daru, bio je bačen u okove. Vlastelin je pozvao iz bližnjega grada nekoliko vojnika, koji su drzkoga seljaka odvezli u zatvor. Onda je ostala žena s djecom u tuzi i nevolji, morala je dvostruko raditi, da prehrani porodicu. A kakova je to bila hrana. Dan na dan leća i repa. Harač se je silovito uzimao. Jadnu raju progonio bič, tortura i plienitba.

Nije mnogo bolje, u to doba bilo ni tako zvanim slobodnim seljacima.

Znao je Dioklecijan dobro, da će ti očajni ljudi radje umrieti, nego se pokoriti i da će trebati jakoga junaka, da ih pokori. Koga da pošalje?

Sam da podje? Ali to nije bilo moguće, jer je i na ostalim stranama rimskog imperija štropotalo oružje.

Franci na Rajni, Germani na Dunavu, Mauri u Africi, Perzijanci u Aziji, tko da ih izbroji, tko da ih svlada?

Sve je to Dioklecijan dobro promislio i u tim opasnostima ne ostavi ga hladnoća.

Jedno nije smio učiniti. Poslati kojega običnoga, sebičnoga vojskovodju u rat u daleke strane. Poznato je bilo caru, da je takvog vojskovodju, ako mu je posrećilo svladati barbare, njegova vojska redovito izvikala carem. Zato mu sunu iza dugog promišljanja misao, kako da se osigura u toj stvari.

Već više dana i noći bila je ta misao dozriela, ali on je ne reče nikome.

Ali sad, kad je stupio u Salonu medju svoje savjetnike htjede, da ju privede kraju.

On nije zaboravljao sve opasnosti položaja. Znao je, da se sam ne bi mogao održati u tako velikom carstvu. Za to kad je stupio medju svoje savjetnike, medju kojima se je nalazio Maksimijan, Galerij, i Juraj, reče:

— Bozi su dali, da se je na isti dan, kao ja što sam, rodio moj mili Maksimijan i da mi je od prvoga časa do danas ostao vjernim. Sve to mi nalaže srcu, da ga osobito iztaknem nad drugima. Nalažuć mu, da ode u Galiju i da uništi urotničke čete Bagauda, želim, da mu u jedno podadem osobiti znak svoje milosti, sklonosti i ljubavi. Od ovoga časa proglasujem ga svojim sinom i imenujem ga svojim caesarom, i budući da se ja već zovem Jovius, dajem

i njemu ime Herkulius, jer želim da, kao što je Herkul svome božanskome ocu Jupitru pomagao u borbi s gigantima, tako cezar Maksimijan pomogne meni, svome ocu u svim i državnim i osobnim pogiblima.

Ovaj čin Dioklecijanov osupnuo je sve nazočne, pak i samoga Maksimijana, koji se tome nije nadao.

Uzrujanim glasom, ali ipak odlučnim, reče Maksimijan:

— Oče moj i bože, gospodine roda ljudskoga, slavni Dioklecijane velika je dobrota tvoja i neka ti Jupiter tvoj otac stostruko nagradi, što si učinio samnom. Ja ću ti pako odsele još i radje služiti i biti vjeran, jer si me uzdigao pred svima.

Izrazi odobravanja čuli se odasvud.

Galerijevo čelo bilo je smrknuto. On se je ljutio poradi tog čina Dioklecijana i bio je jalan Maksimijanu. Morao se jako ugristi za ustnice, da nije ništa progovorio.

*

Kasno u noći istoga dana, kad se je razstao sa svojom ženom, gledao je dugo u zviezde Dioklecijan, a onda se primaknuo do stola kraj kreveta, na kojem je stajala lucerna i knjiga cara Marka Antonija. On ju uze u ruke i stade čitati.

— Vidiš li Satyrija Sokratika, predoči si Eutycha ili Hymenesa; spaziš li Eufrata, misli na Eutychija ili Silvana, pa i Alcifrona i Tropaephora, i videći Ksenofonta, pomisli na Kritona i Severa, i kad na sebe misliš, spomeni se kojega druguga cara, a sjetivši se nanj' pomisli na njemu ravna. A onda neka ti odmah padne na pamet pitanje: Gdje su oni sada? Nigdje ili tko zna gdje? Jer na taki način će ti sve ljudsko vazda izgledati kao dim ili kao ništa. . . .

Dioklecijan, gospodar svieta, nije dalje čitao. Opet se vrati k prozoru. Slika za slikom stvoriše mu se u duši od rane mladosti, pa do sada, gdje je postao najsretniji i najveći. Eto! pred njime se klanjaju narodi i puci. Zavidjaju mu sjedobradi starci i luda djeca. Gore zlata leže mu pod nogama, srca dobre žene i drage kćerke, častne majke i mnogih drugih za nj kucaju. Bogatstvo, slava, ljubav sve

je njegovo. Istina još priete razne opasnosti državi. Ali se nada, da će ih svladati. Pa ipak! Je li sretan? Što hoće još više, da ne izazove gnjev bogova? Kad sve poluči, sve svlada, sve dobije? Šta onda?

I umorno i turobno šaptnu car u noć, punu zviezda u onu čarobnu, dalmatinsku, svježu noć, punu mirisa ruža i oleandera, punu slavuljeva pjeva, tajinstvenih uzdaha i bezkrajne tajne.

— Nigdje ili tko zna gdje? Kao dim ili kao ništa?

Trinaesto poglavlje.

Još jedan dan u Saloni.

Odmah, kako je svanula zora probudio se Juraj i pošao gradom Salonom, jer je to bio njegov običaj, kad je došao u koje mjesto da si ga razgleda. Učinio je to drugdje, a kako ne bi u tom gradu, o kojem mu je pripoviedao učitelj Laktancije, da je jedan od najljepših gradova svieta. On mu je i pripoviedao priču, kako je Illos Heraklov sin utemeljio Salonu, kad je sa 72 ladje sudjelovao argonautskoj i trojanskoj vojni. Juraj je znao, da je tuj sielo conventus iuridici srednje Dalmacije od Krke do Neretve i da je Solin „republica Salonitana" imala svoj ustav sličan Rimu sa svojim magistratom, senatom gradjanima i useljenima.

Zato je pohrlio da si pogleda taj grad, u kojem je imao i daleko rod, matronu Asklepiju, za koju je znao, da je izvrstna kršćanka.

Grad se već probudio od noćnoga sna. Klienti se već žurili k svojim patronima. Učenici su već hrlili u školu, koja je rano počimala, a trgovine bile već otvorene i pune ljudi. Gladni radnici navalili u krčme. Započeo je već i rad.

Vika i buka zavladala je tihom Salonom.

Došavši do kazališta promatrao je pogledom vještaka one stupove, kapitele, kipove i nakite. Vidio je, da je kazalište u istinu bogato urešeno, zatim je prošetao do zapadnih gradskih vrata, gdje se je našao do starih

gradskih zidova. Zatim okrenu prama amfiteatru, koji je ležao na skrajnjoj sjevero-zapadnoj točki grada, te si pogledao četiri ogromna pilona od bieloga kamena na ulazu njegovu, koji su piloni držali obluke učinjene od kamena na čunj.

Prolazio je tiho pokraj hramova raznih božanstva i u srcu mu se porodi žalost, zašto se još ljudi klanjaju krivim bozima. Zašto još dopušta Krist, da ti pontifices, flamines, auguri mogu mirno prinositi žrtve ovim lažnim idolima, dok se njegova vjera tek u tmini radja?

Odagnavši te misli vratio se napokon natrag u svoj dom. Car Dioklecijan se medjutim probudio i prestupio prag ženine sobe.

Ali tek, što je nekoliko rieči progovorio, padne mu pogled na stol, na kom je bila svjetiljka od gline, a na plitici joj bila riba na udici.

— Odkud tebi, Prisko, — reče oštro, gledajući ženu u oči — ova svjetiljka?

Ona htjede već nešto odgovoriti, ali pogledavši namršteno čelo svojega muža, zape joj rieč u grlu.

— Poznaš li ti ovaj znak, — ovu ribu — znaš li što znači?

A ona prestrašena, ne usudjujući mu se pogledati u oči, reče:

— Ne znam!

— Ako ne znaš, ja ću ti reći. To je znak Krista, koji je učio novu vjeru i koji je umro na križu. Meni je taj znak vrlo dobro poznat i pitam te ozbiljno, kako je došao u moju kuću?

Priska je bila sva smetena i jedva se je znala snaći

— Ja . . . ja . . . to jest ne ja . . . Valerija ju našla u piesku kraj mora, kad smo zajedno išle šetati na obalu . . .

Dioklecijan je očito opazio, da mu je žena smetena. Zato upita jednako strogo, sveudilj ju gledajući u oči.

— Čuješ, ženo, nalažem ti, da odmah odgovoriš. Nije li se možda i tebe prihvatilo, što od te svjetiljke. Niesi li ti možda postala kršćankom?

Ona uzdrhta, videći ga tako stroga. Bila je sretna ovaj čas, da je mogla odgovoriti

— Ne, druže moj, to nisam, to zaista nisam.

Ona ga je gledala tako iskreno i prostodušno, ako i preplašeno, da je car Dioklecijan odmah opazio, da istinu govori. Stoga se umiri, te joj reče blažim glasom:

— Toga bi mi trebalo, da i ti pobenaviš. Dosta je u mom carstvu toga korova i ja čekam, da dodje čas, kad ću ga moći izčupati.

— Ti mrziš kršćane? — usudi se popitati žena.

— Mrzim? Ne, ja ih prezirem . . . Oni su ljudi fantastični, koji sliepo vrše svoju dužnost. Za to ih mogu dobro upotrebiti u vojsci. A pošto ih mnogo ima, bilo bi ludo od mene, da ih progonim sada, dok još traju ratovi, dok još priete nemiri u mojoj državi. Ali ako jednom nastane mir, ja ću biti brzo s njima gotov.

— Zar ćeš ih mučiti, ko što ih je Nero mučio — upita sva u strahu Priska, misleći na svoju kćerku Valeriju.

— Mislim, da to ne će biti od nužde. Ima i drugih sredstava, da ih smirim. Dok se oni meni ne opru, dok budu vršili svoju dužnost, nastojat ću da ih dobrim načinom dovedem k pravoj stazi, pak da ih izvedem iz njihove bludnje i iz njihovih tlapnja. Držat ću učene škole, razposlat ću po čitavom carstvu najbolje filozofe. Znanost će svladati njihove predsude.

— Ta ti si sam rekao, da oni vrše svoju dužnost. Zašto dakle da ih progoniš, ako su u bludnji?

Dioklecijan se nešto zamisli, ali ne malo za tim, odvrati.

— Učinit ću ono, što će biti volja bogova.

A Priska se usudi uzpriečiti:

— Ali kako ćeš tu volju saznati? Ako tvoja proročišta, ako tvoji auguri ipak mogu da prevare? . . .

Jedva je izrekla te rieči, ali već prestade, opazivši kako je on probliedio i uzdrhtao od jada.

— Ženo — viknu on, a piest mu se zgrči — meni se sve vidi, da si i ti okužena novoviekim bezboštvom. Zar je i u tebe smalaksala vjera u stare bogove? Ova-

kovih gluposti, da mi više niesi rekla, jer ja bih mogao pobiesniti, pak bi mi žao bilo, da te radi glupih rieči, koje si za cielo nepromišljeno rekla, preoštro kaznim. Bit će za cielo, da i ova svjetiljka s ovom slikom imade kakovu čaroliju u sebi, pak da te i ona smeta.

Na te rieči pograbi on svjetiljku i baci ju svom silom na mozaik, na tla, da se je raztreskala na male komade.

Ali on kao nezadovoljan s tim, jošte dignu nogu i stade njom gaziti po mozaiku ribu, kao da na toj ribi želi ugasiti sav svoj jad, kojim je planuo na ženu.

U to začu za sobom vrisak.

Taj vrisak bio je tako tanak i tako očajan, da se je s mjesta okrenuo.

Na ulazu sobe opazio je svoju kćer, svoju Valeriju, spuštene kose, na smrt preplašenu i bliedu.

Priska s mjesta poleti k njoj.

— Što si se tako prepala, golubice moja? — reče joj, primivši je u svoj zagrljaj.

I car Dioklecijan podje do nje.

— Što je diete? — zapita on.

Valerija htjede nešto da sama odvrati, ali joj majka stavi ruku na usta i šaptne tiho.

— Šuti — tako ti Krista — jer ćeš sve pokvariti.

A onda reče glasno Dioklecijanu.

— Ništa . . . ništa . . . već je dobro . . . Ona se je samo prepala, kad te je vidjela tako biesnog i ljutitog . . Od svoje preboljene bolesti . . . znaš, kako sam ti već rekla, od svoje posljednje bolesti, ona je vrlo čudna. Još se uviek ne može oporaviti, tako je slaba, tako plaha. Svaki veći štropot uzruja je i onda nije čudo, da se je prepala tebe.

Dioklecijan utomi svu žestinu duše i gotovo nježno stade gladiti Valeriju po njezinoj kosi.

— I ti si se moje janješce . . . moja mezimice . . . u istinu tako prepala svojega oca . . . Reci . . . što te je tako prestrašilo? Ta ti znaš, da te tvoj otac voli.

Ona ne diže oči, ali ipak odvrati:

— Prepala sam se . . .

— No . . . no . . . no . . . ja ću ti već nadoknaditi za taj strah nečim. Kupit ću ti kakovu god hoćeš igračku; kupit ću ti kakov god hoćeš nakit. Ta ti si moja dobra, moja draga kćerkica.

Ali ova se još uviek nije usudila gledati svom ocu u lice.

Prvi put je u svom srcu, osjetila, da je nešto veliko, nešto tajinstveno, što ju od njezina oca dieli. Prvi put je njezino srce imalo da odluči izmedju ljubavi spram Krista i spram oca .

— Bože, hoćeš li mi dati dosta jakosti? — govorila je sama sebi . . .

Medjutim je sjedio u svojoj sobi s majkom Galerije i čitao joj ovo pismo:

Glycera Galeriju pozdrav!

Mnogo će te začuditi ovo pismo, koje po posebnom glasniku šaljem, da te nadje, bilo gdje mu drago. Šaljem ga pako zato, da ti reknem veselu novost, da je moj stari Kreso prije dva dana, kad se je upravo nasladjivao ciparskim vinom, od kapi udaren i da je naglo umro. Prije smrti učinio je ipak to plemenito djelo, da je meni ostavio pravo bogatstvo. Vlastnica sam svega, što mi srce zaželi. Imam novaca, zlata, dragulja, biserja, imam zemalja, robova i svega, što samo može zaželjeti ljudsko srce. Imam više, no što sam se ikada ponadati mogla, a ti bi otvorio daleko oči, da vidiš, kako je tvoja Glicera bogata.

Mislim, da će ti ove viesti biti ugodnima, jer će ti pokazati, da tvojoj Glyceri bozi pokloniše ljubav. A sad me za cielo pitaš u duhu, za što ti ja sve to pišem. Pišem ti, jer se čutim osamljenom i jer se spominjem onih naših razgovora, što smo ih razgovarali na poljanama sardičkima. Ti si mi onda govorio, kako ćeš me uzeti za ženu. I koliko te poznam, ti bi to bio i učinio, da se nije dogodilo ono, što se je dogodilo. Istina je, da je od onda proteklo dosta proljeća, ali zadnji naš sastanak u Nikomediji pokazao mi je, da si ti još uviek isti onaj dobri

i dragi Galerij, pak za to i pišem ovo pismo. Oko mene sada oblieće čitavo jato milolaža i laskavaca, koji još prose, da im postanem ženom . . . Medju mojim proscima ima i takovih, kojima bi rado pružile ruku i najljepše i najplemenitije gospodje rimske, pak ima ih i takovih, koji meni ne bi bili nepoćudni. Ipak nijedan nije mojem srcu tako mio, kao moj Galerij, i prije nego li se odlučim na kakav brak, hoću da saznam njegovo mnienje. Molim dakle, da mi jasno i otvoreno odgovoriš na ovo pitanje. Voliš li me još uviek i bili me i danas htio povesti u bračni thalamos, da ti postanem pravom ženom. Odgovoriš li mi da, a ja onda znam, što mi je činiti. Ja ću onda čekati na tvoj dolazak ovamo i prirediti ću sve, da budeš zadovoljan. U nas dvojice imade snage, da polučimo nešto. Mislim, da će se uz mene laglje dovinuti cilju, za kojim težiš. Svoj imetak, svoj život, sebe cielu dat ću u tu svrhu, da ti budeš sretan, jer vidim, da samo uz tebe sretna može biti tvoja Glicera.

Kad je Galerij pročitao ovaj list, okrenu se k majci i upita:

— Što veliš na to?

Majka slegnu ramenima i ne odgovori ništa.

— Ti mi ništa ne odgovaraš? Kako to?

— Pa što da ti odgovorim, dok ne znam, kako misliš ti o tom. Ona ti se svidja?

— O da, majko!

— Ona ima malo škakljivu prošlost.

— A ti, majko?

Mati se posprdno nasmieši.

— Što ti znaš o mojoj prošlosti?

— Više no što bi trebao.

— U ostalom to ne mienja na stvari. Ona je vrlo bogata.

— Kako vidiš iz tog pisma.

— Hm! Tko zna, ne bi li bilo dobro da njezino bogatstvo upotriebimo u naše svrhe.

— Tako i ja mislim.

— Ti si se dovinuo velikoj milosti kod imperatora Dioklecijana. On te ljubi gotovo kao otac. On te je digao

u velike časti i ti ga pratiš kao sjena. Ipak tvoje su strasti velike, ti mnogo trebaš za svoj život, igra, gostbe i žene silno te stoje. I ako tako dalje prodje, proigrat ćeš svojim lakoumljem i samu milost imperatorovu, koji ljubi štedljivost i donekle je škrt. Mislim dakle, da bi posve dobro bilo, da si otvoriš vrelo prihoda i da svoj život okreneš na mirnije puteve. Možda će te Glycera ipak opametiti. Ona je žena izkusna i pametna, a liepotom je prava Venera. Liepa je, pametna je i bogata je. Što hoćeš više? Kakova neizkusna djevica ne bi ti pristajala, jer bi bila odviše plaha i ti bi se je brzo zasitio, al Glicera? Tko zna? U ostalom ja ti ne ću ništa predlagati. Ti učini sam po svojoj volji.

Galerij se zamisli na časak, onda reče:

—Svi tvoji razlozi bili bi dosta, da me ponukaju, neka joj odgovorim, da ću ju uzeti za ženu. Ali k svim ovim razlozima dolazi još i najvažnije, da ona imade iste ciljeve i želje, koje i ja i da su joj bozi skloni.

— Ti ćeš se dakle oženiti?

A on odvrati odlučno:

— Hoću!

Četrnaesto poglavlje.

Svatovi.

— Što nagoni liepu Glyceru, da se udaje za Galerija? — pitao je debeli Rufinus ćelavoga Hieroklesa.

— Zar ne znaš, da danas imadu žene muža, da na mame ljubovnike — bio je odgovor.

— Hm! Mislim, da to Glyceri nije potrebno, ona ih i onako dosta ima. Dakle to nije uzrok.

— Onda joj je možda kakov Kaldejski haruspeks ili kakov zviezdar nabajao bajku o sreći, koja će ju stići u braku. Ona vjeruje u sanje.

— To bi moglo biti, kažu da je često u hramovima.

— No to baš ne znači ništa. Ona je svečanosti Iside upotrebljivala za ljubavna ročišta. Pa kad je Osirisu

dala mastnu gusku za žrtvu i dok si je koljena krvarila na podu, očijukala je sa mnogim krasnikom.

— Valjda ne s tobom, stari ćelonjo — odkreše Rufinus jedko.

— A zašto ne? — razljuti se Hierokles — svaku ženu može svatko predobiti, samo treba, da to umije.

— To je možda ipak previše, ima i krepostnih žena.

— Hahaha, hahaha — smijao se je Hierokles tako glasno, da je morao trbuh uhvatiti obim rukama.

— Vidi se, da si zaboravio, što Horac veli: Krepostna je samo ona, od koje nitko ništa ne će. Koja će me odbiti, ako joj stavim u uha naušnice, koje vriede imanje. Koja će me odbiti, ako joj kupim odielo od svile, koje je tanko kao paučina, kroz koje se sve vidi? Pa što ono veli mudrac? Minervi se gradi žrtvenik u gimnazijama, a Veneri u kazalištu. Misliš li, da ja nisam čitao umjetnost ljubavi od Ovida? Što ono veli o kazalištu: Sjedni se blizu gospodje u kazalištu i približi joj se koliko možeš, na to te i onako sili napeto uže. Onda započni s njom razgovor. Gluma ti podaje gradju. Pljeskaj kad on pljeska. Obrani ju od uglatog koljena gledaoca, koji za njom sjedi. Popravi joj jastuk, na kojem sjedi. Digni joj plašt, koji joj možda padne. Podmetni joj podnožje pod dražestnu nožicu i hladi ju lepezom . . .

Tako je citovao Hierokles, izvrstni poznavalac Ovidove knjige: Ars Amatoria.

— Gle, gle, nisam znao, da još čitaš Ovida. Mislio bi, kad te vidim, da te je prošla volja za ljubavlju, ili bolje, da je tebi Amor već izbio zube u lupanarima.

— Moje srce je mlado — hvalio se Hierokles.

— A ti si imao sreće s gospodjama?

Hierokles učini čudan pokret rukom.

— Uviek — ali odmah doda važno: — To jest ne uviek. Jednom sam ipak našao krepostnu ženu. Uzalud sam prosjačio pred vratima neke krasotice — Reha joj je bilo ime — neka mi otvori vrata.

— No vidiš — udari ga rukom Rufin po ramenu, ali ju odmah povuče natrag, kad je Hierokles dodao:

— Da, nije me htjela pustiti k sebi. A znaš zašto?

— Ne znam.

— Jer je već iza zatvorenih vrata bio s njom naš . .

To rekavši približi svoja usta posve blizu k uhu Rufinovu i prišaptne mu nešto u uho:

Ovaj udari u smieh.

— Hihihi!

— Hahaha! — ozvanjala je ulicama nikodemijskima, da su se prolaznici zaustavljali i gledali za častnim poglavicama svoje priestolnice.

Tako govoreći došla su obojica do Glycerine kuće, da prisustvuju obredu pira, komu su bili pozvani.

Našli su već veliko družtvo.

Glycera se sjajila od ljepote. Bila je obučena u odielo za gospodje. Na glavi joj već kosu sapinjala crvena mreža od svile. Crvena prozirna koprena i propisani vienac na glavi već ju krasili.

Augur je dakako već u ranu zoru načinio auspicije i proglasio, da su nebeski bozi vrlo zadovoljni sa ovim brakom i da nagovieštaju pravu sreću. On je već o ponoći ustao i sa svojim zavinutim štapom — lituom u pjesku načinio templum, četverouglasti prostor, koji je bio u sredini prosječen dvima crtama. Jedna crta cardo išla je od sjevera k jugu, a druga decumanus od iztoka k zapadu. Tamo, gdje su se te crte sjekle, postavio se je sam i uredio svoj tabernaculum, tako te mu je, kako je gledao prema jugu, sunce izašlo na lievoj strani. Nebo je bilo vedro, a da se nije vidjelo oblačka, a zrak je bio miran, sve je bilo zgodno za auspicije. Po svim znacima i po letu ptica, označio je augur, da će Glycera biti sretna.

To je ovu napunilo neizkazanim zadovoljstvom. Njezine oči kriesile se neobično živo, življe no ikada.

Ona je i sama u jutro pokušala više znakova, da odkrije svoju sudbinu. Tako je otvorila svoga Virgila i oči joj padoše na sretne stihove. Najvećma ju je pako razveselilo, kad je u jutro Galerij tri put kihnuo, baš kad ju je poljubio i bio na desnu okrenut. To je kihanje pripisala nevidivom posjetu boga zaštitnika, ptića Jupitra Conservatora. I lovorovo lišće, što ga je bacila na žeravku

navieštalo joj sreću, a tako i one grlice, što su ju oblietale, kad su ju robkinje odievale.

Galerij se nije baš puno brinuo za ono, što augur pripovieda. Ali vidjelo se i na njegovim obrazima zadovoljstvo i on se je neprestano smiešio.

Ozbiljnija je bila njegova mati. Naličeno bojama lice nije joj doduše bliedoćom izdavalo nemirne duše, ali vidjelo se, da ju nešto muči.

Vidilo se, da bi se htjela približiti Galeriju, da mu nešto priobći, ali nije više imala vremena.

Kad su ušli debeli Rufinus i Hierokles, reče Galerij veselo:

— Sad je svih deset svjedoka na okupu, pa ajde da učinimo tabulas nuptiales (ženidbeni ugovor).

Kad je svršen taj obični čin rimske svadbe, pristupi Hierokles i upita:

— Galerije, izjavi ovdje svečano pred deset svojih svjedoka, hoćeš li uzeti ovu ovdje Glyceru za ženu?

— Hoću! — reče glasno Galerij.

Za tim se okrene prama Glyceri i reče:

— A ti Glycero reci, primaš li prsten iz njegovih ruku i želiš li mu postati vjernom ženom?

Glyceri udari sva krv u lice, kao da je kakova nevina djevojčica, a rieči joj uzdrhtaše. Svi su vidjeli, da mora biti silno uzrujana. Ona reče svoju formulu, okrenuvši se k Galeriju:

— Ti se zoveš Gajo, dakle se i ja zovem Gaja — naznačivši tim, da se podaje u vlast njegovu i da prima ime svoga muža.

Na to pristupi djeveruša — pronuba — i približi vjerenike, a Galerij stavi zlatni prsten na lievu ruku njezinu.

Pronuba pako uze ruku njegovu i stavi ju u ruku Glycerinu rekavši:

— Neka vas spaja uviek ljubav, košto ja sada spajam vaše ruke.

Romula na to podsjeti, da se odmah podje u hram, gdje će prinjeti bozima žrtvu.

Doskora je sjajna povorka, nošena u zlaćanim lektikama po robovima kretala u hram.

Povorka je bila vrlo odlična i za to se je sakupilo veliko množtvo ljudi, koji su ju gledali.

Na Glyceru je bila ustrmljena velika množina zavidnih očiju, a ona je to dobro znala i osjećala, te je uživala u tom.

Izpremiešan šum glasova dopirao je do nje i ona je čula uzklike udivljenja i uzhita, ali i takove primjedbe, koje joj se nisu mogle svidjati. Osobito se izticale hrpe ženskinja, koje su zviedljivo promatrale svaki njezin kret

Galerij je sve te ljude promatrao hladno i prezirno, kao biće, koje je nešto više od običnih ljudi.

Napokon je povorka došla do hrama, koji je stajao na foru u središtu grada. Bieli mramor zidova blieštio je na suncu. Šest korintskih stupova bilo mu je na pročelju a tri sa strane od zelenoga mramora sa bielim žilama, nad stupovima se uzdizaše zabat, na kojem su bili krasni reliefi i nakiti od bieloga mramora.

Ušavši povorka u hram već je spazila svećenike u svećanom odielu.

Na žrtveniku gorila je rumenkastim plamenom vatra, a oko nje stajali su oni, koji su imali prinieti žrtvu.

Flamen dialis odjeven u vunenu bielu togu pretaextu — laenu, satkanu od njegove žene, laenu, koja je bila fibulama na tielu pričvršćena, imao je na glavi albogalerus, na vršku kojega je bila maslinova grančica, svezana bielom vunom. O svom pojasu imao je secespitu, žrtveni nož, a u ruci šibu — commetaculu, da ljude od sebe otjera, kad pristupi žrtvi.

On uzvišenim glasom kliknu, da ne bi koja rieč smela žrtvu:

— Favete linguis! (šutite!)

I u istinu nastade tišina, samo jednolična pjesma frule stade se razliegati.

Flamen se okrenu k podobi Jupitra, što je sjedio, izklesan iz bieloga mramora u orijaškoj veličini na zlaćanom stolcu. S glave Jupitrove padale duge kovrčave kose i miešale se sa dugom, jakom bradom.

Flamen podiže u vis obe ruke s pram neba.

Tek kad je ovršio dosta dugu molitvu, na koju su skladno odgovarali njegovi službenici, dovedoše njegovi pomoćnici bika k žrtveniku. Njemu su bili rogovi ukrašeni viencima od cvieća, a rogovi mu pozlaćeni. Vrpce — vittae — žive crvene boje, ovijale su bikovo veliko čelo i kitile mu debela ledja i šiju.

Svi su pazili na to, da li se bik otimlje od svojih goniča. Ali on je stupao mirno.

Bio je to dobar znak — bonum omen — za vjernike.

Agone? — upita popa — pomoćnik Flaminov. A ovaj dostojanstveno ne maknuvši niti očima reče:

— Hoc age!

Uz te rieči posipa flamen biku tamjan i mola salsa na glavu i odreza mu medju rogovima nešto dlake, koju baci u vatru i povuče nožem preko hrbta bikova od čela do repa rekavši:

— Macta est! (Pripravna je žrtva).

Jedva je te rieči dočekao victimarius i za čas se u njegovim rukama diže u vis sjekira — securis bipennis — i jednim udarcem zahvati čelo jadne životinje, koja se sruši mrtva.

Krv joj stadoše hvatati, a na to joj otvoriše tielo manjim noževima, koje su haruspices odmah pregledali. Pronašavši ovi sve u redu, spališe ih poškropljene vinom na žrtveniku.

Libacija vina iz vinske posude — praefericuluma i tamjanova dima iz zatvorene kutije acerrae završila je obred uz neke još običajne molitve.

— Hvala bozima! sad sam tvojom ženom — šaptala je Glycera Galeriju. A u taj čas bila je upravo nadzemne ljepote. Kad ju je vidio takovu Galerij, u njemu se uzkomješa sva krv i on bi bio najvolio, da ju na svojim rukama digne i ponese kroz ovu vrevu ljudi u svoj dom.

Ali to nije bilo moguće. Trebalo se je vratiti u kuću Glicerinu, gdje ih je čekala sjajna gostba.

Dok se je to sve sbivalo u hramu, ostala je Galerijeva majka Romula kod kuće. Imala je obaviti važan posao.

Odmah kako su gosti prešli prag Glycerina doma uzela je ona u ruke pehar i luč i pošla u neki tamni prostor na kraj kuće.

Pomno otvorivši vrata udje u tu odaju.

Prema njoj se začu neko štektanje naliko glasu razdraženog velikog psa.

Ali ona neustrašivo stupi u odaju.

Duga suha, koštura nalik podoba pojavi se pred njom. Veliki dugi nos jedini se je izticao iz koštunjavih obraza.

— Majko Romulo, tako ti Cerbera i svih hadskih nemani — ti mi niesi pripravila najljepše mjesto za boravak.

— Šuti, sinko! To je tako moralo biti. To je zato, da te ne nadju uhode cara Dioklecijana. Meni je mnogo stalo do tvog života.

To ti i može biti — reče on kažući pri tom svoje šiljaste zube — jer da me car Dioklecijan dobije u svoje ruke i da me stane mučiti raznim mukama, he, ja sam slabe petlje, tko zna nebi li morao izpričati izpod muka nekoliko zgoda, koje bi i po tebe i gospodina Galerija i po njegovu majku bile vrlo vrlo neugodne i koje bi mnogo šta promienile u sudbini bogate Glycere.

Romula je sve grizla zubima ustnice, da zatomi svoju srčbu.

— Šuti . . . ne govori o tom!

Ali razbojnik se je glupo kesio, a pri tom je škripio zubima.

— Vidiš majčice Romulo, da je dakle od tebe vrlo mudro, te me ne daš u ruke krvnicima.

— Pa za to te i jesam spravila ovamo.

— He, to je znaš opet drugo pitanje. Ja mislim, da si mi baš mogla naći drugo mjestance u toj kući, koje ne bi izgledalo tako prokleto, nalik na tamnicu. Ali neka te, ja bih ti i to oprostio. Ali što ti ne mogu oprostiti to je, što me se niesi sjetila barem s hranom i jelom, jer ja sam prokleto gladan i još više žedan. Da, majko

Romulo, gladan sam kao vuk. Izjeo bi čitavo janje skupa s kožom i kostima, a popio bi cielo more.

— A gdje si ostavio Kratkovratog?

— Gdje. Šta ja znam, kud se on tepe. Ali ja sam se dosta napatio, od onda, odkad sam morao iz ovih poznatih i tako po me dobrih strana u tudjinu. A svemu si tome ti kriva. Da nije bilo onog prokletog noćnog napadaja na Maksimijana, ja bih još danas u Nikodemiji mastio brke. Ali koji vrag mi nije dao mira ići napadati na carevog prijatelja, koji je sad i sam carem. Od onda se moram potucati od nemila do nedraga i uviek moram gladovati i trpiti žedju. To mi je već i dodijalo. A svemu tome si ti kriva!

Romula ga htjede umiriti.

— Pa sve će još dobro biti.

— Da, dobro! Po tebe i po tvog sina dakako, ali za nas siromake nikako. Nego to ti velim, ako mi ne daš zlata, koliko je tele, ja ću ti se osvetiti, znaš osvetiti, jer zaista volim umrieti, nego tako dalje živjeti. Pasji život! Prokleti život! Svinjski život. Neka me proždere onda slobodno trista guja, samo da ti se osvetim.

— Ti si zaista glupan — reče mu posve ozbiljno majka Romula. — Ta tko ti veli, da ti ja ne ću zlata dati, ali jedno mi moraš obećati, da ćeš onda za uviek nestati iz Nikodemije.

— Ta hoću . . . ali samo daj zlata . . . daj zlata . . . Oh, kako ljubim zlato, oh, kako volim zlato. Kupit ću si kuću i kućište i bielih krava.

— I oženit ćeš se? — nasmiehnu se zlobno Romula.

— I oženit ću se.

Romula mu stavi na stol pred njega vrč, koji je sveudilj držala u ruci.

Jedva je to zapazio i već prihvati razbojnik obim rukama za pehar.

Vino mu je za čas glogotalo u grlu.

— Aha! koja slast — progundja i na novo prihvati pehar.

— Valja li vino — zapita Romula, a lice joj po-

primi demonski izražaj. Ona niti ne maknu očiju s njegova lica. Sveudilj ga je promatrala.

Za čas joj preleti izraz zadovoljsva licem.

On se prihvati rukom o srce.

Lice i ustnice mu stadoše trzati. Njemu se zamagli pred očima i vrč mu pade iz ruku.

Strašnim izražajem lica htjede se okrenuti k njoj i htjede viknuti:

— Prokleta vještice ti si . . .

Ali rieč mu zape u grlu i on se skotrlja na tle razbivši vrč u samo criepotinje.

Ona je gledala mirno njegove trzaje i govorila glasno, da čuje rieči:

— Oženit ćeš se smrću i proći će te volja da odaš tajne Romule . . .

II. knjiga.

Prvo poglavlje.

Filozofi.

Moj dragi Georgije, meni je žao, što si tako tvrde glave. Ti vidiš, da ja niesam, kao drugi protivnici vaši. Ja sam vašu vjeru proučao, a znaš i sam, da su mi i vaše svete knjige poznate. Ti znaš, da sam se i sam ljutio, kad su u Nikodemiji nosili naokolo kip, tobož kršćanskoga boga, koji je imao dugu haljinu, na glavi magareće uši, na nogama padže, a u ruci knjigu. Ja znam, da je bio vanredan čovjek i plemenit filozof, ali njegova je nauka kriva. Vjera u vječne muke strašna, a čitav njegov sustav čudan. Ti znaš, da upravo uz životopis svoga slavnog učitelja, filozofa Plotina pišem „petnaest knjiga proti kršćanima“ i mislim, da ću imati dobar uspjeh. Ja niesam kao moj prijatelj Diokles, predstojnik Bythinije, koji tvrdi, da je Isus Krist bio razbojnički četovodja, ali tvrdim, da njegova čudesa nisu prava, on nije uzkrsnuo, da je Apolonij od Thijane učinio više čudesa. Hierokles ne će za cielo nijednog od vaših obratiti, jer je prebrutalan i presurov, ali ima pravo, što se ruga kršćanima . . .

Naslonjen na ogromnu platanu u nekom bujnom gaju pokraj Nikodemije, baš izpred mramornog zdenca, iz kojeg je pljuštila u srebrnom sjaju voda, govorio je ove rieči u dugoj, bieloj filozofskoj haljini, sumorni

Porphyrije od Tyra, učenik Longinov, Originov i Plotinov, zviezda filozofa, kako ga nazivahu. Oči su mu duboko upale, a suhonjavo lice, odavalo je neki neobuzdani ponos. Očekivao je od Jurja potišten odgovor, ali ovaj mu reče:

— O nemoj žaliti mene, već žali sebe, jer ti tvoj ponos ne dopušta, da skloneš svoju glavu pod sladki jaram Kristov. Tko zna, ne bi li ti već bio kršćanin, da nije u Cezareji u Palestini uvriedio neki kršćanin tvoj ponos.

Porphyrij odskoči korak natrag, kao ujeden gujom na te rieči.

— Sladki jaram, veliš . . . sladki jaram . . . da, pravo veliš, vi ste u istinu učinili svoju vjeru sladkom. Dok se mi pitagorovci na primjer suzdržavamo od mesa vi jedete sve. I po tom se vidi, da ste slabi. Vi poput velike gomile ljudi, koja ništa ne misli, mnijete, da je zdravlju koristno jesti meso. A baš protivno, što zdravlje uzdiže i um čvrsti, to je hrana biljevna. Tko se s voćem i biljem hrani, ne treba bogatstva, brojnu služinčad, množtvo posudja, ne treba ni liečnika, jer je uviek zdrav, on je prost od strasti, jer pravo reče Diogenes, ne postaju od ljudi, koji se voćkama hrane, razbojnici i neprijatelji, ali od mesoždera postaju zlobnici i tirani . . . ili kukavice, kao kršćani.

S finim posmjehom na ustima umieša se u taj govor Laktancij, koji ga je dosele slušao.

— Ti znaš, dragi moj Porphyrije, da niesam kršćanin, ali tuj treba, da ih uzmem u zaštitu, što se tiče sladkoga jarma, to taj nije sladak poradi toga, što je kršćanima u današnje doba lahko živjeti. Ti vrlo dobro znaš, da su njihovi postovi i te kako strogi, a da ih mnogo imade asceta takovih, koji ne okusuju nikad ni mesa niti išto drugo piju osim vode. Ali ako Krist dopušta svojim vjernicima i mješovitu hranu, to je samo pokazao, da pozna u dušu i jake i slabe. Niesu ni svi prsti na ruci jednaki, pa ni svaka sandala nije za svaku nogu! . . .

Juraj zahvalnim pogledom pogleda svoga učitelja, a onda i sam doda:

— A što da ti reknem o uzvišenim primjerima naših mučenika? I ti možeš govoriti o kukavicama? Ne samo muževi, već i žene, mladići i starci, vojnici i seljaci, kršćani svakoga stališa i svake dobi okušali su svoju vjeru pod bičevima, pod ognjem i mačem i stekli su mučeničku palmu. Koliki izvojevaše junački boj Kristov, koliki su dobili vjenac bezsmrtne slave! I ti govoriš o kukavicama? Jadni moj Porphyrije! Svi apoštoli pošli su s veseljem u smrt za onoga, koga su vidjeli i koji je pred njima čudesa tvorio. Al da te samo spomenem na lijonske mučenike, o kojima izvještaj, koji se čita i u nas u Aziji, kaže: Kad su mučenici pristupili, odmah su ih prepoznali po nekoj radosti i dostojanstvu, koji im svjetlili sa obraza; njihovi im okovi podavahu čar i bijahu im kao sjajni nakit, a ne kao znamen sramote. Mirisali su mirisom, da su neki pomišljali, da su pomazani plemenitom pomašću. O Blandini, nježnoj djevici, za koju se pobojavahu, da će poradi slabosti tiela podleći, veli se, da je od ranoga jutra do večeri prkosila mukama, da su se sami krvnici zadivili i priznali, da je ona pobjednica. O djakonu Sanktusu pisano je: On je trpio nečuvene muke s nadčovječjom strpljivošću . . . Stavili mu usijano željezo na tielo, ali on je ostao stalan u vjeri, njegovo je tielo bilo puno rana, tako da je bilo kao veliki komad mesa, a on je još ostao stalan i govorio: Ja sam kršćanin. Kad su svetoga Viktorina i njegova tri drugara pred očima druge trojice u velikom mužaru smlavili, reče sudac ostaloj trojici, htijući, da ih spasi od muka, neka žrtvuju bozima, ali oni odvratiše: Ti nas zlo poznaješ. Mi te molimo, da nas osudiš na još grozniju smrt, ako ju znadeš. Jer nikad ne ćemo vjernost, koju smo bogu svome dužni, ozlediti; nikad ne ćemo Spasitelja zaniekati. Od njega imamo svoj obstanak i za njime hlepe naše želje. A sudac je na to dao jednog spaliti, drugog sasjeći, a trećeg utopiti. Trebaš li više primjera, hoćeš li, da ti čitave satove pripoviedam o sjajnim primjerima? Zar još možeš govoriti o kršćanima kao **kukavicama?**

Juraj je govorio živo, sve oduševljenije, iz očiju mu je sjevala neka neobična vatra, koja je zadivila samoga mrkoga Porphyrija. On za to stavi ruku na njegovu glavu i reče:

— Gle, gle, moj mladi čovječe. Ti baš živo znadeš govoriti. To služi na čast tvome učitelju retorike, našemu vriednomu prijatelju Luciju Firmijanu Laktanciju

Ali Laktancije zakima svojom glavom i reče gotovo otresito:

— Ne, moj Porphyrije, to ne ima od mene. To je njemu prirodjeno. To se ne da naučiti. To je vatra oduševljenja, koja se je upalila na posve drugom plamenu, no što je plamen moje retorike. Tako govore sinovi mučenika . . .

Porphyrij razkolači oči i u očima mu sievnu nešto zlorado, ali mudrac se ne zaboravi savladati i reče za čas gotovo samilostno, ali vidjelo se da mu ne ide od srca :

— Tako? . . . a ti mi niesi nikada o tome govorio, viteže Jurje! Ja imam toliko ugladjenosti, te bih mnogi put ublažio svoj govor, da sam znao, da te krv veže s tom prokletom, to jest, htjedoh reći čudnom sliedbom. Sad mi je razumljivo, zašto ti tako težko možeš da se odieliš od svojih kršćana. Krv tvoga oca ti je pred očima. Tvoja vitežka krv želi, da se osveti rad smrti tvoga oca. Razumijem . . . trebalo bi da postiš, da mnogo postiš, onda bi ti se ta strast umirila.

— Varaš se — prekinu ga Juraj, — nije strast osvete i ljubav spram mog oca, što mi daje vatru govora, već onaj, u kojem sve mogu, kada me jači. U ostalom, kako vidiš, ti me ne ćeš predobiti za svoje filozofske nazore, a niti moj učitelj Laktancij. To si već morate izabrati druge ljude.

— Ti se mnogo pouzdaješ u svoju moć — reče gotovo posprdno Porphyrije.

— Ne, za cielo ne — odvrati prostodušno Juraj. — Ali ja imam moćne zagovornike kod Boga.

— Koji su to?

— Moj otac i moja majka!

— Ti dakle vjeruješ, da tvoj otac živi — zapita Laktancij.

— Ja znam — odvrati odlučno Juraj.

Nastade na čas stanka. Ptice žvrgoljale po drvima. Leptiri su lietali od čaške do čaške cvieća, a lišćem je žuborilo povjetarce, podrhtavajući ga lagano, približujući i udaljujući zelene grančice jednu od druge. Na zdenac doletili su svaki čas vrabčići i posjedali na glavu amorčića, što je svoju strielicu upro na naše filozofe, koji se zanj' niesu brinuli.

Napokon reče Laktancij:

— Zaista se čudim, da Dioklecijan na svom dvoru dopušta tolikim kršćanima da služe.

— I meni je to čudno — odvrati zlorado Porphyrij. — Ovdje dapače u Nikodemiji dopustio je, da slobodno sagrade veličajni hram nasuprot njegovu dvoru. Čujem dapače, da se je biskup Aleksandrijski nedavno izrazio o Dioklecijanu: „Naš car, koji još nije kršćanin". Tolika popustljivost od cara, koji je dušom i tielom pristaša stare vjere, meni je upravo nerazumljiva.

— Varate se . . . Koliko ja cara poznam, to je samo njegova državnička opreznost, da kršćane pušta za sada u miru — reče Juraj.

— Ti dakle misliš, da bi car mogao najednom postati drugačiji.

— Bojim se dapače novih progona.

Porphyrij odvrati:

— Ja mu ih ne bih savjetovao, ali ne bih im se čudio, jer vaša je vjera sa demokratskim značajem u opreci sa državnim organizmom, što ga je Dioklecijan uveo.

— I ja tako mislim — reče Laktancij. — Ali imperator u ovo prvih nekoliko godina, što vlada, imao je drugoga posla no misliti na kršćane. On je putovao dane i noći po svom carstvu, proti barbarima, dao je podići po novom sustavu red utvrda duž ciele sjeverne granice i isto tako od Egipta pak sve do granica Perzije, on je naseljivao barbare u pustim predjelima carstva, pod uvjetom, da napuste vojevanje i da se bace na obradjivanje polja. On je stao podizati monumentalne sgrade.

U Rimu je digao triemove, slavoluke, hramove, a nad sve se uzvinuše orijaške, veličajne therme sa 3000 odaja.

— U istinu su veličanstvene — reče Porphyrij — ja sam ih na svoje oči gledao, pa tako i druge neke gradnje Dioklecijanove. U Milanu, Trieru, Palmiri, Kartagini, Arcesiju i Nikodemiji podigao je kazališta, amfiteatre, kupelji, hramove, dvorove i triemove, koji obiluju mramorom, zlatom, prekrasnim kipovima i lukovima, sjajnim slikarijama i svim nakitima gradjevne umjetnosti. Zaista on je silne svote potrošio na ogromne gradnje, htijući tim ovječiti svoje ime.

— Pjesnici pravo imadu, kad mu pjevaju slavospjeve.

— Ha, dobro da si me sjetio — nasmije se Porphyrij — dobio sam opet jedan taki slavospjev, koji je sastavio naš prijatelj Mamertin mladjemu caru Maksimijanu.

To rekavši, pohrli u drugu sobu, ali se za časak vrati, noseći u ruci smotak pergamene i za čas stade uzvišenim glasom recitirati:

„Ti si rimskome svietu, koji se koleba, sa vrhovnim vladarom pohrlio u pomoć, i to tako u čas sgodni, kao što je nekoć tvoj bog zaštitnik Herakle pripomogao do pobjede vašemu gigantskim ratom ugroženom Jupitru, te tim dokazao, da je nebesima i bogovima opet ono podao, što je od njih primio. S dopustom bogova budi rečeno, da Jupiter sam ne bi mogao s tolikom brzinom mienjati obraz svoga neba, kako si, imperatore, brzo znao izmienjivati konzularnu togu sa oklopom, i kako si brzo znao od tribunala (sudišta) u polje, od kurulske stolice na konja skočiti i opet se sa ratišta u triumfu vratiti".

— Valde bene, valde bene — nasmije se Laktancij — naš Mamertin svakim danom izmišlja ljepše hvale, a je li mu to bar što nosi?

— No, možeš si misliti. Sagradio si je već sjajnu palaču u Bajama, tamo kraj Neopolisa. Ja sam bio njegovim gostom i upravo me je liepo dočekao.

— Lukulskom gostbom?

Porphyrij ga srdito pogleda.

— Što misliš o meni! . . . Pokazao mi je i spomenik Dioklecijanov od mramora, na koji je dao izklesati izpod glave imperatorove napis:

FVNDATORI PACIS AETERNAE

(„utemeljitelju viečnoga mira").

Juraj, koji je dosele mirno gledao, nasmije se glasno.

— Vaš Mamertin ovdje se je ipak malko zaletio. To mu zaista ni sam Dioklecijan ne će uzeti za iskrenu hvalu. Jer ako i jest istina, da su mnoge urote uništene, da su mnogi barbari spokoreni, da su stare granice na Rajni i na hladnome Dunavu dobivene, da je na zapadu Raetia, a na iztoku Armenija naše predzidje, to ipak nije jošte došlo doba vječnoga mira. A naš imperator to dobro znade, ako i dopušta, da se na novcima kuje uz njegovu sliku: Felix saeculum (sretna doba) ili Saeculi felicitas (sreća vieka). Još uviek su Britanija i Egipat od carstva odvojeni, još uviek je Galija pusta. Još uviek niesu Saraceni arabske i syrijske pustare spokoreni, još uviek car imade silne brige. Njegov zadnji sastanak sa Maksimilijanom u Mediolanu, kamo se u zimi od Sirmiuma preko Akvileje pošao preko Alpa, najopasnijim putevima ko nekoć Hanibal, u istinu govori riečitije od svega, da car namjerava nešta odlučna i važna učiniti . . .

Porphyrij zalud zapita:

— Znaš li, što bi to moglo biti?

Juraj odvrati ozbiljno:

— Ne znam, ali da i znam, ne bih ti smio reći.

— Ti si vjeran sluga svojega gospodara — nasmjehnu se zlobno Porphyrij, pokazavši pri tom žute i crne vrlo klimave zube, od kojih su već neki izpali.

— To mi je dužnost — reče Juraj, zaogrnuvši se u svoju togu i odielivši se uljudnim riečima od filozofa.

— I ovo je filozof — pridoda u polak šale, u polak istine Laktancij.

— Govori kao izvor mudrosti — uozbilji se Porphyrije. Šteta, da je tako mlad, a tako okorjeo.

— Pa ipak je bolji od mladih ljudi njegove dobe. Njemu niesu na pameti gole hetere i gostbe.

— Na glazbi njegova glasa opila bi se mnoga krasotica. On zvuči kao otajstvena harmonija sfera.

— Ali on ne mari za to.

— I sliep je kao kakov mladi bog. Phidije bi mogao izklesati Apola.

— Šteta, da je kršćanin.

Drugo poglavlje.

Glycerina sreća.

Prvih dana svojega braka bila je Glycera u istina sretna. Njezin Galerij posvećivao joj svu pažnju i bio joj u istinu dobar, iz njegovih očiju čitala je, da ju ljubi.

Uz to je imala svega izobilja. Bogatstvo je doniela sa sobom, liepa je bila, imala je robkinjica i robova. Zdravlje joj je bilo izvrstno. Imala je svilenih odiela, imala je zlata i dragulja, koliko joj je srce željelo.

Ali doskoro izmienilo se je to.

Već prve godine njezina braka zalazio je Galerij u pustopašne gostbe, koje su mu već za rana toli omilile, da bez njih nije mogao živjeti.

U raznim igrama sipao bi novac, a te igre, pijanke i razne orgije sve ga više udaljivale od nje.

Ona, kao Rimljanka onoga doba nije baš tako ozbiljno shvaćala njegovu vjernost, ta znala je, kako živu drugi, ipak ju je bolilo, da naprama njoj nije više tako dobar, kao prije.

Njegovi pozdravi niesu bili više tako umiljati, njegovi zagrljaji niesu više bili tako topli, kao prije, a to je u nje pobudjivalo neku mrzovolju i opornost prama njemu.

Kad je on to opazio, postajala mu je još odvratnijom i ne ima sumnje, da bi njihov brak brzo postao

izhodištem svakake svadje, da se nije umiešala Romula, mati njegova i rekla joj jednoč:

— Ti, moja Glycero, niesi pametna!

— Zašto?

— Ti ne znaš, kako se postupa sa mužkarcima.

— A zašto ne?

— Sve činiš, što nije pravo. Tvoj Galerij . . .

— Oprosti, ali mislim, da se na mene ne može potužiti.

— I te kako!

Glycera se zamislila, ali je ipak mirno odgovorila:

— Mnoge rimske matrone iz najodličnijih kuća mogu se meni prispodobiti. Ja sam mu vjerna . . .

Romula se samo nasmiešila.

— Pa nije to, rad česa te prekoravam.

— Već radšta? — upitala je Glycera.

— Ti si previše mrzovoljna.

— Pa zar da budem vesela. Zar ti ne znaš, kako tvoj sin živi?

— Znam sve, znam. Ali to sve nije dovoljan razlog, da se ti ponašaš tako gorko i jedko, tako... no, kako da reknem, — da mu uviek kažeš kiselo lice.

Glycera pako s naglim pokretom ruke, klikne:

— Ali ja trpim!

—Vjerujem ti. Ali ti ne trebaš, da to pred sviet iznosiš. Sve, što budeš zlovoljnija sve će te on više zaboravljati. On ne će imati sretne ure u svojoj kući i on će sve više tražiti zabave u raznim družtvima.

— Pa to već i sada radi.

— To i jest, zašto to sve govorim. I meni je do toga stalo, da on ne prećerava, jer će si tako uništiti život. Istina je, on je debeo, on izvrstno izgleda, jak je kao kakav dobitnik kod olimpijskih igara, ali... No jednom riečju, meni je do toga stalo, da se vi ne razkrstite, jer bi to bila njegova nesreća.

— Dobro! Hvala ti, majko. Ti dakle misliš, da bih opet bila veselom. Ali kad to ne mogu. Srce mi puca, a ja da se smijem.

— Glumi, kušaj!

Iza ovoga razgovora opet je tekao Glycerin život mirno i nije više dolazilo do burnih prizora izmedju nje i Galerija. Ali sreća se više u njezinu kuću nije povratila. I kad se je uvukla u svoje tihe ženske odaje, kad ju nije vidjelo nijedno oko, onda su joj znale poteći suze iz očiju i ona je plakala, kao malo diete.

Kad je ta provala tuge prošla, ona se je vratila u sviet s nasmijanim licem, vedra čela i svi su mislili, da je gospodja Glycera jedna od najsretnijih žena medju gospodjama rimskoga carstva.

Pa kako da i podvoje o toj sreći. Zar nije stupala kao kakova božica, zar nije začaravala svojim pogledima sve oko sebe. Koliki bi bili sretni, da su ju mogli nazvati svojom, koliki su zavidjali Galeriju. Nitko nije pitao, odkud je došla, kakov li joj je bio prijašnji život. Sve se samo divilo njezinoj ljepoti i njezinom bogatstvu i njezinom sjaju.

Kako je Galerij imao pristup na dvor, tako je imala i njegova mati Romula i njegova žena Glycera. I tomu se nije nitko čudio, nitko nije ni pitao, da li je to pravo ili ne, nitko se nije obazirao, kakovi su to ljudi bili prije. Ta sam imperator Dioklecijan popeo se je od nizkoga roda na priestolje, pa kako da se to zamjeri manjim bogovima.

I Romula i Glycera bile su smatrane odličnim gospodjama i sve im se je klanjalo.

Glycera je bila rado vidjena gošća i kod carice Priske i kod Valerije.

Za čudo. Dok ove dvie niesu mogle, da živu vide Galerijevu majku Romulu, zavoljele su brzo Glyceru.

Ova se je i sama čudila, kako to i zašto to, jer im se nije ni laskala, niti je išta činila, čim bi im mogla omiljeti. Ali bilo kako mu drago i Priska i Valerija zvale ju neka što češće k njima dodje, jer da su im njezini posjeti tako ugodni.

Ona je to i upotriebila, te je mnogo puta došla u caričine odaje. Osobito se je rado zabavljala sa Valerijom, koja se je razcvala u prekrasnu djevojku.

— Bozi su ti dali zamamnu ljepotu i sretnim se

može nazvati onaj, koji će te povesti u bračni talamos — rekla je jednom sgodom Glycera Valeriji.

A ova je porumenila preko ušiju.

To je Glyceru navelo na pitanje:

— A tko zna, da li u srcu Valerijinom nije već našao svoje mjesto koji krasnik. Tko zna, da li u cvjetnim noćima ne spominje mjesecu i zviezdama, koje ime tako tiho, tako nježno, da je nitko ne čuje.

A Valerija je još i jače porumenila. Sva krv joj je udarila u glavu, tako da je Glycera svojim pronicavim pogledom odmah zapazila, da bi njezino nagovieštanje moglo biti istinitim. Pa za to stavi svoju ruku u njezinu i približi joj svoje lice, te uprtim očima u njezine oči reče:

— Tako, gledaj mi u oči i reci mi, golubice moja, što ti je na srcu. Ti znaš, da sam ti prijateljicom ... pa zašto mi tajiš ... ta ja znam, ja sve znam. Ti mi uzalud kriješ. Drhtaj tvojih ustiju, taj stid, što ti na lice tjera rumenilo, te tvoje sanjarske oči, sve mi to kazuje, da ljubiš, da u istinu ljubiš.

A Valerija mahnu svojom glavicom, tobož, da ništa nije i htjede, da se otme njezinoj ruci i njezinom pogledu.

— O ne, o ne! Ne ćeš tako, Valerijice moja. Ne ćeš ti meni uteći, pa zašto da i utekneš. Reci mi, smatraš li me za svoju prijateljicu ili ne? Odgovori!

— Kako možeš takova što samo i pitati — odvrati Valerija.

— No dakle! Ako je tomu tako, zašto onda kriješ predamnom svoje osjećaje i svoja čuvstva. Zar ja niesam vriedna, da mi povjeriš svoju tajnu. Zar ti ja niesam već toliko puta pokazala, kako te volim i cienim. Ili se možda bojiš, da ću odati tvoju tajnu.

— O ne, to ne.

— Dakle?

— Ne mogu!

— A zašto ne možeš. Zar se bojiš, da bi ja zlorabila tvoje povjerenje.

— Kako bi takova šta mogla o tebi pomisliti.

*

— Ako to ne misliš, onda te ne razumijem, zašto si tako tajnovita naprama meni.

— Pa nisam.

— Je li se već potajno sastajete?

Valerija ju začudjeno i prestrašeno pogleda, ali odmah i kliknu uzrujana:

— Ne, za Boga, što to veliš. Kako bih mogla to učiniti.

— Dakle ne! — nasmieši se lukavo Glycera. A pišete li, dopisujete li jedno drugomu?

— Ali ne, kako bi ja mogla njemu pisati. To ne bi bilo pristojno. Što bi moj otac i majka.

— Dakle mu ti ne odvraćaš na njegove ljubavne listove. Siromak, kako mora trpiti, kad ne zna, odvraćaš li mu ljubav ili ne. On za cielo ne može spavati čitave noći jadan život sprovodi uzdišući za tobom, a ti si toli okrutnoga srca, pak mu ne ćeš nikakovim znakom da odaš svoju ljubav, premda je i tebe Amor ranio svojom strielicom. Ali tko bi mislio, da je moja Valerija tako okrutnoga srca, moja Valerija, za koju sam mislila, da je u nje srce sladje od meda. Ne, to ne smije biti. Ti se stidiš, da mu sama javiš vlastitom rukom, ali tomu je lako pomoći. Eto ja sam ti vjerna družica i da ti dokažem, kako te ljubim, ja ću još danas, ja ću odmah k njemu poći i reći: Utješi se mladi čovječe — jer mlad jest, zar ne? Ta kako bi i bio star — ja ću ići k njemu i reći: Utješi se mladi čovječe. Ne drži se više tako tmurno. Skini oblak sa svojega čela i tugu sa svojega srca. Raduj se i veseli se, jer ona za kojom uzdišeš, voli te, ljubi te, tvoja je i tvoja će biti. A on će me veliko pogledati i zapitat će me: Ej gospo, a odkud ti to znaš. A ja ću mu staviti usta na njegovo uho i tiho, tiho šaptnuti: Ona, Valerija mi je to sama kazala . . . Ne će li to bit liepo? Ha? — reče Glycera posve veselo i kao da je posve zaboravila svoje brige, tako se je uživjela u svoju ulogu posrednice.

Ali kako li se je zaustavila u bujici svojih rieči, kad je umjesto da, kako je htjela svojim govorom razveseliti Valeriju, zapazila na njezinom licu veliku, neopisivu bol.

— Djevojko! — zavapi najednom — tako mi bogova ja vidim suze . . . to su prave pravcate suze. Ali ta ja nisam htjela . . . Zar sam ja kriva tim suzama. Oprosti, ta moja je nakana bila, da te razveselim, a zar sam što kriva rekla?

Na te ju rieči privinu na svoje grudi i stade ju cielivati na čelo, gladeći joj svojom liepom bielom rukom plavu bujnu kosu.

Valerija se u istinu gušila u suzama, a sada u zagrljaju njezinom briznu u plač.

— Umiri se, diete moje, umiri se. Ta nemoj tako plakati, reci mi, što ti je. Zar ti se je iznevjerio ljubovnik?

Napokon iza duljega vremena jedva se je umirila Valerija i na ponovno pitanje odvrati plaho i izprekidano, još uviek kroz suze:

— On mi se nije ni mogao iznevjeriti . . . kad niti . . . ne zna, da ga ljubim.

A Glycera zapliešče rukama i prasne u grohotan smieh. Istom kad se je primirila zavapi:

— Ali to je prebedasto, moje diete, da niti ne zna, da ga ljubiš . . . Ta to je smiešno. Ta mlada djevojka ima hiljadu načina, da očituje mladiću svoju ljubav. U ostalom, ako te za ništa drugo ne boli srce, tomu ću ja pomoći. Ja ti obećajem, da će se tvoj izabrani, još ovih dana k tebi približiti i da ne će proći ni godina dana, te će te nazvati svojom ženom.

— Oh! — kliknu Valerija i nasmieši se čarobnim smieškom, brišući dražestnim prstićima suze sa svojih očiju. — I ti bi to htjela i ti bi to mogla . . .

— To se razumije, zlato moje. Sve ću učiniti, kako ti hoćeš.

— O daj, o daj — zamaše Valerija svojom glavicom — ti si tako plemenita, tako dobra, ti ćeš to znati učiniti. O, ti ne znaš, kako ja trpim kad si pomislim, da me ne će ljubiti.

— Ali to je smiešno, moje dìete, Ti si carevna, ti možeš birat koga hoćeš i donest ću ti ga na tanjuru. Misliš li, da mladi ljudi svaki dan dobivaju carevne. A da!

— Misliš li?

— Mislim i znam. A je li liep?

— Ko nadzemno biće.

— A je li junak?

— Čula sam o njemu samoga oca, kako ga je hvalio.

— Misliš li, da tvoj otac ne će imati ništa protiv njega?

— Mislim, da ne će, jer je sam rekao, da ga ljubi.

— No dakle vidiš!

— I ti ćeš ga k meni dovesti?

— Hoću, ili neka se ne zovem Glycerom.

— Koje veselje ćeš mi učiniti. Kako ću ti se zahvaliti na tom?

— Ljubi me i nadalje, kao do sada i drugo ne trebam.

— A to hoću uviek!

— Ali dakako — nastavi Glycera s lukavim posmiehom — učinit ću to sve pod jednim uvjetom.

Valerija se začudi.

— Pa dobro! Ali hoću li ja taj uvjet moći izpuniti.

— Ja bar mislim, ali . . .

Valerija postane nestrpljivom.

— Pa daj reci već jednom taj uvjet. Ako nije previše težak ja ću ga izpuniti. Pa ako je i težak, samo ako je u mojoj moći.

—. Dakle . . .

— Što dakle?

— Reći ću ti taj uvjet . . . ali me moraš liepo moliti, da ti ga kažem.

A Valerija sklopi ručice i stane moliti.

— Daj, daj, reci ga, reci.

Bila je u istinu dražestna u taj čas.

— Dakle, taj uvjet, koji ako ne izvršiš, nikako ne bih mogla, da govorim s tvojim sudjenim jest . . .

— Jest . . .

Glycera ju prihvati za bradicu:

— Jest, da mi kažeš, kako se zove . . .

— Ah gle, kako si zločesta — nasmieši se Valerija. — Kako znadeš dražkati. Ime mu je . . .

— Ime mu je?

— Vitez Juraj iz Kapadocije, vojvoda careve vojske.

— To sam si mislila — reče glasno Glycera, zagrlivši svoju družicu.

Treće poglavlje.

Juraj i Glycera.

Glycera je jedva čekala, kad će se moći sastati sa „vitezom" Jurjem.

Nije to bilo samo za to, jer je ljubila Valeriju i htjela, da joj učini po volji. Ne! Njoj je trebalo u njezinom skromnom životu promjene. Njoj, koja je nekoć bila središtem svakakih dogodjaja, htjelo se sada, da bude bar posrednicom u razvoju neke ljubavne priče. Ljubav Valerije dobro joj je dakle došla, da joj nekim novim uzbudjenjima izpuni izjadjenu dušu.

Ona se doduše nije nadala nikakovim nenadanim sgodama. Znala je, da je Valerija liepa djevojka, za kojom bi mužkarci poludili i onda, da nije careva kći. Ali Valerija je uz to bila kći cara Dioklecijana, koji ju je smatrao svojim biserom. Koji smrtnik ne bi radostno posegnuo za takovom jabukom, koja mu se sama od sebe nudja?

Ipak zamišljala se Glycera u ljubovne sastanke, koje će ona upriličiti, zamislila se, kako će biti donositeljicom ljubovnih pisama, kako će znati faze sladke tajne i lice joj se zažarilo od radosti.

Stoga je i brzo potražila način, kako će se sastati s vitezom Jurjem.

Kad je nekoga dana Juraj upravo pošao do svoje bolestne majke da ju pohodi, približio mu se je Glycerin rob i duboko se pokloniv, predao mu mirisavo pismo, u

kojem ga je Glycera pozivala, neka u važnom poslu, koji spada na samoga Dioklecijana, dodje do nje.

Juraj se je s početka začudio tom pismu, a malo za tim i namrštio. Ipak reče robu, da će doći na odredjeno mjesto. Nego taj poziv nije mu išao iz glave. Što imą znaitič? Nije li ono, što pismo piše o caru Dioklecijanu samo izlika, kojom ga mami gospodja Glycera, da dodje do nje. Juraj je odviše dobro znao, kakove su rimske gospodje, pak mu je odmah sunulo glavom, ne zove li ga liepa gospodja, njegovoga druga Galerija na kakovo ljubavno ročište. Takovih je poruka i pisama mladi častnik dobivao gotovo svaki dan, pa k tomu još od i te kako znamenitih gospodja, koje su slovile kao krepostne i valjane žene. On je takove poruke i takova pisma naprosto s prezirom spalio i nije se na njih osvrtao.

Ali ovo danas pismo nije mu govorilo o nikakovoj ljubavi, o nikakovoj gospodji, koja se za nj zanima. Ono je naprosto spominjalo neku važnu stvar, koja imade posla sa samim imperatorom.

Tko zna, što to znači i što hoće Glycera?

Možda je opet odkrila kakovu novu urotu proti životu imperatorovu. Ako je tome tako, onda mu je nalagala dužnost, da podje na sastanak i da se na svoje uši uvjeri, što je na stvari. Bila je njegova sveta dužnost, da brani i čuva život svojega cara, kojem je bio ne samo sluga već i miljenik, a koji se je dosele tako blago ponieo i prama kršćanima.

Sve smislivši u jedno, odstupio je Juraj ovaj put od svojega običaja, te je odlučio, da podje do liepe Glycere, premda mu nije bilo nipošto ugodno, da se tako izlaže opasnosti, koja prieti mladom čovjeku od liepih žena.

U ušima mu zujile rieči staroga pustinjaka, koji mu je govorio o djavolijama ženskinja, kojima se jedino može izbjeći biegom: Bježi sinko, bježi od žena ko vrag od tamjana.

U takovim mislima došao do kuće svoje majke. Starica se već dobrano sgrbila, oči joj se udubile i gle-

dale nekako bolestno u sviet, a micati se već nije mogla. Već više godina sjedila je u svom stolcu, kako bi ju smiestili, jer nije mogla da hoda. Težka joj bolest shrvala tielo i ona je bliedim svojim licem prestravljivala svoga sina, koji joj je želio dugi život.

— Majko — reče joj on, izljubivši joj ruke — ti za cielo opet niesi spavala. Danas je predvečerje svetka Blažene Djevice, a ti si za cielo čitavu noć probdila u molitvama.

Majka mu se ljubezno smiešila.

— Pa što da ti i tajim, diete? Zar to nije moja dužnost, da molim, kad i onako raditi ne mogu i kad sam samo svima na putu.

— O što govoriš? Komu si na putu. Zar svi ne strepimo za tvoj život. Zar mi tebe ne trebamo. Zar tvoje molitve nama ništa ne vriede?

— Vidiš, sinko, sada sama sebe pobijaš. Malo prije ti si mi rekao, da ne trebam moliti, a sad opet, da su vam moje molitve koristne.

— Nisam ja rekao, da ne smiješ moliti, već sam rekao, da ne smiješ čitavu noć u molitvi i postu uztrajati. Gospodin naš Isus Krist za cielo ne će od nas, da zdravlje svoje ubijamo.

Ali starica zakima glavom.

— Aj, moj sinko, pusti ti mene, da idem svojim putem. Misliš li, da meni starici dolazi san na oči kao tebi mladom čovjeku? O ne! Bezsane noći sprovodim, a taj mi je razgovor s mojim Gospodom i njegovim svecima prava naslada. Gdje da nadjem sreću, nego u njega?

— Ti govoriš, majčice, o sreći. Bolestna si, ne možeš se gibati. Ovisiš o milosti onih, koje te dvore. Ne će li te dignut iz kreveta, moraš čekati, dok im se svidi. Ne će li te nahraniti, zalud ih zoveš. Kad bi htjela, da se prošećeš, noge su te ostavile, kad bi htjela, da vidiš sunce i ono ti je zamračilo, ako li te ja ne ponesem na svojim rukama. I ti govoriš o sreći?

Starica zakašlja, podboči glavu rukom i kao da razmišlja reče:

— Sinko, Onaj, koji je rekao, da vrabac s krova ne padne bez njegove volje, Gospodin četa, zar on da ne zna, što se sa mnom dogadja? Vjeruješ li, da on zna za sve moje boli?

— Kako to ne bi vjerovao, majko!

— A vjeruješ li, da je on najveća i najsavršenija ljubav?

— Vjerujem.

— Vjeruješ li, da je on Otac, koji zna najbolje, što treba koje njegovo diete?

— Vjerujem.

— No dakle, ako vjeruješ u sve to, onda vjeruješ i to, da mi najsavršenija ljubav daje samo ono, što je za moje vremenito ili viečno dobro. Ako je tomu tako, ako samnom sbiva ono, što je najbolje za mene, kako da ne budem sretna?

To govoreći morala je dva ili tri put prekinuti svoj govor, jer su ju prečile velike boli, ali ona ih nadvlada junački i posmiehom.

— Vidi se, majko, da si žena mučenikova.

Ona duboko uzdahnu i reče:

— Hvala Bogu. Pa ipak i mene ti kadkad spopadne neki nemir, i ja nisam posve zadovoljna. U meni se u takovim časovima budi neopisivo, bezkrajno čeznuće, da izminem iz toga svieta i da već jednom uzmognem iz ove doline suza doći na ono mjesto, koje mi je Gospod priredio, a gdje ću se moći sastati i opet razgovarati s tvojim ocem . . .

Drhtavim glasom izgovorila je posve tronuto ove rieči, ali odmah pridoda:

Lako mi je svako breme, radi dobra, kojemu se nadam. A sve mi kazuje, sinko, da nije daleko čas, kad ću dovršiti ovaj zemski život i kad će se zatvoriti oči moje.

— Nemoj tako, majko — odvrati joj ganuto sin. — što bi ja bez tebe?

A ona mu stavi ruku na glavu i reče, gledajući ga umiljatim pogledom, pogledom, kako samo znadu gledati majke.

— I ti ćeš za mnom, sinko, ali prije te čeka veliki boj, a ti ga izvojšti i budi pravi vitez Kristov . . .

Napokon je došao čas, da se Juraj odputi Glyceri. Uzrujano izčekivala ga Glycera. Ona je želila, da što prije izvrši svoju misiju.

U krasnom svom perivoju sjedila je na mramornoj klupi i gledala s čeznućem na ulaz, odkud je imao doći Juraj.

Dosta je dugo čekala i već je se je stala ljutiti i misliti, da više ne će ni doći, pa kad je ipak došao, veselo mu podje u susret.

Čarobni lik i svjetla pojava mladoga junaka osupnula ju. Ona ga je već i prije vidjevala, ali nikada tako iz bliza, jer Juraj se nije nikada dao nagovoriti, da dodje u kuću svojega druga u carskoj milosti, Galerija.

— Da, ovaj junak vriedan je careve kćeri — bijaše joj prva misao.

Njezine oči promatrahu ga od glave do pete i oči joj sjevnuše od nekog uzbudjenja, kad mu reče:

— Dobro mi došao, slavni junače! Veseli me, da moje oči vide takovoga odličnoga i sjajnoga gospodina, koji je . . .

Juraj iza običnoga pozdrava prekinu ju dosta hladno i reče:

— Niesam zavriedio tvoje hvale.

Ali ona mu prihvati obe ruke i reče:

— Tvoj glas bio je prije tebe ovdje. Misliš li, da ja ne znam kako si se izkazao u bitkama i kako si stekao lovor vienac, spasivši samog cara iz smrtne pogibli, onda kad mu moj gospodin suprug nije mogao pomoći . . .

On mahnu rukom.

Ali ona, ljubezno se smiešeći, nastavi:

— Dobar glas daleko se čuje. A meni je samo jedno žao, da te niesam imala prije sreću vidjeti, jer tako sam izgubila mnogo ugodnih časova, koje bih mogla u ugodnoj zabavi sprovesti uz tako uglednog i sjajnog junaka.

Njegovo se čelo namršti i sada joj reče posve otvoreno:

— Budi kratka. Tvoje rieči padaju na moje srce kao mraz na biljku. Ako si me zato zvala, da mi laskaš, onda znaj, da ne imam vremena zato. Pisala si, da me zoveš po važnom poslu, i samo ime uzvišenog imperatora spomenuto je u tvom listu. To me je ponukalo, da sam se odazvao tvom pozivu i da sam prestupio prag tvoje kuće. Molim te zato, gospodjo, da prekineš niz svojih medenih rieči, koje se mene ne tiču, a koje mi zvuče, kao da mi se njima želiš rugati. Prekini hvale, kojima me obasiplješ i kazuj, zašto si me zvala.

Glycera se ugrizne za ustnice, a preko lica preleti joj izraz neprilike.

— S ovim divljim čovjekom kao da ne ima šale — pomisli, ali odmah reče:

— Mislila sam, da te ne ću uvriediti, ako ti dokažem, kako te cienim i štujem. Ali kad to tebi nije pravo, pa neka ti bude . . . premda ne razumijem, zašto bi tako krasnoga mladića mogla vriedjati hvala gospodje, koja izriče samo ono, što osjeća i ćuti . . . Dakle na stvar . . . Prije nego li ti reknem, zašto sam te zvala, moram da te upozorim, da se ne prepaneš od prevelike sreće, koja te čeka. Čitala sam, da je Galen ili ne znam koji liečnik osobito preporučivao onima, koji imadu važne viesti bilo vesele bilo žalostne da izreknu, neka najprije upozore one, kojima će to reći, da ih nenadane žalosti ili radosti ne upropaste.

Juraj potrese glavom i reče:

— Niti radost niti žalost ne će me tako potresti, kako ti misliš, jer ja sam spreman na sve . . .

— Ipak takve radosti niesi za cielo doživio . . . Bozi su ti skloni, a božica fortuna baca pred tebe najljepše svoje biserje. A to ti ne vidiš, a to ti ne znaš, pričinjaš mi se nalik sliepcu, koji prolazi mimo kese pune zlata, pa je ne vidi. Pod sretnom si se zviezdom rodio i kad je bog Vagatanus pazio na prvi tvoj krič, kad si ugledao svjetlo sunca, kad te je božica Levana milo pogledala, onda, kad je tvoj otac, priznajući te novorodjenče za svoje, digao sa zemlje, kad je Cunina čuvala tvoju koljevku, već onda ti je naviestila, da ćeš biti sretan. Kad

te je bog Fabulinus naučio govoriti, znao je, da ćeš jednoć svoj govor upotriebiti . . .

Juraj postade nemiran, njegova ruka igrala se neuztrpljivo mačem i on reče:

— Oprosti gospodjo, da prekinem bujicu tvojih rieči. Ovaj cieli niz bogova i božica, koje mi nabrajaš, ni malo me se ne tiče. Pa ako si me zato pozvala, da mi redom izbrajaš sve bogove i božice, u koje za cielo ni sama ne vjeruješ, onda te molim, da me pustiš onamo, odkud sam došao, jer moje je vrieme vrlo skupo i ne imam, da ga trošim uzalud. Već te liepo molim, da otvoreno i iskreno bez odvlake rekneš, što ti je na srcu.

— Ovo je i zbilja medjed — pomisli Glycera, — ali ovaj način njegove oporosti podbadao ju samo više, da ga malko najedi.

— Ako je tebi skupo vrieme, to zaista nije ni moje bez ciene, pa ako ga ipak trošim, da s tobom razgovaram, to je dokaz, da tomu imade važan razlog.

— Koji je to razlog?

— Imam da ti povjerim jednu tajnu.

— Napred s tom tajnom.

— Nisi ti dosele ništa opazio, da se netko na tebe zanima?

— Za mene? . . . Nisam . . . Što misliš . . .

— Iz neposredne blizine samoga imperatora.

— Tko bi to mogao biti i zašto?

— Ti pitaš zašto? — kliknu ona zaprietiv se dražestnom ručicom i gledajući ga ljubezno. — A zašto ti je bog dao stas Apolona, lice Narcisa i jakost Herkula, a zašto?

Njemu je navalila sva krv u lice i sada se već nije mogao da suzdrži. On joj gotovo otresito kliknu:

— Ženo, šuti, jer iz tebe govore zli dusi. Jezik tvoj predala si u vlast demonima, da mene vriedjaš. Ali sad već ne mogu, da čujem i ja ću se udaljiti.

To rekavši htjede da se udalji.

Ali ona pohrli za njim, te ga silom zadrži.

— Nemoj, oprosti, ako sam te bud čim uvriedila, za cielo ne mislim zlo, ali ako moj jezik nije pravo go-

vorio, to je krivnja, što ne znam, kako da te uvjerim o svojem štovanju. Stvar, radi koje sam te zvala, tako je važna, da ne smiješ otići, već me moraš saslušati. O njoj ovisi sreća jedne osobe, do koje mora tebi biti stalo.

On se ustavi, ali odmah dodade:

— Reci mi u kratko, što je i kako je i čuvaj se svakakvih laskanja. O kojoj osobi govoriš?

— Ti ju za cielo poznaš . . .

— Kako se zove?

— Prije nego li ti ime reknem, moram ti bar reći, o čem se radi.

— A ti reci!

— Ne znam, da li poznaš čovječe srce i dubinu njegovih tajna. Ne znam, da li si kada susreo dječaka sa mekim, čeznutljivim licem, sa krilima na ramenima i tobolcem punim strielaca, koji potajno, kad niti ne slutiš, gadja svojim strielicama u srce . . . Ti kimaš glavom zlovoljno. Vidim, da niesi prijatelj sinu Afrodite. Ti spadaš med one hladne junake, koji sav svoj život žrtvuju za boga Marta i teže samo za lovorom slave. Dobro! Ne priečim ti, mladi čovječe! ni najsmionije misli. Leti visoko do sunca i ako možeš uberi s njega najsjajnije zrake, da si njima okitiš svoje čelo. Samo pazi, da si poput Ikara ne spržiš krila. Jedno ti velim, varaš se, ako misliš, da su Mars i Venus neprijatelji.

— Meni je malo stalo i do tvoga Marta i do tvoje Venere — odvrati on.

— Već po drugi put čujem iz tvojih ustiju rieči, koje mi pokazuju, da ti u bogove ne vjeruješ. I tebi su oni samo simboli i ništa više, ko tolikim današnjim učenjacima. Meni je to napokon svejedno, samo te molim, da pred carem Dioklecijanom ne pokazuješ ateizma, jer on je veliki štovatelj starih bogova, pak bi ti, bude li znao, kako ti o njima misliš ubrzo spržio krila.

On uzpravi glavu.

— O, moja Glycero varaš se, kad misliš da sam ateistom, da sam kukavnim bezbožcem, jer ja vjerujem u najviše biće, koje ravna ovim svietom i koje nagradjuje dobro a kazni zlo . . .

— Je si li ti ateistom ili ne, to sam ti rekla, meni je napokon svejedno. Budi što te volja, a stari su si bozi sami krivi, ako te ne znadu prisiliti, da u njih vjeruješ. Nisam te zato zvala, da zajedno filozofiramo. Zvala sam te, da ti naviestim veliku sreću, koja te čeka.

— Koja je to sreća?

— Jedna osoba blizu samoga carskoga priestolja, djevojka neobične ljepote, poklonila ti je srce svoje. Uvjerena sam, da ćeš ti, koji kako vidim za visokim težiš, ovu zgodu objeručke prihvatiti i da ćeš ju zaprositi za ženu.

Juraj gledao je smrknuto k zemlji i šutio je čas. Onda se dostojanstveno nakloni svojoj liepoj družici i reče:

— Ne trebaš, da mi kažeš njezino ime . . . Da si mi odmah s početka rekla, o čem se radi mogla si zaštediti trud i niesi me trebala amo zvati. Meni nije niti na kraj pameti, da se ženim. Moji ciljevi su drugi, moje želje su druge.

— Znam, da ti misliš samo na lovor slave. Ali baš ovaj brak dovest će te na vršak slave i bogatstva.

— Taština nad taštinom i sve je taština. Taština je iskati prolazno blago i u nj se uzdati. Taština je i to, za čašću hlepiti i visoko se penjati.

— Vidim, da si učenik Epiktetov, ali to su samo liepe nauke. Ali tko da ih se drži?

— Ja nisam učenik Epiktetov, već posve drugoga učitelja, ali to ti ne mogu reći. Glavno je, da sam ti rekao, da se ženiti ne ću.

— A zašto ne?

— Pusti to meni, to je moja stvar. Možda će doći čas, da i tebi jednom bude sve jasno.

— Ubogi mladiću, kakovi su to nazori.

Ona je gledala na nj samilostno i gotovo turobno, ali on ne reče ni rieči.

— Neka te bozi izlieče od ovakovih misli. Nisi li možda već jednom nesretno ljubio. Možda te je prva ljubovca iznevjerila? Zaboravi na to, ima još djevojaka za tebe na svaki prst deset, ako hoćeš. One ti prve za

cielo niesu bozi dosudili, a Eros je svoju strielicu krivo bacio.

— Ne! Varaš se. Niesam nesretno ljubio, hvala Bogu i ne treba mi toga. Moja je ljubav posve drugdje i ja ti još jednom velim, da se ne ću ženiti.

— Ali kad bi ti ta ženidba bila stepenica do nove slave?

— Nikada!

— Ali kad bi ta djevojka, o kojoj ti govorim bila sama kći cara Dioklecijana?

Ona ga je pri tom oštro pogledala, da vidi, kako će to pitanje na nj djelovati.

Ali na njegovu licu nije se opazio niti najmanji trak uzbudjenja i iznenadjenja. Posve mirno, kao da nije čuo ništa neobična odvrati on:

— Pa da je i sama Valerija, kći cara Dioklecijana, koja mi se nudja, ne bih je uzeo.

A ona skoči, kao da ju je ujela guja.

— Ali mladi čovječe, ta ti si lud. Znadeš li, što znači dobiti carevu kćer za ženu? Imaš li ti pojma o tom, što to znači biti zetom carevim? Ima li časti, ima li slave na tom svietu, do koje se ne bi mogao uzpeti, kad ti ona jednom bude ženom. Dà, isti vienac imperatorski može ti zasjati na tvojoj glavi. Pa što onda krzmaš? Prihvati sreću, koja ti se samo od sebe daje. Ne budi sliep i glup i ne odbacuj krune od sebe. Samo jednom dolazi prava sreća i više nikad!

— Moja sreća nije sreća, o kakovoj ti pričaš.

— Nego kakova je ta tvoja sreća?

— Sreća o kojoj ti govoriš, to je tek kap sreće prama onoj, koju ja tražim. Ja se nadam neizmjernoj sreći, nadam se u život bez smrti, u zdravlje bez bolesti, u mladost bez starosti, u slast bez dosade, u ljepotu bez ljage, u ljubav bez gorčine, u radost bez tuge . . .

— Ti liepo fantaziraš, i kad bi bilo takove zemlje, u kojoj se sve to nalazi, ja bih dala čitavi svoj imetak — vikne Glycera.

— Vidiš li, — nastavi on — ti bi dala čitav svoj imetak. Sama tim riečima priznaješ, da je ovo za čim ja

žudim više vriedno no sve na ovom svietu. Onda se ne čudi, što i ja odbacujem manje dobro, jer se većemu nadam.

— Ali biedni mladiću, ti si na žalost samo prevaren od svojih sladkih sanja. U tebe je pjesnička žica i šteta je, što niesi pjesnikom.

Juraj kao da nije čuo njezinih rieči, govorio je dalje.

— Tamo ćemo biti u svjetlost odjeveni i na svojim glavama nosit ćemo vience od dragog kamenja. Kakono jelen za vrelom, tako čezne moja duša za tim. Tko bi mi dao krila golubice, da poletim . . .

— Ti si gotovo lud za tom svojom zemljom, koja nigdje ne postoji.

— O što zato, ako me sviet smatra ludim i ako na ovom svietu sve izgubim. U Babilonu nisam doma i tuj me neka ne razveseli kriva radost.

Sve žalostnija bivala je Glycera i svak čas prihvatila se za glavu.

— Biedni mladić . . . biedni mladić . . . — šaptala je, ali on je nije čuo.

Njegove oči sjajile su nekim otajstvenim sjajem, kao da je izvan sebe i kao da vidi nešto nevidjena, nešto što nije ljudsko oko vidjelo i da čuje, što niesu ljudske uši čule.

— Ti boluješ, moj mladi brate, — reče napokon ona sućutno, stavivši mu svoju bielu ručicu na čelo. — Trebat će dugo, da ozdraviš. Tvoji filozofi posve su ti smeli razum. Ti sveudilj sanjaš o nečem, česa nije, umjesto da se hvataš onoga, što možeš doseći. Čuj dakle još jedno. Jest, Valerija, careva kći, ljubi te neizmjerno. Ona, za kojom čeznu najsvjetliji junaci i velmože i dostojanstvenici carstva, ona želi tebe . . . Ima li što ljepšega, uzvišenijega, dražega od zagrljaja tako liepe, božanstvenih oblika žene. Njezine su oči crni alemovi, njezine kose sama svila, njezine ustne trešnje . . . a njezine grudi biele kao snieg i stvorene, da na njih nasloniš umornu glavu . . . Ima li što ljepše od ljubavi spram takove žene?

On kao da se je prenuo iz svojih sanja reče:

— Ima.
— Što?
— Djevojačka čistoća i nevinost.
— Ona je kći cara, u njezinoj je ruci zlato i biser, bogatstvo neizmjerno. Ima li što boljega?
— Ima.
— Što?
— Siromaštvo u duhu, jer siromasi duhom posjedovat će blago, koje ne mogu tatovi ukrast ni crvi izjest.
— Ali njezin muž dobit će krunu, dobit će slavu, dobit će vlast. Ima li što više, što bi si mladi čovjek zaželio?
— Ima. Poslušnost, priegor samoga sebe i poniznost.

Glycera očajno zalama rukama i povika:

— On je lud . . . on je u istinu lud . . . jadni mladi čovječe. Jadna Valerijo, da si se baš ti morala namjeriti na čovjeka, koji je šenuo pameću. Jao tebi, jao tebi!

I taj čas stvori joj se pred očima slika prijateljice i kako ju izčekuje, kakove li će joj glase donesti, a ona eto nije ništa obavila, ona, koja se je ponosila, da će za dva tri dana Juraj prositi Valeriju. Ta misao dovede ju do pravog biesnila i ona stade vikati kao da je pomahnitala . . .

— A misliš li ti, da imperator ne može, da te prisili na tu ženidbu. Misliš li ti, da on ne ima moć i vlast, da ti iztjera te gluposti iz tvoje lubanje?

Juraj je gledao čas mirno tu podivljalu ženu, a onda ju prihvati čvrsto za ruku i reče:

— Umiri se, gospodjo, ja nisam lud i Bog ti neka udieli milost, da i ti uvidiš, da su oni, koje sviet smatra ludima, pametni, a koje smatra pametnima, da su ludjaci.

I prije, no što je mogla da ga zadrži, nestao je Juraj izpred njezinih očiju.

Ona pade na svoju klupu i još je dugo ostala nepomično.

— Tako liep, a tako čudan... Tako lud, a tako liepo govori...

Četvrto poglavlje.

Na kocki.

Drugi tjedan pojavio se rano u jutro Galerij u čarobnoj vinli svoje majke. Ona je jošte spavala, ali to nije smetalo Galerija, da si silom prokrči put do svoje majke. Za čas se je našao u njezinoj razkošnoj spavaćoj sobi.

Približivši se k njezinoj postelji, posluša nešto malo, ali kad opazi, da tvrdo spava, prodrma ju i reče:

— Probudi se majko, ja te trebam!

Ona se probudi i reče nekoliko nesuvislih rieči, za tim si protare rukom oči, zievnu i zapita sanljivo:

— Oho, što si ti ovdje?

Ali u tren oko skoči s kreveta i zavika:

— Što je . . . što te nosi u to neobično vrieme. Pa kako to izgledaš?

Izgledao je, da je bilo strahota. Odielo poremećeno, podbuhli obrazi i krvave oči, razkuštrane kose i zadah vinski, što mu se na daleko širio iz ustiju, pokazivahu, da nije ove noći niti spavao, već da je ravno iz noćne orgije došao amo.

— Zlo je — huknu on, a uz to izlanu strašnu kletvu. — Sve je propalo.

Mati se na te rieči ozbiljno preplaši i ponovi svoje pitanje još žešće:

— Reci, što je? . . .

— Moji dugovi su mi prerasli preko glave. Moji vjerovnici, lihvari, imadu me u šakama. Igre, koje sam dao narodu, da postanem popularan, bile su same dostatne, da potrošim čitav svoj imetak. Ove noći izgubio sam napokon 70.000 sestercija i sad sam posve propao. Meni ne preostaje drugo, nego ili da ubijem sama sebe. ili da pobjegnem u goru i postanem razbojnikom, kako je to u svoje doba učinio Feliks Bulla.

Njoj se naceri lice.

— Da, pa da te onda kao Feliksa Bullu uhvate i da te odsude na hrvanje s divljim zvierima, pa da sjajiš

*

kao sjajna točka u programu apolinarskih igara. Samo bih još ja trebala da budem tamo i da te vidim, kako ti tigrovi kidaju meso. I ti si tako glup, pak si neznaš inače pomoći?

Nastade odulja stanka, koju je samo prekidalo njegovo glasno disanje.

Romula se je u to vrieme sčučurila na svom krevetu tako da je lievu nogu imala na desnoj i da je lievom rukom držala palac desne noge; a desnom rukom gladila navorano čelo.

— Drugim riečima — reče ona jedko — ti si opet u velikoj novčanoj neprilici. Na žalost to nije prvi put, a znam unapred, da nije ni zadnji put. Ludi dječače, sve što sam ti priredila, sve ćeš svojom glupošću strmoglaviti u propast. Da bar sada jednom uvidiš, kako si glup...

— Majko! — reče on podmuklo — niesam ovamo došao, da čujem tvoje pogrde, već da nadjem kod tebe zakloništa i da mi pripomogneš biegu.

— Tako dakle, ti misliš, da ću ja to učiniti?...

— Moraš, jer inače me čeka sramota, tamnica, možda ćak i smrt.

— Liepo! — nasmija se ona.

On ju htjede proždrieti očima.

— I ti se jošte izsmijavaš . . .

— Pa što drugo?

— A znaš li ti, da je u istinu sve izgubljeno...

Ona ga široko pogleda i udari svojim prstom po njegovoj glavi, a onda po svojoj.

— Da, tu je sve izgubljeno u tvojoj tikvi, ali u mojoj ne. Pitam ja tebe, je li car Dioklecijan mrtav?

On odskoči korak natrag, a onda ju pogleda prestrašeno.

— Zar misliš . . .

— Šta mislim?

— Da bi njegova smrt bila mojom srećom. Da se drznem?

Njegove oči bijahu izbuljene i iz grudiju čuo mu se hropot nešto slično glasu gladne zvieri.

— Lupačo— Njegova smrt ne bi ti doniela nikakove koristi već podpunu propast.

— Tako i ja mislim — reče on za malo časaka i gotovo biesni pogled pretvori mu se opet u pogled čovjeka, koji si ne zna pomoći.

— Vidim — reče Romula — da si ti još uviek onaj isti, koji si bio one sretne noći, kad sam ja kao Kratobula tebe preporučila imperatoru. Jednako si nespretan, jednako si ne znaš pomoći, jednako vapiš za sisom svoje majke. A što će biti, jadni moj stari dječače, kad ta tvoja majka umre? Poginut ćeš negdje za plotom. A sad mi odgovori na nekoliko pitanja. Što je s imetkom Glycere?

— Smanjio se dobrano. Mnogo je na me potrošila, ali više ne da.

— Zar ti niesi poglavar njezin? Zar ugovor . . .

— Ah mani se ugovora. Sve na što sam imao pravo, sve je prezaduženo, a dragulje, što ih skriva u kutijama i tko zna gdje, te mi ona ne će dati.

— A da ju prisiliš?

— Kako?

— Da joj podamo Lokustina meda?

Sin se potrese na te rieči, ali onda reče značajno:

— Misliš li?

— Ne bi li ti bilo žao liepe Glycere? Ne ljubiš li je više? — zapita zlorado mati.

— Hm! Stare se pečenke čovjek zasiti, a onda prvi je čovjek sam sebi. Prije nego što treba, da ja poginem, bolje je da pogine ona.

Na ovaj cinički odgovor Romula prihvati gojni podbradak svoga sina i reče gledajući mu u oči:

— Meni se čini, da bi ti baš kao i Nero svoju vlastitu mater ubio, kad bi to tebi imalo spasiti život.

On pognjuri svoju debelu, volujsku šiju, oči mu se uprieše na tla i jedva promuca:

— Ali što veliš, majko . . . Ja i Nero . . .

Ona mu na to:

— Ta ne mislim niti ja, da si ti Nero. On je bio

ljubitelj umjetnosti i pjesnik, pametan čovjek i lukav. A što si ti?

— Ja sam junak u junačkim igrama . . .

— Da, kad to drugi vide. Ali u glavi prazna slama.

— Majko, rekoh ti, da niesam ovamo došao, da te slušam, kako znaš psovati. Mi gubimo u ludo vrieme.

— Da! Mi gubimo u ludo vrieme, a kad ti svoje orgije slaviš, kad trošiš novce, kad pijančuješ, onda ne gubiš u ludo vrieme. A medjutim ti drugi vienac slave i časti jedan za drugim otimaju. Da si bio na svom mjestu, ti bi već davno polučio ono mjesto, koje je podao Dioklecijan svojem onom blesastom Maksimijanu.

Galerij udari šakom po koljenu i zavika:

— Majko! Kako možeš što takova pomisliti?

Ali ona nastavi jedko pucketajući prstima lieve ruke:

— Tako . . . tako . . . mislim. Mislim, jer su ti bozi bili skloni, mislim, jer si bio ljubimac Dioklecijanov, jer si imao prilike, da se iztakneš u ratu. Ali ti si propustio, da te u časti pretekne Maksimijan.

— Ali kako bi ja u ono doba mogao bio preteći Maksimijana? Zar on nije bio najbolji prijatelj Dioklecijanov?

— Ja niti ne mislim, da si ti već onda mogao postati imperatorom. Ali do danas si imao stotinu zgoda.

— To nije istina, majko!

— Pustimo to. Znam ja bolje, nego ti. Ali to niesi smio odmah s početka dopustiti, da te već u prvom ratu pretekne u spasivanju cara Dioklecijana Juraj iz Kapadocije.

— Nesretan slučaj — promrlja Galerij kroz zube.

— Da, nesretan slučaj — oponašala ga ironički mati — nesretan slučaj veliš. A je li i to nesretan slučaj, da se careva kći Valerija smrtno zaljubila u tvojega suparnika . . .

A Galerij skoči, kao da ga je guja ujela.

— Što veliš! Mehercle, ako je to istina? . . .

— Istina je . . . I dok ti po orgijama noći tratiš, vrieme ubijaš, zdravlje gubiš i postaješ propalicom, u

to vrieme tvoj suparnik raste sve većma u svojoj slavi, u svojem položaju i diže se tako visoko, da će još postati zetom carevim, baštinikom carevim — imperatorom, gospodarom svieta, a tvojim dobrim i zlim bogom. O moj Galerij ne ima vremena, da sve to vidi, moj Galerij spava otvorenih očiju . . . jer kako bi njemu takova šta moglo samo pasti na pamet, da bi i on mogao danas sutra nositi imperatorski vienac na glavi. Njegova je glava bundeva, a na bundeve se dakako ne meće kruna carska . . .

— Majko . . . majko . . . majko . . . tako ti svih bogova prestani već jednom, da mi turaš nož u moje izjadjene grudi, jer ovo moje srce razpuknut će mi od biesa.

I on stade čupati svoju kosu, a lice mu je postalo crveno, kao u čovjeka, koga će kap udariti.

Sama Romula prestravila se je tog pogleda. Ona pohiti do staklenke s vodom i pruži mu hladne vode.

— Pij! — reče mu — i umiri se. Još nije sve izgubljeno.

On prihvati čašu, izpi na dušak vodu, a onda ju vrati majci i klone na njezin krevet.

Romula je u to pazila na njegovo lice, bojeći se još uviek, nije li predaleko išla sa svojim riečima. Tek kad je zapazila, da se je on smirio, da je svoje lice obim rukama pokrio i da je zapao u misli, pustila ga je na miru i stala šetati odajom gore dole.

Najednom on skoči s kreveta i prihvati ju za ruku:

— Majko! Izbavi me samo ovaj put još iz mojih neprilika, pa da vidiš, kako ću ovim svojim rukama smlaviti svoga prokletoga suparnika Jurja. O kako ga mrzim. Uviek, da uviek pokvario mi je račune. Od onoga časa, kad je imperatora spasio od očite smrti, ja ga ne trpim, ja ga mrzim, ja proklinjem svaku žilicu njegova tiela. Pa taj čovjek da postane još veći, još jači, taj čovjek da se možda vine čak do carskog priestolja. Ne, ne, tisuć puta ne! To ne smije biti.

Romula mu se sladko smijala i pogladivši ga po kosi reče:

— Tako sinko, tako moj pantere, sad mi se svidjaš. Ne onako očajan, onako slab, onako glupo nemoćan, kako si mi se pokazao malo prije, kad si me trgnuo od sna i kad si stao govoriti, da je sve propalo. To je liepo, to je dobro, kad govoriš o osveti, o tomu, kako ćeš skršiti protivnike i kad osjećaš u sebi snagu za to.

A on ju pogleda divljim pogledom i pokaza joj svoje mišice.

— Pogledaj te mišice, pogledaj, još su jake, niesu ih orgije uništile, niesu ih žene izpile. O, još ima u meni snage. Daj mi samo reci kuda, kamo. Vidit ćeš, kako će ove ruke mahati mačem, kako će ove šake survati u prašinu sve, što im se opre. Govori, reci, što da učinim?

A onda vraćajući se prvim mislima, prekinu se i zavika mahnito:

— Ali je li to sve istina, što mi govoriš o Valeriji i Jurju?

— Istina je!

— To je strašno!

— A najstrašnije je — nastavi Romula polagano mjereći svaku rieč, kao da hoće malu dozu za dozom jakoga otrova podati svojemu sinu — a najstrašnije je to, da je vlastita žena mojega sina, Glycera, bila ona, koja je izmedju Jurja i Valerije posredovala i ljubavni sastanak imala upriličiti.

Galerij i onako uzrujan do skrajnosti, razbiesni se još jače:

— Prokleta kuja, ona će mi to platiti!

— Pusti joj mira . . . Da se umiriš, moram ti odmah reći, da je tvoja Glycera vrlo slaba posrednica i . . .

— Nije uspjela? — razvedri se on. — A je li to moguće?

— Jest, tako je! Meni još nije posve jasno, kako je to i zašto, ali toliko sam saznala, da je Juraj naprosto Valeriju odbio.

— A šta ti veliš? Nije moguće!

— Velim ti, da toga ni sama ne razumijem, ali da tomu tako, uvjerava me osoba, koja mi je to sve rekla i na svoje oči vidjela i na svoje uši čula.

Galerij strese nevjerojatno glavom, ali odmah doda:

— Čini se, da su tvoji uhode svagdje i ondje, gdje niesu carevi.

— Oni su ondje, gdje trebaju da budu, a carevi su često ondje, gdje ih nije treba.

— Dakle Valerija ne će dobiti Jurja? Ne to je upravo nečuveno!

— I ja tako mislim, sinko! Ja ću već saznati razlog, ali jedno sam ipak uvjerena, da će se Juraj opametiti, da će napokon viditi, kakova mu se sreća smije i da će se sam od sebe vratiti k tvojoj Glyceri i klečeći ju moliti, neka i još jednom bude posrednicom i neka izmoli od njegove obožavane Valerije sastanak.

— Misliš li?

— Mislim i gotovo bi mogla priseći na to. Nije to šala. Njemu se smije carski vienac i . . .

— Ali to se mora zapriečiti.

— Ali kako?

— O tom ću još razmišljati, kako sam ovo čitavo vrieme razmišljala. Ali sad je prvo, da ti popraviš ono, što si pokvario i da se urediš s vjerovnicima.

— Ali kako da to učinim? Misliš li da Glyceru . . .

On se nije usudio ponoviti.

— Što da mislim o Glyceri?

On pokaza kretom ruke, bi li ju odpravio u Hades.

Romula mahnu posprdno rukom.

— Ne ima smisla. Nije ni potrebno. Ti se Glycere možeš riešiti i na drugi način. Ona nam može dapače biti i na korist. Pusti ju neka žive. Glede vjerovnika, ne imaj ovaj put brige. Prepusti ih ovaj put meni. Nadam se, da ću ih moći smiriti za neko vrieme, dok ne dodje vrieme, da ih obilno odštetiš ili da ih ukloniš za uviek s puta. Sada mi se vrzu u glavi novi planovi, planovi, koji su u njoj već odavna, ali ja sam čekala zgodan čas. Mislim, da se ne varam, ako reknem, da je taj čas nadošao.

— O, da bozi dadnu! — kliknu Galerij.

— Budeš li pametan, dati će. Car Diokleciјan skoro će te trebati, jer se radjaju u dalekim pokrajinama ne-

miri. Tebe ili Jurja on će poslati, jer ne znam, koga bi drugoga, da smiriš sve, ali prije nego li podješ, da doneseš pobjednički znamen na čelu, treba da s njim obračunamo. Za veliki posao velika nagrada. Ako car hoće, da mu služiš, neka ti dade i časti. Carevi doušnici lete po carstvu. Svaki dan nose nove viesti. Važne će se stvari dogoditi. Treba, da izrabimo položaj. Ovaj put će ti, sinko, novcima pomoći majka, jer u toj igri hoće da i ona igra. Sad je došao čas, da na kocku sve stavimo.

— Ti govoriš, majko, s oduševljenjem, kako te davno niesam vidio. Tvoje su rieči onake, kakve su bile kad si još kao Kratobula prorokovala.

— Jest, sinko, a ja i želim, da ti prorokujem i ovaj put se nadam, da će moje proročtvo biti istinito. Na svom priestolju sjedi car Dioklecijan i misli sumorne misli o državi, o svietu, o pobjedama . . . pred njim na stolu položen je carski grimizni plašt i kruna od suhoga zlata. Do njega dolazi njegov pouzdanik i savjetnik Hierokles — moj stari prijatelj. Dugo sjedi mirno car i misli. A Hierokles prigiba pred njim koljeno. Dioklecijan otvara usta i govori o potrebi carstva i o tom, da uz dva imperatora treba država i cezara . . . Hierokles kleči ne govori ništa. Mudro šuti. Čuju se dva imena: Juraj i Galerij. Car ih je rekao . . . Tišina vlada carevom ložnicom . . . Odsudni čas . . . još malo i kocka je pala . . . Car ostaje neodlučan. Njegove pronicave oči uprte su u Hieroklesa. Hierokles ustaje, uzpravlja čelo i izriče odlučno jednu rieč, samo jedno ime: Galerij . . . Jesi li čuo, sinko Galerij!

Iza tih rieči padne Romula u duboku šutnju i ne prozbori nijedne rieči.

— Majko! — prekine šutnju Galerij. — Ti si govorila s Hieroklesom?

Ona strogo odvrati:

— Možda! A sad ajde kući da se prospavaš.

Peto poglavlje.

Sjene ljubavi.

Neuztrpljivošću mlade djevojke izčekivala je Valerija Glyceru. Mislila je, da će doći već drugi dan, a kad tamo, prošla su već dva i tri dana od njihovog sastanka, a Glycere nije bilo. Žalostne slutnje stale su okupljati dušu mlade djevojke. Postajala je sve nemirnijom. Nijedan joj posao nije išao od ruke. Svaki čas razbila bi kakovu dragocienu stvar i davala majci krive odgovore, sa svojom starom služavkom, koju je tako voljela, bila je dapače osorna. Svaki čas išla je gledati k vratima, da vidi, ne dolazi li Glycera. Uzalud. Ura je prolazila za urom, dan za danom, a nje nije bilo. Napokon se odluči, da pošalje svoju služavku k njoj, neka već jednom dodje.

Glycera je međutim jedva izlazila iz kuće. Neka čudna bolest trzala joj kostima. Iza ovoga razgovora sa Jurjem, bila je biesna. Najprije zaželi, da ovoga ponosnoga mladića, koji se usudjuje odbiti carevu kćer, nestane sa svieta. Pomišljala je dapače način, kako da mu se osveti, ali kad se je prvi bies smirio, sve jasnije joj se pred dušom izticao taj neobični mladić, koji prezire razkoš svieta, i koji sve ono ni za što ne drži, za čim čitav sviet teži. Je li to zaista samo neka vrst ludosti. Ali ludjaci, s kojima je ona govorila, bili su posve drugačiji, ne, to nije bilo moguće kod Jurja. Onaj mirni način govora, ono dostojanstveno ponašanje, onaj blagi ali odlučni pogled, sve to joj dokazivaše, da ne ima posla sa ludjakom, već posve pametnim čovjekom. Ali kako može biti pametan čovjek tako glup, da prezire slavu i liepotu, bogatstvo i sjaj? Sve to ljubila je ona iznad svega, za sve to žrtvovala je čitavi svoj život! Kako li je uživala, kad se je dizala u svojoj moći, kad su joj se klanjali laskavci, kad je imala na pregršte zlata. Pa ako i nije bila posve sretna, to je bilo samo zato, kako je mislila, jer još nije polučila sve ono, za čim je težila. A sad dolazi čovjek, koji ju protivno uči. Hej Glycero! — veli on, — ti si na piesku gradila. Što će ti sve to?

Tvoje zidove srušit će bura, tvoju ljepotu izjest će crvi, tvoje bogatstvo baštinit će drugi, tvoja vlast svršit će brzo, ali ne samo tvoja, već i jačih od tebe. I ona se sjeti samoga cara Dioklecijana. Za dvadeset, za pedeset godina što će biti s njegovom prašinom? Po njoj će gaziti robovi, i tko zna, ne će li se s njegovim kostima igrati psi.

Još nikad nije Glycera tako mislila. I neki očaj izpunio joj dušu, neki veliki, neobuzdani očaj, koji joj je stao sablastnim svojim maglama ovijati um i sve više stala ju obuhvaćati težnja, da se rieši ovoga dosadnoga života. Ona, koja je uviek toli ljubila svoj život, koja se veselila svakoj traci sunca i svakom mirisu ruža, ona da želi — smrt! Tome se je sama čudila, ali više nije mogla, da protjera svoje misli. Ali smrt je tako strašna. Kraljica smrti Heketa, visoka je pol stadija, u lievoj ruci joj zublja, u desnici mač. Ona ima zmajske noge, a mjesto vlasi zmije, koje joj se oko vrata vijugaju i na grudi sikću, kuda stupi, drhće zemlja i strese se. Ona stupa samo, gdje grobovi trunu i crna krv stine.

Glycera je drhtala, kad je pomišljala na smrt i na sve one sablastne utvare, koje ju prate, furije, lamije, lemure i šišmiše. Pak onda Cerber, ogavni pas sa pedeset i tri glave, koji je umjesto dlake na ledjima imao zmije, a mjesto repa otrovnog zmaja! Oh smrt — pomisli Glycera — još bi dobra bila, da iza nje ništa ne ima, ali samo onda, da iza nje više ništa ne sliedi. O kako je strašna, kako je strašna! I ona je stisnula oči, kao da se boji gledati, da ne zapazi u kojem kutu te strašne nemani, koje prate smrt i groznim glasom zvala je svoje služavke, neka dodju k njoj. One su morale, da igraju najbezsramnije istočne plesove i najdivljim poklicima morale su pratiti zmijsko vijuganje tiela.

Ona je uživala u onoj biesnoj vrevi, u onoj divljoj strastvenoj igri svojih robkinja i sama je skočila medju njih i stala se vrtiti biesno, divlje, sve jače u pomamnom plesu, kao da je još uviek hetera i njezine oči sievale poput munja; iz njezinih kosa pale su ukosnice, njezino odielo trgalo se samo od sebe, njezine grudi dizale se

i padale; brzo, sve jače, sve biesnije vrtilo se ovo kolo, Zapienjenih ustiju, izkolačenih očiju, razsipanih vlasi, gotovo bez odiela pade napokon bez sviesti na tla.

Kad se je opet probudila, našla se je u svojoj spavaćoj sobi, a uz nju je sjedila stara sieda baka i šaputala neke rieči.

Ona ju je pogledala širokim očima.

Izprvice pomisli, to je smrt, ali videći staro, blago i mirno lice, smiri se i šaptnu:

—Tko si?

— Ja sam služavka carevne Valerije.

Glycera još nije pravo razumjela, što se je s njom zbilo, ipak reče:

— Pa kako si amo došla, gdje su moje robkinje? Kako sam ja u tom krevetu?

— Tvoje robkinje dolje su, a našla sam ih kod tebe,tek kad sam ih od tebe poslala, da te uzmognem izliečiti, odstranile su se.

— Tako! I pustile svoju gospodaricu s tudjom, nepoznatom ženom . . . — planu Glycera.

— Varaš se. One me dobro poznadu. Neke od njih, moje su prijateljice i misle, da je u mene moć, da liečim.

Glycera je medjutim sjela u krevet i kušala, da uredi svoje odielo. Sramila se očito ove služavke, što ju je našla ovako nepočešljanu i neuredjenu. Stidila se i svoga iztočnoga plesa, jer taj zaista nije dolikovao otmenoj rimskoj gospodji i odviše je pokazivao stališ, iz kojega je potekla. Ali sad nije bilo drugačije. Trebalo je, da se taj njezin čin ne razglasi, a to se je u taj tren dalo učiniti samo mitom. Za svoje robkinje se nije bojala. Njima će se zaprietiti, da će svakoj, koja i jednu rieč reče, dati usijanim klieštama izčupati jezik i da će joj bičevima razderati kožu. Ali sa Valerijinom služavkom nije mogla to isto učiniti. Tuj se je mogla pomoći zlatom. I zato ju upita:

— Kad si ovamo došla?

— Nije dugo — odvrati starica.

— Gdje si me našla?

— Ovdje u spavaćoj sobi. Zašto pitaš?

— Dobro je — odvrati Glycera. — A sad mi javi, što mi poručuje tvoja gospodarica.

— Poručuje ti, da se što prije izvoliš potruditi do nje, jer da te vrlo težko izčekuje i da se čudi, kako to, da još niesi do nje došla.

— Tvoja gospodarica je za cielo nujna?

— Jest, žalostna je.

— A znaš li tome razlog?

Starica ne odgovori ništa.

— Ti naslućuješ? — upita Glycera, promatrajući staricu.

Starica kimnu glavom.

— Ti dakle znaš, da joj je pomelo glavu lice liepoga čovjeka?

— Naslućujem — znam, na žalost — odvrati stara.

— A odkud znaš?

— Kako ne bi znala, kad sam uviek uz nju, kad čujem njezino disanje i kucaj njezinog srca, kad znam, što uzdiše i što neopazice šapće.

— Juraj?

— Da, Juraj!

— Onda znaš i to, zašto ja ne dolazim k njoj?

— Znam, gospodarice moja, tebi je povjerila svoju tajnu i molila te, da ju povjeriš njemu.

— Pravo veliš. Bilo je tako.

— A on te je odbio?

— I ti to tako mirno veliš, kao da nije ništa. Zar ti ne ljubiš svoje gospodarice? Zar ti Valerija nije draga?

Starica se turobno nasmieši.

— Da li ju volim? Na ovim sam ju staračkim rukama odnjihala, gledala sam prvi njezin smiešak i topot ručicama, čula sam prvi njezin krik, divila se prvim njezinim zubićima, učila ju prve rieči. Pa da je ne volim? Volim ju, kao da sam ju sama rodila . . .

— Možda bi joj ti mogla pomoći?

Stara zaklima glavom.

— Kako da joj pomognem?

— Malo prije rekla si, da znadeš liečiti.

— Slabi su moji liekovi!

— Ali stara si i sigurno si mnogo toga izkusila?

— Zaista jesam.

— Pa daj, pribavi za Jurja napitak, ne bi li ga občinili čim, ne bi li se zaljubio u tvoju liepu gospodaricu?

Stara mahnu rukom, gotovo ljutito, kao da od sebe hoće da protjera neku grdobu.

— Ne, to ne ću učiniti, pa da i znam.

— Šta, ti ne ćeš pomoći svojoj gospodarici, za koju veliš, da ju ljubiš?

— Ne mogu.

— A zašto ne?

— Jer je Juraj u svom pravu. On smije raditi, što on hoće.

— Ali tvoja gospodarica bit će nesretna, ona će svisnut od tuge.

— Neka ju tješi Onaj, koji je jači od mene.

— I ti daješ pravo Jurju?

— Zašto ne?

— I ti misliš, da je to pametno, da odbije sreću?

— Njegova sreća nije od ovoga svieta.

Glyceri razsvietliše se oči.

— Čuješ, ženo! — viknu ona — ili se meni mieša ili ste vi svi poludili. Zar bogatstvo, ljepota, mladost, novci, sjaj, vlast u istinu nisu ništa?

— Dim na vjetru . . . taština, taština i sve taština — odvrati starica.

— Gotovo istim riečima govorio je i on. Ti si za cielo njegove filozofije. Ali ako je sve ništa, ako je sve taština, zašto onda još živite, zašto ne počinite samoubojstvo? Zašto gledate u blistavo modro more, zašto se kitite crvenim miomirisnim ružama, zašto pjevate vesele pjesme, zašto ne potrujete sebe i vaš cieli svieta? Zašto ne pretvorite čitav svieta u jedno plameno more, da se iza toga sve pretvori u prah i pepeo? Zašto?

— Jer smo mi putnici . . .

— Vi ste putnici? — nasmije se glasno Glycera.

— Da!

— A kamo putujete?

— U viečnost, — glasio je odgovor.

— Sad znam koliko i prije. A što ćete naći u toj viečnosti?

— Uljezti ćemo u dvorove velikoga otca.

— A kakov je to otac?

— On je najveći, najsvetiji, najpravedniji. Ali sada nije vrieme, da ti o njem dalje zborim.

— Mene vrlo zanimaju tvoje priče. Ipak bi mi draže bilo, da se pobrineš za ljubavni napitak.

— Bog me očuvao takove vražje opačine, ali mislim, da Jurju ne će naškoditi nikakov napitak, jer On je s njim, koji ga jači.

— Koga to misliš?

— Onoga, kojega ti ime ne ću sada spomenuti, jer niesi na to spremna, ali koji neka ti razsvjetli pamet i neka te učini svojom učenicom.

— Sve zagonetniji i tajinstveniji postajete vi ljudi, a ja vam se smijem. Ajte, ajte, živite kako vas volja, a ja ću dalje uživati u veseloj igri, u pjevanju, u . . .

— O, doć će čas, kad to sve ne ćeš moći.

— Proklete rieči! Čemu me uviek sjećaš na to, da ništa nije viečno? Pa dobro, umriet ću, nestat ću . . . to zahtieva sudbina.

— Ali to ne znaš, što će za tim biti!

— A ti znaš?

— Znam!

— Zar je tko od vaših došao iz drugoga svieta i uskrsnuo od mrtvih, koji je to sve vidio?

— Jest, uskrsnuo je!

— Zaista, to je zanimivo. Pričaj mi o tom!

— Ne, sada ne ću. Ali drugi put, ako opazim, da je tvoja duša plodno tlo. A sad mi reci, što da kažem svojoj gospodarici? Hoćeš li ju posjetiti?

— Hoću!

— Pa što da joj reknem?

— Bilo bi mi drago, da ju već ti pripraviš na to, s Jurjem niesam mogla ništa opraviti.

— Dobro, reći ću joj.

— Ali na liepi način, da se djevojka odviše ne uplaši.

— Ne boj se . . .

Iza toga udaljila se starica, a Glycera upala je i opet u svoje misli.

— Ako ti ne ćeš, da svariš ljubavni napitak, jer tako malo ljubiš svoju gospodaricu i jer ti je puna glava svakakih ludorija, to još niesi ništa zapriečila, ja ću se ipak pobrinuti, da se Juraj zaljubi. Majka Romula znade bez sumnje svakakvih trava. Bila bi zaisto viečna šteta, da taj ubogi mladić ostane u svojim sanjama, jer te sanje, ako i jesu pjesničke, ipak su takove, da se po njima u svietu živjeti ne da. Da! u njegovom srcu mora planuti ljubav . . . Ta on je tako liep . . . tako liep . . .

I ona ležeći opet na uznak na svom krevetu, stala misliti na njega. U istinu bio je momak, kakovom je trebalo para tražiti. Valerija nije imala baš loš ukus, i da je ona — Glycera — sama birala, u istinu ne bi mogla ljepšega naći. Galerij je bez sumnje bio ljepši, dok ga niesu strastvene noći izobličile. Ali Juraj je u taj čas mnogo ljepši, jer je njegovo lice nekako svietlo i nekako plemenitije.

Tako je nehotice došlo u Glycerinoj duši do prispodobe izmedju Jurja i njezinog Galerija. A ta prispodoba svršila je zlo po njezinoga muža.

U isti čas, kad je ta prispodoba svršila, pade joj na pamet, što bi bila ona u svoje doba učinila, da joj je bilo slobodno birati izmedju Galerija i Jurja.

— Bila bi odveć malo Grkinjom — reče sama u sebi — kad ne bi odabrala ljepšega.

I zamamne slike mladenačke ljubavi stadoše joj vrzat po glavi. Kako bi to liepo bilo, da šeće po obalama vijugavih rieka, po šarenom šljunku bosih nožica, kroz grmlje ružmarina i ruža i nasluškuje, ne dolazi li on — Juraj, i ne traži li nju, svoje bielo janje . . . Drhćući od želje izčekivala bi ga ona, da ga uz pjesmu daleke lutnje vine na svoje grudi i da mu utisne vrući cjelov na žarke ustne . . .

Ona je osjećala u nosnicama miris mlade, tek pokošene trave, vidjela je u daljini Olymp, brdo bogova, nad njim su lietale otajstvene ptice. Šum dalekih voda i cvrkut nevidivih pjevačica na granama platana . . . A u njezinim žilama strujila je krv tako živa, tako mlada, tako vatrena . . . Onda se je opet uzpinjala s njim na visoke gore, na nebotične hridine, sure i smedje, ko što su sure one orlušine, koje na njima gniezde. Sve više, sve više dizali se oni gore k oblacima. Njezine se sandale odriešile s nogu, koža joj popucala, a krvav trag ostavljala je za sobom. Ali ona bi išla dalje za njim, za svojim milim, išla bi dalje i dalje, ne mareći za glad i žedju i za krvavi znoj, koji joj je oblievao čelo . . . Onda već nije mogla. A on bi je onda digao na svoje jake ruke i divan poput kakova boga nosio ju gore na vršak brdine i šaptao joj sladke rieči:

— Ti si moja . . . ti si moja . . .

Uzpevši se pako na vršak goleme brdine, pokazao bi joj sve izpod nogu i one cvjetne mirisne poljane i one biele gradove i ona vedra sela i ono velebno, uviek mlado, uviek liepo i pod suncem i pod munjama, more. Eto, sve će to biti tvoje, sve ću to za te osvojiti. Ja ću biti gospodar svemu tomu, a ti ćeš bit gospodarica meni.

Tako bi joj govorio, tako bi ju tetošio, tako bi ju proslavio.

— I hram ću ti dignuti od parskoga mramora i kip ću ti staviti usred hrama ljepši, no što ga je mogao Phidije izklesati i dolazit će puci i narodi i klanjat se ljepoti tvojega strojnoga tiela, liepoti tvojega božanstvenoga lica, bujnoći tvoje kose, oblosti tvojih nedostiživiih forama . . . .

Te njezine misli pretvarale su se u prave sanje i sve življe kucalo joj srce i ona već nije ležala na kreveta na uznak, već je uzrujano sjela i držala rukom čelo. Oči joj kriesile čarobnim sjajem. U tim sanjama ona je oživjela . . .

— O, kako bi to liepo, kako bi to krasno bilo, da je Juraj moj . . . da je moj . . .

Onda se je opet prenula.

— Vanitas, vanitatum, vanitas — taština, taštine i . . . sve je nestalo. Umjesto cvietnih poljana stvorio se goli kamen, umjesto divotnih gradova i sela stvorili se klanci jadikovci, a tamo daleko bučilo je i mrmorilo gadno, golemo more, puno valova crne krvi, iz kojih se dizahu sablastne nemani i lajavim glasom vikahu: Taština, taština i sve je taština . . . .

Niemo sjedila je tako, gledajući pred sebe, kao da to nisu misli, već prave prikaze i dugo je trebalo, dok se je smirila.

Onda bi si opet rekla, tješeći samu sebe:

— Zaista! niesam li ludom? . . . Ta on još nijedne ne ljubi.

I opet je prošlo dugo vremena.

U to vrieme, kao da nije ništa mislila, ništa osjećala, ništa znala, samo kao da vidi pred sobom njega, koji je tako liep i divan . . . Napokon je opazila i sama, da se sve više hvata u neku otajstvenu mrežu, poput ptice, koja već iz nje ne može izletiti.

— Tako mi Venere . . . meni se sve čini, da ćemo još na posliedku Valerija i ja ljubit onoga, koji ne će ni jednu da ljubi.

Ta joj se misao pričini tako smiešnom, da se je u istinu glasno nasmijala. Ali odmah zatim razljuti se na to.

— Ali kad on ne će Valerije, koja je tako liepa, tako dobra, tako svježa, tako mlada, kako da mu oči za menom segnu? A ne bi li to bilo i ružno, da joj ga ja otmem?

Za časak joj se to i samoj pričini, ali onda se otrese tih misli i reče sama sebi:

— Ah, šta! Nju neka uzme, a mene neka ljubi. Bit će i njoj i meni pravo.

Šesto poglavlje.

Careva odluka.

Na svom stolcu sjedio je imperator Dioklecijan mrk, zamišljen.

Na podnožju pokraj njegova stolca popružio se Hierokles. Bila je mrtva tišina. Na daleko nije se čulo glasa. Najednom protare imperator oči, kao da se je probudio iz težka sna.

— Reci, što misliš?

— Kako da ti se usudjujem ja savjetovati, ja nevoljni crvić, zrnce stakla na tvojemu suncu, božanski oče i care? Što da tvoj um napunjujem kriesnicama svojih savjeta, kad tvoj um sjaje jače no što bi sjale neprohodne šume Male Azije, da ih zapoviediš zapaliti.

Dioklecijan je dobro znao, da mu se Hierokles ulagiva, ali ipak se zadovoljno nasmieši, kao onaj, koji si je sviestan, da ga svaka hvala ide.

— Ne, ne! Ja ti se neusudjujem savjetovati ništa. To manje, kad si ti već u svojoj božanskoj veličini odlučio na dogovoru s Maksimijanom. Sve što sin Jupitra i Hieroklov zaključe, mora da je volja bogova. Sami bogovi nadahnjuju njihove misli, i ono što oni zamisle, već je Jupiter blagoslovio svojim blagoslovom.

— Misliš li? — reče Dioklecijan.

— Uvjeren sam.

— Ti dakle odobravaš moju misao, da carstvu podam još dva cezara.

— Ideja je izvrstna, jer je tvoja.

— I od nje više ne odstupam. Tebi je poznato, da me na to nuka dobro države. S Maksimijanom već sam više put o tome govorio, pak ako ti se i čudno vidi moje je mnienje čvrsto. Meni glavom već davno vrzu misli, kako ću urediti ustav države i kako ću urediti nasljedstvo priestolja, da država, koju sam tako digao iz nizine na visinu, ne postane poslie mene plienom nezasitnih šakala i da hiene ne razore ono, što sam ja učinio. Još nije ni obnova carstva gotova. Veliki me ratovi čekaju u raznim pokrajinama. Ti su ponajprije nuždni, da se uzdigne carstvo i da se osiguraju granice. Egipat, ta riznica blaga i hramište carstva još se uviek buni. Britanijom još uviek vlada Carauzije, a niti dunavske obale niesu proste od navala divljih Carpa i ljudih slavenskog roda. Eto, to su važni razlozi, zašto hoću, da imenujem još dva cara drugoga reda, dva cezara, koji će uz nas Auguste vladati državom. To sam odlučio i zato te više niti ne pitam, ali što još niesam odlučio, to su imena onih, koje želim učiniti cezarima.

— Pa ipak si jedno ime malo prije izrekao poluglasno, ali tako, da sam ga čuo. Sjedio si na svom stolcu i zapao u neki polusan, onakav, u kakav pada Pitija na svom stolcu, kad proriče.

Dioklecijan ga pogleda u čudu.

— Zar istinu veliš. Neko ime da sam rekao?

— Istinu ti velim, kako bih se i usudio varati tvoje božansko veličanstvo?

— A što sam u polusnu rekao?

Hierokles je oklievao časak, promatrajući svojim pronicavim očima imperatorovo lice, kao da je htio iztražiti, da li je sada zgodan čas, da izvrši svoj naum.

Imperatorovo lice bilo je taj čas vedro i Hieroklesu se pričini, da je to u istinu zgodno vrieme, da učini ono, što je obećao Romuli.

— Sjedio si, — nastavi Hierokles — božanski care na svom stolcu i bio miran i tih, samo na tvom blagom licu drhtao je blaženi smiešak, tad si otvorio usta. I ja sam bio tako drzak, ah oprosti mi veliki moj oče i bože, usudio sam se približiti uhom do tvojih usta, da čujem proročku rieč, koja je imala iz njih izaći. Oprosti mojoj smionosti.

— Dobro si učinio, ne imam šta, da ti oprostim — huknu Dioklecijan.

— I ja mislim, da sam dobro učinio. Čuo sam naime tvoju odluku. Čuo sam ime . . .

Hierokles oklievaše i opet.

— Kakovo ime? Reci, kako se zove onaj, kojemu sam rekao ime?

— Galerij — bio je kratki odgovor.

Dioklecijan zakima glavom.

— To je onda zaista volja bogova. Da ti pravo kažem, na njega sam u istinu mislio, jer mi je već nekoć sudbina njega dodielila za pomagača u carstvu. Ali njegov značaj nije mi baš po ćudi. Siledžija je i kavgadžija, na okrutnosti spreman, opor i strastven, ne ima nikakove naobrazbe, dapače neprijatelj je znanosti, a tašt je i ohol. Podam li takovu čovjeku veliku vlast u ruke, on bi ju mogao zlorabiti. Surov je i njegovo ponašanje pokazuje, da je bio pastir u Sardici. Moji eunusi i glavni doušnici pričali mi o njegovim dugovima, o njegovim gostbama. Ali jedno mu moram priznati, da je junak i da je dobar vojnik.

— Njegovo si ime izrekao sam — usudio se pridometnuti Hierokles.

— Konstancija sam mislio i Jurja u prvom redu, a Galerija tek u drugom. A gle, ti veliš, da sam u snu drugačije rekao.

— Rekao si jasno rieči: cezar Galerij.

— Dobro sinko, — potrepta Dioklecijan Hieroklesa po ramenu — popitat ću još proročtva . . .

Hierokles se iza toga razgovora svrati k Romuli; što su ova dvojica zaključili, to je ostalo tajnom, ali proročišta izjavila su dobro po Romulina sina.

Drugi dan bio je pozvan pred Augusta Dioklecijana. Znao je već, o čem se radi. Romula, majka, podučila ga, kako se mora vladati.

— Sinko! — pozdravi ga umiljato imperator. — Uviek si mi dosele bio vjeran i dobar. Sami su bozi odlučili, da mi budeš dobrim sinom. I hvala bogovima, došao je čas, da te nagradim.

Galerij je stajao bezazleno, hineći, kao da ništa ne zna.

— Veliki moj dobrotvore i care, kako da me još nagradiš. Moja najveća nagrada je ta, da smijem boraviti u tvojoj blizini, da se smijem diviti suncu tvojega lica, veličajnosti tvoga uma i genijalnosti tvojih osnova.

— Pa ipak, kako da takav junak ostane ne nagradjen.

Izrekavši te rieči, naglo ustade car i prihvati Galerija za ruku. Uprtim očima u njegove, reče:

— Učinit ću te cezarom.

Akoprem je Galerij znao, o čem se radi, njega je taj nenadani carev uzklik prenerazio. Ali jer je unapred znao, nije se tako zapanjio, pak je mogao zatomiti uzbudjenje svojega srca. Na njegovu licu preleti samo tanak izraz čuda, ali onda se posve mirno baci na tla pred cara i reče:

— Daleko od mene budi takova pomisao. Što ti ne pada na um, veliki moj dobrotvore. Zar sam ja ičim pokazao, da za tim čeznem? Zar sam ja ikad rekao, da niesam zadovoljan s ovim, što imam? Zaista takova šta niti sam zaslužio, a niti očekujem.

Dioklecijanu se očito svidjalo to ponašanje onoga, kojega je nakanio okititi cezarskim viencem. Ovomu miru, ovoj hladnoći nije se nadao. Zato su mu imponirale te rieči.

— Vidim, — reče — da si u istinu hrabar junak i da ti nije odviše stalo do onoga, što zaslužuješ, da primeš. Ali moja odluka baš zato biva čvršćom i stalnijom. Ti si u istinu moj cezar. Uz tebe stavit ću još Konstancija za cezara, koji ti je ravan po junačtvu. Za njega se to laglje odlučujem, jer se je već za cara Aurelijana odlikovao i jer su druidice galske prorekle, da će Klaudijevci — a Konstantij je Klaudijevac — da će Klaudijevci imati sjajnu budućnost. Dapače znam i to, da ga je moj car i prijatelj Karo neko vrieme namislio učiniti svojim baštinikom umjesto svoga nevriednoga sina. Galerij i Konstancij . . . eto dviju imena, što će se odsele uz imena Dioklecijana i Maksimijana čuti po svem imperiju . . . .

— Božanski care, dopusti, da ti prvi put u životu nešto odbijem. Dopusti da i nadalje ostanem uz tebe — mucao je Galerij kao papiga naučene rieči, a da sam pravo nije znao, zašto ih govori, jer mu se činilo pre-

glupim, da sada još zateže s onim, što je tako željkovao. za čim je tako sanjao.

Ali Dioklecijan se smrknu. Kao da se sjeća nekih dogodjaja zadnjih dana i noći reče:

— Primi od mene vlast, koju si svake noći od mene zahtievao, i ne otimlji caru barem njegova noćnoga počinka.

— Tajinstvene su to rieči, veliki moj vladaru, ali ako je u istinu tako ozbiljna tvoja volja, ja se pokoravam — reče Galerij i poljubi imperatorovu ruku.

— Tako valja — reče imperator i podigne Galerija. — I čuj moje odluke. Ti ćeš dobiti ime Galerius Maximianus Jovius; Maksimijanom zvat ćeš se zato, jer je moj brat i suvladar, dični Maksimijan pokazao nepokolebivu vjernost spram mene. Druga ćeš imena dakako dobiti, jer te posinjujem. Moj drug Maksimijan posinit će tako Konstancija i ovaj će primiti ime njegovo.

— Hvala ti, divni naš vodjo — reče Galerij.

Dioklecijan ušuti časak, a onda reče:

— A sad dolazi još nešto, čim mislim još više svezati sudbinu našu. Bozi hoće, da upravljamo brodom rimske države, bozi su gvozdenim karikama sudbine privezali naše duše jednu k drugoj, a sad je još moja želja, da se svežu i zlatnim i ružinim viencima.

Galerij otvori široko oči i pogleda bolje na Diokle-cijana, da prozre njegove misli.

— Što misliš, moj oče?

— Mislim nešto, što mi je vrlo na srcu.

— A ti bez odvlake reci svomu sinu.

— Ljubiš li me, sinko? — pitao je Dioklecijan, a Galeriju se pričini, da mu glas podrhtava.

— Ljubim te, oče, kako te ne bi ljubio. Ta ti si mi uviek dobro činio, a danas si me uzvisio do priestolja carskoga. Nitko na svietu ne bi mi mogao bolje učiniti od tebe. Sve, što niesam ni u snu mogao pomišljati, eto imam, a ti si mi dao. I ti još pitaš, da li te ljubim Tako mi bogova, razmrskat ću ovom svojom šakom lubanju onomu, koji ti ne bi htio izkazati božansku počast. Tako mi bogova, projurit ću sa svojim četama, kud god

me budeš poslao i proslavit ću tvoje ime od sjevera do juga, od iztoka do zapada. Znat će sviet, tko je tvoj sin.

Galeriju je sievalo lice od veselja i vidilo se, da iskreno govori.

— To je liepo od tebe. Zato sluša', što ću ti sada reči.

— Slušam.

— Pazi na svaku rieč, jer se radi o zjenici oka moga, o onomu, što mi je milije od svega na svietu.

— Slušam care i gospodaru!

— Ti imaš ženu.

— Imam. Glycera se zove.

— Je li liepa?

— Jest.

— Je li pametna?

— Jest.

— Jeli bogata?

— Jest.

— Dakle ima sve prednosti, koje danas Rimljanka može podati svome mužu. A voliš li je ti?

— Zašto je ne bi volio? — reče Galerij, slegnuvši ramenima.

— A bi li ti mogao, da se je odrečeš, kad bi to bila m o j a volja?

Galerij nije znao pravo, što da na to odgovori.

— O majko Romulo, gdje si, što da sad reknem. Ti bi mi znala savjetovati. Ali brzo se domisli i reče:

— Malo prije sam ti rekao, da ću za tebe na kraj svieta, da ću svoj život staviti na kocku. Kako dakle ne bih napustio Glyceru, ako je to tvoja volja. Tvoja volja, znam da je volja bogova.

— Dobro odgovaraš, moj sinko!

— Za tebe i život!

— Vjerujem, da su te rieči potekle iskreno iz tvoga srca i zato ću ti odmah i reči, što mislim, samo želim, da u tom budeš slobodne volje i da mi rekneš po duši istinu.

— Reći ću.

— Dobro dakle. U mene je biser, sjajniji no što su ga ikad ronioci izvadili iz iztočnih mora, u mene je dragulj, kakova ne vidje Indija ni čitav sviet, u mene je nešto, što ne bih dao ni zašto na svietu. Pogadjaš li . . .

Galerij je odmah shvatio situaciju.

— U tebe je zviezda, kakove ne vidje nebo. Kako ne bi pogodio. To je najljepša djevojka, što ju pozna rimski sviet. To je tvoja jedinica i mazunica Valerija.

Dioklecijan je u taj čas bio samo otac i posve je zaboravio, da vlada tako silnim carstvom, kao što je Rim. Iz očiju mu sievala iskrena očinja ljubav. On razkrili ruke i reče:

— Sinko! Bozi te blagoslovili. Pogodio si! Misliš li, da će ona usretiti budućega svoga muža?

— Kako da ne usreći — viknu Galerij. — Ljepše od nje i bolje ne bi mogao dobit, da ju traži po čitavom svietu.

— Je li tvoja Glycera ljepša?

Galerij kliknu gotovo ljutito.

— Kako možeš svoju kćer prispodobit jednoj heteri . . .

Jedva je to izrekao, ugrize se za jezik. Vidio je, da je previše snizio svoju Glyceru.

— To jest . . . to jest . . . htio sam reći, da je Valerija tako uzvišena ljepotom i divotom iznad Glycere, da ona s pram njoj izgleda kao kakova hetera.

— Bi li dakle, moj sinko, kad bi ti tko stavio Glyceru i Valeriju jednu uz drugu, rekao, ja ne ću Valerije.

— Morao bi mi um potamniti. Zaslužio bi onda, da me prikuju lancima uz volove da jaram nosim. Morao bi pojesti sve lude gljive, što rastu u Maloj Aziji, morao bi popiti sve vino, što rodi na svietu, da tako glupo izaberem. Sretan onaj, koji će dobiti Valeriju. Blago majci, koja ga je rodila. Blago njemu, jer će biti najsretnijim od smrtnika ljudi, i on će se napiti s vrela bezsmrtnosti.

— Vidim te, da si oduševljen.

— I jesam.

— Što ćeš mi dakle odgovoriti, sinko, kad te zamolim: Odpusti Glyceru i uzmi moju Valeriju za ženu.

Galerij padne na novo na zemlju i stade kao mahnit cjelivati ruke caru Dioklecijanu.

— Bože moj i oče moj! — klicao je neprestano. — Koja sreća, koja slast.

Kad se je smirila ponešto njihova radost, zapljeska Dioklecijan rukama.

Udje odmah eunuh u crvenoj svili, a car mu naloži:

— Dovedi mi kćerku Valeriju.

Za nekoliko časaka došla je Priska sa kćerju.

Dioklecijan podje pred njih i poljubi kćer u čelo. Onda je prihvati za ruku i dovede do Galerija, koji se nespretno nakloni.

— Ovoga gospodina poznaješ odavno i ne trebam ti ga tek spomenuti.

— Poznajem — odvrati tiho Valerija, a krv joj brizne u lice, ne naslućujući ništa dobra.

— Ovo je tvoj budući muž — reče otac gotovo oštro.

Ona pako ne reče rieči, već se stropošta bez daha na tla.

Majka Priska priskoči k njoj. Za čas se uzžurba čitava kuća. Sam car pomagao je da dovede k sviesti svoju jedinicu.

— Ubio si ju tako naglom viešću o njezinoj budućnosti. Takova se šta ne govori tako naglo — korila ga u svojem očaju majka, kad je već liečnik rekao, da će doći k sebi, da ne ima veće pogibli.

Dioklecijan odpusti u milosti Galerija i ostade napokon sa ženom i djetetom sam. Jedini liečnik bio je još u sobi i prisluškivao udar Valerijina srca.

Napokon je otvorila oči i došla k sebi. Trebalo je ipak vremena, dok joj se podpuno vratila sviest.

Kad je tako daleko došlo, da je sjela u krevetu, na koj su ju posadili i kad je opazila oca, zalama rukama i prihvati se za glavu i poviknu tužnim glasom:

— Oče, oče . . . što si uradio od mene!

Sedmo poglavlje.

Novi cezar.

S velikim veseljem dočekala je Romula svojega sina.

— Zdravo da si, veliki moj sine! — bile su joj prve rieči, a on ju zagrli i poljubi.

— Sad je konac naše biede — reče on.

— Treba samo znati, kako se vlada.

— Volje imam.

— A tvoja pamet bit ću ja — reče ona nasmijana lica — kojoj napokon, kako i sam znaš imaš to sve zahvaliti.

— Znam, što imam zahvaliti, majko — odvrati on nehajno, — ali znam i to, što imam svojoj hrabrosti i smionosti zahvaliti.

— No, pustimo to, — mahnu rukom mati — tvoja smionost bila bi ti zakrenula vratom, da nije mene bilo, a tvoja hrabrost pribila bi te na križ.

— Majko, ti zaboravljaš da sam ja cezar.

— A ti zaboravljaš, da sam ja cezarova mati.

I ovo dvoje ljudi prasnuše na to u smieh kao mala djeca. Njihov hihot odjekivao je hodnicima i orio sa stropova.

Ali najednom se smrknu Galerij. Na licu mu se pojavi izraz straha.

Mati je mislila, da mu je pozlilo.

— Što ti je, sinko? Zašto si se tako iznenada prestao smijati? Zašto si najednom postao zlovoljan?

A on se namršti još i više.

— Glycera!

— A što je s Glycerom?

— Što će ona reći?

— Pa veselit će se ko i ja. Biti cezarovom ženom, to si valjda ipak nije nikad mislila. Poludit će od veselja, skakutat će ko mala mačka oko tebe i bit će ti odviše njezinih cjelova.

Galerij zaklima glavom.

— Nego što? Misliš li, da je luda?

— Nije to, već . . .

— Već što? . . . Pa onda reci.

— Dioklecijanova je želja, da je odpustim.

— A zašto to imperator želi? Zar zato, što je bila hetera?

— Ne za to.

— Onda ja zbilja ne razumijem.

— On hoće, da postanemo augusti i cezari jedna velika rodbina, jer samo kad nas bude spajao i rodbinski vez, bit ćemo složni.

— Ha, to dakle misli August Dioklecijan. Pa napokon ne ima to niti tako krivo. Mudra je on glava i želi, da si kao otac svoje porodice očuva glavu. Poznajem ja svojega Dioklecijana. Kad on što pomisli, onda je to dobro pečeno. A što si ti odvratio imperatoru?

— Obećao sam, da ću odpustiti Glyceru.

— No pa što se onda kunjaš, pravo si učinio.

— Rekao sam da je moja buduća žena Valerija sto put ljepša od Glycere.

— Pa i to si pravo kazao. Dakle u isti dan dobio si vlast i ljubav. Sretna li tebe, moj Galerije, a meni ne preostaje drugo, nego da ti čestitam.

— Varaš se!

— Što da se varam? Zar ti se Valerija ne svidja? Zar još uviek Glyceru ljubiš? Pa ti je možeš potajice ljubiti. Kupi joj vilu gdje u blizini Nikodemije.

— Ona mi je dosadila.

— Vidiš, to mi se svidja, ti si pametan dečko. Valerija je svakako . . .

— Ali pusti tu Valeriju. Kad joj je Dioklecijan, otac, rekao, da ću joj postati mužem ona . . .

— Ona se je protivila? Zar je rekla da ne će?

— To baš ne!

— Onda ne razumijem. Što je uradila?

— Ona se je naprosto srušila u nesviest.

— Ha, to je fatalno. Čini se, da joj se ne svidjaš, moj ubogi Galerije. Čini se, da si joj nepoćudan.

— Da! Vidiš — viknu on otresito, a žile mu se napeše na čelu. — To sam ja u tili čas primjetio. I od

onoga časa, odkad je pala u nesviest, rodilo se u meni čuvstvo, koje ne znam, kako bih nazvao.

— U tebi se povriedio tvoj ponos. Zar ne?

— Jest, tako je majko!

— I ti bi je u zdjeli vode utopio, da možeš.

— Bi, majko bi!

— Ti ju dakle mrziš?

— Mrzim! Mrzim ju, to je prava rieč.

— No, no, divljače moj, tvoja će se mržnja već smiriti. Ali ja se nečesa drugoga bojim.

— Česa?

— Ne bi li Valerija i njezina mati još u zadnji čas mogle, da zaprieče tvoje imenovanje za cezara.

— To ne mogu. Dioklecijan mi je već svečano obrekao . . .

— Mnogo se je toga na svietu obećalo, pak se je opet izmienilo. Ljudi su ti čudne zvieri.

— Ali što jednom Dioklecijan reče, to ne poreče.

— Imaš pravo, sinko. I ja ga s te strane poznam, ali . . . ali . . .

— Što ali?

— Tuj se radi o glavi njegove najmilije kćeri, za koju bi on sve na svietu dao.

— Vjerujem ti; ali on će i život izgubiti, ali od svoje rieči odstupiti ne će.

— Dali bozi, da se ne varaš, sinko, svakako je to kobna stvar dobiti ženu, koja te ne će.

— Ja ću ju prisiliti, da postane mojom.

— Al rekao si, da je mrziš.

— Mrzim!

— Onda si zaista čudan čovjek.

— Nisam. Želiš li ti onom, koga mrziš dobro ili zlo?

— Zlo, dakako.

— No vidiš. Za Valeriju je u njezinoj misli najveće zlo, da mene dobije za muža.

— Vidiš, nisam mislila, da si tako pametan, — potrepta ga mati po ramenu i pokaza svoje zube.

— Ima li veće osvete za nju?

— Ne ima — reče mati, ali najednom udari rukom o glavu, kao da se je nečemu domislila i reče: — o ima!

— A što bi to bilo?

— Da joj unesrećiš njezinog dragana Jurja!

Kao da je striela udarila u odaju, u kojoj su se nalazili, tako su te rieči djelovale na Galerija.

— Tri sta mu hadskih pasa, ovaj prokleti čovjek uviek mi je na putu. Kad sam htio, da izbavim cezara od očite smrti u ratu, on me je pretekao. Kad sam htio da u carevom vieću, što pametna kažem, eto ti njega, da me nadkrili. Sada eto otimlje mi moju buduću ženu. Ali ja ću mu pokazati . . . Čekaj samo ti mliečni parcove, naći ćeš ti svojega macana . . .

Mati je zadovoljno gledala, kako je otrov bačen u njegove žile, brzo djelovao. Ali videći ga tako ljutita poboja se, da ne počini kakovih ludorija i opomenu ga:

— Doći će i njegov i tvoj čas. Osveta je tvoja, ali sada tome nije vrieme. Prenagla osveta mogla bi sve pokvariti. Moraš znati, da njega veoma ljubi Dioklecijan, pak . . .

— Pak?

— Njega ljubi i Valerija.

— Pak?

— Tvoj sudjeni tast mogao bi početi prispodabljati tebe s njim.

— I . . .

— Mogao bi njega pridieliti svojoj kćeri Valeriji.

— To baš ne bi bila takova nesreća.

A ona mu se približi na prstima posve blizu i kvrcne ga palcem, odbivši palac od drugoga prsta, po čelu, izgovorivši:

— Glupane!

— Ali majko! — odskoči Galerij dva tri koraka natrag. — Ti zaboravljaš . . .

— Što zaboravljam?

— Da sam ja cezar . . .

— Hahaha! — nasmije se ona.

— Što se smiješ?

— Smijem se, jer to baš i jest ono, rad česa te zovem glupanom. Zar ti misliš, da će, ako Juraj dobije Valeriju, dobiti samo nju, a ne i cezarski plašt?

Galerij probliedi, klone na stolac i klikne:

— Cerbera mi . . . mogla bi imati pravo.

Ona mljasnu jezikom.

— Hvala bozima, da si napokon uvidio.

— Što mi je dakle raditi?

— Ništa! Budi s Jurjem najprijazniji i čekaj, dok dodje tvoj čas.

— Da, pa da čekam, dok mi otme djevojku i krunu! Smrvit ću ga šakom. Razprskat ću mu moždjane.

Mati ga pogladi po licu i stavi svoje usne na njegove.

— Daj, da te poljubim, moj dječače, pak da ti posve mirno i bez srčbe rečem, da bi to, što misliš uraditi, bilo najgluplje.

Galerij je na taj izraz majčine milošte, koja ga je u isti čas milovala i ugrizla, bio zabunjen i nije znao, što da kaže.

Nastade stanka u njihovu razgovoru, koju napokon prekinu on sa riečima:

— A Glycera? Što ću s njom? Hoću li joj naprečac kazati, da ću je odpustiti? Mislim, da bi je to moglo stojati života. A to bi i posve dobro bilo. Bar bi se riešio jedne neprilike.

Mati zamaše glavom.

— Varaš se sinko, ne poznaš ti Glycere, te strastne žene. Ona ne bi pala u nesviest, već bi kao lavica skočila na te i zabola ti bodež u srce.

Galerij ponovno probliedi. Strah mu se pojavi na licu i baci zabrinuti pogled na svoju majku.

— Pa što ću onda učiniti?

Romula je zapazila njegovu zabrinutost i s finim smieškom, pružajući sinu svoje prste, na kojima se blistalo prstenje s dragim kamenjem, reče:

— Ne boj se! Nju prepusti meni. Ja ću već tako udesiti, da bude dobro. Jedno ti velim, budi s njom ljubezniji no ikad prije.

On, sretan, da je s njega spao taj teret, oprosti se od nje i ode po mramornom mozaiku brzim, tihim koracima, a ona zapade u misli . . .

Osmo poglavlje.

Glycera i Romula.

Nije prošlo ni četvrt sata i već se je Romula nalazila kod Glycere, da izvrši rieč, zadanu svomu sinu.

— Glycerice, srce moje, golubice moja! — bile su joj prve rieči. Onda se baci na krevet i sakrije obim rukama svoje lice.

— Što ti je, tako ti bogova, majčice? — prestrašila se Glycera.

A Romula spusti ruku sa lica i stade promatrati Glyceru dugim, tužnim pogledom.

Glycera, koja je još malo prije prisluškivala pjesmu cvrčka u kavezu, bila je od toga pogleda još većma ustrašena.

— Što me tako promatraš? Mora da se je dogodilo nešto strašna, kad me tako tužno gledaš i kad se ne usudjuješ, da mi javiš ono, što ti je na srcu.

Romula je još uviek šutila. Napokon zakima tužno glavom i huknu:

— Nije dobro, Glycerice moja, nije dobro!

Glycera joj ovinu ruke oko vrata i poljubi joj čelo.

— A zašto mi ne kažeš, što se je dogodilo. Možda ipak nije tako zlo, kako ti misliš.

— Zlo je zlo! Ne može gore da bude.

— A kakovo je to zlo?

— Jao meni, nesretnoj majci! Još će mi se ubiti, još će si žile prerezati oštricom . . .

Glycera vrisnu kao ranjena gazela:

— Jao, što veliš! Zar Galerij?

Ali odmah zatim smiri se i reče nekim prisiljenim smiehom:

— Ha . . . znam ja to . . . ne vjeruj mu majčice, ne plači. Poznam ja njega. On samo tako hini. Valjda mu je treba novaca. Silno je opet izgubio novaca u igri.

— Ne, ne, dušice jedina, zlato moje, varaš se. Ovaj put nije razlog njegovu očaju, što je prorajtao novce, već još nešto mnogo gorega. Njemu prieti opasnost, da izgubi što je više vriedno no sve blago ovoga svieta.

— Zar život? — upita Glycera.

— Ne život, više, više, što bar on više cieni od života.

— A što je to?

— To si ti! — šaptnu Romula i baci joj se oko vrata, udarivši u glasan plač.

Glycera ne znajući o čem se radi, ali sluteći po ponašanju Romulinu, da mora biti nešto osobito težka, pridruži se tomu plaču i tako se je neko vrieme u sobi čuo samo plač i jauk.

Napokon obrisa Romula svoje suze i reče:

— Čuj me! Pred malo časova još, govorila sam s njim i on mi je izrekao čvrsto i jasno svoju odluku, da će se ubiti, da će si uzeti život.

— Ali to je glupo! Zašto da si uzme život?

— Zato, jer ga je Dioklecijan nakanio učiniti cezarom.

A Glycera još ovako suznih očiju, naplakana stade se smiešiti.

— Eh, to je nešto, što ne mogu pojmiti.

— Što ne možeš pojmiti?

— Ili se meni mota po glavi, ili sam ja šenula pameću, ili, tako mi Afrodite, cieli sviet počinje ludovati.

— Kako to misliš?

— Nije tomu dugo vremena, što sam govorila s vitezom Georgijem iz Kapadocije i on mi naprečac reče, da odbija svaku slavu i čast. A eto, moj Galerij ne samo da ne će biti cezarom, već iz same zdvojnosti, što mu hoće Dioklecijan podati carski vienac, prieti se, da će si uzeti život, ako to nije sviet ludjaka, onda ne znam, što je.

Ali majka Romula gledala je sve tužnije, te nije htjela, da se pridruži k tom razlaganju i kad je Glycera svršila svoj govor, prihvati ju Romula za ruku i reče:

— Kad bi ti imala recimo diete, koje bi neizmjerno ljubila. Je li?

— Da. Pa šta onda?

— Pa kad bi ti rekli, postat ćeš caricom, ubi diete.

— Ne, ne, toga ja ne bi htjela. Ali Galerij ne ima diete . . .

— Ne ima diete, ali ima — tebe.

Na te rieči Glycera probliedi, kao da je na smrt odsudjena i dugo nije rekla ništa. A onda, kad se malo sabrala reče:

— Dakle car Dioklecijan želi moju smrt. A što sam ja sakrivila caru Dioklecijanu, da zahtieva od Galerija takovu žrtvu?

— On želi, da Galerij uzme za ženu njegovu kćer Valeriju. Čini se, da je ona, kad nije mogla dobiti Jurja, kojega je htjela, bacila oči na moga sina.

Glyceri planuše obrazi srčbom, ona tresnu u svojoj ljutini tako žestoko na stol, da se je taj stresao i da je na tle pala bogata vaza iz egipatskih strana.

— Prokleta bila! Furije neka ju progone od jednoga kraja svieta do drugoga. Grom Jupitrov neka ju pogodi usred čela. Kud god stupi, neka ničy zmije i neka ju ujedaju u prokleto meso. To je dakle učinila meni, koja sam joj toliko dobra učinila, kojoj se je kazala kao najbolja prijateljica. Prokleta bila! Prokleta bila! Prokleta bila! . . .

I kao da je poludila neprestano je Glycera ponavljala te kletve, kojim je proklinjala svoju suparnicu Valeriju.

Ona nije vidila, kako ju očito zadovoljno i zlorado promatra Romula, njezina svekrva. U svojoj uzbudjenosti ona je letila gore dole po sobi i nije mogla da utaji svoju srčbu.

Mnogo je trajalo vremena, dok se je toliko smirila, te je iza ove provale biesa pala umorna na krevet i gotovo nemoćna zajecala:

*

— A što sada? A što sada?

Romula pristupi k njoj i klekne pred nju.

— Glycerice moja, dušo i srce moje! Čuješ li me? čuješ li me?

A ona ju pogleda izbuljenih, staklenih očiju i nije odgovorila ništa.

— Glycerice, golubice moja, čuj me! Sklopljenih te ruku moli majka izgubljenoga sina. Smiluj se na me!

Glycera kao da je te zadnje rieči razumila, jer je zapitala:

— A što to znači? Ti tražiš od mene nekakovu milost. Ali kakovu? Zar ja odsudjena na smrt mogu još nekom dieliti milosti?

— Možeš!

— Kako?

— Čuj dakle. Moj sin Galerij ubit će se, ako mu tebe otmu.

— Zar me on tako ljubi? Misliš li? — pitala je Glycera, zaboravljajući za čas na sve žalostne ure, koje je s njim proživjela.

— Ljubi te, oh, kako te ljubi! — uvjeravala ju Romula.

Sad se je sjetila Glycera svega zla, što je pretrpila i reče:

— Ali zašto me je onda zlostavljao?

— Zar i Zeus ne šalje svoje gromove kadikad na one, koje ljubi? Oh, kako te ljubi. Velim ti, uzet će si život radi tebe, a šta ću onda ja uboga, tri put nesretna mati?!

— Pa kako da ti ja pomognem?

— Spasi svoj život, spasit ćeš i njegov!

Glyceri se razvedri lice.

— Ali što radje da i učinim? Spasit svoj život i njegov. Ali kako da to učinim? Da pobjegnem iz Nikodemije daleko u nepoznate krajeve? Misliš li?

— O ne! To ne bi ništa koristilo. Dioklecijan bi te našao na kraju svieta. A Galerij bi se ipak ubio.

— Što dakle da učinim?

— Imperator Dioklecijan nije bezuvjetno odlučio tvoju smrt.

— Nego?

— Nego samo, ako Galerij ne razrieši svoj brak s tobom.

— A Galerij?

— A Galerij on te tako ljubi, da voli umrieti s tobom, nego živjeti bez tebe.

Romula je tako bezazleno izgovarala tu laž, kao da je najveća istina.

To je posve smelo Glyceru, koja nije znala, da li bi vjerovala ili ne u tu silnu ljubav, od koje je u svojim zadnjim danima tako malo opažala. Pa ipak zašto da ne vjeruje, kad se sjeti na one prve dane mladosti?

— Ti dakle hoćeš, majko?

— Da ti sama nagovoriš Galerija na razpit braka, te da mu rekneš, kako ti je poznata odluka Diokleciianova. Reci mu, da ti drage volje privoljuješ u njegov brak s Valerijom, jer da će to biti njegova sreća, ti pako da ćeš bit sretna, ako te ne bude posve zaboravio.

Glycera planu.

— I ti to mene učiš, majko? Zar bih se ja mogla tako odreći njega? Ne, pak onoj prokletoj djevojčuri!

Romula joj stavi ruku na rame.

— Umiri se, diete. Zar bi tako rado umrieti?

— To baš ne! — promuca Glycera.

— No dakle . . . Umreš li, uživat će tvoji neprijatelji . . . Valerija.

— Prokleta bila!

— Valerija će napokon ipak dobit Jurja!

— Ne, tako mi bogova, to ne smije biti.

— Eh, onda ti ne preostaje drugo, no poslušati moj savjet. Nagovorit Galerija na razpit. A ako se hoćeš osvetiti Valeriji, otmi joj dragana, koji nju nije htio.

— Jurja?

— Da Jurja!

— I to mi ti kažeš? Ti, mati mojega Galerija?

— Bah, pa zašto da ti ne kažem? Meni je stalo, do toga, da moje diete bude sretno. Meni je stalo, da Ga-

lerij postane cezar. Meni je stalo, da ti ostaneš na životu, jer da ti sada umreš, umro bi i on.

— Majko, majko! — kliknu Glycera najednom — meni se ipak ne čini, da je to moguće, da bi Galerij za me pošao u smrt.

— Vjeruj ili ne vjeruj, to mi je sve jedno, ali glavno je, da podje sve dobrim putem. Ti moraš da se od njega, ne praveći mu nikakovih neprilika, odieliš. Razumiješ li?

— Razumijem.

— Valerija mora postati njegovom ženom, jer to car Dioklecijan hoće. Treba se dakle pustiti sudbini, neka nas ona vodi. Ili zar ti je draža osveta Dioklecijanova i smrt?

— O ne, to ne . . .

— Ti ćeš dakle izvršiti sve, što sam ti rekla? Izvršiš li, obećajem ti carski život. Svarit ću ti ljubavni napitak za Jurja, jer znam da ti se svidja.

— Ali majko! — protivila se Glycera u neprilici.

— Znam, da ti se svidja i — bit će tvoj.

— Ali . . .

— Ništa ali, stvar je svršena i moj Galerij bit će spašen.

— Ali zar je njegova ljubav tako velika — izreče jedko do kraja Glycera prekinutu izreku — tako velika, da će biti spašen, ako me spazi u naručju drugoga? Dosele sam mislila, da su ljubovnici ljubomorni. A ti mi eto protivno dokazuješ.

— Stvar se ima ovako: Kad bude Galerij vidio, da si ti voljna s njim se rastati, on će izprvice biti uzbunjen, ali znajući, da ćeš si tako spasiti život, on će u prvom redu misliti na carski vienac i nadat se, da ćeš mu svejedno ostati dragom. O Jurju pako i tvojoj ljubavi spram njega, ne mora znati Galerij ništa, već samo Valerija, kojoj se želiš osvetiti.

Glycera je sve to pozorno slušala i nevjerojatno gledala u svoju svekrvu.

— Možda imaš pravo, možda imaš krivo. Možda me varaš, možda istinu govoriš. Ali jedno je svakako istina. Živjeti hoću, živjeti u cvjetnoj mladosti i piti čašu

opojne ljubavi. Bozi su mi dali srce, da uživam ljepotu i mladost. Ne ću umrieti. Samo to ne, samo to ne. Sve ću ti učiniti po volji, majko Romulo, samo daj da uživam mladost i ljubav, ljepotu i sreću. Samo to . . . samo to . . .

— I ti se odričeš Galerija?

— Odričem.

— I ti ćeš se osvetiti Valeriji?

— Hoću!

— I ti ćeš začarati Jurja s mojom pomoći?

— Hoću, svekrvo moja, hoću.

— Dobro! Vidim, da si pametna žena i da shvaćaš svoj položaj. Slušaj samo uviek moje opomene i ne će ti biti žao. Uživat ćeš mladost poput olimpijskih bogova, ambroziju ćeš jesti i nektar piti na ovoj zemlji. A tko zna, možda će jednom i cezar Galerij postati augustom i car Dioklecijan umrieti. Onda će Galerij odagnati svoju Valeriju, a tebe uzeti k sebi, i ti ćeš postati caricom. Tko zna . . .

— Tko zna — opetovala je Glycera mekanički iste ove rieči.

— A do onda: Uživaj mladost, ljubi, pjevaj, pleši, obsipavaj se ružama i narcisama. Cimbalima neka te okružuju mladi robovi, a arapsko vino neka ti struji žilama! Budi sretna!

— Budi sretna! Ave et salve!

Na te rieči stala se udaljivati Romula. Ali, kad je već bila kod izlaza iz Glycerine sobe, ču za sobom glasić:

— Ne zaboravi na ljubavni napitak, dobra Romulo — doviknula je za njom Glycera.

— Ne ću! — odvrati Romula i brzim korakom dodje na ulicu, gdje su ju čekali robovi s nosiljkom.

— S njom smo gotovi brže no što sam mislila — govorila je Romula sama sebi u nosiljci. — Moja bojazan, da će Galeriju praviti neprilike i izdati neke naše tajne, bile su ne osnovane. Nju možemo mirne duše pustiti, da i dalje živi. Da nisam o tom uvjerena, svarila bi

joj mjesto ljubavnog napitka posve drugo piće, od kojeg ju više ne bi zabolila glava.

U isto vrieme sjedila je Glycera u svojoj sobi i razmišljala o svem, što li se je to s njom danas dogodilo. Čudila se sama sebi, kako je izprvice gotovo vjerovala, da će se Galerij rad nje ubiti.

— Kako sam samo mogla biti tako glupa. Ova Romula zna zaista sve tako pričati, da obmami i očara one, kojima priča. Ali bilo kako mu drago, jedno je istina. Diokleciјan hoće, da Valerija podje za Galerija. Uzprotivim li se tomu, ubit će me. Za tim idu ne samo Diokleciјan, već i Galerij i njegova dobra Romula. Bilo bi dakle glupo od mene, da niesam pristala na njezine uvjete. Uz to mi je ponudila i Jurja i ljubovni napitak za njega. Zaista božica Fortuna nije mi nesklona. Umjesto pijanoga Galerija, dobit ću mladoga Jurja . . . O bozi, kako je to smiešno . . . kako je to smiešno. Sama mati mojega muža vari mi ljubovni napitak za drugoga. Hahaha! To je zbilja smiešno . . . Takova šta još niesam doživjela . . .

I ona prihvati bieloga goluba, što je slobodno šetao po njezinoj sobi, stavi ga na svoje biele grudi i stade ga cjelivati po bieloj glavi. Mekana perca dražkala su ju po njenim ustnicama i to joj je godilo.

Noć se je spuštala nad Nikodemijom, duboka tajinstvena noć sa svojim sanjama i zviezdama. A Glycera je sjedila i sanjala o ljubavnom napitku i o — Jurju.

Deveto poglavlje.

Valerija.

Kad je Valerija ostala sama, otvorila je kutiju od mjedi, u kojoj se je nalazila slika Bogorodice. Drhćući privinula je k sebi i stala plakati.

— Ti, koja si rodila sina božjega, ti koja si majka Kristova, ti, kojoj je dana vlast nad angjelima i moćima, izmoli mi od svoga sina milost, da se izmieni srce oca moga, da me ne dade u ralje krvoločnoga vuka i da ne poginem u glibu zloće. Oko mene se viju tmine i

ponor pakla zieva na mene. Srce moje strepi i golemi očaj obuhvata moje grudi. Mladost moja gine i ne znam izlazka iz pustare tužne. O blaga, o sveta, o mila, o čisti liljane, koja si u trnju i bolima rasla, smiluj se na mene . . .

Tako je molila i digla razkriljene ruke spram neba pobožno i u suzama. Ali najednom klonuše joj ruke, kao same od sebe i ona kliknu, skočivši na noge:

— Ne, ne! Ja ne mogu moliti, ja ne mogu tako dalje živjeti! Meni molitve ništa ne pomažu. Zar nije bolje umrieti, nego tako živjeti? O, zašto si me rodila, majko, da moram piti čemerni i otrovni pehar života? Zašto moram gledati zmije svojega jada? Zašto moram survati u propast?

Najednom joj se pričini, kao da ne vjeruje u ništa, kao da je sva njezina mladenačka vjera pala u bezdan.

— On me ne ljubi! On, koji bi me jedini usrećiti mogao. Za njim sam snivala majskih noći, o njemu sam sanjala po bielom danu medju ružicama. Misao na njega bila mi je sladja od meda. Sve, sve mi je bio. Volila bi biti robkinjom uz njega, nego caricom uz onoga čovjeka, za kojega mi otac nalaže, da podjem.

I jedna misao za drugom rojila se u njezinoj glavi. Iza onih blagih, pobožnih, krotkih molba prave kršćanke, najednom se stale razvijati sve očajnije, sve crnije slike.

Prokleti život . . . prokleti život . . . o da mi je radje otac rinuo mač u grudi . . . ja ću se ubiti . . . ja ću se ubiti . . .

Tako je jedno vrieme biesnila bura u njezinom srcu, a onda je zaboravila sve nauke dobre Eufrozine, na sve nauke Kristove, na sve, što je liepa i dobra znala iz evangjelja. Pred njom je stajala gigantska žena sa tamnim, golemim crnim plaštem i zvala ju k sebi u okrilje . . .

— Smrt . . . smrt . . . šaptala je s grozom Valerija — ja moram umrieti.

A groza pred smrću pretvarala se najednom u želju za smrću, i ona se nije ni otimala više od misli na samokrv . . .

I tuj joj opet padne na pamet on, liep i mlad, svietao kao sunce, i zaželi, da ga još jednom vidi, još jednom, pa da onda umre.

Noć se je spuštala. Mjesec je svietio, slavulji su pjevali, a cvieće je tako divno mirisalo, kao nikad prije, sve joj pričalo o životu i ljubavi i o njemu. I misli na ljubav i smrt spajale se i stapljale u jedno.

I čudna misao joj sune glavom.

— Što bi, da ona dodje k njemu sama?

Krv joj prostruji jače žilama, i neki neobični strah obuze joj tielo, strah, koji se je miešao sa željom, da izvrši tu misao.

— Bože! U to doba noći, da dodje k njemu, što bi rekao sviet, da ju vidi, što otac, što majka?

Ali tu su je misli brzo ostavile i ona pritegne jače na sebe svoje odielo.

Mjesec je svietio, slavulji su pjevali, a njezino čeznuće postajalo je sve jače i burnije...

U to je doba vitez Juraj bio već u svojoj ložnici i svirao frulu. Jednolični i monotoni glasovi slievali se sa otajstvenom tišinom noći i vili se gore k zviezdama. K zviezdama! Juraj je tako rado gledao gore, činilo mu se, da se iza onih tajinstvenih luči krije onaj kraj, za kojim je toliko čeznuo svim čeznućem duše svoje.

I sam nije razumio, zašto mu se te misli miešaj s mišlju na pustinjaka Antuna, koji se je sklonio daleko u pustaru i sprovodio strogi život. Možda se je zato spominjao ovako strogog života, jer mu se je činio bliži zviezdama. Jest, u pustinji je zrak čist i svietao i ništa nas ne smeta, da gledamo i mislimo na zviezde. O kako bi sretan bio, da može biti učenikom kakovoga strogoga, izpoštenoga, izmrtvenoga pustinjaka. Ah, kako je ovdje ružno blizu dvoru, ovoj Sodomi i Gomorri, kako je ovdje ružno blizu dvora, ovoj Sodomi i Gomori, kako je ovdje dižu svoje glave siktave, otrovne zmije. O da sam ptica, pa da mogu poletiti tamo daleko u libijske pustare i živjeti od ploda palme i od vode bistroga gorskoga vrela, daleko od ove sparne atmosfere i ogavnog, smradnog života...

Sve jače budila se u njemu živa želja za pustinjom. Ali uz tu misao dolazila i druga. Zar je to zbilja nuždno za život vječni, zar u istinu mora čovjek sprovoditi tako strogi život, da udje u nebo? Zar ne slavi crkva tolike svete izpovjednike i mučenike, koji su bili oženjeni...

Cvieće je tako mirisalo, slavulji su tako pjevali, zviezde su tako treperile. Mjesečina je tako sjajila. A izpod prozora njegova, kojemu je, odloživši frulu pristupio, u grmovima jasmina i jorgovana šuštnula svak čas sjena zatravljenih ljubavnika, držeći ruku u ruci i šapćući čarne rieči ljubavi. Do njega niesu dopirale, ali po kretu njihovih ruku i glava vidio je, što govore i što osjećaju.

On je časak gledao i činilo mu se, da vidi neobičnu sreću na njihovim licima. Njemu kao da je časak zatreptala suza na oku u misli za izgubljenom, nedočekanom, neponjatnom tajnom, u kojoj se toliko gube.

Za časak je zažmirnuo očima. Al onda se okrenu naglo od prozora i pristupi k svojemu pisaćem stolu, šaptnuvši:

— Vade retro Satanas! (odlazi Sotono).

Izvadivši pisaće sprave iz posebne spremnice, stade prepisivati nastavak evangjelja sv. Ivana:

„U ono vrieme reče Isus Židovima. Koji će me od vas koriti za grieh? Ako vam istinu govorim, zašto mi ne vjerujete? Tko je od Boga, rieči božje sluša; zato vi ne slušate, jer nieste od Boga. Odgovoriše mu dakle Židovi i rekoše mu: Ne govorimo li mi pravo, da si ti Samaritanac i imaš vraga? Odgovori Isus: Ja nemam vraga, nego poštujem Oca svojega, a vi mene sramotite. A ja ne tražim slave svoje: ima koji traži i sudi. Zaisto, zaisto vam kažem, ako tko održi rieč moju, ne će vidjeti smrti do vieka. Rekoše dakle Židovi: Sad vidimo, da imaš vraga. Abraham umrije i proroci, a ti govoriš: tko održi rieč moju, ne će okusiti smrti do vieka! Zar si ti veći od oca našega Abrahama, koji umrije? I proroci pomrieše. Kim se ti sam gradiš? Odgovori Isus: Ako se ja sam slavim, slava je moja ništa: Otac je moj, koji me slavi, za kojega vi govorite, da je vaš Bog. Ali ga vi

ne poznajete; a ja ga znam i ako rečem, da ga ne znam, bit ću laža kao vi. Nego ga znam i rieč njegovu držim. Abraham, otac vaš radova se, da vidi dan moj; vidje i obradova se. Rekoše mu dakle Židovi: Jošte nema pedeset godina, pa si Abrahama vidio? Reče im Isus: Zaisto, zaisto vam kažem, prije nego bi Abraham, ja jesam! Uzeše dakle kamenje, da bace na nj, a Isus se sakri i izadje ih hrama...

— ...prije nego bi Abraham, ja jesam... — ponovi Juraj i odloži pero. — Božanskih li rieči viečnoga slova i zapovied, da vjerujem u nj kao Boga.

On položi glavu na obje ruke i stade razmišljati. I dugo je vremena tako razmišljao, kad očuti na svom ramenu lahak pritisak neke ruke. On se trgnu

Pred njim je stajala divna djevojka, kao da je neko angjeosko biće došlo s drugoga svieta, da mu nastavi blagoviest. Izgledala je kao neko prividjenje iz Apokalipse.

Ali on se brzo razabrao, ustao sa stolca i uzkliknuo:

— Djevojko... za Boga... što te nosi u ove odaje u tako gluho doba noći? Tko si i što hoćeš?

— Zar me ne poznaš? Ja sam Valerija, kći cara Dioklecijana, a došla sam, jer sam te morala viditi. Ja moram da ti reknem, što mi srce tišti, pa ma da moram onda odmah u ledenu smrt.

Juraj ju prekinu gotovo osorno.

— Nije običaj, da u to doba noći mlade djevojke zalaze u dvorove mladića. O tebi, Valerijo, čuo sam dosele samo liepo i dobro i čudim se, da si skinula stid sa svojih obraza i dolaziš k meni.

— Okrutan si, mladiću, kad tako zboriš s djevojkom, koja je rad tebe pustila dvor otca svoga, koja je u opasnosti, da izgubi sve, i isti život.... Dopuštam, da je moj korak smion, dopuštam, da će ljudi o meni zlo suditi. Ali neka bude. Meni je sve jedno. Neka ljudi o meni misle, što im je drago, samo ako od tebe začujem jednu jedinu rieč milu i blagu. O reci, da ne odbijaš dar srca mojega, o reci samo to i jednim smieškom lica svo-

jega pokaži, da sam ti s voljom. I ja ću sretno poći u smrt, tamnicu, okove...

Juraj se zagledao u oči ove djevojke. U istinu niesu odavale ništa, što bi ga odbijale. Neka nevinost kriesila se iz njezinih očiju. Rieči su joj zvučile nježno i umiljato, a bile su pune boli, tako tužne, a tako blage. Ne, to je mogao odmah uvidjeti, to ne govori pokvarena Rimljanka, kojoj su poznati misteriji opačine, već to govori djevojka, dobro uzgojena i dobra sama po sebi, koja je u času prevelike bujice svojih osjećaja počinila veliku neopreznost. — Je li to ljubav — pitao je sam sebe. Ako to nije prava, čista, silna ljubav, o kojoj pišu pjesnici, onda ne znam, što je.

Ćutio je, kako mu srce okuplja neka samilost ili za pravo više od samilosti, osjećao je, kako mu trepti srce nekim neponjatnim čuvstvima. Ipak on se nadvlada i reče:

— Moj Bog ne dopušta mi, da te ljubim.

Ali njezine oči kriesnuše plamnim sjajem.

— Lažeš! — kliknu gotovo razdraženo. — Tvoj Bog je i moj Bog. Tvoj Bog je Bog ljubavi i milosrdja, a ne okrutnosti. Vidila sam, što pišeš. Evangjelje! Pa zar ne znaš, da Bog posvećuje ženidbu kao sakramenat?

Juraj stupi korak natrag i reče:

— Kršćanka si dakle! I ti ne znaš, da ti Bog zabranjuje dolaziti u noćno doba u odaje moje.

— Znam! Ali znam i to, da je ljubav jača od smrti. A ja te ljubim, ljubim te više no očinji vid, više no žarko sunce na nebesima. Ljubim te . . .

— Nije obično, da djevojka odkriva ljubav mladiću, već je obratno običaj, da mladići odkrivaju ljubav djevojkama. Koji te demon nuka, da činiš ovo, rad šta bi te kamenovale i poganske žene?!

Ona se prihvati za prsi i gutajući svoje suze reče:

— Ja ne znam, je li demon ili koja druga moć adska ili nebeska. Samo to znam, da tako dalje ne mogu živjeti. Ja sam ondje, gdje si ti, a gdje tebe ne ima, tamo nisam ni ja. Sviet mi je bez sunca, gdje tebe ne ima i svuda je samo tamna noć i ledena zima. Ne, ne vje-

rujem, da je demon ulio u srce moje ovakovu strast. To je morao učiniti sam Bog. Čuj dakle još jednom. Ako me ne ćeš uzeti za ženu, uzmi me za svoju služavku, za svoju robkinju. Bit ću sretna, ako budem mogla otirati prah sa tvojih sandala i ako ti budem mogla nositi pehar vode iz cisterne. Bit ću blažena, ako budem mogla disati isti zrak, koji budeš ti disao. Samo ne dozvoli, da podjem za onoga surovoga, prostoga, divljega Galerija, kojemu me daje moj otac.

— Ženo, ja žalim tvoju strast. Ja žalim, što ti je moje lice naudilo. Ali bez dalnje odvlake mogu ti reći, da mi niesi protivne ćudi, da bi... zašto da tajim... kad bi birao ženu, tebe u istinu izabrao.

A ona pljesnu ručicama i kroz suze se glasno nasmije:

— Ah kako sam sretna...

— Ali, ti kao kršćanka znaš, šta je zavjet. Moj zavjet mi zabranjuje, da se ikad ženim.

Ona probliedi i klonuvši zalama rukama:

— Ta to je strašno... ta to je strašno!

On ju posjednu na svoj krevet i nastavi:

— Sad znaš sve i dobro će biti, da se udaljiš što prije iz ove odaje, jer vidiš i sama, da ti ovdje nije mjesto. Moja je duša posvećena Bogu i nijedna žena nikad ne će poljubiti moje ustne.

— Ali to je strašno... to je strašno... ponavljala je ona.

— A zar nije bila strašna Njegova smrt na križu, kojom je za nas prolio krv svoju? Zar nije bila strašna Golgota?...

— Jest, bila je strašna, bila je strašna.

— Pa ti, slaba ženo, rado bi s Njim biti na Taboru, a na Golgotu ne ćeš ići. Slaba je tvoja vjera, ženo, i Satan ti je obuzeo dušu.

Ona se je prepala tih ozbiljnih rieči, koje je govorio tako jednostavno, a tako odlučno.

I u taj čas kao da je nešto probilo maglu, koja ju je ovijala, reče:

— Brate moj! Što mi je dakle činiti?

— Moliti i priegoriti!

— Da se žrtvujem?

— Da. Žrtvuj se.

— Da se zavjetujem i ja?

— Ne. Idi i uzmi Galerija.

Ona skoči prestrašeno i mahnu ruhom, kao da hoće od sebe otjerati neku sablast.

— Ne, to nikada ne! Samo to ne!

— Ja ti pako velim, učini to i učinit ćeš dobro djelo. Galerij je opor, a ti budi blaga, Galerij je krvnik, da su kršćani svetci. Moli, radi, pregaraj! Tko zna? možda će baš po tebi kršćanstvo doći od progona do slave. Tko zna, nije li te Gospod izabrao za osobito sredstvo svoje i oružje svoje?

— Mene, slabu ženu, koja dolazim ob noć u odaje tudjega mladića?

On joj pruži ruku.

— Ne boj se, slaba ženo! Možda je ovo čas tvoj i od danas ti se možda broje koraci života. Digni se, ustaj! Budi blagovjestnicom evangjelja, budi stil crkve. Bit ćeš caricom i kršćankom. Velika je to misija, Bog te neka učini velikom u broju svoje djece. Baci odurnu ljubav u ponor, kano kamen i zaboravi ju. Ljubi! Ljubi jako ali uzvišeno, ljubi Onoga, koji je jedini vriedan ljudske ljubavi, samo onda ćeš jednom biti sretna i sa mnom gledati licem u lice Njega.

— S tobom! U paradizu! — ponovila je ona i činilo joj se da glazba njegova glasa ima moć krotiti zvieri poput Orfeja, činilo joj se, da ona mora sliepo slušati svaki njegov nalog i svaki mig.

— Da, sa mnom u raju — reče on odlučno — ali do onda valja mnogo moliti, mnogo raditi i mnogo — trpiti. Hoćeš li me slušati, sestro moja u Kristu?

— Hoću! — bijaše njezin odgovor.

— A ti hajde sa mnom.

Doskora stadoše se krasti dvie sjene k carevom dvoru. Nije bilo težko Jurju, koji je bio poznat s vojnicima, odvesti mladu djevojku kući.

Jedino se je čudio stari vojnik stražar, German, kraj kojega su prošli, kako to, da i vitez Juraj, taj mrzitelj žena vodi sobom mladu djevojku. On pljucnu na tla i izustivši kletvu reče:

— I taj se je opametio!

Deseto poglavlje.

„Modra zviezda".

Na visu, što se uzdiže nedaleko Nikodemije, stoji ovisok stup, a na njem kip Jupitrov.

Vrane ga oblieću i golubovi, a putnik već ga iz daleka vidi i po njem znade, kuda mu je poći, da dodje u razkošnu carsku priestolnicu Nikodemiju.

Još je sunce bilo na vedrome nebu, kada se je kod toga stupa zaustavio starac čovjek s dugom bradom i pozorno pogledavši na sve strane, sjeo na kamen, što je bio nedaleko od Jupitrova kipa.

Dugačkim putnim štapom risao je u prahu izpred sebe razne čudesne figure, razna tajinstvena pismena, a onda je opet svojim sandalama izravnao sve i stao iz nova risati. Čini se, da se je uz to vrlo dobro zabavljao, jer bi sad pokazao nasmijano lice, sad opet izcerio svoje škrbave zube. Jednom se je dapače i glasno nasmijao. I sunce se je polagano spuštalo i večer je dolazila i taj čovjek ostade uztrajno na svom mjestu. Na daleko i široko nije bilo žive duše. Tà, Jupitrov stup nije stajao tako blizu državne ceste, da bi putnici tik do njega išli. Tamo daleko, dakako, bio je bujni život i karavane za karavanama išle su, noseći sa sobom neprocienjeno blago na tržište u Nikodemiju. Starac se za to nije brinuo, već je mirno dalje crtao po piesku. Samo kad bi mu i to dosadilo, digao bi se, sklonuo glavu spram sjevera i nešto prisluškivao.

Napokon se hvatao sumrak. Tmina se stala javljati nečujno, tiho, ali sve većma i većma.

U to se začu žvižduk.

Starac prisloni ruku na usta i s njegovih ustana začu se odgovor, isto onaki žvižduk, kakav se je malo prije čuo.

Za čas, dva eto do njega visoka, suha podoba, s dugačkim mačem, u odielu običnoga rimskoga vojnika.

— Modra zviezda zelene noći! — bio je pozdrav.

— Da si zdravo, slavni borče za naša prava! — bio je odgovor.

— Zar sam prvi? — upita došljak.

— Kako vidiš ja sam bio prvi — nasmieši se porugljivo siedobradi starac.

— To vidim. Ali, kako to, da još drugih ne ima, zar su se iznevjerili?

— Ne boj se, strašna zakletva ih veže i misao na neizbježivu smrt.

— Pravo imaš. „Modra zviezda" imade dosta snage, da ih smrvi.

— O ima snage, ima snage, dragi moj. Pa kad se jednom pokaže u svom sjaju, onda će se viditi, da je pobjednica svieta.

— Na žalost. Ona dugo oklieva, da se u takvom sjaju pokaže. Hramovi su sve više pusti. Ljudi traže svakake čarolije, a tisuće i tisuće ih priklanja srce onome židovskome buntovniku, što ga je naš dobri Pilat u svoje doba dao pribiti na križ.

Starac zaškrinu zubima.

— Pravo imaš. Puni su dvorovi one ludosti, puni zaseoci. Po selima se bani i šepiri njegov nauk. I u samoj carevoj vojsci imade prokletih kršćana. A svemu je tome kriv nehaj cara Dioklecijana. Pa ako tako dalje potraje, imamo se nadati užasnim danima.

— Kažu, da je neki biskup rekao, da će i sam car Dioklecijan postati kršćaninom.

Nastade stanka, u kojoj sù oba šutjeli. Ali malo zatim kliknu starac:

— Ne, to ne će nikad biti, poznam ja cara. On je pravovjerni Rimljanin, koji mrzi kršćane.

— Pa zašto ih ne progoni?

— Zašto? Šta ja znam. On hini neku prijaznost na prama njima. On ih valjda treba. Ali doći će čas, da i on uzplamti na njih. A da se to zbude, to će biti naša briga.

— A Galerij?

— On! Ta znaš, da je član družbe modre zviezde u zelenoj noći, ta znaš, da smo ga za pravo mi uzvisili na priestolje i da ga isto tako možemo skinuti.

— Hoće li danas doći?

— Mislim. Ali njegova majka Romula doći će svakako.

— Jadni Galerij! Nije se baš dosele naužio svoje carske slave.

— I nije!

— U neprestanim ratovima izgubio je mnogo od svoje debljine.

— Pa to mu samo zdravlju prudi, inače bi se razprsnuo od debljine.

— Gle, baš sam se sjetio.

— Na što?

— Ovaj kip ovdje — Jupitrov kip — stavljen je po nalogu Dioklecijanovu, na spomen prvoga marta, jer je na tom mjestu, pred očima četa i puka uzeo Galerij grimiz carski na sebe.

— Sjećam se dobro svega. A u lektici nedaleko počivala je vajna Valerija i gledala je zaplakanih očiju, kako joj supruga izvikuju carem i nju caricom.

— Od onda do danas Galerij je ružna vremena proživio. Najprije bio se na Dunavu s barbarima, zatim u Egiptu.

— U Egiptu si i ti bio, moj vojniče?

— Kako ne!

— Bilo je strašno...

— Užasno! Iz Nikodemije, preko Damaska, kroz Palestinu pratio sam Dioklecijana, Galerija i mladoga Konstantina, sina Konstancijeva u Egipat. Glavni grad egipatski opirao se junački i tvrdokorno osam punih mjeseci uzdržao je obsadu. Istom kad smo razorili akvedukte, koji su mu dovodili vodu od kanopskoga rukava

Nila, pade. Tisuće i tisuće naših poginulo je u tom boju, u kojem sam car i Galerij pokazaše silno junačtvo. Ali zato se i car osvetio prokletome gradu.

— Što je učinio?

— Prepustio je grad legijama, neka ga pliene po miloj volji. On je prisegao, da tako dugo ne će prestat klanje, dok krv, što će teći ulicama gradskim ne dosegne njegovome konju do koljena.

— Je li moguće? Ta on voli, da se pokaže blagim.

— Ali kod ovih buntovnika htio je, da se pokaže strožim. Krv je tekla ulicama. Nil se je zakrvario krvlju. Lješina do lješine stvarale su piramide i još nije prestao pokolj. Jadna Aleksandrija izdisala je u smrtnim mukama. Kažu, da od nje ne bi ostalo kamena na kamenu, da nije slučajno carev konj posrnuo na nekom trgu i namočio si koljeno u krv. To je car uzeo kao omen, kao znak volje Jupitrove i onda je naložio, da prestane pokolj.

— Zanimive mi stvari pričaš.

— A tek da ti počnem o perzijskoj vojni.

— Hm! Tu se je naš Galerij izprvice grdno osramotio...

— Osramotio? Ne, to se ne može reći. Prenaglio, to je prava rieč.

— Pa neka ti bude. Svakako je pokazao veliku nesmotrenost.

— Preveliku smionost, reci radje — popravi ga vojnik.

— Dakle smionost i taštinu, kad je htio sam uništiti Perzijance, te prebacivši Eufrat, navalio na njih u Mezopotamiji. Kod Kalinika i Karrhae doživio je od mnogobrojnog konjaničtva žestoki poraz. Samo s malo svojih vojnika mogao je Galerij pobjeći preko rieke.

— A što je dalje bilo, to si mi već kazao.

— Toga ne ću nikad zaboraviti. Bio sam u pratnji imperatora Dioklecijana. Imperator se je upravo na svojim kolima vozio na putu pram Perzije, kad mu stiže zlokobna viest. Onaj izraz njegova lica, tako mi se je usjekao u dušu, da sam kipar, upotriebio bih ga, da

izklešem Jupitra, koji grmi. Ne dugo za tim stiže i sam Galerij zaprašen, krvav, izmoren, iznemogao, blieda lica, gladan i žedan. — Ti si dakle onaj, koji mi je ludo legije žrtvovao — zagrmi spram njega Dioklecijan. — Slušat ću tvoje zapoviedi — odvratio je car Galerij poniknute glave. — Zašto me nisi prije slušao? — Oprosti — odpovrnuo je cezar slomljena tiela. — Napred s kolima! — zapoviedi Dioklecijan — a ti me sliedi, dok odlučim, što ću dalje... — Čitava milju morao je Galerij pješice za kaznu, pred očima sviju četa i naroda stupati za Dioklecijanovim kolima.

— Strašna je to bila kazna za ohologa Galerija. I on to uzdrža?

— Da! A ja sam se divio, kako je Dioklecijan mogao tako kazniti muža svoje kćeri. Htio je oponašati strogost Katona i Bruta.

— A nije li tim usadio nepremostivu mržnju u srce Galerijevo?

— Ne bih rekao! Kad je Galerij svoje pogriešku izpravio i kad se je sliedeći put vratio kao pobjednik iz perzijske vojne u Nisibisu, dočekao ga je Dioklecijan kao svoga sina i počastio nevidjenim počastima. Tuj mu je nadoknadio svu sramotu, koju je prije doživio.

— Radost se zaboravlja, a sramota nikad.

— Ipak mislim, da Galerij voli svojega tasta. Jedino mržnja, koju rad one sramote goji, druge je vrsti.

— Kako to?

— Pošlo mi je za rukom, da ga uvjerim, te su kršćani svojim čarolijama krivi, da je onaj put poražen. I zato on još većma mrzi kršćane i prvu priliku čeka, da im se osveti.

— Ha! ta to je voda na naš mlin. Ali sad šuti. Čini mi se, da sam čuo glasove.

U istinu u sjeni tamne noći stale izmiljivati razne sjene. Starci i mladići, žene i djevojke. Surova i nježna lica, a sva su nekako sablastno izgledala u sjaju mjesečine, što je obasjavala čitavi kraj.

K sjedobradomu starcu dovukla se neka stara ženetina.

— Da si zdravo, veliki svećeniče naše majke Kibele.

Nagovoreni nešto ju promatrao, ali onda reče:

— Gle, kako si se znala starom učiniti, carice majko. Imaš vora na svom licu, kao da ti je sto godina. Gotovo te niesam prepoznao, draga naša nenadoknadiva Romulo.

U daljini vidjele se zublje i ljudi, koji dolaze.

— Nitko nije nenadoknadiv, dragi oče, bozi nikoga ne trebaju, a da trebaju, stvorili bi ga i od kamenja.

— Samo nemoj biti odviše čednom. Bozi su dali sudbinu ljudi i u naše ruke. A ti, koja si careva majka, ti, koja si na dvoru Dioklecijanovu, kako da nam ne budeš svetom. Ostaj nam samo uviek vjernom.

— Ostat ću, oče, ostat ću. Znam ja, što imadem zahvaliti „modroj zviezdi zelene noći". Znam ja, kako je jaka.

I debeli Hierokles bio je tuj, i drugi uglednici carstva, proroci, častnici, vojvode, priprosti vojnici, ribari i kramari, vlastelini i hetere. Svi, svi našli se tuj u mjesečini, u okrilju božice Kibele i „modre zviezde u zelenoj noći".

Svi se sastali, da u velikoj skupštini odluče o svom daljnjem radu.

Najviše ih je bilo privrženika velike Iside, božice, što si je iz Egipta prokrčila put u Rim. Nekoliko zubalja, što su ih donesli sa sobom svećenici sa pasjim glavama čegrtačama u rukama, u omrljanim, zamazanim haljinama, razsvjetljivalo je tu čudnu skupinu ljudi.

I štovatelji i štovateljice Osirisa došli su na polak goli na taj sastanak poput bakanata i bakantica sa lozinim lišćem i bršljanom u razpuštenim kosama, sa bakljama i tyrsovim štapovima, sa cimbalima, bubnjevima i zvončićima. Šarena hrpa ljudi, sve se povećavala i oko Jupitrova kipa sve se više nagomilavalo svjetine.

Glasovi hrapavi pijanih ljudi i zen , miešali es s veselim hihotom mladih ljudi, od kojih su neki jašili, obučeni kao fauni na magarcu. Mlade djevojke sa cviećem na glavi nudile vinom. I pehari se doskora stali izpražnjivati; tek što se ti ljudi smiestili na livadi oko kipa Ju-

pitrova, najednom zazvoni gromko željezni bat o mjedenu ploču, što je objesiše o drvo tik do Jupitrova kipa. Nastade tišina. Bilo je pravo čudo, kako su na taj znak zaniemili ljudi, što su tek malo prije tako bučili u raznim jezicima.

Tišina zavlada, a na uzvisu, na podnožju Jupitrova kipa ustade onaj isti starac, koji je prvi došao. Svi su ga mogli vidjeti. Njegovo lice u sjaju mjesečine i zubalja izgledalo je gotovo sablastno.

— Braćo modre zviezde u zelenoj noći, hvala vam, da slušate glase velike majke i da ste u tako velikom broju došli. Vidim, da nas sve spaja velika ljubav i nepokolebiva vjernost. Pravo je tako! Vidim, da se vaš broj nije umanjio, već da nas ima sve više i sve više. A doći će čas i bozi dali, da vas bude ko pieska u pustari i ko zviezda na nebu. Od sjevera do juga, od iztoka do zapada bit će pobjeda naša i mi ćemo vladati svim narodima. Ali do toga je još daleko. Prokleta sljedba, koju je utemeljio Hrestos i koja hoće da sve sruši, što nam je sveto. Naši hramovi njima su zazorni, naše bogove žele srušiti s njihovih mjesta. Veneru ne trpe, Bakc im je ogavan, isti Jupiter, otac bogova, nije za njih bog. Nas preziru, a sami su najgori, najpodliji ljudi, kod svojih misterijah djecu jedu i krv piju, a pri tom kunu i pogrdjuju naše bogove i naše careve. Vrieme je, da se nešto proti tim krvnicima ljudskoga roda, proti tim gadovima učini.

— Vrieme je! — zagrmi vojnik, što je stajao do starca.

— Vrieme je! — zapiskuta biesno Romula.

— Vrieme je! — zaori od jedne strane gomile do druge.

— Sazvao sam vas, braćo, da svaki u svom krugu iztražite, gdje se te hulje nalaze. Ne će vam to ni težko biti. Ta već su se prodrznuli u samoj Nikodemiji podizati hram svojem Bogu i to na trgu, gdje je i carska palača. Smijemo li to trpjeti. Možemo li to dozvoliti?

— Ne, nikada ne! — zaori svjetina.

— Napred! — povika Hierokles, dižući u zrak zubalja — Ja namjestnik Bythinije, ja ću sam baciti ovu zubalju u njihov hram i uživat ću, ako izčupam nekolicini kršćana bubrege iz crieva.

— Živio Hierokles! — zaori nekoliko glasova.

Iz stotinu grla začuše se kletve i prietnje, stotinu ruku diže se u vis u znak, da odobrava govorniku.

I činilo se, da će gomila taj čas staviti u gibanje i pohrliti u Nikodemiju da zapali, razori i uništi sve, što je kršćansko.

U taj čas zazvoni opet kladivo na mjedenoj ploči.

— Mir! — zagrmi starac.

— Mir! — zapiskuta Romula.

— Mir! — začu se sa svih strana.

Samo težkom mukom dala se je ovaj put smiriti biesna svjetina.

— Christianos ad leones. Kršćane lavovima! — rikao je poput bika neki debeli mesar crvenoga lica, obrijane brade, očito nakresan Bakovoga soka.

— Christianos ad leones — odazivalo se već više glasova.

Ipak, kad je kladivo po drugi put palo o mjedenu ploču i zabrujilo čudnim, gotovo otajstvenim glasom, nastade mir.

Vidjela se moć organizacije „modre zviezde".

— Braćo! — reče svećenik. — Još nije došao naš čas. Sada bi izazvali svojom prebrzom provalom samo gniev imperatora Dioklecijana. Zar ne znate, da on jednako brani sve sliedbe i vjere i da tolerira kršćane. Treba najprije da njega predobijemo proti kršćanima i onda će biti pobjeda naša. Sada bi nas zaustavila careva vojska na vratima i ne bi nas ni pustila da udjemo u Nikodemiju. Danas ne ima smisla uništiti hram kršćanski. Ne, u isti dan, u isto doba, u isti čas treba da po čitavom golemom imperiju rimskom bukne požar, koji će proždrieti svojim plamom sve kršćane.

Hierokles, bytinski vikar, nije se dao tako lahko smiriti.

— Opet strah, opet oklievanja — vikao je on bjesomučno. — Tako ne ćemo nikada dalje doći. To su naši stari bili drugačiji. Oni se nikada ne bi dali skučiti pod jaram takovih misli. Bogovi naši čekaju, da ih osvetimo. Božice nas naše preziru, jer im ne dajemo odmazde, ali mi oklievamo. Kamo to vodi? Ravno u propast. Mi dopuštamo, da se u samoj carskoj palači nalaze kršćani, mi dopuštamo, da i najveće službe na dvoru obavljaju kršćani. Sve to mirno gledamo, a oni se liepo ušuljavaju u sve časti i sve vlasti, dok ne dobiju i najveću vlast u svoje ruke, a onda jao nama.

Gomila pogana odobravala je te rieči jasnom i glasnom vikom.

— A zašto krzmamo? Jer tobože nije došao naš čas. Pa kad će za pravo doći? Zar onda, kad nas ne stane? Zar onda, kad nas spale na lomači i bace u žare k našim ocevima? Zar onda, kad u mjesto Jupitra na Kapitoliju u Rimu stave hram svojega kršćanskoga boga? Zaista onda će biti prekasno. Rat treba da im naviestimo, rat do iztrage, vječni, bezsmrtni rat. Veliko klanje, koje ne smije prestati dok nestanu bez traga.

I masa, koja se je već umirila, stade na novo vikati: Rat, rat!

— Pravo govoriš! Bozi su ti dali vanredno dobar jezik, moj Hierokle — začu se glas.

U isti čas pristupi Galerij k Hieroklu i potrepta ga po ramenu.

— Sve, što si rekao, vriedi zlata. Ali i opet moram reći, da ti ne mrziš više kršćane no ja. U mnogo zgoda mojega života oni su mi bili zapriekom, da napredujem onako, kako bih ja htio, u mnogo zgoda ja sam izkusio njihovu zloću i neprijateljstvo. Ti to dobro znaš, i ne treba, da ti istom spominjem. Nikad im ne ću zaboraviti, što su mi sve učinili, pa ipak, premda mi moraš priznati još i to, da niesam mlitave i lagane ćudi, ja i opet velim, da ima pravo onaj dični svećenik, koji vam je malo prije zborio o srčbi cara Dioklecijana, koja bi na vas pala, da se usudite s mjesta učiniti nešto proti njegovoj volji.

— Onda je Dioklecijan huljitelj bogova — začu se pijani glas jednoga maloga mladića.

Ali jedva je to izrekao, pograbiše ga četiri jake ruke, ščepaše ga, prebaciše preko njega vreću i stadoše ga za sobom vući.

I gle, za čudo, nitko od modre zviezde u zelenoj noći nije se usudio, da se opre tome činu.

Svi su znali, da su ona dvojica doušnici i ljudi cara Dioklecijana, i nitko da bi se usudio na njih ustati, da spasi brata od propasti.

Strah, veliki strah zrcalio se na licima ovih ljudi.

— Pravo mu je — šaptnu drug drugu, — zašto je tako glasno mislio.

— Pravo mu je, jer je povriedio božanstvo carevo.

Više od govora svećenikova, više od rieči Galerijevih, dovela ih ta zgoda k pameti i miru.

Galerij ipak nastavi:

— Naš bog i imperator Dioklecijan zna, što radi. Vi znate i sami, kako mu sve uspjeva, česa se samo prihvati. Vi znate, da je jednako slavodobitan bio u Galiji i proti Karpima i proti Egipćanima i proti Peržanima. Blagoslov i pomoć bogova svagdje ga prati. Nijedan car nije doživio toliko slavnih pobjeda, koliko on. On je u istinu u svojoj ruci složio moć Augusta, mudrost Antonina i strogost Katona. Ako on ne će, da u ovaj čas navali na kršćane, on zna zašto to ne čini. Ja znam da ih prezire.

— Slava caru Dioklecijanu!

— Slava mu! — orilo se izpod Jupitrova kipa.

— Budite uvjereni, da će i on u dobri čas pristati uz nas. A ja ću se, tako mi svih bogova, zato starati i brinuti, da to što prije bude. Vi ne znate, kako i ja jedva čekam, da omastim ruke u kršćanskoj krvi. Jer ovi neprijatelji države i velikoga našega carstva, treba da padnu. I ja kličem s vama: smrt kršćanima! Ali slažem se sa riečima našeg velikog svećenika: čekajmo, dok bog naš i Dioklecijan odluči ono, što želimo.

Tek iza ovih rieči smirila se masa ljudi i stala da slavi svoje bogove u divljim plesovima, u požudnoj trza-

vici, strasti, u vici, urljanju, lievanju vina i pjevanju bakantskih pjesama.

Doskora se ta čitava gomila pretvorila u klupko stvorova, koji niesu ni na što drugo mislili, no na razkoš naslada i orgije strasti.

Iz tih orgijastičkih uzklika čule se još koji put i biesne rieči:

— Smrt kršćanima!

Razpušteni hihot ženskinja prevladavao je ipak viku ratnu. Sve uže i uže, sve tjesnije i tjesnije spajalo se ovo klupko ljudi.

Lire onih bliedih svećenika, što su se postavili na podnožju Jupitrova spomenika i htjeli, da pjevaju svoje himne, niesu se čule. Ovi žreci u bielim odorama, što su se u vorama spuštale nad njihovim suhim tjelesima, niesu imali ni brade, ni kose, ni obrva.

Ovi eunuski svećenici egipatske božice, došli su takodjer ovamo sa svojim velikim lirama, ali njihov glas bio je nadvikan. S nekim prezirom promatrali su ove orgije, ove stvorove, što se vrtjeli u pomamnoj vrevi života, one gojne Rimljanke, što se ugrijavale i uzvijavale uz one crne zagarene sinove iztoka, ne pazeći na stid ni sram.

Došli su ovamo, da se slože u veliku ratnu falangu proti zajedničkim neprijateljima, a svršetak ciele te skupštine nije bio drugo no triumf Venere i Baka, dok su drugi bogovi ostali zaboravljeni i tamni.

Jedanaesto poglavlje.

Palača.

Na zelenim obalama tamno modroga jadranskoga mora, u zalivu, okruženom vinovom lozom, sivo zelenim maslinama i gustim lovorjem, na pogledu nebotičnih gora i zlatno zelenog estrvlja, ondje, gdje je imperator Diokleeijan označio mjesto, da će tuj sazidati palaču svojoj majci Diokleji, dizali se već ponosni zidovi. Valovlje se

već pjenilo srebrnom i ljubičastom pjenom o debele gromade kamenja i cjelivajući gorde temelje divskoga dvora, pjevalo svoju pjesmu vječitu i mističku. Kadikad digli bi se ti valovi jače i žešće i zaurljali svoju bojnu pjesan. Olujne pjene uz bies talasa prštile bi na gordosije od klesanog kamenja i novo sagradjene zidine, kao da hoće za tren oka srušiti i razoriti sve, što diže ljudska ruka. Uzalud se valjali poput velikih mračnih četa i opet s nova survali napried. Jedan za drugim razbijali se o grebene i zidine, kao izranjeni, izmučeni, krvava čela, vojnici, padali bi natrag i morali gledati, kako se sve više dižu silni miri, goleme stiene i kako se sve većma nagomilava ona jaka gradja, što su ju tuj dovezle tisuće kola, upregnutih sa vitorogim jakim volovima i što su tuj sazidale tisuće i tisuće biednih robova i radnika, sabranih i dognanih iz čitavoga rimskoga imperija.

Niti šum valova, niti bies bure nije mogao nadglasati topota konja i gvoždja, kojim se rovala zemlja, da bude temeljem grdosiji orijaškoj, što je imala postati ne dvorom, ne palačom, već ujedno utvrdjenim gradom velikome caru.

Arhitekti iz Male Azije požurivali, da se što prije izvrši misao careva. Kao nekim čudom uzvisivali se iz temelja debeli i ogromni tesanici u obliku četverokuta i spajali se gvozdenim jakim pijavicama i poput vojnika redali se u okrilju brda Marjana i pitomih polja i brežuljaka.

I već se opažali glavni oblici dvora.

Šestnaest kula visilo se k oblacima kao šestnaest silnih golijata, što straže, da se što ne dogodi carevom dvoru, šestnaest ljutih zmajeva, što će proždrieti svakoga, koji se približi do njih u neprijateljskoj namjeri. Na sjeveru, na iztoku, na zapadu zievala velika vrata. S jedne i s druge strane uz ta vrata dizale se osmerobride kule. Četiri glavne goleme kule stršile u vis na uglovima četverokuta, koji je sačinjavala čitava palača, ne palača, već pravi tabor rimski. Južna strana naprama moru bila je već posve gotova.

S jedne galere na moru promatrala je u ovaj čas Diokleja sa svojom unukom Valerijom veličanstveno južno pročelje palače.

— Zaista, moje diete, ima li šta ljepšega na čitavom širokom svietu? Gledaj tamo. Baš najljepše sunce obasjava bielilo sjajnoga mramorja onih lukova i stupova. Gledaj onu bezkrajnu šumu od pedeset gigantskih uresnih stupova sa lukovima, nad kojima se uzdiže divna terasa, nad kojom se opet uzdižu ogromni i veličajni lukovi sa sjajnim nakitom. Oni polustupovi divski, što podržavaju arhitrav i svodoluke od stupa, prava su remek djela graditeljstva, kako priznaju svi oni, koji se u to razumiju. Po onom kriptoportiku, po onim triemovima šetat će moja draga Valerija i moj sin, kamo će doći iz razkošnih carskih odaja, pak će u tom pokrivenom prostoru moći i zimi i ljeti šetati i gledati talase sinjega mora i diviti se zviezdanim aprilskim noćima i uživati opet u olujnom biesu Adrije, koji im ne će ništa moći nauditi. Oni prostrani triemovi na stupove i lože, one ugaone kule, onaj bieli mramor, što se lieska na suncu, zar ti se ne pričinjaju kao priča? Oni rubovi terasa sa stotinu mramornih kipova bogova i božica rimskih, okruženih najdivnijim biljem sa svih strana svieta, zar nisu nešta divna?

Pa kad istom stupiš u cyzicensku, egipatsku i korintsku dvoranu? Priča, što drugo no priča?

— Jest, kao priča. Izgleda stan heroja — reče Valerija.

— Pak što je drugo. Ili za pravo zar tvoj otac nije više no heroj, zar nije sin Jupitrov i bog?

Valerija htjede nešto upitati, ali prekine sama svoje misli i pogleda na more.

Bilo je sada tako mirno, tako modro i sjajno, liepo i gladko, kao da nikad ne biesni i nikad ne buči. O kako je liepo ovdje — pomisli Valerija. Sve puno čarne otajstvene sladkoće. A tamo dolje ostrvlje sa svojim cviećem i grmljem, sa svojim čudesnim ljepotama.

Ali što joj ta ogromna palača, mali zaselak na takovom otoku bio bi joj draži, otočić i kolibica. Samo da

bude uz nju on. On, kojega ona još uviek ljubi, a koji nju ne smije ljubiti, niti kojega ona ne smije ljubiti.

Sav taj sjaj ogromne očeve palače pričinjao joj se mrtvim i tužnim. Što će sve to kamenje, sve te kule, sva ta zlatna vrata, kad će ju ovdje pratiti razbludni hihot njezina muža, koji ne zna na drugo misliti nego na jelo, i pijanke, hetere i... čisto joj se smučilo, kad je pomislila, kako će joj se u zlaćanoj ložnici punoj iztočnih mirisa, približiti on sa tupim pijanim licem, sa ustima iz kojih se pijane sline ciede i iz kojih zaudara ogavni zadah vina i svakakih jela...

A ona ne će smjeti da se iztrgne iz njegova gvozdena zagrljaja, ona ne će smjeti, da pobjegne daleko, daleko... Ta on je car, on je njezin muž, on je njezin gospodar. To joj ne nalaže samo rimski zakon da ostane uz njega, to joj nalaže i otac Dioklecijan, to joj nalaže i on — Juraj, to joj nalaže i njezin kršćanski Bog, sam on toli blagi i dobri Isus Krist!

I na njezinom oku zakriesi suza. Njezine ustnice drhtale su:

— Bože, bože. kakovu to žrtvu od mene zahtievaš!

More je ljeskalo na suncu u tisuću boja, a vesla galere pljuskala su u taktu valovima. Ali ona nije gledala više ni u more, ona nije čula ni pljusak vesala, sa kojih je padala biserna voda.

Ona je sanjala, ona nije pazila ni na to, kako joj Diokleja priča.

— Iz mramornih rudnika Traguriuma vozili su kamenje. Palača je tako golema, da joj premice ne ima u carstvu. — Četvera golema vrata vode joj u dvor, koji je sa četiri ravne ulice presječen. Kroz zlatna vrata (Porta aurea) ide se u glavne carske odaje. U samom dvoru u dvorištu, nalazi se na jednoj strani hram Aeskulapov, a na drugoj osmerokuti Jupitrov. Hramovi su okruženi palmama i cipresama, miomirisnim ružama i narcisama. Miris se lije naokolo onih prekrasnih mramornih fontana, iz kojih u velike mramorne basine pljušti srebrna voda iz dalekih akvedukta, voda, boje od nektara olimpijskih bogova. Sav sjaj rimskog imperija bit će

ovdje, sva razkoš sjevera i juga, iztoka i zapada priča o veličju rimskog imperatora Dioklecijana. Po danu u sjaju divnoga sunca i modroga neba stupat ćeš u tom razkošnom dvoru sa svojim božanskim ocem i prisluškivat ćeš melodiju njegovog glasa i vidit ćeš, kako pred njim pada u prah i ponosni rimski senator i slaba žena i tisuće slobodnih ljudi i tisuće roblja. I stupat ćete kao bog i božica po iztočnim, šarenim, sagovima i po tigarskom krznu, plivat ćete u moru sreće. Ja ću već onda možda biti mrtva...

— Mrtva! — ponovi Valerija tužnim glasom, probudivši se na tu jedinu rieč od svojih sanja.

— Da, mrtva, moje diete, nestat će me u tminu Proserpininog carstva i nikad više ne će moja sjena gledati razkoš ovoga svieta.

Glas je starice očito podrhtavao.

— Ali ti ćeš uživat: sjaj svieta. Mlada si i carica si. Pa kad mjesec na vedrom nebu stane da prosiplje svoj sjaj po onim čempresovima i paomama, ti ćeš se možda nasloniti u polutami bajnoj, na onu čarobnu Sfingu, koju je tvoj otac dao prenesti iz Egipta, pak ćeš uprieti oči u srebrni, mjesecom obasjani čarni sjaj fontana i slušati mistični šumor vode. Možda ćeš se onda sjetiti i bake svoje Diokleje. Onda se sjeti, da te je ljubila i da je uviek samo jedno molila bogove, da te usreće.

Ladja je došla medjutim u mali prolaz i obe Rimljanke podjoše uz stube gore.

Robovi i robkinje okružiše ih i za čas bile su u nosiljci. Okruživale ih još odasvud na pola gotove statue, svuda još ležali stupovi i mramorno kamenje, svuda se još gradilo i dogradjivalo. Ali već se je vidio sav budući sjaj, sva buduća razkoš carske palače.

Jedan dio dvora u gyneceju već je bio sasvim gotov. Ipak nije se još tuj stanovalo. Kad su se iza nekoliko sati Diokleja i Valerija vratile u stari Dioklecijanov ljetnikovac u Saloni, bilo je već sunce na zapadu.

Valerija umorna i sumorna jedva je čekala, da se baci na svoj krevet.

Zalomivši rukama, baci se na tla, onda zabuši glavu u ruke i nasloni se na krevet.

Htjela je moliti, ali nije mogla.

— Oh, kako pravo imaš, apostole, kad veliš, da je sve taština. Oh, kako sam jadna, kako sam nesretna.

Ali dolje kod mora radilo je uz sjaj zubalja još uviek tisuće i tisuće ruku i gradilo je orijašku palaču, radeći dan i noć, da što prije izvrši zapovjed svoga boga i cara Dioklecijana, gospodara čitavoga svieta i njezinoga oca.

Dvanaesto poglavlje.

Dioklecijanova misao.

I on je gledao na napredak svoje palače. U njoj je gledao jednu od najmilijih svojih tvorenina. U njoj je nakanio proživiti svoje stare dane.

Zato je najmio najslavnije graditelje iz Sirije, zato je i sam bdio, da gradnja bude što savršenija.

Zaodjeven u svilenu togu, stajao je na vršku svoje vile u Saloni i zurio tamo dolje u noć, gdje se vidjele zublje i gdje se vijali oblaci dima od vatre, upaljene po radnicima.

Na nebu se uz mjesec pridružili crni težki oblaci kao neki navjestnici nesreće i da je taj čas Dioklecijan pogledao na nebo, on bi za cielo htio, da tumači te oblake i da ih primieni na svoju sudbinu. Ali on u taj čas nije gledao nebo, on je gledao dolje naprama moru i naprama svojoj palači.

I on se je sjetio drugih svojih gradjevina. Sjetio se utvrda i tvrdjava na obalama Dunava i Eufrata, sjetio se osobito onih, koje nose ime Jovia i sjećaju na nj.

Izmedju Bojodura i Ovilie diže se Joviacum, tamo gore na sjeveru, a dolje od granice Egipta i crvenog mora kroz zemlju Sabejaca preko Petre i Bostre, proteže se do Eufrata i perzijske granice novi niz jakih kastela i ta borišta. Sve je to njegovo djelo.

Zar nije u istinu obnovitelj i utvrditelj carstva? Ta misao dovela mu je smiešak na lice.

Nikodemiju izkitio je tako, da je postala pravim odrazom njegova sjaja i pravim malim Rimom. Samo tri grada: Rim, Aleksandrija i Antiokija nadvisivali su Nikodemiju, koja je još toli mala bila na početku njegove vlade. Onu Nikodemiju, koju je on prvi nakitio svojom carskom palačom i koja do njegove dobe nije niti sanjala o slavi, koja ju čeka.

To je učinio on. Dokaz, što jedan čovjek može, ako hoće. I redom se stadoše dizati u Nikodemiji cirkusi, kovnice novca, basilike, tvornice oružja i palače. Tuj je sagradio i palaču svojoj ženi i svojoj kćeri. Toliko je učinio, da su ga dapače i neki prekoravali, da toliko čini za taj mali grad.

Pa ipak! Tko ga može prekoravati? Zar nije i drugdje gradio?

Zar ne zna o njegovim djelima Antiokija? Zar ne zna razkošna Dafna? Zeusu, svom ocu, sazidao je tamo hram, a tako i Nemezi i Apolonu nad zemljom, a podzemni hram sagradio je Hekati.

A Rim? Zar on ne zna pričati o njegovoj slavi i njegovom veličanstvu?

Kurija, forum Cezarov, Basilica Julia, Pompejevo kazalište, sve je to obnovljeno. Iz nova je sagradio u Rimu Porticus Jovia i Herculea, tri nympheje, dva hrama, Iseum i Serapeum i slavoluk.

A kruna nad krunama bile su njegove kupelji, njegove terme. Izmedju Viminala i Kvirinala orijaške sjajne terme sa ogromnim granitnim izbočenim stupovima. Kupelji, kakovih sviet nikada vidio nije, nosit će njegovo ime uviek.

Pa onda nove tvornice oružja u Antiokiji, Edesi, Damasku? Zar ne pričaju, tko je car Diokleciјan?

I svega se je u taj čas sjetio! Svih onih ratova, što ih je vodio, svih onih slavnih pobjeda, što ih je izvojevao i svih onih zemalja, kojima je kročila njegova noga i srce mu se izpuni silnim ponosom.

Zar mu niesu morali Rimljani priznati, da je velik kao car, velik kao vladar?

Kad je stupio na vladu, čula se strašna lomnjava stupova, koji se ruše, onih stupova, koji su držali slavni i stari imperij rimski. Kamen za kamenom kotrljao se je u more propasti i sve je pokazivalo, da se ruši stari sviet — stari Rim.

I tad je ustao on i snažnom rukom zaustavio je tu propast. Ustanak u Galiji i Britaniji on je uništio. Mir je uzpostavio na Rajni i na Dunavu, a u Perziji i Egiptu porazio je neprijatelje.

A zar nije začeo i silne reforme u upravi carstva? Zar mu nije uredio na novo ustroj i upravu? Zar nije nastojao očistiti državnu upravu od svih zlih i nečistih elemenata? Zar nije na mjesto vojničkih careva, koje je neobuzdana vojska po svojoj volji skidala i postavljala, kako joj je bila volja, postavio božanstvo careva, u koje se ne smije dirati? Zar nije baš tim zapriečio one česte prevrate, koji su, skidajući careve, prouzrokovali tolike miene u carstvu, da je u vječnoj trzavici moralo stradati od moćnih vanjskih neprijatelja? Baš tim učinio je, da vlada u carstvu mir. A taj mir bio je njemu uzor. Da, on, car, koji je toliko ratova vodio, želio je, da ga prozovu carem mira i bogom reda.

Htio je, da bude kao sunce, koji ogrieva svojim zlatnim zrakama sve kuteve i kutiće zemlje, htio je da bude središte obrazovanosti i kulture, htio je da bude zaštita i utočište svakomu.

Njegovo carstvo neka bude središte čitavom svietu od sjevera do juga, od iztoka do zapada, a u tom carstvu da bude on jedina i glavna os, oko koje se vrti sviet.

Jupiter na Olimpu i Diokleciјan na zemlji. Ta dva imena trebala su da budu jedina, pred kojima se ima klanjati i staro i mlado, jako i slabo, mužko i žensko.

Pak zar se ta misao velike države i velikoga cara ne izpunjuje? Zar se pred njim ne baca u prah narod Azije, Evrope i Afrike?

Zar on nije bog rata i mira? Zar on nije bog umjetnosti i znanosti? Zar on nije zaštitnik slabih i ne-

voljnih? Sacra majestas, sveto veličanstvo njegovo u ustima je sviju. Svi kleče pred njim, svi ga obožavaju, svi drhću sladkim trepetom, kad izriču njegovo ime. I to je učinio on, on sin kukavnog pisara, gotovo robske porodice, on, kojemu je od poroda prietio bič i vaj!

Jest! Tko je onda veći od njega? Zar Aleksandar? Ta on je bio sin velikoga kralja. Otac mu je sjajnim načinom utro utrenik i sin nije trebao drugo, nego da sliedi stope velikoga oca. Ta zar nije sam uzkliknuo nekoć: Oče, zar mi ništa ne ćeš ostaviti, da i ja uzmognem svladati?

Pompej, Cezar, August, Oktavijan! Kako mali se pričinjahu u taj čas u njegovim očima spram njema, koji je osvojio i obnovio carstvo, koji ga je digao visoko, visoko iz ništavila, i koji je bio ne samo junak na maču, već i junak na svemu.

I nekako mu se je činilo, da raste sve više i više. Činilo mu se, kao da je visoko u oblacima nad ovom zemljom, koja ga je rodila. Sam Jupiter, bog bogova, njegov otac, da mu se divi i da otvara usta i da mu govori:

— Sinko moj, tebe sam odabrao izmedju svih ljudi za najmilijega sina svoga. Tebi sam povjerio žezlo i mač, tebe sam uzvisio nad sve stvorove ovoga svieta, da budeš silan i jak, da budeš i moćan i snažan, da vladaš i upravljaš, da caruješ, boguješ. Nikad nije bilo cara sjajnijeg i jačeg od tebe. Nikad nijednom nije se većma smiešila sreća, ko tebi. Nad nikojim nije se ponosnije vijao Jupitrov orao, nego nad tobom. Kud stupiš, tamo si pobjednik, kamo te sreća zanese, ono je tvoje. Ime Dioklecijan bit će od vjekova u vjekove sjajno i dično i ne će ga zaboraviti vjekovi ni carstva. Gradovi će umrieti, carstva će nestati, a ti ćeš ostati, ti ćeš živjeti, dok bude na zemlji disao jedan čovjek, dok bude kucalo jedno srce!

Poput otajstvene glazbe šuštale su u duši Diokle-cijanovoj ove rieči i on se je njima opijao, on se je njima nasladjivao, on je zatvorio oči i snivao...

Naslonjen stajao je ko bez sviesti.

U prirodi je bila tišina. Na nebu se vijali oblaci sve tamniji i tamniji.

U smedje plavetnom kristalu blage noći, u bliedom sjaju mjesečeva blieska prelieva se more crnim, srebrnim i drhtavim talasima. Trepet zviezda upija valovlje morsko i šumi i mrmori i šapće tiho tamnome nebu i dalekim sivim sjenama gajeva na usnulim žalovima morskim.

Drhću srebrni traci iznad čempresa, paoma i agava. Drhću mističnim sjajem i obasjavaju more, grad, zrak, nebo i — njega.

A on sanja.

Sjene davnijeh vremena oblieću ga poput otajstvenih tamnih ptica laganim, tihim krilima i tek da se ga taknu nečujno i nevidno, gube se u tminu dalekih gora, u kojima se kriju za uviek u krilo neprelazne noći.

Oblak, što se poput crne aveti kočio uz mjesec, kao da je stao širiti svoju vlast. Sve mračniji i mračniji oblaci uzvijali se uz mjesec, crni kao ugljen, a jaki kao gordi titani i sgrtali se u jaku falangu, prieteći izmedju mjeseca i mora plamenom gnjeva i munjevnim zmijama. I zviezde gasnu pod njihovim snažnim udarcima i padaju u ralje njihove tmine. Ali car sanja...

On sniva o bezsmrtnoj slavi svojoj, o moći svojoj. On vidi, kako se pred njim klanja crna Afrika i zlatna Azija i biela gospodarica Evropa.

On vidi, kako viekovi poput ogromnih orijaša pokraj njega idu i nose u rukama zlatne lovor vience, a na svima stoji pisano njegovo ime.

On čuje himne bezsmrtnih pjesnika i gleda kipove slavnih kipara.

On vidi, kako se sve slaže u jednoj slavi, u slavi imena njegova.

On vidi, kako golemim pismenima sam Zeus, otac bogova piše njegovo ime na tvrdom svodu nebeskom i kako poput sunca ova slova gore i kako se svemir klanja imenu: Dioklecijan...

I dugo je tako stajao, očiju uprtih daleko, a njegov uzpravni, visoki lik izgledao je kao izklesan od Phidije.

*

Najednom, iz početka tiho, posve tiho poput šuma dalekih voda, a onda sve jače i jače stadoše do njega dopirati zanosni i tajinstveni zvuci nepoznate pjesme. Nehotice trgne se iz svojih sanja i napne uho, da čuje tu pjesmu i neki nemir pojavi mu se na licu. Da, sad još nije razabirao rieči. Jasno je čuo, da je to zbor mužkih i ženskih glasova, koji je na pola nujno, na pola slavodobitno ozvanjao u tamnini ove noći.

„Magnificat anima mea dominum — Et exultavit spiritus meus in Deo salutari meo (veliča duša moja Gospodina — I uzradova se duh moj u Bogu, spasenju mojem)".

Kakvi su to pjevači i tko to pjeva čudnu ovu himnu? Monotoni, ali ipak toli svečani zvuci odrazivahu se dušom Dioklecijanovom, ma da i nije shvaćao i razumio još pojedinih rieči. Ali sad su već i pojedine rieči jasno dolazile do njega.

„Quia respexit humilitatem ancillae suae — ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes gentes (jer je pogledao na poniznost službenice svoje — evo sad će me zvati blaženom svi narodi)".

Koja li je ta ponizna službenica božja, u koje ime pjevaju pjevači? Koja je to, da će ju zvati blaženom svi porodi. On, Dioklecijan, nije te pjesme čuo i nikad nije vidio takove žene, koja bi poniznošću svojom zaslužila, da je slave svi narodi. Tko bi se mogao prodrznuti, da se vine do takova sjaja i do takove pjesme, a da on, Dioklecijan za to ništa ne zna.

Gotovo ljutito načuli uši, da još bolje čuje, što ta čudna pjesma govori.

„Quia fecit mihi magna, qui potens est — et sanctum nomen ejus. — Et misericordia ejus a progenie in progenies — timentibus eum. (Jer učini meni veličje, koji je moćan — i sveto ime njegovo. — I milosrdje njegovo od poroda u porode — onima, koji ga se boje)".

Za časak proleti Dioklecijanovim mozgom, nije li to pjesma njemu izpjevana? Ta njegovo je ime sveto i on je moćan i on je jak. Ali ta misao potraja samo čas, jedan jedini tren. Jer pjesma se nastavljala:

„Fecit potentiam in brachio suo — dispersit superbos mente cordis sui — Deposuit potentes de sede — et exaltavit humiles. — Učinio je moć rukom svojom — razpršio je ohole u misli srca njihova. — Bacio je mogućnike s priestolja i uzvisio ponižene)".

Kao da se je odmnievao iz daleka glas bojne fanfare i kao da se je u daljini čuo topot i grmljavina konjskih kopita, što nose ratnike u rat, tako se i ovi zvuci pričinjahu caru Dioklecijanu. Zar to nije bojovna pjesma buntovnika, što priete, da će se skršiti njegova moć i njegova slava? Tko li se usudjuje pjevati takove pjesme u njegovu carstvu?

I dalje je zborila pjesma:

„Esurientes implevit bonis — et divites dimisit inanes — Suscepit Israel puerum suum — recordatus misericordiae suae. (Gladne je napunio dobara — a bogate odpustio prazne. — Primio je Izraela slugu svoga — spomenuv se milosrdja svoga)".

Ha, Izrael dakle! To su ti prokleti Judejci, što se usudjuju sanje i noćni mir svojega vladara mutiti poput čukova ovakvim urotničkim stihovima.

Ali ne, to nije moguće. Izrael nije pjevao latinske pjesme. Dioklecijan je dobro znao, da Židovi u svojim sinagogama pjevaju hebrejski, on je znao, da se Židovi ne bi usudili dirati u noćnoj tmini i neposrednoj blizini carevoj u sveti mir njegove osobe.

Ne, to su bili pjevači druge vjere i narodnosti.

„Sicut locutus est ad patres nostros — Abraham et semini ejus ad saecula".

Pjesma je doduše govorila o Abrahamu i Izraelu, ali pjevači niesu bili Izraelci, to je bilo stalno. Tko su dakle mogli biti? Mogli su biti samo sliedbenici jedne vjere, koja je sa židovskom imala mnogo sličnosti.

O, Dioklecijan ju je dobro poznavao. Ne jednom upoznao je sliedbenike te vjere, jednom je dapače baš u toj Saloni, baš u svojoj palači vlastitom nogom satro i smrvio u prah svjetiljku, na kojoj je bio znak te sliedbe.

Da, zaista, to su mogli biti samo kršćani. Neopisivi prezir zrcalio se je u taj čas na licu imperatora, ali uz

prezir pojavljivala se i srčba. To su dakle ljudi, koji ga u njegovom najsvetijem času uživanja ne puštaju u miru. To su dakle ljudi, koji mu svojim ludjačkim pjesmama dovikuju, da je njihov Bog zbacio mogućnike s priestolja i uzvisio ponižene.

I možda prvi put u životu svojem osjeti u ovaj čas i uvidi, da samo jedni ne će pred njim pokleknuti i prignuti koljeno svoje, da samo jedni ne će da ga priznadu bogom svojim — oni, koje je dosele trpio čak u dvoru svojem — kršćani.

Božansko carstvo njegovo bio je jedini temelj, na kome je sazidao sve, što je htio sagraditi za stoljeća i gle, još živu ljudi, koji to božanstvo ne će priznati.

Zar da im pusti i dalje da budu protivnici njegove misli, da ruše ono, za što je živio? Ne, to ne smije da bude. I u njegovom mozgu sve se jače upiljivala misao: Ili oni, ili ja!

Prvi put mu sinu u svom svjetlu osjećaj velike borbe, koja se ima voditi izmedju dvaju svietova. I on dignu visoko ruku prama nebu i viknu spram oblaka:

— Ne! Oče moj i Jupitre! Još niesam velik, još niesam slavan, još niesam dosegao vršak svoje sreće, još niesam obnovio carstvo, dok ima ovih prokletih stvorova, koji me ne priznavaju onim, što jesam, koji tebe mrze, a mene hule. Ali veliki moj oče, tako mi tvoje slave i imena moga, ja ću ih smrviti i poništiti i dok bude jedan na zemlji, ne ću mirovati, ako mi se ne pokori. Čuj me oče! Čuj veliki, jaki, stari Jupitre i budi mi u pomoć!

I kao da je sam Jupiter htio da se odazove toj njegovoj molbi. Jaki tutanj groma zaori na nebu i crni oblaci prekriše mjesec. I krupne kapi kiše stadoše padati na terasu, na kojoj je stajao car.

Te kapi prinukaše ga, da podje u odaje i da se zakloni, taj tutanj groma tumačio je kao bonum omen.

Ali i kroz grmljavinu dopirali do njega zvuci uzvišenih psalama:

„Gloria patri et filio et Spiritui sancto".

Još dugo nije spavao one noći veliki imperator.

III. knjiga.

Poglavlje prvo.

Iza gostbe.

Bila je kasna noć, ali dosta jasna. Veliki, puni mjesec obasjavao je Nikodemiju i puste joj ulice. Nikodemija je spavala. I u carevu dvoru bilo je sve tiho, samo od časa do časa čuli se koraci straže i glasni povici stražara. Ali u dvim zgradama, što su bile nedaleko careva dvora, bilo je još živo.

U jednoj zgradi bila je gostba, koju je priredio Galerij svojim prijateljima i prijateljicama. Priredio ju onako, kako su mu rekli, da je Petronij opisao Trimalkijevu gostbu. Nastojao je posve sličnom učiniti. Kad su se gosti polegli na svoja mjesta, došli su mladi egipatski robovi, te su im oprali noge sa sniežnom vodom. Dva druga roba stavila su na stol zdjelu, obloženu ebanovinom. U toj zdjeli bio je magarac, koji je na stranama imao dvie srebrne, sa bielim i crnim maslinama napunjene košare; na hrbtu magarca sjedio je Silen, koji je iz neke cievine sipao omiljeli prismok — garum. Sa strane ležale su kobasice, šljive sa crvenim granatnim košticama. Naokolo bilo je svakakva povrća, puževa i oštriga i kad su ovo gosti prikusili, eto već drugih jela. Došla je kokoš od drva sa razkriljenim krilima, kao da sjedi na jajima. Pod kvočkom bila su jaja paunova, koja su gostima dielili srebrnim žlicama. Ali ova jaja bila su

samo umjetna, pa kad su ih otvorili, bilo je u njima pile, a to pilence bio je mastni drozd. I tako se je redalo jelo za jelom, sve po receptu Trimalkijevu. Stogodišnje vino točilo se od početka objeda, a najčudnije i najrazkošnije jestvine dielile se redom.

Golubovi i jarebice, kopuni i patke, ribe i veprovi i medvjedje butine, sladile su gojne želudce Galerijevih gostiju.

Dapače i strop se je otvorio nad gostima i iz njega spusti se srebrni obruč sa mirisnim bočicama od srebra i alabastra, sa srebrnim viencima i drugim dražestnim i milolikim stvarcama, koje su gosti smjeli da uzmu kući. Sve jestvine bile su u obliku drugojačijem, no što bi u istinu imale izgledati. Pecivo je bilo izpečeno u obliku školjki i ptica. Pa kad su gosti htjeli da pograbe jabuke i grožđje, poštrca ih, na dodir tog voća, safranova voda.

Galerij se je pobrinuo, da bude i glazbe. Crnci iz Abesinije izvodili su svoje divlje plesove, a za njima su došle vitke kao gazele plesačice iz Hindostana.

Napokon je družtvo bilo tako razdragano, da se više nije pazilo na red.

Hierokles se privinu nekoj maloj plesačici, a debeli pontifeks gledao je obrazić liepe grčke gospodje, ne brineći se dalje za njezinoga muža, koji je nedaleko od njih pijan driemao u stolcu.

Samo Galerij nije se danas kao obično zabavljao. Njegove oči bile su nemirne i gledale svu tu vrevu, ali za čudo niesu gledale na onaj red pustopašnih žena, što su ga poput ruža okruživale. I jeo je danas mnogo manje no obično. Svaki čas dozvao bi do sebe eunuha i upitao ga nešto, na što bi ovaj samo kimnuo glavom.

U isti čas u kući polag ove, u kojoj je Galerij slavio gostbu, bila je takodjer gostba, ali posve drugačija. U dosta velikoj, ali priprostoj odaji, uz veliki dugi, stol, sjedili su u jednostavnim priprostim odielima ozbiljni muževi i mladići i žene sa koprenama.

Bila je to prava kršćanska agapa, u kojoj su se kršćani bez razlike stališa sastajali na ljubezni domienak,

da poput apostolskih kršćana izkažu jedan drugome ljubav i da se bodre i osnaže za borbu života.

Nijedna ružna dosjetka nije pala iz njihovih ustiju. Nijedan strastven pogled nije dotakao tielo svojih drugara. Kadikad zaorila bi se samo sveta pjesma, koja je zasinula svetim oduševljenjem na licima kršćana, inače je sve bilo tako svečano i tiho, kao da su u crkvi.

Tuj se je nalazio i Juraj, a u nj su gledali s nekim počitanjem svi ostali, pa i sam siedi biskup Anthimus, koji se je nalazio na čelu stola. S oduševljenjem su gledali u nj pako prosjaci, koji su kod ovoga stola bili počašćeni, kao braća u Isusu Kristu, i koji su bili utješeni i nahranjeni.

Uz Jurja bilo je ovdje i drugih uglednika. Nalazili se carski komornici Dorotej i Gorgonije, vojvoda Anicet i brat mu Pothin. Bila su ovdje i dva ugledna stranca Pollio, lektor iz Sriema, izaslanik biskupa Ireneja i Anastazije, tangar iz Solina, koji su braći u Maloj Aziji donieli važnih viesti i pozdrave iz dalekih strana.

Tuj se je ozbiljno govorilo o znakovima, koji govore, da će se mir crkve narušiti i da se vidi, kako se bliža čas žestoke borbe. Tu i tamo već je tekla krv mučenička, a Dioklecijan nije se na to ljutio. Gorgonije je mogao dobro znati misli svoga gospodara i on reče, da, ako svi znaci ne varaju, Dioklecijan snuje zlo za kršćane, ali čeka još čas, kad bude mislio, da je hora.

I ostali, koji su bili blizu dvoru, potvrdjivali su ove ozbiljne viesti. Ipak malo je komu od nazočnih zrcalio strah na licu. Većina gledala je mirno u budućnost, kao da se to njih ne tiče. Na nekim licima odrazivala se dapače neka nadzemna krasota i radost. Svi se uzradovaše, kad im biskup Anthimus reče:

— Sinci moji! Čemu da gorčamo srce svoje s pomišlju, da ćemo ostaviti taštine ovoga svieta? Što ima ljepše od raja, u kojem ćemo s božjom voljom viečno slaviti agape, od koje nas ne će odtrgnuti nikakova smrt. O, kako bi liepo bilo, da nas onda sve, koji smo se ovdje sastali, resi vienac mučenički! O, kako bi divno bilo, da smo u četi odabranika božjih i da uzmognemo krvlju

svojom zasvjedočiti, da smo pravi sinovi razpetoga Spasitelja našega... Znam ja, da će, bude li novih progona biti i mnogo odpanika, jer ima već mnogo pljeve u pšenici, ali za to će crkva Kristova, očišćena od smeta, jače prosinuti svojim sjajem i u slavlju postati pobjednicom. Nemojmo se dakle bojati, ta mi smo vojnici Kristovi. A vojnik se ne smije bojati. Zar ne, brate Jurje?

— Ne! — odvrati odvažno Juraj. — Vojnik se ne smije plašiti ni vatre ni vode, ni mača ni koplja.

— A takovi vojnici bit ćemo i mi, ako do toga dodje! — reče blago stari.

I svi odgovoriše odlučno:

— S pomoću božjom, hoćemo!

— A ja vam vjerujem — odvrati starac veselo. — Znam ja, djeco moja, da je svaki od vas pripravan umrieti. Pa ako bi koji od vas i bio slab, neka se uzda u milost Onoga, koji je jak i koji nas je kao otac iz krila tmine priveo u svjetlo.

Agapa je bila na kraju. Zajedničkom molitvom, glasno i svečano završila je i čedno i tiho jedan za drugim stadoše se udaljivati kršćani i kršćanke, uzevši svaki svoju svjetiljku sa sobom.

Kršćani niesu išli u skupinama već pojedince, da tako odviše ne svrate na sebe oči nezvanih ljudi.

Juraj ostade još časak sa Anthimom, biskupom, ali doskora se i on udalji, poljubivši biskupu ruku.

Nije pošao ni kakovih tisuću koračaja, kad začu očajni uzklik ženskoga glasa. On poleti odkud je dolazio taj glas. Imao je što i vidjeti.

Dva čovjeka natezala su neku djevojku i htjela ju silom sobom odvući, a zapoviedao je tim ljudima jedan vrlo zakukuljeni i u plašt ogrnuti mužkarac.

— Pomoć! Pomoć! — vikala je jadna djevojka.

Ali već joj jedan od ljudi uturao u usta komad platna.

Uzalud se je otimala. Prigušeni uzklik još je prodro tminu i onda neki hropot, a onda je znala, da je sve izgubljeno.

— Odnesite ju odmah u moju ložnicu! — zapoviedi onaj, koji je dosele mirno stajao.

I ljudi htjedoše, da poslušaju.

Sve to dogodilo se je u par časova, ali Juraj, koji je čuo očajni krik djevojke, shvatio je u tren oka situaciju. U djevojci prepoznao je kršćanku, koja je bila danas kod agape. Znao je, da tuj ne može krzmati. Naglim koracima priskoči do skupine i kliknu, izvukavši svoj mač iz toka:

— Stante!

Na te rieči okrenuše se otimači djevojke i spustiše za čas svoj plien.

— U ime Dioklecijana, zapoviedam vam, da meni predate ovu djevojku.

Vodja ove čete odgovori muklo:

— Ova je djevojka naša robinja i ti je ne imaš pravo uzeti. A tko si ti, da si se drznuo da zlorabiš ime božanskog imperatora?

— Tko sam, to na te ne spada. A ako mi djevojku ne date milom, predat ćete mi ju silom.

— Oho! Ti se prietiš! Ne zaboravi, da smo nas trojica i da ćemo te smrviti kao crva.

— A ja bi bio hulja, da vas se bojim.

— Napried! — zapoviedi vodja otimača — ne brinite se za tog čovjeka. Odvedite djevojku.

I oni htjedoše, da se udalje, ali u to skoči poput munje brzo Juraj pred njih i zakrči im put.

Mač jednoga od njih htjede ga posjeći, ali Juraj ne počasi časa i jaki udarac mača rani napadača tako žestoko, da je glasno zajauknuo i pao na zemlju.

Drugi, videći to, pusti djevojku i stade bježati, što su ga noge nosile.

Ostade samo zakrabuljeni vodja. Taj skoči kao biesna zvier na Jurja.

Ali Jurjev mač pun krvi opisivao je strašne okruge. On je prihvatio na pola onesviještenu djevojku i postavi ju brzo u pridvorje neke kuće, a onda se primaknuo k nekomu stupu, da se zaštiti od napadaja iz ledja. Znao je, da se ima boriti na život i smrt. Upoznao je to na

prvi pogled, već pri tom, kako je njegov protivnik zamahnuo mačem. Ali neustrašivo odbijao je udarce biesnoga napadača.

— Jurje iz Kapadocije, sada je došao tvoj zadnji čas.

— Ti me dakle poznaš, onda znaš i to, da se ne bojim smrti.

— Znam, ali znadem i to, da već dugo čekam na taj čas, da ti pokažem svoju mržnju.

— A tko si ti, koji me tako mrziš?

— Reći ću ti, kad budeš pod mojim mačem izdisao.

— Pazi, da se to tebi ne dogodi.

— Razderat ću ti srce i bacit ga psima — zavika Jurjev protivnik.

Te rieči popratio je strašnim udarcem i Juraj bi za cielo ostao na mjestu mrtav, da nije vješto odskočio na stranu i tako mač njegova neprijatelja zasječe prazan zrak.

U isti čas, dok je još njegov protivnik dizao mač u zrak, skoči Juraj napried i udari ga svojim mačem tako žestoko po ruci, da je odmah njegov protivnik spustio mač na tla, a crvena krv stade mu teći iz rana.

— Pobjeda je moja! — viknu mu Juraj. — I sad bi te mogao poslati k tvojim predjima.

— Neka ti sve zmije izjedaju prokletu ruku — škrinu zubima Jurjev neprijatelj. — Ali poštedi mi život, ja ću te kraljevski nagraditi.

Juraj dignu visoko glavu.

— Ne trebam ja tvoje nagrade. Svoje volje dajem ti tvoj život. Ali odsele ga nemoj upotrebiti na lovu za djevojkama.

— Ti mi se rugaš!

— Ne rugam, već istinu velim. Tvoj otac Dioklecijan za cielo ti ne bi tako lako oprostio, ako mu izpričam zgodu ove večeri. On odviše ljubi svoju kćer.

— Ti dakle znaš, da sam ja...

— Galerij! Znam; prepoznao sam te po udarcima mača...

— I ti si se usudio dignuti ruku na cara? — zakrieští Galerij.

— Ti zaboravljaš, da ja niesam na tebe dignuo ruku, već da sam se samo branio.

— Ali, je li ti znaš, da te ja mogu smrviti. Samo moja jedna rieč i ti si poginuo.

Juraj slegne ramenima.

— Smrti se ne bojim, a ti još zaboravljaš, da si sada u mojim rukama. Jedan ubod mojega mača i ti si gotov. Mislim u ostalom, da ovaj današnji dogodjaj ne ćeš nikome pripoviedati, jer bi bila sramota, da se sazna, kako je jedan vladao trojicu, još k tome ljude, koji po mraku otimaju slobodne djevojke, što je, kako znaš, Dioklecijan zabranio pod smrtnu kazan. Bilo bi od tebe vrlo neoprezno, da mu dokažeš, kako njegov zet ne vrši volju svojega imperatora i tasta.

— Što dakle hoćeš od mene?

— Hoću, da mi podaš ruku, da ti povijem ranu, jer vidim, da jako krvariš.

Odmah, kako je to izrekao, podje k Galeriju. Ovaj, zatomivši svoj bies, pruži mu ruku, jer se je osjećao sve slabijim od gubitka krvi.

Okom liečnika pregleda mu Juraj ranu i upoznavši, da nije težka, reče:

— Nije težka. Ipak ću ti je povezati, a onda podji u krevet.

To rekavši odsječe komad svoje toge i poveza mu čvrsto žilu, koja je krvarila.

Malo za tim mogao je Galerij kući.

Juraj se je pako obratio k svojoj štićenici, koja je dosele mirno stajala i sva u strahu izčekivala, što će biti.

— Ti sirotna Mirijamo, malo da nisi nastradala. Na tebe golubicu navališe kobci.

Ona je gledala u nj zahvalnim pogledom.

— A tebi imam zahvaliti, da sam spasena. O kako da ti zahvalim?

— Molitvom, molitvom, diete moje, moli za me, da uztrajem do konca na stazi života.

— Ah, molit ću uviek za te, viteže Jurje. Ah, moliti ću! — odvrati mala suznih očiju.

— A kuda ćeš sad?

— Kući.

— O ne, mala moja, to bi bilo vrlo nepametno. Tvoji zasjednici za cielo će znati za tvoj stan, pak bi se mogla ponoviti ova navala. Samo je pitanje, bi li ti ja mogao pomoći?

— Što dakle?

— Ne imaš li nikakovih rodjaka?

— Ne imam — reče ona plaho.

Juraj i Mirijama podjoše par koračaja. Oba su šutjeli i niesu znali odgovora na to pitanje, kamo?

Napokon se domisli Juraj.

— Za noćaš ću te povjeriti svojoj staroj majci. Ali kod nje ne bi takodjer bila sigurna, jer će oni, koji su te sa mnom vidjeli, odmah naslutiti, da bi mogla biti u našoj kući. Nego ja već znam, šta ću učiniti. Napisat ću ti jedno pismo i poslati te nekoj gospodji, koja će te za cielo zaštititi na moju molbu, a do koje Galerij i njegovi ljudi ne će doći.

Drugo poglavlje.

Spletka.

Posramljen i biesan vratio se je Galerij kući s ovoga nenadanoga sastanka sa svojim neprijateljem Jurjem. U srcu je ćutio, da ga je taj vitez daleko nadmašio svojom hrabrošću, a sve, što se je dogodilo izpunjivalo ga duhom osvete.

— Zar sam još uviek carem? Zar mogu takova šta dopustiti, da se moja osoba dira?

I rana ga je pekla i djevojka mu je umakla. Ali ne, Juraj se ne će dugo veseliti svome plienu. Djevojka će ipak postati njegovom, a Juraj će smrću platiti svoj čin.

Čitave noći nije Galerij spavao. Takova šta mu se još nije dogodilo. Niti onda, dok je još bio ubogi pastir, a sada gdje je carem da to mirno prodje. Već rano u jutro bio je kod majke Romule, kojoj se je uviek svratio, kad je što važna osnovao.

Romula se izprva prestraši, kad ga spazi s ranom. Ali onda mu sama razmota ruku i reče:

— Nije ništa, to će za par dana proći.

Na te mu rieči izlije balzama na ranu i opet ju iz nova poveza, a onda tek zapita:

— A tko se je drznuo ruku dignuti na mog cezara?

Galerij izusti najprije kletvu, a onda riečima, punima mržnje, reče:

— Prokletnik, koji mora pasti! Moj najveći neprijatelj, koji mi je u svim časovima života došao na put. Ti ga znaš!

— Juraj iz Kapadocije — užasnu se majka.

— On!

— A kako se je on usudio dignuti ruku na tebe? Hoće li mu se tvog priestolja?

— Možda i to. Ali to nije.

— Već?

— Bilo je to radi neke djevojke.

— Ah! Ti si opet...

— Malenkost!

— Nije to malenkost, gdje je moj sin ostao skoro bez glave. Kakova je to djevojka?

— Kršćanka.

— Bah! Pak radi kršćanke dao si se u opasnost?

— Tko je mogao misliti, da ću se namjeriti na onoga demona?

— Zar ju ljubi?

— Bies bi znao!

— Pa kako se je to zgodilo?

Galerij u kratko opisa dogodjaj noći, a mati se snebivala.

— Takove li ti dakle stražare imaš, koji te u odsudnom času napuštaju? Dakle iz svega vidim, ti još imaš da zahvališ život, jer da je on htio, on bi ti mogao odrubiti glavu, a da danas ne bi nitko ni znao, tko je tvoj ubojica.

— Možda!

— Ti bi ga još morao nagraditi i postati mu prija-

teljem — naruga se Romula. — Što si dakle k meni došao?

— Došao sam — odvrati Galerij, — jer mislim, da je prispio čas osvete i smrt kršćanima.

— Ha! Misliš? — bliesnuše oči žene. — Misliš li? Dobro, u svemu ću ti pomoći.

Dugo su tako razgovarali sin i mati i ugovorili, što će sve učiniti.

A kad su se razstajali, bili su vrlo zadovoljni. Odmah iza toga domienka dade Romula do sebe dozvati vrhovnog svećenika, a Galerij se uputi k Dioklecijanu.

Taj je već bio u svojoj radnoj sobi, te se je bavio državnim poslovima. Doušnici iz čitavog carstva izvješćivali su ga, što se je dogodilo. Dioklecijanovo redarstvo znalo je, prodirati i u najskrovitije tajne.

Kad je ušao Galerij, Dioklecijan se začudi, jer nikad nije dolazio u to doba, ali još više se začudi, kad je opazio svezanu ruku Galerijevu i bliedo lice zetovo. On ustade i zagrli ga.

— Što ti je sinko? Što se je dogodilo s tvojom rukom?

— Napadaj!

— Na tebe!

— Zar u zemlji ima buntovnika — zapita Dioklecijan, čelo mu se namršti, a ustnice stisnuše, a glas mu je drhtnuo od uzbudjenja. — Moji eunusi nisu mi ništa u zadnje vrieme javili o kakovim urotnicima.

— Ha! — viknu Galerij — ti tražiš urotnike, a svuda te okružuju.

— Što? — viknu Dioklecijan i nemir ga spopade.

— O, ti se tomu čudiš, a ja ti velim, da si guje na srcu hranio, da si im časti dielio, da si ih u sam u svoj dvor uzeo.

— Koga to misliš?

— Mislim one, koji su se drznuli na mene dignuti ruku. Vidiš ovu krvavu ranu, što ju nosim. Tu ranu mogao si i ti zadobiti.

Dioklecijan ga prihvati za rame, svoje pronicave oči

upravi u njegove i čas ga promatrao svojim oštrim pogledom.

— Tako dakle? Ti mi pripoviedaš strašne stvari. Govori jasnije, koga misliš?

— Kršćane! — odgovori hladno Galerij.

Nastade stanka. Onda reče prezirno car Dioklecijan:

— Misliš li, da bi se ti crvi usudili dignuti glavu? Skromni su, ponizni.

— Oni hine...

— Hine?

— Da. Tako dugo, dok su se bojali, hinili su sve kreposti, ali sad su već osilili, ti si sam kriv, ako će valovi njihovi biesa potopiti brod države i mene i sve tvoje prijatelje i samoga tebe. Državu, koju si ti sam digao na noge, koju si spasio od propasti, tu državu ti opet sam upropašćuješ.

Dioklecijan se trznu i on zavapi:

— Kako! Zar nije Dioklecijanov imperij jak i čvrst? Zar niesam skršio sve neprijatelje?

— Jesi, vanjske, ali nutarnje si hranio. A da je to, što govorim, istina, dokaz je i ova moja rana.

— Tko te je ranio?

— Ta rekoh ti, kršćani!

Dioklecijan ga gledao s nepovjerenjem.

— Ne, to nije moguće.

— Pa ipak jest!

— Pričaj!

— Slušaj me dakle mirno.

— Hoću.

A Galerij stade bliže do imperatora i on, kako je ugovorio s majkom Romulom, reče:

— Već davno čuo sam, da se urota sprema proti tvojoj uzvišenoj osobi. Znao sam, da ti o tom ništa ne znaš. Tvoji doušnici ili su sami glupani, ili su sami s urotnicima u dogovoru. Dobro — rekoh dakle sam sebi — kad nije drugačije, pokušat ću ja sam, da odkrijem niti urote, koja bi mogla postati tim opasnijom, jer se ti štakori legu u neizmjernoj množini po čitavom svietu.

Smišljeno učinjeno. Sa još dvojicom svojih ljudi odlučih, da ću neustrašivo i hrabro, dakako preobučen i nepoznat poći u samo duplje ove zvieradi, jer kako ti je poznato, ovi se urotnici sastaju svake noći na tako zvane ljubovne sastanke, gdje se zbivaju svakake orgije, ali što je glavno, gdje snuju o pobuni carstva.

— Je li moguće? Ti si bio toli neoprezan.

— Jest! Zovi to neopreznošću, u istinu bilo je junačtvo, jer ja sam htio, da skinem jednom koprenu s ovih tajnih sastanaka i da spasim svoga oca, svoga dobročinitelja, svoga Boga — tebe!

— To je liepo od tebe, sinko! — reče Dioklecijan.

— Idem ja dakle — kako rekoh — i drznuh u samo njihovo leglo. Ali tu mi je loša sreća bila. Morali su njihovi stražari biti vještiji od tvojih doušnika, jer upravo kad smo mi htjeli, da udjemo u njihovu dvoranu, začujemo glas: Periculum in mora. I taj čas zaskoči na nas dvadeset od glave do pete oboružanih ljudi. Nastade strašno kreševo. Nas trojica proti dvadeset. Možeš si misliti. Ali moj mač blieštio je na sjaju njihove zublje i jedan za drugim morao se pokloniti snazi mojega mača. Doskora su stali bježati kao biesni te kukavice... Ali — nastavi jačim glasom — ali tom zgodom nastradala je moja uboga ruka.

Dioklecijan je sve to slušao, čas je vjerovao, čas je sumnjao u istinitost njegovih rieči. Kad je Galerij dovršio, reče s nekim prezirom:

— Bio si zaista neoprezan, kad si se tako sam usudio poći u leglo zmajsko, ali po tvom pripoviedanju morali bismo te kršćane ipak prezreti, jer kad ih trideset pred jednim bježi, to baš niesu odviše srčani ljudi — — —

— Možda imaš pravo, uzvišeni moj oče, premda tim umanjuješ vještinu mojega oružja, ali svejedno ti i to dokazuje, da su njihove nakane zle, jer inače se ne bi tako očajno borili proti onom, koji se je usudio razgaliti njihove taine. Pa napokon i kukavice mogu uništiti carstvo, jer ako i ne otvorenim mačem u ruci, a to otrovom, paležom i drugim sredstvima, kojima se služe urotnici. Tko zna, ako već sada ne stoji vani koji od onih gadova i ne drži li bodež u ruci i ne čeka li, da ga rine tvojoj posvećenoj osobi u srce. Oče i bože moj — nastavi Galerij uzvišenim glasom — eto, zaradi tebe je noćas potekla moja krv i ja dolazim k tebi s prošnjom: čuvaj svoj dragocjeni život! Daj već jednom digni svoju snažnu nogu i sgazi već jednom zmiju, koja se ovija oko tiela čitavog rimskog imperija, sad je još čas. Kad taj čas prodje, bit će prekasno.

I Galerij spusti svoje koljeno i kleknu pred imperatora. Ovaj je još uviek oklievao.

— Shvaćam tvoje rieči i odobravam ih. U meni samomu odavna vlada misao, da će mi kršćani prerasti preko glave. Već davno vrze mi se glavom misao: Ili ja, ili oni! Dignuo sam na svojim ramenima novo carstvo i zasnovao ga za viekove i sve mi se je pokorilo, dapače i oni hine pokornost, ali dok drugi priznaju božanstvo careva i onih bogova, koji su zaštitnici Rima, oni preziru moje najsvetije. Pa zašto ih još niesam smrvio, te razloge ti danas ne mogu u kratko navesti. Glavno je ipak, što sam ih smatrao bolestnim ljudima, koje treba izliečiti, ali danas kad vidim, da se oni ne boje ni krv lievati, danas, kad vidim, da su čak i tebe, muža moje kćeri ranili, danas i sam vidim, da je došao čas odmazde. Prije ću ipak pitati, što veli proročanstvo.

Još dok je to govorio, pridigao ljubezno Galerija k sebi i posadio ga na stolicu.

Malo za tim dao je nalog svim svećenicima, da pitaju bogove, što bi učinio s kršćanima.

Treće poglavlje.

Vieće.

Bogovi su odgovorili proti kršćanima.

Vikar bitinski Hierokles, brzao je, što je igda mogao u carsku palaču. Danas mu se je sjalo lice od zado-

voljstva, jer danas je znao, da će biti odlučan dan. Dioklecijan je pozvao vieće, da se odluči, imadu li se kršćani proganjati ili ne. Još u jutro istoga dana imali su glavni vodje pokreta proti kršćanima sjednicu, u kojoj su sve uglavili, što će iznieti pred vieće. Sad je Hierokles gorio od želje, da se već jednom rieši pitanje, koje mu je tolike godine bilo na srcu. U vieću osim glavnih generala i doglavnika bili su svećenici, te neki filozofi, tako Laktancije i Porfirij, a bio je pozvan i Juraj iz Kapadocije, jer je spadao medju najvažnije savjetnike careve.

Kad je Juraj stupio u skupštinu, bio je već car na svojoj stolici i upravo je govorio Hierokles. Njegove oči kriesile se od mržnje. Sve, što se je ikada proti kršćanima zla reklo, on je spomenuo u svom govoru. Sve laži, što su ih viekovi izmislili, on je opetovao. Neke zle kršćane, kakovih je uviek bilo, on je uzeo za primjer, da dokaže, kako je kršćanska etika zla, kako u noćnim sastancima kršćani djecu kolju i njihovu krv piju. Naročito spomenu da su neprijatelji careva i da neki ne će biti vojnici, te da ne će žrtvovati ni bogovima niti carevima.

Spominjem samo nedavno slučaj, koji se je dogodio na dan rodjeni cara Maksimijana u Tingisu u Mauritaniji, gdje je centurio Marcelo bacio štap, pojas i oružje i viknuo javno: Od ovoga časa prestajem biti vojnikom i služiti vašim imperatorima. Prezirem vaše drvene i kamene bogove, koji su gluhi i niemi idoli. Ako to služba zahtjeva, da se mora bogovima i carevima žrtvovati, to bacam u prah sve oružje i odričem se zastave i ne ću služiti. Ovaj zločinac javno je bacio carska insignija na tla. Dakako, da ga je stigla zaslužena kazna. Ali takav, kakav je Marcelo bio, takovi su svi kršćani. Pomislite si samo, slavni viećnici, kolika pogibelj prieti cieloj državi. Neka samo dodje neprijatelj, kršćani će baciti oružje i država će propasti. Ne, mi više ne smijemo trpiti ovaj smet čovječanstva, koji je već danas država u državi...

Vidjelo se je, da njegov govor djeluje na sve nazočne. Sve većma zapaljivala se srca viećnika i njegove rieči bile su kao ulje u vatri. Svoj govor dovršio je riečima:

— Ne ima kazne, koja bi bila prestroga, nema tamnice, koja bi bila preduboka, ne ima muke, koje ne bi zaslužili kršćani. I zato ja glasujem za progon.

Burno odobravanje razlije se dvoranom.

Sam car Dioklecijan kimnu glavom u znak povladjivanja. Najednom kao da je grom udario u dvoranu začu se jak, kriepak glas.

Bio je to glas Jurjev.

— Kako dugo, o care — reče on — i vi sabrani otcevi i vitezovi! Kako dugo ćete još proti jadnim kršćanima biesniti i kako dugo ćete nedužne žrtve proganjati? Kako dugo ćete ih još siliti, da žrtvuju bogovima, koji su lažni? Jedini Krist je pravi Bog, i samo on je gospodar u sjaju Boga oca. Vrieme je, da već jednom upoznate pravu vjeru, ili ako je ne ćete vi primiti, ne smetajte barem druge, koji u nju vjeruju!

Zapanjeni stajali su neko vrieme svi viećnici i niesu smogli rieči, sam car prestrašeno je gledao u toga čovjeka, što se je usudio pred njim tako braniti kršćane. Nastade nesnosna tišina, ali samo čas.

Najednom poput oluje začu se biesna vika:

— Kršćane lavovima!

Ali Juraj se nije dao uplašiti.

— Kršćane lavovima, velite, a zašto? Zar niesu baš oni, koji su najhrabriji u boju, najvjerniji u službi, zar niesu baš oni najkrepostniji u životu? Ne ima u kršćana razbludna i nečista života. Kršćani ne slave orgije, već živu priprosto i čedno. Kršćani ne troše tisuće na gostbe i pijanke, već diele sve svoje sa siromasima. Istina je, oni ne štuju Jupitra i Venere i sve te bogove, kakova to sve imena imadu. Ali oni i znadu zašto. Zar su ti bogovi vriedni, da se štuju? Ti bozi, koji su puni mana i ljage, koji griešе kao i ljudi i živu u preljubu i opačini. U tihim stanovima kršćani dižu hvalu svojemu Bogu, u tihim stanovima, ali i u crkvama mole i ljube Boga vrhu svega, svim srcem svojim, svom dušom svojom, a bližnjega svoga kao same sebe i daju Bogu što je božje, a caru, što je carevo. Klevete, koje je Hierokles na kršćane sasuo, ne vjeruje ni sam.

— Ne puštajte mu govoriti, začepite mu pogana usta, smlavite ga na mjestu — vikali su neki glasovi.

Neki svećenici zatiskivali prstima uha, a drugi se hvatali mačeva.

Car sam ustade uzrujan i ljutit sa stolca i okrenu se Magnentiusu, konzulu, te ga pozva, neka sasluša Jurja. Ovaj mahnu rukom i pozva Jurja, neka bliže pristupi.

— Ti si smiono i drzko govorio. Znaš li, da se tako ne smije govoriti ni u krčmi, a kamo li ovdje, gdje je uzvišeni imperator prisutan. Opozivlješ li svoje rieči?

Odlučno i jasno reče Juraj, a lice mu se rumenilo od zanosa:

— Ne!

— Ti dakle ne ćeš? Promisli dobro.

— Ne mogu opozvati, ni ne ću, — reče Juraj. — Govorio sam istinu.

— Kakova je to istina?

— Isus sam je istina, koju progonite.

— Ti si dakle i kršćanin?

Sve oči bile su taj čas uprte u Jurja. Dioklecijan je upro svoje pronicave oči u liepo lice Jurjevo i vidjelo se, kako napeto čeka odgovor na to odlučno pitanje. Ali Juraj stupi još jedan korak napried i dignu glavu ponosno, te stavivši desnu ruku na srce, reče, da su ga svi čuli kao u nekoj ekstazi:

— Ja sam službenik Kristov i nadam se, da ću sada u vašoj sredini moći svjedočiti za istinu.

Na te rieči nastade silna i strašna vika. Hierokles stade derat sa sebe togu od biesa, pontifex digao je obe ruke u vis i prietio se pjestima Jurju i svi, što ih je bilo u dvorani, vikali su i bučili, da ih ni najmanje nije smetala nazočnost careva.

— Smrt zločincu!

— On huli bogove i careve.

— Sasjecite ga na mjestu i bacite psima.

— Bacimo ga lavovima!

Car naloži svojim ljudima, da smire vikače. Ali trebalo je da prođe dosta dugo vremena, dok se je ta vika stišala.

Onda se car Dioklecijan okrenu mladomu junaku. Carev je glas podrhtavao od uzrujanosti:

— Ljubio sam te kao sina svoga i privinuo k srcu svome. Divio sam se hrabrosti tvojoj i mladosti tvojoj. Ima li ljubavi, koju ti ne bi izkazao, ima li časti, kojom te niesam obsipao? Je li moguće! Ja ne vjerujem svojem uhu, ja ne vjerujem svojim očima, da sam na srcu svojem hranio zmiju? Ne, to nije moguće! Sinko, čuj i sada, gdje si izustio tolike nesmotrene rieči, sada, gdje te svi osudjuju na smrt, a svojim si je riečima i sto put zaslužio, i sada ne lomim štapa nad tobom već kao pravi otac svojemu sinu savjetujem ti srcem punim ljubavi, daj pazi, da ne izgubiš sve vojničke časti i da ne izporučiš ovo tvoje snažno i liepo tielo krvniku. Daj, pristupi k žrtveniku i žrtvuj bogovima.

— Govoriš o tielu mojemu! A što je tielo nego crvojedina? Pa radi ove šake praha, da izgubimo dušu svoju! Ne, care, nikad ne ću žrtvovati, nikad! O, hvala ti, care, na svemu, što si mi dobra učinio, ja sam nastojao, da ti uviek budem zahvalan. Ali danas te slušati ne mogu. O, kad bi i ti progledao, kad bi mrena pala s tvojih očiju, pak da i ti upoznaš pravoga Boga, koji vlada i ravna svietom, koji dobro nagradjuje, a zlo kazni. O, kako bi ja sretan bio, da mogu i krvlju svojom tebe preporoditi u Kristu. Sjajna je tvoja kruna, silno je tvoje carstvo, ali vjeruj, nikad nije tvoje uho čulo, niti tvoje oko vidjelo takovo veličanstvo i takove slave, koliku bi ti podao Krist, ako postaneš njegovim. Tvoje sadanje carstvo prolazno je i kratkotrajno i doskora će prestati i nestati. Carstvo pako božje traje u vieke. Ništa me dakle ne će prisiliti, da se iznevjerim Bogu svome i da žrtvujem krivim bogovima.

Car Dioklecijan drhtao je na čitavom tielu, dok je Juraj govorio, napokon nije više mogao slušati njegove rieči i strašnim glasom kliknu:

— Dosta! Sapnite ga u okove i bacite u tamnicu.

Vojnici pristupiše k Jurju, a on im predade mirno

svoj mač. Na njegovom licu zrcalio se sveti mir, kao da se nije ništa dogodilo. On se pokloni caru i htjede da prodje. Ali kad je već bio blizu izlaza doviknu mu car:

— Sliepi jadniče! Ako do sutra uztraješ u svojim nazorima, onda znaj, da te čekaju muke, kakovih još sviet nije vidio i strašna smrt. Pazi dakle i obrati se!

Ali Juraj reče posve mirno:

— Ako misliš, da ću se promieniti, varaš se. A tvoje muke, kojima mi se prietiš, bit će mi sladke, jer će mi pribaviti najdraži vienac, koji mogu steći, vienac mučenika. O, kad bi ti znao, kako čeznem za njim, kano jelen za vrelom, kao sliepac za suncem, kao...

I još jednom prekinu ga car:

— Vodite toga čovjeka napolje i stražite ga dobro, te mu stavite težak kamen na prsa.

Kad je Juraj otišao, ostade još sve nekoliko časaka mirno. A onda reče car:

— Kako sam se uvjerio, vi svi ste u ogromnoj većini zato, da se izda edikt progona proti kršćanima. Dobro! Ja sam odlučio. Još danas s mjesta neka Hierokles sastavi edikt, a taj neka sutra osvane na svim trgovima po čitavom carstvu.

Hierokles je bio na to pripravan i pristupi k caru, smjerno se klanjajući:

— Božanski care, ja sam predvidjao, da ćeš ti pristati uz progon i zato sam ga već prije sastavio, a ti se ne ljuti, već ako je tvoja volja, daj ga saslušaj.

Dioklecijan se je malo začudio, ali onda reče:

— Čitaj!

A Hierokles razvinu pergamenu, koju je dosele imao u ruci i stade čitati.

Četvrto poglavlje.

Tri žene.

U svojoj razkošnoj odaji sjedila je Glycera. Njezine robkinje upravo su joj nosile svakakve dragocjene masti

i ličila, kad li dobi u ruke pisamce. Ona uzdrhta u veselom uzbudjenju, kad pročita naslov i oči joj zasjaše sjajem.

Glyceri od Jurja pozdrav!

Ti ćeš se za cielo začuditi, kad primiš od mene ovo pismo, a još više kad s ovim pismom dobiješ i molbu, koju ti šaljem po donositeljici toga pisma maloj Mirijami. Ona će ti izpričati svoju povjest i ti ćeš, koliko ja poznam plemenitost tvoga srca, za neko vrieme pridržati ovo diete kod sebe i tako ga sakrivati, da ne bude moglo postati plienom grabežljivih zvieri. Mislim, da se nisam prevario, kad mislim, da je kod tebe najsjegurnije. Ja bih i sam k tebi došao, ali moram u carevo vieće i moram još obaviti nešto važnih poslova, koji ne dadu odkloniti. Vremena su opasna i tko zna, što me još čeka. Ali ti budi uvjerena, da ću ti biti uviek zahvalan na toj usluzi...

Glycera je to pismo počela veselo čitati, zatim se je opet smrknula i napokon se opet stala zadovoljno smiešiti.

— Dakle ipak — pomisli ona. — Taj toli nepredobivi Juraj ulovio je ribicu i čini se, da su se njegovi nazori promienili. Ali kakova joj opasnost prieti toj maloj ribici. Hm, zaista čudno, kako je to, jer baš meni povjerava? Možda se ipak vara. Medjutim bilo kako mu drago, treba da si pogledamo to biće, što je Jurju zavrtilo mozgom.

I ona posla robkinju, da dovede Mirijamu. Ta je u priprostom odielu čedno i ponizno pristupila k Glyceri. Bila je u istinu liepa. Njezine velike oči kao u srne, nekako su plaho gledale u sviet, a obrazići — krv i mlieko — čas bi bliedili, čas rumenili. One oči najviše su se svidjale Glyceri. S ukusom grčkog umjetnika promatrala je ona tu djevojku, tu Jurjevu ribicu, kako je ona mislila, tu tek razpupalu ružu, kako je vidila i ona, koja je mislila, da će s nezadovoljstvom pozdraviti ovu djevojku, što je prva otela srce onome, kome ona, Glycera, nije mogla. Posve se je nekako voljko zagledala u te sanjave i krupne oči.

— Ta to je zaista diete — reče Glycera sama sebi i neka samilost je shvati, neka čudna, nepoznata joj samilost. — Kako se zoveš, mala? — zapita ju napokon.

— Ja sam Mirijama. Ne imam oca ni majke i živim u kući svojih dobrih gospodara, kojima pomažem u kući.

— A zašto si ih sada odbjegla?

— Ja ih nisam odbjegla, ali ne smijem više k njima.

— A zašto ne smiješ? Zar su te otjerali?

— O, to ne! Ali tamo bi me, kako gospodin Juraj veli, našli.

— Tko bi te našao?

— Zli ljudi, koji su me ove noći napali i htjeli sa sobom odvući.

— A ti si tim ljudima pobjegla?

— Ah, to ne, kako bi mogla, kad su trojica na mene navalila.

— A poznaš li ti te ljude?

— Dvojicu sam prepoznala, jer su me već prije nagovarali, da s njima podjem, ali ja nisam htjela.

— A trećega?

— Treći je bio vodja kod one navale.

— Poznaš li ga?

— Ne, do onoga dana ga nisam poznavala. Ali iz prepirke, koja je bila izmedju njega i viteza Jurja...

— Prepirka! Zar su se prepirali? — upita izvjedljivo Glycera.

— Ne, to je bilo tako. Kad su oni zli ljudi na me napali, onda sam ja uzdigla viku i na to je došao kao lav vitez Juraj i svojim mačem oslobodio me je iz raija onih krvoločnih vukova.

— I Juraj ih je pobiedio?

— Jest. Dvojica su pobjegla, a treći je ostao na mjestu i nastade dvoboj, koji je svršio tim, da je Juraj ranio svoga protivnika u ruku i učinio ga nesposobnim za daljni boj.

— A ti si rekla, da znaš ime ovoga trećega.

— Znam. Vitez Juraj ga je prepoznao, premda je bio iznajprije zakukuljen.

— Kako se zove?

— Zove se Galerij, a Juraj reče, da je zet samoga cara Dioklecijana.

Djevojčica je izrekla te rieči tako iskreno i bezazleno, kao da ne odaje Bog zna, kakove tajne.

To više su njezine rieči djelovale na Glyceru. Ta je skočila sa stolice i zaviknula:

— I on ga je ranio?

— Da, ranio! Ali nije težko, sam mu je povezao tu ranu.

— Ah! — zavapi Glycera i primi si rukom čelo. — Jadno diete, ti si zaista u velikoj opasnosti, ali u još većoj je on.

— Tko?

— Tvoj spasitelj.

— Vitez Juraj?

— Da! On odmazdi Galerijevoj ne će izbjeći. O, poznam ja svoga supruga. Poznam njegovu majku Romulu. Jurjeva je smrt sigurna, ako još danas ne odputuje iz Nikodemije. A ti diete, no ti ćeš ostati kod mene. Sad znam, zašto je Juraj baš mene izabrao, da ti budem zaštitnicom. Dobro je odabrao, o, vitez Juraj je pametan čovjek. A — zapita ju naglo Glycera, uprvši živo oči u njezino lice — a ljubiš li ti viteza Jurja?

Djevojčici se upališe obrazi. Rumenilo stida prekri joj obraziće, ona ipak odgovori s mjesta:

— O, pa kako da ga ne volim, ta on je tako dobar siromacima.

— Poznaješ li ga već odavna?

— Poznajem, ali nisam s njime progovorila više od dvie do tri rieči sve do sinoć.

— A što si ti, diete, radila sinoć u tako kasno doba na ulici?

Mala je oklievala s odgovorom.

— Tako si mala, pak već tražiš mužkarce. Zaista još diete, a već se vucariš po ulicama. To nije liepo. Čudim se, da se vitez Juraj bavi tako pokvarenim djevojčurama i još svoj život izlaže poradi njih na kocku.

Dok je Glycera govorila o njoj, tako dugo je Mirijama, ako i težko, ali mirno podnosila ovu osvadu, što joj je sasula na lice, ali sad, kad se je radilo o Jurju, ona odriešito planu:

— Ne, gospodjo, viteza Jurja ja ne dam vriedjati, on je čist ko sunce. Kad jednom umre, iz njegova će srca rasti ljiljani, a nad njegovim će grobom sjati luč svetosti. Ružno je dakle, da ti, gospodjo, tako o njemu govoriš. Ja ti opraštam, što si o meni nebogoj djevojci govorila, ali njega ne dam vriedjati. Pak — reče ponovno digavši glavicu i trupnuvši nožicama o tle — pak ja volim da me krvnici uhvate i sasjeku na male komade, nego da dulje ostanem pod krovom, gdje tako njega vriedjaju.

I mala se okrenu, da će proći iz odaje. Ali Glycera poleti za njom, stade ju grliti i reče:

— Ali, diete, što ti pada na um, ta ja cienim i štujem Jurja, pak ako sam šta zla o njemu rekla, a ti mi oprosti, ali ja ne znam, da sam povriedila njegov značaj. Ta mladi ljudi smiju tražiti djevojke...

— O ne — iztrgnu se mala iz njezina naručaja — to velite vi, koji vjerujete u krive bogove.

— A ti — uhvati ju Glycera — ti niesi sljedbenicom starih bogova?

— O ne, ja sam kršćanka. Što da ti dulje tajim? On me je tebi povjerio, dakle znam, da mi od tebe ne prieti opasnost.

— Kršćanka! — zavapi Glycera, i kao da vidi pred sobom neko čudovište, neko biće iz drugoga svieta, stade ju ponovno promatrati od pete do glave. — Čudni moraju da su ti kršćani. Je li i Juraj kršćanin — htjede zapitati, ali to pitanje pričini joj se u taj hip nedelikatno.

Zato reče:

— Kako vidiš, ti si se svidila samomu caru Galeriju. Pa kako to, da ti niesi zagrizla jabuku, koja ti se nudja. Zar ne znaš, koliko bogatstvo, koliki čar i sjaj te izčekuje, ako se podaš cezaru?

— Mi kršćani poznamo samo jednu slavu, a ta je, ljubiti Boga svim srcem svojim, njemu služiti i njemu se

pokoravati, da jednom dobijemo vienac slave neumrle i udjemo u sjaj njegova carstva, kojemu ne ima ni kraja ni konca.

— A znadeš li ti, da te cezar može dati na goleme muke i napokon te usmrtiti, ako mu ne budeš u volju.

— A ja ti velim — reče odlučno mala — da će moj Gospod spasiti me iz ralja tigrovih i da ću, ako i poginem ovdje, biti u bielom stadu janjaca, što njega prate, pjevajući himne i psalme u sboru angjeoskom.

— Čudno — pomisli Glycera — i opet mi se javlja ova strašna vjera i opet pred mene dolazi kao veliko pitanje, kao neka Sfinga. Tko zna, nije li to omen, nije li to znak, da mi valja i bliže čuti o njoj. I ona se zamisli. Ovo neustrašivo diete, koje je uz to tako bezazleno gledalo u sviet, kao da govori stvari, koje se same po sebi razumiju, vrlo ju stade zanimati, a nije mogla suspregnuti u svom srcu ni udivljenja za takovo junačtvo, koje se ne boji ni smrti ni cezarovih muka, a koje odbija tako sjajnog ljubovnika. Kako li se to sve protivi svim nazorima njezinim i čitavom njezinom dosadanjem životu. Ako su i tlapnje, čudne su i liepe su. Život iza groba...

Ona ponovno pritisnu Mirijamu na svoje grudi i reče usrdno:

— Ti ćeš, diete, kod mene ostati i ne boj se ništa. Kod mene ćeš biti dobro spravljena. Ja ću te čuvati kao zjenicu oka svoga i vratiti te njemu, koji te je poslao. A ti ćeš mi u zahvalu pričati sve ove liepe priče, kojima se ponosi tvoja vjera.

— O, to nisu priče, to nisu priče — prošapta Mirijama — već sve, što ću ti reći, bit će velika istina...

Sve to zbivalo se prije znamenitoga vieća, u kojem je odlučen kršćanski progon i prije nego li je Juraj bačen u tamnicu.

U to vrieme bila je Valerija sa svojom majkom Priskom u vrtu, te joj je zabrinuto govorila, kako je noćas Galerij došao ranjen kući i kako je biesno govorio o kršćanima i kako se sve boji, da će se nešto dogoditi, nešto vrlo zla.

I ona i majka sprovele su dan u velikom strahu, to više, jer su im svaki čas dolazile nove viesti. Govorili su, da je sazvano vieće, onda opet, da je to vieće već na okupu, napokon, da je vieće zlo prošlo po kršćane.

Najpotresnije viest za Valeriju bila je, kad je čula, da su zatvorili viteza Jurja, jer je u skupštini carevoj otvoreno priznao, da je kršćanin.

Po malo je Valerija saznala sve potankosti i strah ju pograbi, silni strah za život miloga čovjeka. Prošlo je doduše mnogo vremena, što se je zbio onaj noćni prizor izmedju njega i nje, onaj prizor, koji je tako odlučio njezinim životom, da još i danas osjeća bič sudbine, prošlo je mnogo vremena, ali njegova slika stajala je živo pred njezinim očima.

I što je dulje živila uz Galerija i što joj je ovaj postajao odvratnijim, to je ona većma u svojoj duši dizala sliku Jurjevu. U svom srcu načinila si je žrtvenik i pred tim žrtvenikom palila je tamjan nesretne ljubavi. Riedko kada ga je vidjevala na blizu. On ju je očito izbjegavao. Samo u svečanim zgodama, kad je čitavo carevo dvorjanstvo bilo na okupu, onda je vidila i njega i uviek joj se pričinjao ljepši i sjajniji. Iz viteškog mladića razvio se je u muža u naponu snage, a taj muž zaslužio je sto puta više, da bude carem, od njezina Galerija. Iza takovih dana, kad je njega vidila, obuhvatila ju je velika nujnost i dugo je vremena trebalo da prodje, dok je opet došla k sebi. U onakovim danima proklinjala je svoju sudbinu, svoju majku, koja ju je rodila, svoga oca, koji ju je upropastio, sve dane svoga života i u ovakove je dane posve zaboravila, da je kršćanka.

Onda se opet vratila k sebi i živjela je dalje u dosadi i nezadovoljstvu. Samo kadikad trgnula bi se iz te jednoličnosti, da učini koje dobro djelo i da pohodi koju crkvu potajno i krišom, preodjevena i nepoznata. Onda bi joj za čas odlanulo u grudima i ona je postajala mirnijom. Mnogi putovi, koje je morala sa svojim mužem proputovati, sad u Sriem, sad u Salonu, sad u Cibalis, sad u Mursu, sad u Nikodemiju, donekle su ju svojim novim dojmovima odvratili od žalostnih i očajnih misli,

da onda opet kakav odvratni prizor, koji je imala s Galerijem, na novo vrati sav očaj njezine duše.

Oh, koliko strašnih časova imala je s njim. I mnogi puta se je htjela pritužiti svomu ocu. Ali nikad nije smogla rieči. Ta, što bi joj to i pomoglo. Ta, Galerij je bio carem, i interes države zahtjevao je, da bude žrtvom. Ta to joj je sam otac Dioklecijan rekao. Pa što da dalje i kaže ocu, za koga je znala, da mu je država sve. Na toj stieni morala se je razbiti svaka njezina nada. I zato je podnosila Galerijeve zagrljaje i cijelove i one grozne, duge noći, kad se je njegovo veličanstvo sjetilo, da ima i ženu.

Bila je gotovo sretnom, kad je Galerij sprovadjao svoje dane i noći u razbludnim orgijama i njoj pustio mira. Jedino se je bojala, kad je pijan dolazio kući, jer onda bi znao zaboraviti, da je ona kći Dioklecijanova, pak bi neotesanom šakom znao slikati modrice po njezinom tielu radi kakove god malenkosti.

Ali dani su tekli na oko mirni i ništa se nije mienjalo. Ali danas!

Danas je on stenjao u okovima u tamnici, on, koji bi je jedini mogao usrećiti. Kad je tu viest čula, malo da nije pala onesviešćena na zemlju. Svu snagu trebala je upotriebiti, da se to ne dogodi, a onda se je zavukla u svoje odaje i zaplakala gorko.

Tako ostade više sati. Nikoga nije pred sebe puštala, nitko nije smio prekoračiti prag njezine sobe. Ona je to naročito zabranila. Ipak iza više sati začu kucanje na svojim vratima. U sobu udje robkinja.

— Gospodarice, gospodarice! Oprostite što bunim; rob Glycere donio je pismo.

— Daj ga ovamo!

Pismo je glasilo:

Glycera Valeriji pozdrav!

Pišem ti, jer se važne stvari dogadjaju. Vitez Juraj iz Kapadocije leži u tamnici. Sutra će ga staviti na go-

leme muke, a strašna smrt prieti jadnom čovjeku. Znam, da si se ti zanimala, po više put me pitajući, za sudbinu toga plemenitoga viteza. Nastoj dakle, da ga spaseš od neumoljive smrti. Ti si carica, kći velikoga i božanskoga imperatora, — kojemu svi bozi dali sreću — ti imaš vlast i ti možeš, da na koji god način izbaviš njega. Ako možeš, podji u tamnicu i nagovori ga, da se odreče svoje vjere, ako ti to ne podje za rukom, a ti nagovori Galerija, da ga izbavi, premda će to težko biti, jer znam, da Galerij osobno mrzi nesretnika. Poteci k svojemu ocu Dioklecijanu, on ti ne će odbiti molbe, ta ljubi te više svega. Bilo bi dobro, da i Romulu, majku Galerijevu dobiješ na našu stranu. Učini što znaš i kako znaš, ali jedno te upozorujem, pazi, da ne bude prekasno. Sutra u to doba bit će sve uzalud i ako ne pomogneš, njega više ne će biti na životu. Ja sam vrlo zabrinuta. Bozi bili s tobom!

— Sutra bit će sve prekasno!

Ove rieči trgnuše ju iz očaja i ona uvidi, da je ludo gubiti vrieme u tutanj. Tuj ne ima druge, već odmah latiti se posla, ako hoće, da ga spasi. Ali što da učini? U tamnicu da ide i da ga nagovori, neka se kani svoje vjere. Ne, to ona nije htjela ni pokušati, to je unapred znala, da tolike moći u nje ne ima. Da ju bar ljubi, onda bi to učinio, ali on, koji se ne boji ni muka ni smrti, on da popusti njezinim slabim riečima. Ne, to misliti, bilo bi naprosto glupo.

Odluči s toga najprije popitati za savjet cara Galerija, svoga muža.

Bila je kasna noć i Galerij, koji ove noći nije bio u nikakvoj orgiji, jer se je još čuvao radi rane, počivao je na svom krevetu i slušao pripoviesti mladoga crnoga roba, kojega je vrlo volio. Kad je zapazio svoju ženu, začudi se vrlo i skoči s kreveta, te odpusti roba.

— Oho! — kliknu on i razkrili svoje ruke — što tebe k meni nosi? Zar je moja Valerija izmienila svoju ćud?

Njezino bliedo lice i mrtvački izraz crta prekinu mu rieč i on reče muklo:

— Što ti je? Jesi li bolestna?

A ona na to:

— Bolestna je duša moja i dolazim k tebi, da mi ju izliečiš.

— Od srca rado — reče gotovo nježno — ali moraš mi reći kako. Što da ti učinim, carice srca moga?

Ona se nije obazirala na to njegovo laskanje, koje joj je uviek bilo odvratno, već nastavi kao da i nije bila prekinuta.

— Dolazim k tebi s velikom molbom.

— A ta je?

— Da iz smrtne pogibelji spasiš čovjeka, koji je mome ocu u odsudnom času spasio život.

A on svom mržnjom, što ju je u srcu nosio proti Jurju, kliknu ljutito:

— Ti misliš Jurja iz Kapadocije, najvećega neprijatelja tvojega oca i mojega, njega, koj je vodja buntovnika i podli kršćanin. O, traži, da ti spasem sve najveće zločince ovoga svieta! Njega, njega ti ne mogu dati.

Nastade strašna stanka.

Iz njegovih očiju sjevala mržnja, a iz njezinih neizrecivi strah. Napokon reče ona:

— Dobro dakle! Ako ti ne ćeš, da ga spaseš, tad ću ja stupiti pred oca svoga, pred Dioklecijana i izpričati mu sve ono čislo nebrojenih muka, užasnih dana, strašnih noći, što sam ih rad tebe prepatila. Stupit ću pred njega i izpripoviediti mu sve one udarce, kojima si ti mrcvario krv njegove krvi, meso njegova mesa, njegovo sunce, njegovu jedinicu, njegovu mazunicu Valeriju. Stupit ću pred njega i reći, kako ti nije ništa sveto, kako tvoje orgije nadmašuju sve, kako je tvoja drzovitost tako daleko došla, da si u samoj carskoj palači na moje oči vodio tudje žene i tudje djevojke u bračni talamos Dioklecijanove kćeri. Stupit ću pred svoga oca i pričati mu, kako u tebe ne ima druge želje, nego da što prije stupiš na njegovo mjesto. Misliš li, da sam gluha, da sam sliepa, da ne znam za neke tvoje tajne razgovore, što si ih imao sa svojom dičnom materom Romulom.

— Ženo! — viknu on muklo, oči mu se izbuljiše

krvavo i on ju pograbi obim rukama o ramena i stade je tresti. — Ženo, ti to ne ćeš učiniti!

— Hoću! I ne ću mirovati, dok te moj otac Diokle-cijan ne sbaci s priestolja.

— I ti bi to mogia učiniti? — zapjeni se on od strašne srčbe.

— Bi, zašto ne? Zar da te još štedim za one sve udarce, koje si mi dao, za onu svu biedu, koju sam uz tebe prepatila.

Neko vrieme nije znao, što da joj na to odgovori. Ipak je osjećao, da pogibelj, u koju ga ona misli svaliti, nije baš tako malena. Kad se je ponešto sabrao, reče:

— Vjerujem ti, da bi ti mogla to učiniti. Ali tad ću ja doći pred cara i izlanuti mu jednu tajnu, za koju on ne zna, ali koja tajna bila bi dosta, da za uviek postaneš mrzkom pred njegovim očima. I kad tu tajnu odam, onda ti ništa ne će hasniti sve tvoje tužbe i osvade, kojima ćeš pred njega stupiti, jer će znati, da ga varaš.

— A kakova je to tajna? — zadrhta Valerija, ne-usudivši se pogledati svomu mužu u oči:

— Misliš li, da ja ne znam, zašto se ti tako trsiš da spaseš Jurja?

— Zašto?

— Jer si ono, što i on — kršćanka!

Ona još većma probliedi i ruke joj klonuše.

Galerij je pako očito uživao, videći je tako pre-strašenom.

— Misliš li, da sam ja tako sliep, te da to ne bi znao?

— Dobro dakle, ja ne tajim, ja jesam kršćanka. Idi k caru i odaj me i odrubite mi glavu. Draže mi je umrieti, nego li tako dalje živiti.

— Hahaha, golubici mojoj — naruga se Galerij — pohtjelo se smrti, a ne misli, kako je leden njezin za-grljaj. Ti, koja si rasla u sjaju i razkoši, ti, kojoj su krevet obsipavali ružama, da tako lako umreš. O, ne umire se tako lako, vjeruj mi. Kad gvozdeni mač takne tvoje bielo, mramorno rame, hm, onda će te proći volja

umrieti. Ti, razmažena, slaba žena, niesi toliko jaka, da to uzdržiš.

Ona je u istinu oćutila već mač na svojoj šiji i sva duša joj se uzburkala od straha.

Galerij je to vidio i očito je uživao.

— Tvoj dragan, tvoj Juraj, on da, on će već pod-nieti muke. Za to ću se pobrinuti ja.

A ona klonu na tla pred njega. Užasni strah obuhvati joj tielo i dižući ruke gore spram njemu, kliknu:

— Bože moj, Bože moj, smiluj se i ne daj, da to-liko trpim!

— Ustani kćerko velikoga boga i oca moga Diokle-cijana! Ustani božice srca moga i ne boj se. Ne ću te tužiti tvome ocu...

— Ah, ne bojim se toliko za sebe, koliko za njega. Njega spasi! Spasi Jurja!

— Carice srca moga, ne, to nije moguće. Žalim! Ako mi ne imaš ništa drugo reći, onda uzalud gubimo vrieme.

Ali dok je još to govorio, pane mu na pamet misao, koja mu se tako u isti čas svidi, da je već unapred osje-ćao sve sladkoću, koja će mu napajiti dušu, ako mu sretno podje za rukom.

— Ipak — digne ju on k sebi, gladeći joj plavu kosu — ipak mogao bi se naći način, da ga spasiš.

Kao da je balzam ulio na otvorenu njezinu ranu, kao da je čula glas angjela, tako se pričiniše ove rieči Vale-riji, i puna nade reče:

— Sve, sve ću ti učiniti po volji.

— Dobro, znaj, da je njegova glava izgubljena, ako li me ne posluhneš, a tako ću ti ju spasiti.

— Reci, govori, moj gospodaru i čitav život ću ti služiti kao robkinja.

— Žrtvuj samo bogovima, odreci se svoga Krista i ja ću izpuniti svoje obećanje.

A ona probliedi kao stiena i zalama rukama.

— Jao, jao, što ti tražiš? — reče još i satrvena i izmučena ne reče više ni rieči, već se vrati u svoje odaje.

Bio je već bieli dan, kad je usnuia, ali ju od sna

*

probudi silna vika i lomljava. Ona skoči k prozoru, da vidi šta je.

Gomile ljudi stajale su od jutra pred stupovima, na kojima je bio obješen carski edikt. Te gomile sve su više rasle i napokon je već rano jutro bila sva Nikodemija na nogama.

Biesni uzklici proti kršćanima čuli se neprestance. Mržnja, gnjev i bies sijao je iz svih očiju. Najveća se je rulja sakupila oko dvih žena, koje su bile poznate kao javne djevojčure. Te su vikale kao biesne, da su dosele bile kršćanke, ali da od sada ne će više biti. One su javno izpoviedale, da se u kršćanskim sastancima događaju strašne stvari, bezstidne i ogavne.

— Lažete, zvieri! Podmićene ste! I ja sam kršćanin! — doviknu jedan jaki glas i u isti čas trgnu sa stupa carski edikt.

Ali kao da je tim dao tek pravi znak. Tisuću ruku diže se na njega i za čas ležao je u mlazu krvi.

Svatko je htio imati od toga kršćanina komad mesa, svaki je htio zamočiti ruku u njegovu krv. Jedni biesni i divlji protivnici, a drugi, koji su se dobro poznavali, umakali su svoje haljine u njegovu krv, u krv toga čovjeka, koj je neustrašivo izpoviedao svoju vjeru.

— Napred! — zavika netko — razorimo crkvu, spalimo njihove čarobnjačke knjige, kako to nalaže carski edikt!...

I čitava rulja nahrupi na stranu, gdje je bio kršćanski hram. U tili čas stvoriše se u rukama gomile motike i sjekire, toljage i kuke. I svi ti ljudi skočiše, da ruše, da razore, da raznesu tu gordu kuću kršćanskoga Boga.

U tili čas razvitlala se silna prašina. Kamenje je letilo, grede su škripale, opeke se rušile. Strašan lomot rušene zgrade i buka i urljava pijane od biesa svjetine, koja je klela, vikala, psovala, pjevala, rikala, zavijala, oponašala zvjerske glasove, žviždala i u divljoj radosti gledala razor i razsulo, sve se to miešalo u neki demonski orkan, koji prieti, da će srušiti čitav sviet.

Na sredini trga upališe neki lomaču i za čas stadoše bacati na tu lomaču knjige i spise, koje su našli u

kršćanskoj kući. Jauk nekih kršćanskih žrtava i plač, jedva se je čuo u toj užasnoj buci i vici.

Bies divlje svjetine nije se dao utažiti, dok nije spao kamen sa kamena kršćanske crkve i dok niesu plugom izorali ono mjesto.

Bačve pune vina iztržili su tom zgodom mudri krčmari, koji su se pobrinuli, da bude dosta vina.

Peto poglavlje.

Požar.

U carskom ediktu stajalo je, da se sve crkve i bogomolje kršćanske imadu srušiti, sve kršćanske knjige i spisi oblastima predati, a svi sastanci kršćanski zabraniti. Oni kršćani, koji su u kakvoj javnoj službi i časti, imadu se pozvati da žrtvuju bogovima, jer će inače sve službe i časti izgubiti. Kod sudbenih izpitivanja proti kršćanima slobodno je upotriebiti mučila; kršćanski se robovi ne smiju osloboditi. Car Dioklecijan sam je pazio na to, da se rieči edikta izvrše.

Odmah sliedeći dan pozva pred sebe i opet Jurja. Taj bijaše blied i slab, a to se je caru na žao dalo i on ga upita gotovo blago:

— Jesi li se sada opametio, Jurje, i hoćeš li se odreći svoje bludnje?

Ali Juraj odgovori, gledajući otvoreno u cara:

— O moj care, kako se varaš, kad misliš, da će me zastrašiti tvoje kazni. Ti ćeš mnogo prije umoriti sebe, izmišljajuć te kazne, nego mene, koga ćeš mučiti.

Dioklecijan se namršti na ove rieči i reče:

— Naučit ću ja tebe već pameti i lagano će te dati mučiti dok ne umreš.

Dioklecijan naloži na to, da stave lievu ruku Jurjevu na kolo, obijeno čavlima, da mu je smrskaju.

Krvnici odvedoše Jurja do tog kola i staviše mu ruku tako, kako je Dioklecijan naložio.

Naročito otezali su da izvrše svoju zapovied. Mislili su, da će priprave ustrašiti Jurja. Ali on ne reče ni

rieči. Mirno je puštao, da učine s njim, što ih je volja. S početka je glasno molio, a onda ušuti, samo kad je očutio užasne boli, jer su mu oštri čavli zaderali kožu i meso i krv mu razprskali po odielu i stienama, pokaza mu se na licu silna bol.

Car videći to, reče:

— No, gdje je sad tvoj Bog, Jurje? Zašto li te nije od te nevolje izbavio? Za sada budi ti dosta. Bacite ga u okove i odvedite natrag u tamnicu. Za tri dana pozvat ću te opet pred sebe i onda se nadam, da ćeš se opametiti...

— A ja ti velim, da ću ostati isti, koji sam i danas.

Car mu okrenu ledja i podje da žrtvuje bogovima. I već se je približio k žrtveniku, kad ga uzbuni silna vika.

— Što je to? — zapita svoga dvorjanika, ali ovaj mu nije znao odgovoriti, a buka postajaše sve većom.

Najednom silno svjetlo obasja dvor, a dim se stade širiti odajama carske ložnice. Smrad paljevine dopro je i do Dioklecijana. On probliedi. Nije li to urota, koja će mu uzeti krunu? Nije li buna vojnika? Možda taj čas proglasiše novog cara.

U to dopirahu do njega glasovi:

— Dvor gori, carski dvor gori.

— Je li buna? — upita car roba, koji je upravo usopljen htio da protrči kroz odaju, u kojoj se je car nalazio.

— Ne znam. Mislim da nije, božanski care, jer vojnici su već tuj da gase vatru i svi kliču: Slava Dioklecijanu.

Caru se čelo razvedri i naloži svojoj pratnji, da ga sliedi. On se sam htjede pokazati narodu, kojega se je na tisuće pribralo oko ogromne carske ograde.

— Gdje gori? — zapita još.

— U sjevernom dielu palače. Ali oganj se brzo širi i pogibao prieti, ne bi li i amo došao. Svakako treba, da paziš na dragocjeni život. Vatrogasci već su doduše na djelu i vode je dosta, ali nitko ne može unapried znati.

— Ajdemo dakle napried!

I on u sredini svoje pratnje izadje na uzvis, što je

stajao izpred palače i odakle se je mogao vidjeti požar. Puk je riedko vidio svoga cara, a sada, kad je ovako na uzvišenom mjestu stajao i mirno gledao žar vatre, sada, kad je taj sjaj blistao po njegovu licu i po njegovoj kosi, izgledao je zaista kao neko božanstvo.

— Slava caru! — vikao je narod.

I za čas, kao da ih ni vatra ne zanima, tako su svi gledaoci bili očarani carevom pojavom.

A on im zahvaljivaše, naklanjajući svoju glavu. Medjutim je požar grdno harao, te je jedan dio palače bilo nemoguće spasiti.

Vatrogascima i vojnicima pošlo je ipak za rukom, te su zapriečili, da se požar nije širio dalje. Vidilo se je, da će im napokon poći na rukom pogasiti vatru. Medjutim je već došao Galerij do Dioklecijana.

Na njegovom se je licu odrazivao strah i mržnja.

— Znaš li, božanski moj oče, — doviknu on tek što se je približio caru — znaš li, tko je upalio palaču?

Dioklecijan slegne ramenima i reče:

— Ne znam, ali znati ću. A ti valjda ne ćeš opet pokriviti tvoje kršćane? — produlji car gotovo s prezirom.

A Galerij se ne dade smesti.

— Ne rugaj mi se, care, već su se mnogo put moje rieči obistinile i mnogi put sam spasio tvoj dragocjeni život. Jest, ja ti otvoreno kažem, da su dvor upalili kršćani i to tvoji kršćanski dvorjanici, koje su njihovi svećenici i ortaci na to uputili, da zapale dvor i u općoj smetnji tebe ubiju.

Dioklecijan je izprvice slušao s nepovjerenjem, a onda mu se približi i reče:

— Imaš li dokaza?

— Imam.

— Koji?

— Moja majka vidjela je dvojicu tvojih dvorjanika, Gorgonija i Doroteja, kako su nešto prije, no što je požar buknuo, brzim koracima pojurili iz ovoga diela palače, koji je izgorio.

— Dakle je i tvoja majka bila ondje?

— Jest.

— Onda bi istim pravom Gorgonije i Dorotej mogli uztvrditi...

— Što? — probliedi Galerij.

— Da je tvoja majka upalila palaču.

— Tako ti bogova, care, kako ti može takova šta samo i na pamet doći?

— Ta ne velim ja to. Ne tvrdim. Samo hoću da ti pokažem, kako to još nije nikakav dokaz, ako su dva moja u istinu vjerna službenika bila blizu mjesta požara, da su oni odmah i palikuće. I Gorgonij i Dorotej uviek su mi vjerno služili.

— Pa ipak oni su te grdno varali.

— Varali?

— Jest, jer oni su kršćani.

Car se zapanji. Ne, tome se nije nadao, da ta užasna sljedba ima toliko pristaša u njegovoj najbližoj blizini.

— To je laž! — viknu ljutito. — To je kleveta.

Galerij ne reče ništa.

— Kleveta je, velim ti, — opetovao je car — hoću dokaze, dokaze mi navedi.

— Dokaza hoćeš? — nasmieši se posprdno Galerij — za te dokaze ti je lako. Sakupi čitavi dvor i zapoviedi, da pred tobom žrtvuju. Vidit ćeš, hoće li tvoji Gorgonije i Dorotej žrtvovati našim bogovima.

Taj odgovor je cara Diokleciiana usupnuo. Misao, da sazove čitav dvor da žrtvuje, učinila mu se je dobrom.

— Mogao bi imati pravo s tim svojim predlogom, Galerije, ali ajde da udjemo u kuću. Mislim, da ne ima nikakve pogibli za naš život, jer, kako vidim, požar već jenjava.

*

Još isti dan pročulo se je, da će sam car Diokleciian biti prisutan kod žrtava bogovima i da će svi njegovi dvorjanici i častnici i sva njegova okolina morati da žrtvuju, jer će ih inače stići gnjev carev.

U brzo se razglasilo i to, da car sumnja, da su

kršćani upalili dvor i da će izaći novi edikt, koji će biti mnogo stroži proti kršćanima od prvoga.

Kršćani sami bili su raznih mienja o toj vatri. Jedni rekoše, da je carica, mati Galerijeva upalila dvor, da onda baci sumnju na kršćane, a drugi opet rekoše, da je munja žarka s neba udarila u dvor, jer je Bog htio tim da pokaže, da je Juraj nevino mučen.

Mnogi kršćani počeše bježati u odaljenije krajeve. gdje su mislili, da se neće tako razmahati boj proti kršćanstvu.

Drugi sakrili se u podrume i podzemne hodnike, bojeći se, da ih muke i strah pred mukama ne dovedu u napast. Treći opet s nekom radošću izčekivahu čas, kad će moći i krvlju posvjedočiti svoju vjeru u Krista. I ovi se niesu uzdali u svoju jakost, ali pouzdavahu se u pismo i bili su uvjereni, da će im dobri Bog dati dovoljnu milost, da uzmognu uztrajati do konca.

Medju onima, koji su najvećma strepili u strahu, što će se dogoditi, bila je Glycera. Ona se nije bojala za svoj život, ali bojala se je za život Jurjev i život one male djevojčice, što joj je on povjerio.

Ona je u sebi osjećala nešto slična ponosu, da je taj veliki junak, vitez bez ljage, koji se isto tako junački ponaša sada u mukama, ko što se je ponašao u ratovima, da je taj odlični umnik baš njoj povjerio to diete. Zar joj tim nije izkazao veliku počast i znak odanosti?

Ta misao tako ju je obuhvatila, da je čitave sate sjedila s malom Mirijamom na samu i slušala njezine rieči. Te razgovore prekidala bi samo tisnuvši svoje cjelove na Mirijamino čelo i gladeći joj gladke, svilene uvojke.

U tim razgovorima ona je nastojala, da si stvori sliku od te vjere, koja iz ljudi tvori junake, a iz slabih jake. I mnoga tajna koprena skinuta joj je s te tajne.

Mirijama pričala joj o otajstvima vjere tako priprosto i jednostavno, a opet s takovim oduševljenjem, da je Glycera zapanjeno prisluškivala njezinim riečima i

po koji put uzdahnula, žaleći, da nije prije ništa pobliže čula o toj čudnoj vjeri.

Simpatija, što ju je već prije imala spram Jurja sad je narasla, ali s njom i strah radi njegovih muka i želja, da miloga čovjeka spasi. Ona se zato sjela i napisala list Valeriji, ona je izpitkivala, ne bi li mogla podmititi straže i pridobiti ih, da puste Jurja na slobodu. Stotinu stvari je izmislila, ali o svima se je uvjerila, da ne će dovesti k cilju i zato je njezin nemir sve većma rasao.

Još jadniji bio je položaj Valerije. K[illegible] se je raztala s Galerijem i čula strašnu njegovu ponudu, neka se odrekne svoje vjere, a on će joj izbaviti Jurja, ona se je tako prepala, da su joj se sve žilice tiela tresle.

Kako bi mogla takova šta učiniti. Ta ona je znala, da ne ima ništa ogavnijega za kršćane, nego biti izdajicom svoje vjere. Ona je znala, kakovim gnjušavanjem govorili su kršćani o takovim ljudima, a znala je i to, da ju iza ovoga života čekaju strašne kazne. Pa ipak on je sigurno izgubljen, ako ga ona ne spasi. Neki glas joj je dovikivao: Zar ga tako ljubiš, da ga ne ćeš spasiti? Prava ljubav sve nadvladava. Ona sve kuša, da spase svoga dragoga, ne boji se ni mača ni smrti, ni poruge, ni mržnje, ni jala, ni zlobe, ni nasrtaja gomile. A ti se ne ćeš za nj žrtvovati, ti ne ćeš, da učiniš ovu malenkost i baciš nekoliko zrna tamjana na žar žrtvenika bogovima. Istina, ti ćeš tim u očima kršćana omrznuti, ali on će biti spašen, slobodan i tvoje će srce kliktati, kad ga budeš vidjela bez okova.

A pakao? A vječne muke? Kako ćeš njima izbjeći — govorio joj drugi glas i ona je sa strahom odvrnula svoje misli od toga i slušala, kako ju prvi glas tješi: — Pa ti možeš i dalje ostati kršćankom. Učinit ćeš izpovjed i pokajat ćeš se, pak će biti sve dobro. — O varaš se, — govorio joj je drugi glas. Varaš sama sebe. Bog je silan i moćan, on ti može poslati naglu smrt i onda ne ćeš imati vremena, da se pokaješ. — Bah, to su preće-rane brige — odvratio je prvi glas u njezinom srcu. — Danas si zdrava i jaka i ništa ti ne će biti.

Ovaj boj u njezinom srcu dugo je trajao. Još se je

većma povećao, kad je čula, da će car, njezin otac, prirediti javne žrtve bogovima, u kojima će i ona morati biti nazočnom. Ta viest ju silno uplaši. Znala je, kakove ju kazne čekaju, ako se opre volji očevoj. Progon, tamnica, smrt. A ona je dobro poznavala svoga oca. Tuj se više nije radilo o tome, da ona pristupi k žrtveniku, da spasi Jurja, sad je ona morala javno pristupiti i žrtvovati bogovima, da spasi sebe. Spasivši sebe, spasila bi dakako i njega, kako joj je Galerij obećao. Dva jaka razloga bila su dakle tuj, da pristane na predlog Galerijev. Sgrozila se je nad mišlju, da će i njezino tielo dotaći okovi. Ove slabe, nježne ruke, da okrvave pod željeznim njegvama. Da, ta misao ju zaista prestraši Čula je, kako su Jurju razderali čavlima meso, a ta ista kazna čekala bi za cielo i nju, jer kad se je radilo o državi, tada je Dioklecijan, njezin otac, zaboravio na sve veze krvi i srodstva. Upravo katonskom strogošću on bi ju pustio sudbi. Te misli upravo su porazno na nju djelovale i ona je tumarala po svojim sobama kao luda...

Šesto poglavlje.

Žrtve.

Uz sav sjaj, što ga je novi ceremonijal carskoga dvora odredjivao, pokazao se je car Dioklecijan u velikom dvorištu carskoga dvora u Nikodemiji. Odtuda htio je, da sam svojim očima vidi sve.

Na uzvišenom mjestu, izkićenom ružama i sagovima, na zlaćanom stolcu, sjedio je i gledao pred sebe.

Sav dvor bio je sabran i svi su izčekivali zapovied carsku. Kip boga Jupitra stajao je u sredini, velik i sjajan, izklesan od mramora. Veliki, jaki uvojci pramova padali mu niz jaka ramena, a staklene oči sjajile na suncu posebnim sjajem.

Izpred žrtvenika, koji je takodjer bio izkićen zelenim grančicama i ružama, stajao je svećenik i čekao one, koji su imali žrtvovati.

Trubljari na jednom zatrubiše i car Dioklecijan ustade. Naglim koracima podje spram žrtvenika. Biela svilena odora, koja ga je nesila, spuštala se je uz njegovo nešto pognuto tielo, a veza biela na glavi kriesila se sa svojim draguljima u njegovoj kosi.

Kad je već stajao pred kipom svojega boga, jakim glasom reče:

— Veliki moj oče i Jupitre, bože nad bogovima i kralju svih ljudi, tebi, koji si me izabrao za sina i vladara naroda, podajem iz dubine srca svoga ovu žrtvu, jer vjerujem, da si me samo ti doveo do moći i sjaja i da se samo tebi ima zahvaliti sva veličina rimskoga carstva. Da tebe nije, već bi divlji barbari svoje konje pasli na pustim razvalinama gorde Rome, a u klancima Termopile trgali bi Parsi djecu sa grudiju helenskih žena. Tebi hvala na tom, da vladaš i ravnaš udesom i bogova i ljudi, a mi ti obećajemo vjernost i časti. Od danas neka se još više pronese tvoja slava i svaki pred tobom, koji ne bude htio prignuti glavu, neka bude odbačen iz družtva ljudskoga kao izrod i odrezan kao trula grana sa stablika našega carstva.

To rekavši, razkriljenih ruku gledao je očima u oči mramornome kipu, a glas mu je postajao sve zvučnijim i glasnijim, tako da su triemovi i lukovi goleme palače ozvanjali ovim glasom.

Na to uze tamjana i baci ga na žrtvenik.

Miris njegov stade se razliegati po dvorištu i prodirati u najskrajnije kuteve velikog dvorišta.

Drugi pristupi Galerije.

— Oče moga oca, bože moga boga, hvala ti i slava! Štiti i čuvaj cara Dioklecijana, a s njim i nas, njegovu djecu i čitav rimski imperij.

I on žrtvova silnom bogu.

I tako se stadoše redati velikaši i dostojanstvenici carstva, kad je došao red na Hieroklesa. On zavika, da se je glasno čulo:

— Neka bude proklet svatko, tko tebe ne ljubi.

Laktancije Firmijan pristupio je niemo i hladno bez rieči. Vidjelo se na njemu, da mu ta ceremonija dosadjuje

i da njegova vjera u Jupitra nije jaka, ali jer nije imao ni druge vjere, on je mekanički žrtvovao, kad se to baš imperatoru, njegovu zaštitniku svidja.

Kad je došao red na Gorgonija, careva dvorjanika, pristupi i ovaj k oltaru.

Car Dioklecijan gledao je na nj pozorno. Ovaj čovjek bio mu je nada sve mio i nikad se nije morao na nj potužiti. Ali zadnji razgovor s Galerijem raztužio je i razljutio ujedno cara. Ne, nije moguće, da je Gorgonij kršćanin. Svaki kret njegove ruke, svaki pogled njegov upijao je Dioklecijan svojim očima.

Kad je Gorgonij pristupio k žrtveniku i pružio ruku, činilo se je za čas, da će žrtvovati.

Ali on se više ne maknu. Zato mu Dioklecijan doviknuo glasno:

— Žrtvuj, Gorgonije!

A Gorgonij se okrenu spram cara i reče:

— Čuj, care moj i gospodaru! Gledaj ove moje siede vlasi. Još malo i morat ću ostaviti sviet. Pa zar da rad ovo malo časova nevriednog života izgubim vječnost. Za tebe, smrtnoga cara, borio sam se i pobjedjivao. To više sam dužan, da se borim za bezsmrtnoga kralja, a ja se nadam, da ću s njegovom pomoćju svladati tvoju okrutnu zapovied. Ubit mi možeš tielo, ali duše moje ne možeš. Ne, care, tomu tvomu bogu od kamena ne ću žrtvovati. Umriet ću za Krista!

Jedva je to rekao, dohrliše do njega Dorotej i Petar, oba careva pouzdanika.

— I mi ćemo s tobom, Gorgonije!

A Gorgonije pade oko vrata Doroteju, dok je Petar ljubio njegove ruke.

— Izderite im haljine s tiela i izbičujte ih, dok bude duše u njima! — poviknu imperator Dioklecijan, u kojemu je zakipjelo od gnjeva.

I krvnici skočiše do žrtava i iztrgoše s njihovih tielesa ruho i za čas čuli se strašni udarci bičeva, na kojima su bili čvorovi sa gvozdenim šiljcima.

Svaki udar biča zazujao je i zažviždao u zraku, a

težak vapaj mučenika i stenjanje njihovo prodiralo je svjetinom.

Gorgonij pokuša pjevati psalam:

— Tko ima pomoć višnjega, on boravi pod zaštitom Gospoda!

A velika bol prekinu ga u pjesmi. Sa njegovih ledja, koja su bila sva izranjena od udaraca visile već krpe kože i mesa, a njegova krv curila je po zemlji i zakrvarila bičeve.

Ta strašna kazna nije smirila srca krvnika, oni su svoje udarce podvostručili i svom silom udarali po mučenicima.

— Hoćete žrtvovati? — grmio je car.

— Mi umiremo za Krista! — bio je odgovor.

Taj junački odgovor nije zadivio cara, već ga je, vična, da se slušaju njegove zapoviedi, samo još većma razdražio:

— Umrite, pseta! — viknu on i potrča do njih.

Iztrgavši bič iz ruke jednoga krvnika, zavitlja njim zrakom i stade svom silom udarati po Gorgoniju.

— Tako ću smrviti svakoga, koji se opre volji mojega zaštitnika Jupitra.

Gorgonije, osjećajući jake udare careve, reče:

— Hvala ti, care, vlastitom si mi rukom dao mnogo milosti, ali sada mi daješ krunu nebesku.

Dioklecijanu klonu ruka:

— Idite! — doviknu krvnicima — Odsjecite im glave!...

Njegove su oči bile krvave, njegove su grudi težko disale. Usopljen, umoren, ljutit, vratio se je na svoj stolac.

Došao red na žene.

Prva je žrtvovala carica, majka Priska. Bila je blieda. Žrtvovala je niemo, bez rieči; ta ona je još bila pogankom. Na njezinom licu zrcalio je strah i očaj. Bojala se je za svoju kćerku Valeriju.

— Oh, zašto niesi malena umrla, onda, kad sam stajala nad tvojim smrtnim krevetom, onda, kad sam te zavjetovala kršćanskom Bogu, da ću te krstiti, ako te ozdravi. Oh, zašto niesi onda umrla? Bila bi se otela

svemu zlu i ne bi doživjela ove grozote i nesreće. Sad te, ako ne žrtvuješ, čeka strašna smrt i jadnoj majci skršit ćeš život.

Tako je govorila, još nije ni sat protekao, svojoj kćeri. A ona je niemo buljila preda se i mrmljala nekake nerazumljive rieči bez saveza, tako da se njezinoj majci pričinilo, da je bez sviesti.

Nikakova odgovora nije od nje dobila. Samo jednom činilo joj se, kao da je rekla: Majko, samo da on ne pogine.

Ali to je bilo sve. Sada se je nalazila i ona i njezina kći Valerija u sjajnom carskom odielu, ali majčino je srce pucalo od boli.

Napokon pristupi Valerija. Iza nje stajao je njezin muž Galerij. Spuštenih ruku, nemoćno, polagano, kao da ide na sprovod, stupala je ona. Dvie družice morale ju uzeti izpod ruke, da ne padne. Izgledala je jako bolestnom. Car Dioklecijan gledao je niemo u svoju kćer.

— Kako mi slabi i na očigled gine to diete — pomisli na čas.

Te misli dodjoše mu, premda se još nije smirila sva žestina njegova srca. Polagano dovedoše Valeriju do žrtvenika, koji je bio poprskan krvlju, Ta krv naježi joj kose na glavi. Pomisli, da će tako teći njegova — Jurjeva krv.

— Ti ga možeš spasiti — govorio joj neki glas u duši.

— Reci otvoreno da si kršćanka — govorio joj drugi.

— Žrtvuj, još danas izvršit ću svoje obećanje — šaptnu joj u uho Galerij, njezin muž.

Njezino oklievanje uzruja nanovo Dioklecijana.

— Što oklievaš, kćerko? žrtvuj ocu tvoga oca.

Nju te rieči očeve potresoše do u dno srca.

— Žrtvuj, tako ti majčine sreće, kćerko! Umriet ću, svisnut ću bez tebe! Ne budi mojom ubojicom — govorila joj mati.

— Oprostit će ti Krist — govorio joj neki glas. — Tvoj Krist nije tako okrutan, on će ti oprostiti, ako baš i žrtvuješ.

Ona je još sveudilj oklievala.

U svjetini nastade mrmljanje i žamor. Mnogi su stali kimati glavama i prišapćivati si svakake rieči.

— Žrtvuj, jer za čas bit će prekasno — prišaptnu joj Galerij.

Ona ga pogleda u lice i sgrozi se nad njegovim divljim pogledom. Onda baci pogled na majku. Vidjela je, kako očajnim pogledom čeka i kako žive u smrtnom strahu. Oca svoga nije se usudila ni pogledati.

— Oh, kako je to užasno, kako je to strašno! — ali malo za tim reče sama sebi: — Moja ljubav je jača od pakla. Za tebe ću se žrtvovati, moj Jurje.

Na te rieči izvrši ono, česa se je toliko bojala. Prinese žrtvu. Majka poleti k njoj i Valerija joj padne u naručaj.

Dioklecijanu se razvedri čelo, a Galerij naceri svoje lice demonskim izrazom. Romula nakrivi ustne, a Laktancije progundra nešto o ženskoj slaboći.

— Žrtva je prinešena — šaptala je Valerija majci — on je spašen.

— Svi smo spašeni, kćerko! — bio je odgovor.

Sedmo poglavlje.

Juraj.

U dubokoj tamnici nikodemskoga dvora, u težkim lancima i lisičinama okovan, počivao je Juraj. Galerij se pobrinuo, da mu budu i veće, pak je dao mučenikovo tielo bičevati i pržiti bakljama. Na njegove izprebijane noge stavili su onda opet kamen. U tamnicu nije prodiralo svietlo, a osim zemljenoga vrča s vodom nije bilo u njoj ništa drugoga.

Neko vrieme iza posljednjega izpitivanja bio je bez sviesti, ali onda se probudio. I on stade moliti.

— Uslišaj, Gospodine, slugu tvojega i učini ga dostojnim, da skoro uljezne u kuću tvoju. Ali ne moja, nego tvoja budi volja, Gospode. Skrati dane Babilona i dopusti, da crkva sine u svem sjaju. Ojačaj sinove svoje u borbi

za vjeru svetu i ne daj, da pakleni dusi unište sjeme pravde. Odasvud su ustali neprijatelji tvoji, da izkorienе i svaki trag kršćanstva. Zlobnici, izrugavaju se svetim riečima tvojim, a neprestano se opetuju djela Sodome i Gomore. Ista djeca tvoja, Gospode, izpunila se strahom i drhću ko šiba na vodi, te padaju pred neprijateljima, kojih je legija. Ne dopusti, da je krv tvojega sina uzalud tekla na Kalvariji. Uništi silnike, ojačaj slabe i ne daj, da zmaj pakleni otrovnim svojim dahom uništi sve, što je liepo, dobro, plemenito i sveto...

Tako je glasno molio ležeći, jer klečati nije mogao, jer su ga u tom spriečavali lanci. I ležati mu je bilo težko, jer je bio sav izranjen. Dugo je vremena molio i sve više mu je srcu godio taj razgovor s Bogom.

Napokon nije ni sam znao, da li sniva ili u istinu vidi; zasjaše mu se oči od neopisivoga sjaja i on ih zakrili rukom. Sva tamnica zasvietli se čarobnim i divnim svjetlom, a kad mu se opet oči priučile na taj sjaj, on zapazi pred sobom podobu veličanstvenu i krasnu.

I odmah mu je bilo jasno, da je to sam Gospodin njegov Krist, koji je za nj prolio svoju krv na Kalvariji. Da, bile su to one iste svete ruke, koje su prebili ljuti čavli. Još sada se jasno vidjele na njemu krvave rane, ali ta krv sjajila je sjajem poput rubina i ljepšega sjaja nije još Juraj vidio. A u tim rukama sjajila je kruna zlatna, puna sjajnih dragulja, što se kao plamenovi zviezda kriesili i sjajili u tom svjetlu.

Juraj je raztvorio oči i gledao u ono sveto lice, što je tako blago, tako nježno odsievalo nebeskom ljubavlju; Juraj je vidio one oči, što su tako ljubezno gledale.

— Gospode, jesi li to ti? — zapita Juraj.

A na te rieči otvoriše usta Njegova, koga je prepoznao. A Jurja prodjoše srsi od milinja i činilo mu se, kao da mu raztapa srce od ljubavi.

On je pristupio posve k njemu i pridigao ga rukom ponešto od zemlje i stavio mu krunu na glavu, govoreći:

— Ne boj se ništa i budi veseo, jer gle: već si zavriedio da samnom vladaš. Ne krzmaj dakle i pohrli k

meni, i uživaj, što ti je pripravljeno. Zmaja paklenoga ti ćeš svladati i koplje svoje vjere zarinut ćeš mu u srce.*

Malo za tim nestade prikaze. Još neko vrieme ostao je Juraj u svom zanosu, a onda stade vikati stražara. Kad je taj došao, reče Juraj:

— Jedino, što te molim, moj brate, dozvoli, da moj sluga amo dodje, jer ja mu još imam nešto reći.

Stražar dozvoli ovo, a sluga, koji je i onako bio blizu, našao se je skoro u tamnici. Padši mu pred noge, videći izranjeno tielo gospodarevo, stade jaukati i plakati.

Ali Juraj mu pruži ruku i reče:

— Ne plači, moj sinko, sada nije vrieme plaču. Skoro će me moj Gospodin k sebi pozvati. Odmah, kako umrem, uzmi ovo moje jadno tielo, odnesi ga s pomoću Gospodina u kuću, u kojoj smo stanovali k mojoj majci, a onda me sahrani u Palestini, blizu groba mog Spasitelja. Kad to sve izvršiš, što ti rekoh, uzdrži strah Gospodnji i ne kloni nikad od vjere u Isusu Kristu.

Sluga reče:

— Gospodaru moj dobri! Sve ću učiniti, kako si mi naložio. I dok budem živ, ostat će mi svetom uspomena tvoja, a ti moli za mene gore, i daj, da te jednoć ondje nadjem, pak ću te i tamo služiti vjerno i pošteno. O, da mogu, ja bi svojim mačem razciepao glave i Dioklecijanu i svim ovim gadovima, koji mojega dobroga gospodara muče i koji otimlju život onome, koji nije nikome ništa zla učinio. Oh, da znaš...

Dok je te rieči govorio, gutao je suze. A sad već nije mogao dalje, on se baci na grudi mučenikove i briznu u gorki plač.

Juraj ga je jedva smirio. Još dugo je ostao jadni sluga uz svoga gospodara, moleći s njim i pjevajući za jedno psalme, a ostao bi i dulje, da ga nije straža opomenula, da ide...

Drugi dan sjedio je Dioklecijan na stolici kraj Apolonova hrama. Htio je, da sam presluša još i zadnji put

*) Glavni smisao, a neke izreke i doslovno u ovim prizorima uzete su iz legende sv. Jurja.

Jurja. Kad je ovaj došao iz tamnice, gotovo ga prijazno nagovori car:

— Zar ti niesam uviek bio dobar, Jurje? Niesam li i danas, gdje si urotnik, još uviek preblag s tobom. Svi bogovi su mi svjedoci, da mi je žao tvoje ljepote, tvojega junačkoga srca i tvojega sjajnoga uma. Ako se odrekneš svojih pretjeranih nazora i ako se opet vratiš u krilo bogova, uzet ću te k sebi u dvor i bit ćeš sretan sa mnom. Reci mi dakle, što misliš?

Juraj se milo nasmieši i reče:

— Po tvojim riečima, u kojima mi očituješ tu svoju liepu odluku, o care, ne bi mi bio ni prije smio toliko muke nanieti.

Car mu milostivo odvrati:

— Ako sam te i dao na muke, učinio sam kao otac, koji kazni svoje diete, da ga k pameti dovede, ali budeš li me odsele slušao, ja ću te obilno odštetiti za sve tvoje boli i muke. Podielit ću ti časti i odlikovanja, i sve što ti srce zaželi.

Na to reče Juraj:

— Ako želiš, idemo u hram i ja ću bogove, koje štuješ pogledati.

Te rieči razveseliše cara Dioklecijana i on dade trubljačima znak, da trubljama pozovu narod i senat, da dodje u hram. Za čas raznesao se je glas narodom, kako je car Dioklecijan osvojio Jurja i kako su pobjedili bozi. I sve je bilo puno hvale caru.

Kad se je hram Apolonov napunio svjetine, zapovjedi car, da svi ušute i da se priredi žrtva.

U taj čas su sve oči gledale i bile uprte u Jurja. U jednom kutu stajala je Glycera i promatrala svaki njegov kret. Ako i jest bila pogankom i želila, da se Juraj spasi, ipak joj postane u srcu tužno i tjeskobno, kad je čula, da će Juraj žrtvovati bozima. Nimbus, koji je vidjela u toga junaka, nekako joj nestao i ona je u njem stala nazrievati običnog čovjeka, koji se boji smrti.

Medjutim je Juraj pristupio ponosna čela do kipa Apolonova, pružio ruku proti njemu i rekao:

*

— Dakle ti hoćeš od mene, kao bog imati svoju žrtvu? Ja pako ovdje očitujem svima i svakomu, da je samo kršćanski Bog pravi Bog i da me nikoja sila ovoga svieta ne će na to sklonuti, da žrtvujem idolima i krivim bogovima. A ti, care, ne imaš kazne, kojom bi me mogao prisiliti da ostavim svoga Boga, kojemu želim živjeti i umrieti.

Na te rieči nastade strašna vika. Kletve, psovke, zaoriše hramom.

— Ubite ga, sasjecite ga!

I tisuću ruku diže se u zrak i tisuću mačeva zabljeska u zraku.

Car Dioklecijan bio je zapanjen. On, koji se je još malo prije nadao, da će Juraj žrtvovati. On, koji je u tu svrhu dao dozvati narod, vidio se je u svojim nadama prevaren.

Takova čovjeka trebalo je, da odmah odsudi. Trubljači zatrubiše opet, ali težkom mukom smiri se svjetina.

Car Dioklecijan izreče osudu:

— Jurje, tvoj zadnji čas je došao. Odsudjujem te na kaznu smrti i u ovaj čas odrubit će ti glavu.

A Juraj odvrati:

— Hvala ti, care, jer to sam želio svim srcem svojim.

Malo za tim izvedoše ga na polje pred hram, da izvrše odsudu. A on diže oči k nebesima i sa suzama u očima kliknu:

— Kriste, Bože moj, s tvojom je pomoću pakleni zmaj pod mojim nogama skršen i ja te molim, budi mi i sada u pomoć.

Te rieči izgovorio je klečeći. I jedva ih je izgovorio, već je krvnik zamahnuo mačem. Glava mučenikova skotrlja se u prah.

*

Iste večeri, kad se je to dogodilo, sjedila je Valerija kod večere s Galerijem.

On je bio dobre volje i neprestano se je smijao. Žena mu Valerija bila je nujna. Srce joj se nije smirilo ni iza žrtvovanja, ako joj je već i deset puta ponovio

Galerij, da će izvršiti svoje obećanje. Na stolu je stajao vrč vina i car je neprestano nukao Valeriju, da pije. Ali ona nije htjela.

Na jednom donesoše robovi u sobu zdjelu, pokrivenu svilenom maramom. Galerij im kimnu, da stave tu zdjelu na stol.

— Ovdje sam ti pripravio neobičnu novost. Ti znaš — reče on Valeriji, kad su se robovi udaljili iz sobe — ti znaš, da sam ti obećao, ako žrtvuješ bozima, glavu tvojega dragoga Jurja. Ja to obećanje izvršujem i eto ti ju dajem na dar.

Na te rieči skinu rubac sa zdjele. Na njoj se je nalazila krvava glava Jurjeva. A Galerij doda:

— Vidiš, tebi, koja voliš židovske svete knjige, priredio sam tim sličan prizor, kakov je priredio kralj Herod svojoj liepoj Salomi s glavom Ivanovom.

Valerija probliedi. Sva krv joj nestade s lica i ona se obuhvati oko srca. Nješto ju samo stislo i za čas kao da se je pred njom potresla zemlja. Morala se je obim rukama prihvatiti o stol, da ne pane.

Nije pala u nesviest, nije ni zajauknula. Dogodjaji zadnjih dana tako ju izmieniše, da ju već nit najveća nesreća nije mogla iznenaditi. Ipak nije dugo smogla niti jedne rieči.

Galerij se smrknu na taj pogled. Očekivao je, da će si prirediti neopisivi užitak, gledajući bol svoje žene nad mrtvom glavom njezinog „dragoga Jurja", kako ga je zvao. Htio je, da se ujedno osveti svomu nuzljubu, kako je mislio.

Kad je Valerija opet smogla da govori, reče muklim, izmienjenim, strašnim glasom:

— Nesretniče, što si učinio? Na Heroda me sjećaš, Heroda, a onda se boj, da te višnji Bog, koji je uzeo ovoga mučenika u svoju slavu, isto onako ne kazni, kao što je kaznio Heroda.

Te večeri nije više Galerij rekao ni rieči. Ona je pako uzela Jurjevu glavu u svoj gynecej i klekla pred mrtvu glavu, roneći gorke suze.

Klečeći tako molila je:

— O veliki i sveti mučeniče božji! Ti si sad kod svoga Spasitelja i znaš, što sam učinila... Ako još ima spasa za tako strašnu griešnicu, kakova sam ja, a ti moli za mene jadnicu nad jadnicama i ne zaboravi na mene u svom sjaju...

Osmo poglavlje.

Laktancije kod Glycere.

Iza ovih dogodjaja razširio se pokolj kršćana po čitavom carstvu. U Antiokiji su nekoga tribuna izvikali carem, a podpomagali ga i neki kršćani. To je još većma Dioklecijana razjarilo. Sve većma ga hvatao strah, da bi se moglo ono srušiti, zašto je toliko godina vojevao, i zašto se je toliko brinuo.

Odlučio je dakle uništiti tu sektu, koja mu je bila zapriekom njegovim mislima.

Edikt je za ediktom izdavao. Tamnice se doskora napunile svećenicima i laicima, velikašima i slobodnjacima i robovima.

Najužasnije muke izmišljali su krvnici za kršćane. Jednima su smlavili kosti i zabijali im čavle pod nokte; druge su za noge objesili i pod glavama im vatru palili, tako da polagano od dima poginu. Jednima su odsjekli uši, nos i ruke; druge su bacili u razsijani kotao sa vrućim uljem.

U Frigiji su upalili čitav kršćanski grad sa svim stanovnicima, muževima, ženama i djecom. Nije bilo muke, koju niesu pretrpili kršćani.

Uzalud se kršćani skrivali u podzemne katakombe i špilje, krvničko ih je oko našlo. Mučeničke žrtve tko bi izbrojio, tko spomenuo. Govorilo se, da je u samom Egiptu steklo palmu mučeničtva 144.000 mučenika.

Nekoliko dana iza Jurjeve smrti prolazio je Laktancije pokraj Glycerine kuće. Ona je opazila poznatoga retora i filozofa i poslala roba, da ga dozove gore.

Laktancije se odazva pozivu.

Glycera ga je pozvala, da ga nešto upita, a on kao uljudni filozof nije mogao, da joj odbije poziv.

Kako li se začudi, kad je zapazio u nekoć razkošnoj njezinoj odaji neku čednost. Svi bogovi i božice izčeznuše od ovud. Na piedestalima, gdje su oni stajali, bijahu sada ne baš skupociene vaze.

Sama gospodarica Glycera dočekala ga u običnom, gotovo priprostom odielu bez nakita. Njezina ramena i grudi, što su se inače tako izticale izpod nabora oprave, njezini bokovi i njezine oble noge — sve je to bilo čedno prikriveno, da je to Laktancije, u kojega je bilo oštro oko, odmah opazio.

Glycera, odmah kako ga je opazila, podje mu u susret i reče:

— Hvala ti, dobri moj Laktancije, da si se odazvao mome pozivu u ovoj pustoši.

— Ti nazivlješ pustarom svoj dom. To je zaisto nešto nova. Meni je bar poznato, da je tvoj dom uviek bio domom veselja...

— I taštine. Pravo imaš, moj prijatelju, i imat ćeš pravo, ako dodaš, da je bio domom opačine.

— To nisam rekao.

— Ali si mislio, i ne boj se. Nazovimo ga pravim imenom. Ja sam se davno o tom uvjerila i nastojala sam, da iz njega uklonim sve, što je opačini slično.

— A što te je na to nagnalo? — upita ju začudjeno Laktancij i zaviri u njezino još uviek krasno, ako i nešto bliedo lice.

— Nisam te pozvala zato, da ti o tom pripoviedam, već da mi budeš savjetnikom u jednom pravnom poslu, tiče se jedne oporuke... Ali zašto da ti tajim. Smrt viteza Jurja i jedno malo djevojče odvrnuše moje misli od taštine svietske.

— Šta?! — viknu Laktancije. — Zar si postala kršćankom?

— To nisam — odvrati ona mirno — ali moram ti priznati, da ću od svega srca postati kršćankom, ako mi se izbiju iz glave neke sumnje...

Laktanciju se zasvietliše oči i on pljesnu rukama:

— Da sam to znao, već bi davno potražio tvoj dom, dobra Glycero, jer gle, veliki duh, koji vlada svietom, potražio je kutiće naših srdaca i zasijao na isti način sjeme novoga života. U doba, kad su razarali kršćansku crkvu, u našoj Nikodemiji, narugala se dva moja drugara filozofa kršćanstvu na ogavni način. Jedan od ovih, koji je svoj filozofski plašt i nauku o suzdržljivosti okaljao pohlepom za zlatom i najgnjusnijim strastima napisao je dapače knjigu proti kršćanima, baš onda, kad su kršćane najvećma mučili... Drugi, još gori od prvoga, bio je jedan od glavnih pokretača progona. On reče, da je kršćanstvo samo vjera za proste i nenaobražene ljude... Razgovor s ovim ljudima meni se je grustio. Na svoje oči gledao sam sjajne i krepostne, svete ljude, kako umiru za Krista, a znao sam, da je medju njima takovih, što svojim znanjem i učenošću daleko nadkriljuju ove mudrace. Zato se niesam stidio oprieti se ovim tobožnjim filozofima i reći: Ako ništa drugo, a to se jednom Jurju ne može reći, da je prostak i nenaobražen čovjek. On je u mojoj školi bio najbolji djak, pak su mu bili poznati svi filozofski sistemi. Ne, njemu nije bilo ništa nepoznato od onog, što vi naučate, ali više nego do života tjelesnoga, bilo mu je stalo do života duševnoga, do spasa, do bezsmrtnosti. Mene su na te rieči posprdno nazvali polukršćaninom, ali ja sam na žalost još bio poganin...

Na te rieči popostade malko Laktancije.

Glycera ga je slušala pohlepno i kad je zapeo, zapitala:

— I ti se niesi dalje bavio kršćanstvom?

— Ti se varaš. Baš one zgode bile su razlogom, te sam stao proučavati svete knjige i svete oce kršćanske.

— A što si iz njih naučio?

— Naučio sam, da ću upravo sada pisati djelo: O smrti kršćanskih progonitelja.

— A što pišeš u toj knjizi?

— Pisat ću o tom, kako se na svim krvnicima vjere kršćanske izpuniše rieči drugoga psalma: Kao posudu od ila ti ćeš smlaviti. — Jest, moja Glycero. Spomeni se

samo smrti Nerona, Domicijana, Decija, Valerijana i Aurelijana. I vjeruj mi, mi ćemo još doživiti i možda prije, no što si misliš, pad i užasnu smrt velikih careva Dioklecijana, Galerija i Maksimijana...

Glycera probliedi i pogleda na sve četiri strane svoje odaje.

Istom kad je vidjela, da nigdje ništa sumnjiva ne ima, reče:

— Strašno! Ali ja vidim, da te sva tvoja filozofija nije učinila opreznim. Zar ne znaš, kako uhode na svim stranama prisluškuju, zar ne znaš, da zidovi imadu uši?

— Znam, moja Glycero, ali odkad sam kršćanin, ja se više ne bojim smrti.

— I ti si dakle kršćanin? — prignu Glycera svoju glavu. — Bože moj — reče ganuto — sve, što je plemenita i dobra na svietu, sve što sam upoznala za liepo i istinito, sve je to kršćansko.

I ona pljesnu u ruke. Na taj zvuk dodje u sobu Mirijama.

U njezi Glycerinoj razvila se u prekrasnu djevojku.

— Gle — pokaza je Glycera Laktanciju — uz Jurja ona je ponajviše kriva, te sam upoznala taštinu svieta.

Laktancije je zapanjen gledao u to lice, a ovo mu se srdačno smiešilo.

— Ta to je Mirijama. Zar ne diete, ta mi se poznamo, ti si stanovala u susjednoj kući?

Mala porumeni preko ušiju i sva zadrhta.

— Jest, u susjednoj kući slavnoga filozofa i retora Lucija Firmijana Laktancija. Ali ja nisam mislila, da su oči velikoga govornika spazile moje neznatno biće.

Laktancij se zamisli, predje rukom preko čela i uzdahnu:

— Pa ipak mislio sam i te kako sam mislio na te. Ali kako je Mirijama kao kršćanka ovamo došla? — zapita najednom naglo.

Kad mu je Glycera sve izpričala uzdahnu, kao da mu je kamen pao sa srca i reče:

— Ti si učinila plemenito djelo, draga Glycero, i Bog će ti naplatiti, te dovesti te za cielo u krilo svoje svete crkve.

Deveto poglavlje.

Otac i kći.

Dva puna dana živjela je Valerija kao u nekakovoj nesviestici i omiljavici. Niti je što jela, niti pila, a bulјila je u sviet čudno, kao da je luda. I majka Priska i njezine dvorkinje kimahu glavom, misleći, da je u istinu šenula pameću.

Kadkad bi pogledala tako strašivo i tako grozno u koji kut svoje odaje, kao da vidi strašnu sablast, koja joj prieti.

Iz nesaveznih, nerazumljivih rieči i izreka, slagala bi Priska i naslućivala njezine misli i osjećaje. Jedno je jasno vidjela, da se Valerija smatra izgubljenom, ostavljenom, izobćenom i prokletom.

Zabrinuto majčino srce, koje je osjećalo i ćutilo za Valeriju, nije je puštalo ni jedan časak na samu. Pa kad je Priska morala da zadovolji prirodnom nagonu i ipak leći časak na počinak, onda su dvie čuvarice budno pazile na Valeriju, onda kad je spavala.

Jer dogodilo se, da je i onda, kad su svi mislili, da spava, najednom skočila na noge i pograbila nož, da si ga udari u srce.

Strašna je to osveta kršćanskoga Boga, komu se je iznevjerila Valerija. Tako je mislila Priska i strepila u srcu svojem. Same od sebe dolazile joj, premda poganki, na ustne rieči molitve Kristu, neka joj diete spasi.

Napokon treći dan usnula je Valerija mirno. Iza sna, koji je potrajao nekoliko sati, ustade na oko mirna. S njezina čela nestade očaj i njezino lice odavalo je neki zanos.

Majka Priska, izmučena i uništena od pažnje, kojom su je pazili, razveseli se u srcu svojem, videći ju takovu. Ona razkrili ruke i pade joj oko vrata uz poklik:

— Kćerko!

Dugo su tako stajale same, nieme, grleći se u preobilju svojih čuvstava.

— Ti si mi ozdravila, kćerko, oh, koje sreće!

— Majko! Jest, ozdravila sam, ili bolje, našla sam put svojemu zdravlju! — odvrati Valerija. — Našla sam liečnika.

— Oh, daj onda, diete moje, pohrlimo brzo k njemu, jer je skrajnji čas. Obdarit ću ga zlatom i dragim kamenjem i učiniti ga najvećim vojvodom.

Ali Valerija se bolno nasmieši.

— O majko, kako se varaš! Moj liečnik je tako bogat, da svi carevi ovoga svieta ne imadu toliko dragulja i zlata, koliko on. Moj liečnik je tako moćan, da su svi carevi svieta ništice i dim naprama njemu. Ne, on ne treba tvojih darova, Ti već znaš, koga mislim.

— Ne znam, ali naslućujem — odvrati joj mati u polak straha, u polak nade...

— Jest, to je on, koga sam ja iznevjerila, koga sam ostavila. On je jedini, koji me može spasiti. On će potražiti svoju izgubljenu ovcu izmedj trnja, uzeti ju na svoja ledja i povratiti svome stadu.

— Ti se još nadaš, kćerko? — upita zabrinuto mati.

— Nadam se, jer on to sam hoće. On nikoga nezapušta, koji se kaje, i svakomu daje dovoljno milosti, da se može spasiti.

— A ti ga moli.

— Jest, molit ću ga, izpoviedit ću se njegovom svećeniku i izvršiti ću pokoru.

— Ali ti si slaba, pak kako ćeš učiniti pokoru?

— Ajde samnom i vidit ćeš — odvrati Valerija, uzamši majku za ruku i povede ju kamenim hodnicima u onaj dio palače, gdje je stanovao Dioklecijan, njezin otac.

Car je bio upravo sam, zamišljen u državne poslove, kad udjoše u sobu njegova žena i kći.

On im podje u susret razkriljenih ruku. Čuo je, da mu je kćerka bolestna i sam je stajao nad njezinim krevetom, pak je sad bio veselo uzbudjen, kad ju je vidio zdravu, ako i bliedu.

— Šta vide moje oči? — doviknu joj on. — Mislio sam, da si još bolestna, a ti evo na zdravim nogama do mene dolaziš.

Ozbiljna, gotovo stroga lica stajala je pred njim

Valerija. Ledenim glasom, kao da dolazi iz drugoga svieta, reče:

— Oče! Znadem, da ovo, što ću ti sada reći, ne će biti pravo tvome očinskomu srcu, ali ja moram zboriti.

Dioklecijan ju promjeri i sućutno zapita:

— Kćerko, ti si još bolestna, i svako uzrujavanje škodit će ti. Ako mi dakle imaš što takova reći, što bi moglo uzrujati mene ili tebe, a ti radje odgodi današnji naš razgovor na drugi dan. Tvoje mi je lice preozbiljno, pretmurno. Zapoviedi, da te okruže plesačice i pjevačice. Uz čar lutnje ozdravit će duša tvoja, ili čitaj Horaca ili Ovida i zaboravit ćeš tugu. Ne svidja mi se, da tako tužno i ozbiljno gledaš u sviet. Brige su posao nas muž-karaca, ti budi vedra, vesela i nasmijana. Zar ti moj carski dvor ne može podati sve slasti ovoga svieta? Zar se ne možeš naužiti svakoga sjaja? Idi, zapoviedaj : slušat će te svi. Zar nisi kći Dioklecijanova?

I još bi bio dalje govorio ovako otac svojoj kćeri, da ga nije ona prekinula.

— Hvala ti, oče, na svemu. Ali jedno ti moram reći. Prezirem svu tu razkoš, mrzim sav taj sjaj. Volila bi biti prostom robkinjom, nego da sam tvoja kći.

Kao da je grom udario iz vedra neba, tako je iznenadio taj Valerijin odgovor cara Dioklecijana.

Izprvice mu se činilo, kao da pravo ne čuje. Njegovo lice trznulo se kao na smieh. Njegova ruka digla se k očima, kao da ne vidi pravo, pak da se hoće izbaviti obsjene.

— Kćerko! — viknu on, a rieč mu je zapinjala u grlu. — Što to zboriš? Strašna bolest svakako ti je potamnila um. Osviesti se, diete moje. Kako ti to k meni dolaziš?

— Valerijo! — mahnu rukom i Priska.

Ali Valerija se nije dala smesti.

— Dolazim k tebi, oče, da ti za zadnji put rečem istinu...

— Zadnji put?

— Za zadnji put!

— Ali, tako ti bogova, kakove su to rieči?

— Rieči ozbiljne i promišljene.

— Grozne... grozne! — izlanuo je car.

— Dolazim k tebi, gospodaru i care moj, oče moj, da ti dozovem u pamet nekoliko uspomena. Mislim, da se tim ne ću ogriešiti o tebe, jer On je rekao, da treba ostavit i oca i majku njega radi. Godine i godine ja sam se opirala njemu i tebe više slušala, tebe, nego njega, ali sada se je mjera prevršila, tako ne može dalje da bude...

Dioklecijan prenerażen prekinu ju u rieči ljutito:

— A tko je taj On, koji se usudjuje odieliti tebe od mene? Tko je taj, kojega ti više ljubiš od mene i želiš više slušati od mene? Zar Galerij?

A ona se prezirno nasmieši:

— Galerij! Oče, oče, ta zar si zaboravio, kako sam proti svojoj volji morala uzeti toga mrzkoga mi čovjeka, zar si zaboravio, kako si me bacio bez milosti u pandže ovoga zlotvora, jer tako, kako si mi izvolio kazati, zahtjeva sreća države. Oh, ti si zaboravio, da si vlastito svoje diete bacio u ralje nezasitnom krvoloku i da mi komada komad srca za komadom. Ti si zaboravio, da sam ja tvoja nesretna žrtva, koja sam od tebe bačena i prikovana na hridinu vječite boli, gdje mi kljuje i izjeda srce, kao što priča veli o Prometeju. Oh, brzo li zaboravljaš, moj care, ono, što ti nije po ćudi. Ali evo mene ovdje, da ti u pamet dozovem, da si ti onaj, koji si unesrećio krv svoje krvi, kćer svojega srca...

Dioklecijan mahnu rukom, i zakima glavom:

— Diete, što ti to meni pričaš? Zar sam ja htio, da te unesrećim? Zar ti niesi biser moga života, moja mezimica? Zar te niesam obasuo svim počastima? Zar ti niesam sagradio dvor sjajniji, no što ga imade perzijski car? Zar niesam čitavu pokrajinu dao prozvati Valerijom, tvojim imenom? Je li ikad koji car više učinio za svoju kćer?

Ona suznih očiju reče gorko:

— Oh, da. Vi mužkarci mislite, da ste sve učinili, ako nas okitite prstenjem i narukvicama, naušnicama i sjajnim odielom; ako nas uzvisite do carice i ako nam ime dadete kojoj zemlji, ali na jedno zaboravljate, što

je u nas žena glavno, a to je srce. A to nam gazite gvozdenim sandalima i još se uz to smijete. Ti znaš dobro, da sam mrzila Galerija, jer sam ljubila drugoga, o ti si to dobro znao. Ali ti si Galerija uzvisio do cara, a ubio si onoga, koga sam ljubila.

— A koji je taj? — zapita ju car.

— Onaj vitez, komu si dao odrubiti glavu, a tebi je spasio život.

— Juraj!

— Da, Juraj, komu si bio dužan zahvalnosti do groba, a ti si ga bacio na muke i u ledenu smrt. Oh, ti si mi valjda htio prednjačiti, kako treba biti zahvalnim svojim dobročiniteljima. Ti si mi htio dati uzor i primjer, kako da i ja budem tebi zahvalnom.

— Kćerko, ne zbori tako, ja sam Jurja, kako dobro znaš, htio spasiti i dosta sam dugo bio blag napram njemu, ali dobro države zahtjevalo je, da takova buntovnika smaknem.

Valerija jedko naškubi usne i zalama rukama.

— Dobro države! Ha, to dobro države! Radi njega ubijaš si najbolje prijatelje, radi njega ubio si sreću kćeri svoje, radi njega uzdižeš lupeže, radi njega upropašćuješ napokon sam sebe.

— Kako to možeš reći? — zapita ju s grozom car Dioklecijan.

—Tako, jer imam oči, te vidim, imam uši, pak čujem, imam srce, pak ćutim. Ali sad je čas, da okruniš svoje djelo. Evo me, tuj sam pred tobom.

Njezino je lice zasjalo nekim neopisivim oduševljenjem.

Car je osjećao, da će se taj čas nešto vanredna dogoditi. Neka neopisiva slutnja pritisnu mu srce i on htjede zatisnuti rukom usta svoje kćeri.

— Tako ti bogova, kćerko, šuti. Ne reci ništa.

Ali bilo je već prekasno.

Iz svega grla, jasno, da se je na daleko orilo, govorila je ona:

— Ne ću šutiti... ne ću šutiti, već ću jasno klicati, da me sviet čuje. Iztrčat ću na ulice nikomedijske

i potrčat na javne trgove i vikati ću: Čujte muževi i žene Nikomedijske, kći cara Diokiecijana žrtvovala je doduše prije par dana vašim krivim bogovima, jer je bila slaba i opaka, ali danas je došla k sebi. Eto me, tuj sam. Kršćanski je Bog pravi i Krist je onaj, u koga vjeruje kći cara Diokiecijana. Pokrstite se svi, da se spasite. Slušajte mene, jer ja sam kršćanka...

Pognuti stas cara Diokiecijana naglo se je uzpravio. Sliepočice mu nabujale. Nešto ga je stisnulo u grlu, kao da se sviet oko njega ruši, ali u isti čas dade znak i u sobu utrčaše vojnici.

— Bacite u tamnicu ovu ženu! doviknu im on.

A kad se ovi niesu usudili taknuti bielih ruku svoje carice, viknu i opet:

— Vežite ju, vodite ju u tamnicu.

A Valerija je stajala mirno kao janje i puštala, da s njom čine, što ih je volja.

Očima k nebu upravljenima i orošenima suzama, govorila je tiho.

— Hvala ti, Kriste, sada se pouzdano nadam, da ćeš mi oprostiti. O daj, da krvlju operem svoje griehe.

Priska, koja se dosele nije usudila miešati u razgovor svoga muža i kćeri, dignu ruke pred carem kličući, plačući i jecajući.

— Smiluj se djetetu svome! Spasi diete svoje! Oprosti joj, dragi moj mužu!

Ali hladan kao mramor-kamen odgurnu ju Diokiecijan od sebe.

Ona zajauknu, a onda poleti k vojnicima, što su vodili njezinu kćer i baci se oko vrata Valeriji.

— Kćerko moja, sve moje! Uzmi me sobom, uzmi sobom svoju majku!

Obrativši se k vojnicima, reče:

— Vodite i mene u tamnicu, jer i ja sam kršćanka.

Tek što su izvedene iz odaje careve i tek što je ostao car na samu, prihvati se za srce, raztrga svoju togu i okrenuvši se k kipu Jupitrovu, što je stajao u sobi, pogleda ga očajnim pogledom i kliknu:

— Jupitre, oče moj!

Deseto poglavlje.

Triumf.

Sjajni i vječni grad na sedam brežuljaka, divni Rim, sa širokim ulicama i arkadama, forima i hramovima, vodometima i razkošnim palačama od mramora i egipatskog porfira, izpunio se tisućama i tisućama stranaca.

U četrdeset i šest tisuća kuća sve je bilo puno, tako da su ljudi i u čadorima morali spavati. Milijuni naroda izčekivali dan nevidjen tako skoro, dan velik.

Rimu se je približavao bog i imperator Dioklecijan, u najsjajnijoj pratnji, da proslavi svoje vicenalije, dvadeset godina svoga vladanja i da ujedno dobije triumf za sve one pobjede, što je izvojštio kao pobjednik svieta.

Niesu prošla ni tri mjeseca, odkako je Dioklecijan stao progoniti kršćane, kad se je car uz silnu i sjajnu pratnju uputio iz svoje priestolnice Nikodemije u vječiti Rim, da slavi svoje vicenalije i svoj triumf.

Prvi put za svojega vladanja odlučio se je poći u Rim i proslaviti niz svojih pobjeda i pokazati se gordoj Romi kao sjajni i veliki imperator.

Mir je vladao carstvom, veliki i kako je on mislio, trajni mir.

Narodi su ležali pred njim u prahu. Pa i kršćani, ti nesretni kršćani, bili su poništeni, ako i ne još sasvim satrveni.

I već se je kočio u Španiji ponosni nadpis: Dioklecijan-Jupiter i Maksimijan Herkulije, carevi, razširiše carstvo na iztok i zapad, i uništiše ime k r š ć a n a, tih buntovnika.

U proljeće pošao je car na put preko Bizanca na velikoj vojničkoj cesti, do donjega Dunava. U ljetu zadržao se je u raznim tvrdjavam od Dorostula do Sriema, napokon je u jesen stupio na slavno tlo Italije.

Bila je već kasna jesen, kad je došao u Rim. Stotine i stotine tisuća naroda sletilo se sa svih strana, da vide sjajne svečanosti i svojega cara.

Bio je divan dan. Sunce je sjajilo na sedam brežuljaka kraljevskim sjajem. Grad je bio izkićem sagovima i cviećem, zelenim granjem, a ljudi se uzpeli na krovove i visoko drveće, da vide svečanu povorku. Dugi, nepregledni niz ljudi, glava do glave, sjatio se na ulicama gradskim. Svi prozori bili su puni i sve ulice, kud je probilo je more ljudi.

U tom moru nalazila se i Glycera i Laktancije sa Mirijamom izpred kuće, koju je Laktancij kupio u svjetskome gradu.

— Glycero, nemoj se prepasti, ako u carskoj vrevi odmah iza cara, opaziš i svoga prijašnjega muža Galerija. Nemoj ničim pokazati svoju uzrujanost, jer bi nas to moglo stojati života — šaptao je Laktancije.

— Ne boj se, — odvrati ona, dignuvši ponešto koprenu, koja ju je krila.

— A ti, Mirijamo, drži se mene, moje diete, da se u toj vrevi ne izgubiš.

— Držim te se, kao psetance — našali se ona.

Ali bio je i zadnji čas, da ih Laktancije opomene, jer su već liktori stali praviti red i već su glasnici dojavljivali narodu, da ide povorka.

Veličajne pozaune zatrubiše. Svjetinom zaori žamor, i sve oči stadoše se pasti na onomu, što je dolazilo. Na vilovitim konjima jašili su brzi konjanici. Na glavama im svietle, srebrne kacige, okićene lovorovim lišćem.

Konji su pod njima poigravali ponosno i oholo, a grive im bile izkićene crvenim i bielim vrpcama. Iz nozdrva im se vijao dim.

U bielim togama sliedili ih senatori, dostojanstvenici grada sa svojim slugama, koji su u narod bacali novac. Zatim su sliedili u ružičastim tunikama, dječaci, jašeći na bielim konjima.

Odmah za njima eto vojnika, koji su nosili trofeje i plien iz raznih bitaka.

Bilo je tuj najdivnijih stvari: egipatskih vaza, indijskih zlatnih posuda, perzijskih šarenih sagova, zlatnih štitova, kipova raznih božanstva i napisa, osvojenih i pobiedjenih pokrajina. Bilo je tuj vrčeva od srebra i suhoga zlata, bilo svakakvih znakova vojničkih časti.

Mladići vodili su biele bikove, ovjenčane cviećem, s pozlaćenim rogovima i crvenim vrpcama na čelu. Svećenici pratili su te žrtve mirno i dostojanstveno.

Za njima su stupali zarobljeni barbari, divlji Germani sa kožama preko ramena i sa rogovima na glavi, vitki Saraceni sa svojim bielim plaštevima, junački Karpi, što su s Karpata sve niže slazili na jug, tražeći novu domovinu izmedju Save i Drave, Slaveni raznih plemena, Blemajci i Gali. Šarena odiela tih naroda bila su vrlo slikovita, pak su godila očima Rimljana, ako i niesu za njih bila ništa nova.

Ali neobično velika povorka imponovala je i onima, koji se niesu tako lako dali zadovoljiti. Na sjajnim nosiljkama nosili su kipove kralja Narsesa sa njegovim ženama, sestrama i djecom, sa odielima prepunim biserja, da se onda na vječitu spomen rimske pobjede stave u kapitolinski hram. Iza toga stupalo je trinaest slonova, spremnih za igre i dvie sto i pedeset konja.

— Za prijašnjih su careva povorke bile i sjajnije — reče stari senator svome sinu, koji se je tomu sjaju čudio. — Nekoć su carevi u flavijskom amfiteatru tisuće lavova, tigrova i nilskih konja, žirafa i slonova narodu žrtvovali. Ali stari štedi.

— Pazi, da te nitko ne čuje — šaptnu bojazljivo njegov sin.

— Ti se odviše plašiš za mene. Star sam, pak šta, ako malko prije umrem.

— Oče, gledaj, idu carevi! — upozori ga sin.

Nekoliko kohorta prošlo je pokraj njih. Sve više čule se tube i pozaune, frule i pjesme. Vojnici vikali kao pomamni:

— Io triumphe!

A narod zaorio biesno u krik:

— Io triumphe!

Sjajni rimski orlovi zrcale na suncu. Zastavice legija lepršale. Svjetlili se mačevi, svjetlile se kacige, svjetlili se štitovi i pancijeri.

A eto sada i ilirske tjelesne straže carske. Za njima na razkošnoj kvadrigi, prepunoj nakita od suhoga zlata,

okićenoj ružama i lovorom i cviećem, kvadrigi, pred koju je bilo upregnuto šest slonova stajali su u svečanom sjajnom odielu carevi Dioklecijan i Maksimijan.

U odielu kapitolskog Jupitra bio je obučen Dioklecijan u grimiznoj tuniki i zlatom izvezenoj togi.

— Io triumphe! Io triumphe! — orilo je iz milijun grla, i nikad još nije Dioklecijan iz tolikih grla čuo poklike svomu božanstvu.

Napisi na motkama doglasivali su narodu, gdje je sve pobjedio i koje je narode svladao.

Na jednom napisu stajalo je: Sinu Jupitra, pobjedniku kršćana...

Igre za igrom sliedile su za ovih dana triumfa. Circensijske igre i gimnastička natjecanja, glume i bojevi sa zvierima, sve, što je toliko puta zadovoljavalo stari Rim, sad se je opetovalo u slavu i u čast velikoga Dioklecijana.

Taj, da pokaže svoju milost Rimljanima, dao je razdieliti tri sto deset milijuna denara. Dvie sto tisuća ljudi bilo je na taki način obdareno. Mnogim kažnjenicima oprošćena je kazna.

Jednoga dana sjedio je Dioklecijan u jednoj od mnogih predstava, što su priredjene u slavu njegovih vicenalija. Gluma, koju je gledao, bila mu je dosadnom i on je gotovo niemo gledao pred sebe, gladeći rukom svoju bradu.

Na jednom prenu ga iz toga polusna neki glas, koji mu se je činio poznat.

— Jest, jest, oči me ne varaju, ta to je naš stari znanac Genezije — šaptnu on Galeriju, koji je pokraj njega sjedio.

— Genezije? — odvrati Galerij, kimajući glavom i ne mogavši se sjetiti, koga to Dioklecijan misli.

— Ta onaj Genezije, glumac, o kome sam ti pričao, da je bio jedan od onih, što su odkrili umorstvo cara Numerijana.

— Ta to je bonum omen, da ga opet vidimo — reče Galerij.

I oni upreše oči u toga glumca, koji je već dobrano svieta proputovao, a da ga Dioklecijan nije nigdje našao.

*

Car je osjetio u srcu neko osobito veselje, što ga je opet našao u Rimu i to još na dan svoje slave. Odlučio je, da će ga odmah, kako gluma svrši, k sebi pozvati i sjajno nadariti.

Kad je Genezije izgovorio prve rieči, silan pljesak zaori pozorištem, jer su ga gledaoci od prije poznavali i vrlo voljeli.

Odmah zatim zaori silan smieh svjetine. Nekakve nakaze od ljudi, što su imale prikazivati kršćanske svećenike, doturaše u arenu bačvu s vodom i stadoše vikati i urlati, keseći se, cereći svoje lice i kažući zube.

— Genezije, Genezije, sad ćemo te krstiti, kako si to odlučio.

Genezij dodje k njima. Trebala je da počne šala, u kojoj je obećao na sprdnju kršćana i njihovu sramotu javno na ruglo izvrgnuti njihov, njima toli sveti sakramenat — sveti krst. — Izliše nad njegovom glavom vodu i zapitaše ga:

— Vjeruješ li u oca i sina i duha svetoga?

A Genezij odvrati:

— Vjerujem.

Izrekavši to, ostade jedan časak kao okamenjen. Njegove ruke spustiše se, njegove oči postadoše velike, a lice mu se nekako čudno izmienilo. Neki tajinstveni izraz zrcalio mu je na obrazima, koji se zažarivaše u rumenilu.

Njegove ustnice podrhtavale su i činilo se, kao da s nekim razgovara.

S početka mislili su gledaoci, da to spada k glumi, koju je glumio, ali kad je taj njegov ukočeni mir predugo trajao, stadoše mrmoriti i dovikivati razne povike.

Glumci, koji su uz Genezija stajali, prepadoše se i nisu se, kako su bili praznovjerni izprvice usudili, da ga se taknu. Mislili su, da je začaran, pak su se bojali da i oni, taknuvši se, ne postanu začarani.

Kad je vika naroda u kazalištu postala jačom, trzne se na jednom Genezije i okrenuvši se prama caru, reče:

— Čuj me, care, čuj me i ti narode rimski. Ovdje u čitavom kazalištu za cielo ne ima čovjeka, koji je jače

mrzio kršćane od mene. Kao što hrt traži zeca, tako sam ja njuškao i tražio kršćane. Nije bilo tako dobrog kršćanskog zakloništa, koje ja ne bih našao, a kad sam našao kojega kršćanina, jao njemu. Nije bilo za mene veće slasti, nego kad sam gledao trzaje kršćanskih žrtava i ne jednom umočio sam ruku u otvorene rane njihove, ne da tu krv spravim kao relikviju, već da uživam u toploti one krvi. Pa kad sam svoju ruku izvukao crvenu od krvi, onda sam tu krv gledao, kao trofeju slavodobitnog Jupitra. I moje roditelje zamrzio sam, dà, vlastite roditelje, kad sam saznao, da su kršćani. Pa da me nije bilo strah bogova, koji ne trpe ubivstvo oca i majke, tko zna, što bi i s njima učinio. Kad sam mogao kao glumac izvrgnuti ruglu svetinje kršćanske, to sam i učinio. Hinio sam pred kršćanima, da ću i ja postati kršćanin, te sam se naučio neke njihove tajne. Zašto? Samo zato, da ih uzmognem izvrgnuti na ruglo i smieh pred pukom i narodom rimskim. Eto, napisao sam za danas i glumu, u kojoj smiehu podajem krst. I vi ste vidjeli, kako su na mene izlili vodu i kako su izrekli rieči: Genezije, krstim te u ime oca i sina i duha svetoga. Pa gle! Kako se je voda dotakla moga tiela, i kad sam izgovorio: vjerujem! — opazio sam nad sobom ruku, koja je s nebesa došla i svjetli me angjeli okružiše. Oni su čitali iz neke knjige sve griehe moje, što sam ih sagriešio od moga djetinjstva. Uzeše vodu, koja je na mene tekla i opraše njom sve stranice ove knjige i pokazaše mi opet knjigu. Bile su joj stranice čiste i biele kao snieg. Vi dakle, slavni care i ti rimski narode, koji ste se izsmiehavali otajstvu krsta, vjerujte mi, da je Krist pravi Gospodin, da je svjetlo i istina i da vam samo on može podati oproštenje.

Kao da se je survala biesna lavina, kao da su zagrmila nebesa, takova strašna buka nastade u glumištu. Tisuće ruku diže se divlje proti njemu. Tisuće kletvi sasu se na njega.

— Na smrt s njim.

— Propnite ga!

— Spalite ga!

Galerij očekivaše od Dioklecijana, da će dati svomu

biesu oduška i izreći odsudu proti tomu zločincu. Ali kako se zapanji, kad zapazi cara.

Blied kao stiena, izbuljenih očiju, izplažena modra jezika, sagnute glave, sjedio je na svom stolcu, i prsa mu se uzdizala, kao da umire. Neki prigušeni hropot izdirao mu iz grla.

Galerij hladne krvi, kao da nije ništa, doviknu častnicima, što su pokraj njega stajali, da k njemu dodju i za čas dade im zapoviedi.

Prvo, što je zapoviedio, bilo je, da se caru donesu nosiljke, jer mu je pozlilo, a drugo zapoviedi, da Genezija stave na muke.

Već u areni, u kojoj je malo prije glumio, začeše Genezijeve muke. Krvnici ga svukoše, sapeše na stup i upaljenim zubljama stadoše mu peći meso.

Genezij je u mukama izpoviedao: samo je jedan Bog i ne ima drugoga no Onoga, koga sam vidio. Klanjam mu se i služim mu, i ako me tisuć puti ubijete, ostat ću ipak njegov. Nikakova muka ne će Isusa, izčupati iz srca mojega i mojim ustnama ne će zabraniti, da ga hvale. Samo to žalim, što sam ga tako dugo mrzio i što ga niesam prije ljubio — — —

Dok su tako Genezija mučili, hrlili su nosioci s polumrtvim Dioklecijanom u palaču. Kad su spustili njegovu nosiljku kraj kreveta, bio je, Galerijem dozvani liečnik već ovdje. Taj reče, da je dozvan u pravi čas, jer da je malo kasnije došla njegova pomoć, bilo bi prekasno.

Malo zatim došao je i Galerij u palaču, da vidi svoga tasta.

Na njegovu se licu zrcalio ozbiljni strah za starca. On je bio uvjeren, da će mu stari, ako sada umre, na nesreću umrieti.

Još nije siguran, da će ga on naslieditи.

Jedanaesto poglavlje.

Zahvala.

Dioklecijan nije umro, ali je čitav dan ležao kao mrtvac. Kad ga dozvaše k sviesti, bio je slab i nemoćan.

Svi zadnji dogodjaji, a najpače onaj s Valerijom i Genezijem, tako ga shrvaše, da je neprestano živio u nekoj trzavici i više nije mirna dana proživio u Rimu.

Mjeseca januarija imao bi slaviti nastup svojega devetoga konzulata.

Kad mu je to Galerij spomenuo, on mu se samo u brk nasmija.

Ipak se je Rim spremao, da proslavi i taj slavni dogodjaj svojega cara.

Kad su već priprave bile malo ne posve gotove, pozva Dioklecijan Galerija pred sebe i zapoviedi, da se odmah spreme na put iz Rome, iz grada, koji je sad još više zamrzio. Ali nije ovaj put gonila mržnja cara iz Rome, već i nešto posve drugoga.

Svaki dan, gotovo u isto doba, pojavljivala se pred njim neka sablast, a to je trajalo čitavu uru. On bi te ure buljio pred sebe kao lud i stenjao, kao da ga mora tišti. Kad je opet postao miran, onda je samo jedno želio, da se što prije udalji odavle.

Mislio je, da će, kad ode iz Rome, nestati i one sablasti, što ga prati.

Četrnaest dana izpred oglašenih svečanosti u svečanoj povorci otišao je Dioklecijan iz svietskoga grada. Ali taj odlazak naličio je više biegu, nego li mirnom putu. Kao da ga furije gone, zapoviedio bi car Dioklecijan, da se krene na put dalje, jedva što su umorni konji i ljudi stigli u koje mjesto.

Kad su došli u Ravenu, iza kako se je posavjetovao s majkom Romulom, Galerije, videći tu bolest svoga tasta, dodje k njemu i reče:

— Bože moj i oče! Sa velikim strahom vidim, kako boluješ, i više je nego sigurno, da bi te državni napori spravili u grob. Ti trebaš mira. Spomeni se, da je Nerva čast svoju predao u ruke Trajanove. Ti si i ovako odlučio, da stare dane sprovedeš u Saloni i da tamo planduješ. Sav sjaj si smjestio tamo i bit ćeš sretan u miru. Ali ako uztraješ carevati, onda ne ćeš nikad uživati one lagode, nikad ne ćeš gledati sinjega mora i hodati po krasnim vrtovima svojim.

Dioklecijan je težka srca slušao te rieči. Još nije osjećao u sebi želju za mirom.

— Nerva nije tako dugo vladao, kao ja. Nerva je samo jednu godinu vladao. Njemu je dakle bilo lako, da se zahvali na carstvu. Ali ja sam se već uživio u carevanje. Hoćeš li, sinko, biti Augustom, pak možemo i tri biti.

Galeriju su te rieči starčeve na žao bile. On je htio, da vlada i to da sam vlada. Njemu nije bilo dosta ime.

— Kako možeš pomisliti na slogu četvorice vladara, koji su jednake časti? Dugo sam godina cezar. Koliko sam ti ljubavi učinio! Za te sam se borio u Iliriku, za te na obalama Dunava, dok su drugi carevi mirno uživali u svojoj časti. Ja sam bez sumnje najzaslužniji.

Ove rieči usjekoše se Dioklecijanu u pamet, ali on ne htjede ipak ništa odlučiti.

Iza više dana, kad je Romula, videći bolestnoga cara, na novo podbola svoga sina, stade i opet Galerij nagovarati na odstup cara Dioklecijana.

Taj je medjutim i sam opažao, kako je slab i nemoćan, te ovaj put odvrati, da će isti dan on i Maksimijan odstupiti, a oba cezara, Galerija i Konstancija, proglasiti imperatorima. Treba samo promisliti, koji će biti novi cezari.

Dioklecijanu se činilo, da bi još najpametnije bilo učiniti cezarima zeta Galerijeva, Maksencija i Konstantina, sina Konstancija Klora.

Kad je Dioklecijan spomenuo Konstantina, smrknu se Galerij. To ime zapeklo ga u srce. Bio je to odviše liep i nadaren mladić i vojska ga je odveć ljubila. Mogao mu je postati pogibeljan. Zato reče:

— Mislim, da bi bolji cezar bio Sever!

A Dioklecijan zavapi gorko:

— Ta to je pijanica, lokalo i plesač, kojemu je dan noć, a noć danom.

— Vriedan je. Četama je dobro vladao. Poslao sam ga Maksimijanu. On će ga okititi grimizom.

— Ako mora biti, neka bude. A koga misliš, da učinimo drugim cezarom?

— Maksimina Daju — bijaše kratki odgovor.

— Ah, ovaj pastir i konjušnik, da postane carem.

— Nisam ni ja od velikog roda — uzvrati Galerij.

— Ali ti si bio ipak drugi čovjek.

— Bit će dobar.

— Hm! Ti ćeš napokon biti Augustom — reče Dioklecijan tužno. — U redu je, da odabereš ljude po svojoj volji. U to se ne prtim. Bojim se samo, da to niesu ljudi, podobni da upravljaju rimskim carstvom i sposobni, da budu čuvari svietskog blagostanja. U ostalom, to je odsele, kako rekoh, tvoja stvar. Učini, što te volja. Dogodi li se kakovo zlo, ja već nisam odgovoram. Moje je tielo krhko, moja je duša umorna. Žudim mira.

*

Na uzvisu istoga polja kraj Nikodemije, tamo, gdje je stajao Jupitrov kip, postavljen u spomen dana, kad je Galerij postao cezarom, na istom tom polju sakupio se mjeseca maja 305. godine silan narod. Htio je, da vidi još jedan put slavnoga cara Dioklecijana, kako predaje svoje carstvo u ruke svoga zeta.

Svi dvorjani, što su iza kršćanskog progona ostali na životu, bili su tuj. Svi velikaši ove polovine carstva, svi patriciji i svi slobodnjaci, svi generali, tribuni i silna vojska.

Znalo se je, da će Dioklecijan učiniti augustom Galerija, ali nitko nije slutio, da će umjesto Konstantina, dičnog sina Konstancija Klora i liepe carice Jelene, biti imenovam cezarom Sever, ili car Maksimijan Daja.

Izpod Jupitrova kipa stajao je carski priestol. Okolo naokolo izpunile polje vojničke čete grada Nikodemije. Uz ove smiestili se izaslanici legija, koje su pozvane, da budu nazočne.

Kad se je već vojska smiestila, donesoše cara u nosiljci. Iza njega stupao je Galerij, zatim u tribunskom odjelu Konstantin. Kad se je sve smiestilo na svoja mjesta, ustade Dioklecijan i jasnim glasom reče:

— Došlo je doba, da skinem sa sebe trh imperija. Bolesti i napori zahtievaju, da se dadem iza dugoga posla

miru. Čas je, da bogu, kojega kip na mene gleda, opet vratim, što mi je dao. Činim to rado, to radje, jer dajem vlast u ruke mladjim ljudima, dosadanjim cezarima Galeriju i Konstanciju. Novim pako cezarima imenujem Severa i Maksimijana Daju.

Maksimijan Daja bio je u pratnji. Car mu mahnu rukom, i Daja pristupi. Na to ga car vlastitom rukom okiti svojim grimiznim plaštem.

Narod i vojska nisu se usudili pisnuti proti njegovoj odluci, ali vidilo se je, da su razočarani. Još jednom diže Dioklecijan svoj glas:

— A sada, narode moj, zdravo mi ostaj! Još danas ostaviti ću Nikodemiju za uviek. Od ovoga časa ne zovem se više Dioklecijanom. Diokles, stari lav, ide u svoje staračko duplje u Salonu.

Tisuće glasova zaorilo mu zadnji pozdrav i mnogo oko starih legionaraca zarosilo je suzom za starim carem.

Drugi su opet dovikivali novim vladarima.

Brzim je koracima pohrlio Dioklecijan u svoju nosiljku, ne gledajući više ništa oko sebe. Već su bila pripravljena kola, koja su ga imala odvesti do Salone.

Dvanaesto poglavlje.

U kršćanskom zatišju.

Bio je liep travanjski dan, kad je Glycera u svojoj vili u Rimu slavila dan svojega krštenja.

Nebo vedro, modro, italsko, a sunčani sjaj obasjao e čarno pramaljetno cvieće blagim sjajem.

U njezinom perivoju, u kojem nije bilo nikakovih kipova božanstva, bio je to ljepši red

Vidilo se je odmah, da ovdje rade kršćanske ruke. U vrtu su šetale Mirijama i Glycera, koja je na krstu dobila ime Magdalena. Izabrala si Glycera sama to ime, jer ju je sjećalo na pokajnicu Magdalenu.

Mirijama bila joj je svjedokom kod krsta, koji je obavljen na svečani način.

— Tebi imam zahvaliti, moje diete, da sam primila sveti krst i ja ti od srca hvalim — reče Magdalena, zagrlivši svoju sestru u Kristu.

— O ne! — zaprieči joj Mirijama rieč. — Ti mi laskaš i što je glavno, veliš nešto, što nije istina. Drugi su uzroci, koji te učiniše kršćankom.

— Ti misliš ...

— Sveti mučenik Juraj u nebu sigurno je za te molio, a onda ...

— No onda ...

Djevojka se zarumenila preko ušiju, kao da se boji izreći nešto, što joj je na srcu.

— Hm! Kao da ja ne znam, koga misliš — reče Glycera.

— A onda pogodi! — odvrati joj Mirijama.

— Laktancija misliš, zar ne?

Djevojka samo kimnu glavom.

— No vidiš, da sam pogodila. Pa imaš zaisto pravo. Sve one sumnje, koje sam imala proti kršćanskoj vjeri, on mi je razpršio onako, kao što zna razpršiti sunce oblačinu tmastu. On je svojim rječitim govorom prikazao meni, jadnoj poganki, svu divotu Kristove nauke. Meni spadoše kao neke mrene s očiju, kad je on, veliki retor i slavni filozof, oduševljeno dizao zastavu kršćanstva. Onda sam prvi put opazila, da se znanost i vjera ne samo ne protive jedna drugoj, već da se i divno popunjuju. Prije sam oholo mislila, što bi moglo dobra doći od Galileje, pak još k tomu od priprostih ribara? Ali odkad je češće dolazio u kuću Laktancije, izmienile se posve moje misli. Pa ipak ne smijem ja tebe malo cieniti. Ono, što je Juraj počeo, što je Laktancije nastavio, ti si dovršila.

— Ja? Kako to misliš?

— Eto tako. Dok sam pred divnom hrabrošću i junačtvom mučenika Jurja predala i u nj gledala, kao u neko više biće, mislila sam, da se takova djela, kakova je on počinjao, ne dadu slieditи. Mislila sam, samo pojedinci, heroji, kakav je Juraj, mogu vršiti takova djela. I ja sam u nj gledala kao u sunce, a oči mi se zablieštile. Kad sam zatim slušala Laktancija i opet sam se prepala:

nad dubinom golemih tajni, koje krije nauka Kristova. Tada sam gledala na te, na ubogu, malu djevojčicu, i gle, i djela Jurjeva i nauka Laktancijeva postadoše mi tako lako shvatljiva. Na tvom sam primjeru učila, kako treba da kršćani živu, i gle, ja sam te radostna srca oponašala. Na svaki sam tvoj korak dobro pazila, svaku sam tvoju rieč proučavala, svako sam tvoje djelo opetovala. Rekla sam sama sebi, kad to ti, mala, slaba, krhka djevojčica možeš, kako da ja ne bi mogla. Zar to ne bi sramota bila? I sve većma uživjela sam se u kršćanstvo. Pa imam li krivo, kad te nazivljem sestrom i kad ti hvalim za današnji dogodjaj?

— Oh, kako si dobra! — reče Mirijama.

Na jednom ju Magdalena privuče k sebi i nasmiešivši se glasno, prišaptne joj u uho:

— A hoće li on danas doći?

Mirijama pocrveni ponovno preko ušiju i zabrinuto mahnu glavicom i prekorno joj reče:

— Ali Glycero — Magdaleno htjedoh reći...

Ipak nije mogla dalje da još što reče, tako ju uzbuni pitanje njezine družice, koja ju nije prvi put draškala — njim.

— No, no, nemoj se ljutiti, golubice moja, moj smieh nije tako zločest, kako ti misliš. Dakle, da te dalje ne mučim, reći ću ti ja. Da, on, gospodin Laktancij, on će doći, slavni retor i filozof, koji zna tako liepo govoriti i koji je tako učen čovjek, da, moja mala Mirijamica u nj gleda, kao kornjača u jaje.

— A vidiš — reče gotovo plačno Mirijama, — to nije liepo od tebe, da ti meni to govoriš. To su još ostanci iz poganske tvoje dobe, a ne pristoji se, da kršćanke o tom govore. Zar si zaboravila, da si od danas u jutro kršćanka?

— Da, još nešto — nastavi veselo Glycera. — Ti ćeš meni još nešto utuviti u glavu. Kad je Krist zabranio, da mlade djevojke ne smiju misliti na mlade i liepe mužkarce, osobito ako su dični govornici, pjesnici i retori?

— Ti si nepopravljiva — reče joj Mirijama.

— Ne, moje diete, bila bi samo onda, kad ja ne bih

dobro znala, što govorim. Ali ja sam stara griešnica i dobro poznam srca ljudska, a osobito srca žena.. Stara Glycera sramila bi se sama sebe, da nije nešto opazila na svojoj dragoj družici Mirijami. Stara Glycera bila bi ljuta, da tu tajnu uzme sa sobom u grob. Stara Glycera odlučila si je za svoj krstni dan prirediti osobiti užitak i baš taj dan pozvati stanovitog gospodina u stanovitu kuću, u kojoj se nalazi neka gospojica, koja toga gospodina vrlo rado gleda.

— Za Boga, što radiš? Ja se vrlo bojim.

— Ah, šta se bojiš? Česa da se bojiš? Zar Laktancij ima zube kao željezo, da će te ujesti? Ili je njegov pogled kao baziliskov, ili izgleda kao kakav tigar? Vjeruj mi, to ti je posve čedan, miran, dobar čovjek, a što je glavno, on ima tako liepe, velike oči, tako čarne oči, koje još imadu osobito svojstvo, da se neprestano okreću onamo, gdje se nalazi moja mala Mirijamica.

— Ah, zaista, ti si to opazila? — zapljeska Mirijama ručicama.

— Jesam, i sve ću ti reći, ali priznaj, da ga ljubiš.

— Kad već to mora biti, priznajem, niesam mu nesklona.

— I ti bi ga htjela za muža?

— Hm! — nasmieši se tako milo Mirijama.

— No dakle!

I ona mahnu rukom prama prozoru. Zavjese na prozoru nešto se razmaknuše.

Za čas dva došao je u vrt Laktancij.

— O, gle! — nasmijala se Glycera. — Mi o vuku, a vuk na vrata.

Mirijama bila je u strašnoj neprilici, ali Glycera potegnu ju za ruku i odvede k Laktanciju.

— Firmijane Laktancije, ona je pristala. Predajem ju u tvoje ruke, da joj budeš tako dobrim mužem, kao što si dobrim kršćaninom.

Stara poganka a nova kršćanka jedva se uzdrža od suza, kad je vidjela sreću novih vjerenika.

Trinaesto poglavlje.

Umiru bozi.

Odkad je grimiz odložio, nije mu više duša bila mirnom. Njegova palača u Saloni nije još bila posve gotova, kad je u nju ušao kao — Diokles.

Zato je još iste godine pošao u fruškogorske kamenolome, te je tamo pregledao kiparske radnje. I tu je doživio nekoliko razočaranja. U Sriemu mu nekoliko kršćanskih kamenara ne htjede klesati kipove poganskih bogova.

Tako je morao na svoje oči gledati žrtve sriemskih mučenika.

Umoran, ozlojedjen, vratio se je u Salonu, te je odlučio, da se ne će ništa miešati u državne poslove. Te svoje odluke držao se je i onda, kad je u jednoj godini vidio, kako se ono ruši, što je težkom mukom sazdao. Njegov red nasljedstva careva već se oborio. Konstantin dao se je u Britaniji izvikati carem, a njegov primjer sliedio je i car Maksencij, koji je i svoga oca Maksimijana nagovorio, da se opet prime vlasti.

Sedam careva carevalo je u isti mah državi, koju je Dioklecijan na novo osnovao. Nemiri u državi i zadjevice careva sklonuše Galerija, da samoga Dioklecijana pozove, neka bi došao u Carnuntum u Panoniji. On je doduše pošao tamo, ali nije pomislio, da opet zavlada.

Maksimijan mu dapače jednom posla poslanike, neka bi opet uzeo carstvo. Ali ti poslanici nadjoše ga u vrtu, baš kad je sadio kupus i on im reče:

— Neka Maksimijan dodje u Salonu, onda ću mu pokazati kupus, koji sam vlastitom rukom sadio.

Poslanicima hinio je Dioklecijan mir i zadovoljstvo. Ali u istinu njegovo srce bilo je u tuzi i mraku. Kao sablast lutao je svojom palačom mrk i sumoran i gledao ovu razkoš i divotu, koju je njegov um zamislio. I sve ovo zlato i sav mramor, činjahu mu se nekako izprazni. Nešto mu je stezalo dušu i onda, kad nije dobivao žalostnih viesti.

Svoju kćer i svoju ženu nije dugo vremena vidio. Nije ih ni htio vidjeti, ali znao je, da se povratiše na dvor cara Galerija i da taj s njima dosta dobro postupa. On je svoju kćer još uviek ljubio, unatoč, što se je prama njoj strogim pokazao, ali njegov ponos nije mu dopuštao, da se s njom izmiri.

Mrzovolja njegova postajaše većom, kad je opazio, da se uzprkos progonima, kršćanstvo sve jače širi.

Jednoga dana dobi viest, da mu je zet Galerij na umoru. Ova ga je viest silno potresla, a još više, kad je saznao, kako je umro.

Galerij je već dulje vremena poboljevao od bolesti, koju liečnici niesu mogli pravo razumjeti. Tielo mu je stalo gnjiti, a komad za komadom mesa odpadao je s njegova tiela. Najbolji liečnici njegova carstva bili su prizvani, ali od nikuda pomoći. U groznim mukama stenjao je Galerij i uzalud izčekivao pomoći.

Mnoge je liečnike dao pogubiti, dok se nije namjerio na jednoga, koji je bio kršćanin i koji, na smrt odsudjen, doviknu Galeriju:

— Zaludu ti sve to, Galerije, tvoja je smrtna ura došla. Ti moraš poginuti i moja ti smrt ne će tako ništa pomoći, kao što ti nije pomogla smrt tolikih kršćanskih žrtvi, koje si dao pogubiti.

Na te rieči ustrašio se Galerij i dao pozvati pred sebe Valeriju, svoju ženu, koja se i onako riedko micala od njegova kreveta.

— Valerijo, ženo moja, misliš li — reče on — da bi ova moja bolest mogla biti kazna zato, što sam dao ubiti tolike kršćane?

Valerija uzdahnu i videći ga, gdje trpi, pomisli, da bi mogao kucnuti čas njegova pokajanja.

— Druže moj, kako si došao do te misli?

— Mislim tako, jer u bolima svojim dolazim do svakakvih misli. Medju ubijenim kršćanima bilo je za cielo mnogo pravednika. Mnoga nevina krv prolita je bez sumnje uzalud — jecao je Galerij.

— Oh, kamo sreće, — zavapi Valerija — da si tako prije mislio, i da si prije prema tomu radio, ne bi se

pred tobom pušilo more krvi, ne bi te proganjale sjene mučenika i vapile za strašnom osvetom Boga osvetnika. Onda se ne bi trebao bojati, da će te na sudnji dan trublja angjeoska zvati u propast i vječni plamen, iz kojega ne ima izlazka.

Bolestnik, sjedeći na stolcu, zaudarajući strašno po ogavnim ranama, iz kojih mu se je točio žuti, krvlju izmiešani gnjoj, zavapi očajno, dižući ruke prama njoj:

— Šuti, tako ti tvoga kršćanskoga Boga, ne zbori mi o tom. Zar može biti strašnijih rana i muka, nego što su moje? Zašto mi spominješ tuj o nekakvim kaznama, koje nas čekaju još iza smrti? Prokleta ura, kad sam se rodio. Koliko boli... koliko boli...

I car Galerij, gospodar svieta, stao se je svijati u grčevima.

— Vode, daj mi vode! — zavapi na jednom — ili ne, vina, vina mi daj!

A kad mu je ona podala vrč s vinom, on ga naglo pritisnu k ustnama i stao gutati požudno i brzo. Kad joj je vratio vrč, reče nešto mirnije:

— A bi li mi oprostio tvoj Bog, da promienim edikte progona i da ih ukinem i ublažim?

— Moj Bog je velik — reče Valerija — i milosrdan je jako, on svakome prašta, koji se u istinu i od srca pokaje...

— Misliš li... misliš li? — stenjao je Galerij, grčevito primivši ruku svoje žene. — A bi li me onda riešio ovih muka, ovih strašnih muka?

A ona mu odvrati:

— Tko zna. To je u njegovim rukama. On ne plaća svake subote, ali njegove su kazne strašne. Ti si veliki griešnik, na tvojoj glavi leži krv pravednika, krv mučenika. Ti si zaslužio ne jedan put, nego tisuću put, da budeš survan u najveću dubinu pakla.

Galerij, blied od bolesti, još je jače probliedio. Kosa mu se na glavi naježila i još jače hvatao se ruke svoje žene Valerije.

— Grozno! Sve je to grozno, što mi govoriš. Ženo, ja već osjećam one strašne muke, o kojima mi pričaš.

Meni ne ima spasa, meni ne ima pomoći... Ha, kako peče prokleti oganj u mojim kostima, kako na mene sikću gomile zmija... Ne, ne, to ne mogu više uzdržati, pa onda onaj tamo, ona sjena, koja nepomično u mene gleda. Poznaš li ga? Tko je taj? Ha, lice mu biva jasnije.

Sama Valerija se prepala njegova pogleda. Oči mu bijahu uprte u jednu točku nepomično, a izraz lica bio je pun neopisiva straha...

— Pomoć, pomoć! — vikao je Galerij kao biesan. To je on... to je on!

— Tko? zapita Valerija.

A on joj prime glavu i šaptnu u uho, kao da se boji, da ga ne bi tko čuo:

— To je on, čuješ li, to je on — Juraj... Zar ga ne vidiš?

Galerij je u tielu drhtao. Pokušao je, da skoči sa stolice, ali nije mogao. Sile su ga ostavile, ali strašna bol, koju je očutio radi toga neuspjeloga pokusa, tako ga oblada, da je zavrisnuo i onda pao kao bez sviesti u svoj stolac.

Tek iza neko vrieme došao je opet k sviesti. Videći, da je Valerija još uviek uz njega, zamoli ju, da pozove njegove viećnike.

Pred njom, ne časeći časa, diktirao je sam novi edikt. U tom ediktu molio je car, začetnik progona, sam svoje neprijatelje — kršćane — neka bi molili za zdravlje cara i sreću države.

Valerija je otišla odmah, kako je taj edikt izdan u svoju odaju, kleknula pred kip dobroga pastira, što je stajao u njezinoj sobi i molila, lijući suze i govoreci:

— Gospode, hvala ti, ovo je prvi znak, da si oprostio pokajnici, koja ti se je iznevjerila. K njemu sam se vratila, k njemu, svome mučitelju, da vršim dužnost kršćanske žene. Ti sam znaš, što sam pretrpila, ali trpila sam rado, jer sam se nadala, da ću tim, ako i ne oprati griehe, a a to barem steći tvoju milost. O, hvala ti, danas je dan utjehe. Danas je prvi početak kršćanske pobjede...

Iza svojega edikta car je Galerij mirnije spavao, ali njegova bolest nije krenula na bolje. Njegovo nabujalo

i oteklo tielo trošilo se i razpadalo dalje, a smrad njegovih rana nije se dao ublažiti nikakovim balzamom niti najskupocienijim mirisima Arabije.

Jednoga dana nadjoše ga mrtva.

Tek što je saznala Romula, majka njegova, da joj je sin umro, dotrčala je kao biesna u njegov dvor i bacivši se na lješinu svoga sina, stala je vikati i tuliti kao ranjena zvier. Ona je stala derati odielo sa sebe i proklinjati sve bogove, koji su joj oteli jedinu nadu, jedino dobro, jedinoga sina.

Prisutni dvorjanici, koji su ju mrzili radi njezine ćudi i oholosti, niesu ipak mogli, da se ne ganu. Na njihovim licima čitala se sućut za to biednom majkom.

Nastojahu, da ju smire, ali što su je više mirili, to je ona većma biesnila na bogove i ljude i od očaja trgala si odielo.

Valerija pako stajala je u kutu i šaputala molitvu za njega, za svoga oca i za se . . .

Sve je to Dioklecijan čuo i njegovo se srce izpunilo gorčinom. Dakle i on je umro, kojega je on digao do carstva, a umro je kukavno, popustivši onomu Bogu, proti kojemu su se borili.

Cieli niz uspomena javio se sada u glavi Diokle-cijanovoj. Sjeti se, kako je s Maksimijanom bio u vračare, koja mu je Galerija označila kao spasitelja njegova, spomenuo se tolikih ratnih i drugih zgoda i nezgoda, u kojima je Galerij igrao odlučnu ulogu, spomenuo se zadnjega progona, na koji ga je baš najviše nagnao Galerij, i gle, sad je taj čovjek, taj njegov spasitelj, taj njegov zet umro, a umro je moleći za molitvu one, koje je proganjao. Zaista kukavna, ogavna smrt. U taj čas stidio se je Dioklecijan svoga zeta.

Pa ipak, što onda, ako taj kršćanski Bog ipak imade moć i nad njegovim bozima? Jedan čas, samo jedan čas preleti mu ta ideja mozgom. I on se strese, on se zgrozi i nad samom pomišlju, da bi tomu moglo tako biti.

Zar i bozi umiru, zar nestaje ono, za što se je on rodio, za što je živio, za što se je borio, ono, rad česa je stvarao novi, jaki i čvrsti Rim?

Zar propada stari Rim bez milosti, pobiedjen od Krista, zar propada i on, svladan od kršćana, izdan od onih, koje je digao na priestolje i na časti?

Neopisiva bol i gorčina zavlada njegovim srcem i dane i dane nije ni s kim govorio, već je sjedio satove i satove pod arkadama svoje terase i buljio na more, kao da izčika nove, važne i bolje viesti.

Ali umjesto boljih viesti dolazile sve gore i crnije. Poslie Galerijeve smrti si razdieliše opet četiri vladara državu izmedju sebe, ali nijedan od njih nije mogao kao Dioklecijan upravljati njome. I oči mnogih svraćahu se na starca u Saloni. Sve većma čulo se glasova, ne bi li se i natrag pozvao, da uredi mir.

Sami carevi stali ga se bojati. Uhoda za uhodom stao je obilaziti njegovu palaču i paziti, ne miče li se stari lav iz svoga gniezda. A on je za sve to znao. Ali njemu nije bilo ni na pameti, da se miče. Jednom je nekoga uhodu dao uloviti i saznao, da mu jedan od careva dapače o glavi radi i to baš onaj, kojemu je mnogo milosti izkazao.

— Jadnik — reče Dioklecijan sam sebi — a mogao sam ga survati, dok sam još vladao.

Čuo je i to, kako mu progone kćer Valeriju. Maksimin ju htjede oženiti, a to su drugi carevi priekim okom gledali.

Dioklecijana pozvaše carevi na svečanosti u Milan, a kad on ne htjede doći, stadoše mu se prietiti. Jednoga dana čuo je još i gore. Car Konstantin dao je kipove Joviusa — Dioklecijana i Maksimijana rušiti svagdje, gdje je samo mogao. Bila je to za cara Dioklecijana užasna viest. Dakle to njemu, koji je spasio državu, njemu, sinu Jupitrovu, njemu, koji je dizao svojom možnom riečju priestolja, njemu ne daju ni da mirno umre?!

I u samom Solinu, gdje je ipak jošte vladao, stalo se dogadjati svašta, što ga je ugrizlo u srce. Jednoga dana odšetao je sam sa slugom nešto dalje prama Saloni. Bio je star, pogružen, nemoćan. Nekaki derani zapazili ga i stali se na nj bacati blatom.

— Dioklese, ako si tako silni car bio, a ti se baci na nas kamenom i zgodi jednoga od nas.

Sluga, koji je pratio Dioklecijana, izvadi mač i potrča za deranima, ali ti su biti brži i pobjegli su, da ne ostaviše ni traga ni glasa.

Dioklecijan ukori svoga slugu, što je išao tobož za djecom, ali u srcu, osjeti takav žalac, da se više nikad nije vratio na ono mjesto. Nekoliko dana zatim uhvatiše njegovi ljudi čovjeka, koji je u zasjedi vrebao, da mu u srce ubode bodež, kako je to sam priznao, jer nije mogao tajiti. Bio je poslan od cara Licinija.

— Tako sam im na putu — reče on svojim ljudima. — Pa ipak da sam htio, mogao sam još i danas vladati. O da sam to znao... da sam to slutio — reče car, ali ne dovrši izreke, koju je začeo.

Sve veliko, što sam htio, sve se ruši — pomisli jedan put, gledajući s mora na samotnoj ladji velebnu palaču, što ju je sagradio. — hoćeš li se i ti srušiti, velebna gradino moja? Hoće li u tebi uviek stajati hram moga oca Jupitra i hram Aeskulapov? Hoće li ovi golemi kameni ostati jedan na drugome do konca svieta? Ili ćeš se i ti, jadna gradino moja, srušiti poput svega, što sam ljubio, za što sam živio?

I njemu se pričini, da je ta ogromna palača neko živo biće, s kojim može razgovarati, koja u tom svietu onako misli i onako osjeća, kao on, ova gorda palača i ovo sinje more, ovo velebno i divno more, što se pjeni i lelija, što se ljeska i uzdiže. More, palača i on.

Gorku viest dobi Dioklecijan onoga dana, kad je saznao, da je njegova kći Valerija s majkom i naravnim sinom Galerijevim, bježeći pred carem Licinijem, uhvaćena carem Maksiminom.

Taj, kad ga nije htjela za muža, dade poubijati svu njezinu pratnju, konfiscirat sva njezina imanja, a obe carice, Valeriju i Prisku progna u daleku Svriju.

Iz Syrije je Valerija pisala svom ocu. On je uzdrhtao, kad je opazio pismo svoje kćeri. Iza toliko godina prvi put ona mu se javila, ona, koju je nekoć zvao biserom svojim. Suzama natopio je njezino pismo i još isti dan

letio je njegov poslanik caru Maksiminu sa pismom, u kojem car Dioklecijan moli, da mu vrati kćerku, k njemu u Salonu, da uzmogne starcu ocu zaklopiti oči na samrti.

— Umirem, — pisao je Dioklecijan, — vrati mi kćerku. Bio sam bog, koga su drugi molili, a ja sad tebe molim; bio sam car, dielio sam tebi milosti, sad te zgruženi, nemoćni starac, molim, vrati mi kćerku ovamo k meni u Salonu...

Čekao je dan na dan viest od cara Maksimina. Ura je prolazila za urom, dan za danom, tjedan za tjednom. Već su prošla i dva mjeseca, ali žudjeni odgovor nije stigao. Napokon stiže odgovor, ali kakov:

— Kćer, koju si sam prognao, od mene tražiš? Kako bih ja mogao biti milosrdnijim od njezina oca?

— On mi se još i ruga — uzdahnu Dioklecijan.

Debela suza odroni mu se sa oka, ali onda na jednom uzpravi svoje tielo i ponosno, kao da je još uviek imperator, diže glavu.

U hramu Jupitrovu, u Dioklecijanovoj palači stajao je zlatni stolac, nalik priestolju. Preko toga stolca bio je prebačen plašt od crvene suhe svile.

Car Dioklecijan sjedio je na tom stolcu, kadgod bi žrtvovao svomu ocu i bogu Jupitru. Samo malo svećenika i carevih doglavnika smjelo je biti nazočno, kad je car dizao ruke svome zaštitniku. I danas je pošao u svoj mili hram, ali bez pratnje. Svomu pratiocu naloži, da ga ne smije smetati u molitvi.

I tako je prošao jedan sat, prošla su i dva sata, a Dioklecijan se ne povrati iz hrama. To je dvorjanika napunilo zlom slutnjom, i on otvori vrata i stupi odlučno unutra. Imao je i što vidjeti.

Na grimiznom zlaćanom stolcu sjedio je imperator mirno, spuštenih ruku. Njegova glava naslonila se na naslonjač, a sjeda kosa i sieda brada i bielo prebielo lice, bijahu obasjani zadnjim tracima sunca na zapadu.

Staklene oči gledale su ravno u kip Jupitrov, a njegova bieloća bila je ravna bieloći lica imperatorova. Dvorjanik poleti do cara. Klekne preda nj i prihvati ga za ruku. Bila je hladna, ledena.

— On je umro — zadrhta dvorjanin.

Odmah ustade i posluša carevo srce. Nije više kucalo. Za malo časaka čuo je čitav dvor, znala je čitava Salona.

— Cara Dioklecijana ne ima više. Car Dioklecijan je umro.

I doskora razglasilo se to po čitavom carstvu i jedni rekoše, da si je sam uzeo život, drugi da mu je srce puklo, treći, da su ga otrovali.

*

Kad je srušen car Maksimin, oslobodila se Valerija s majkom robstva, ona ode k caru Liciniju u Nikodemiju. Tamo je potražila svoga posinka, sina Galerijeva, Kandijana, koga je Licinij milostivo primio. Ali doskora zapazi Valerija, da je pala iz zla u gore. Car Licinij u želji, da se rieši svih, koji sjećaju na prijašnje careve, dade najprije pogubiti Kandijana. Pred očima Valerije udariše ga sjekirom po glavi. Valerija, videći to, pobježe još iste noći s majkom iz Nikodemije.

Doskora je čula, da je pravo učinila, jer je Licinij dao pogubiti i malu djecu prijašnjih careva.

Valerija i Priska bludile su, obučene kao plebejke, punih petnaest mjeseci u strahu Bitinijom i onim zemljama, gdje su im nekoć podavali carske počasti.

Za njima su bile objavljene tjeralice. Obe carice gladne i žedne, skrivale se po grmlju i šikarju. Šakali su oko njih tulili i zavijali. Zmije su za njima šuštile. Ali one se niesu bojale divljih zvieri niti guja, već su lecale pred krvnikom Licinijevim.

Hranile se travom i korienjem i skakavcima, a jedina im je utjeha bila, da je to kazna za njihove griehe. Nekoga dana, kad već niesu mogle uzdržati u pustinji, odoše u Solun, da se zadobave hrane. Doušnici cara Licinija zapaziše ih i uhvatiše.

Dovedene pred sud, rekoše, da su kršćanke i da se zovu Priska i Valerija, da su bile nekoć carice, a danas da mirno očekuju smrt, jer su dieca Kristova. Njihova najveća sreća bit će, smrt radi Krista.

Ta želja bila im je izpunjena. Na javnom trgu gledalo je golemo množtvo, kako glave sjeku Priski i Valeriji. Kad su se odsječene glave skotrljale u prašinu, pobraše krvnikovi sluge tjelesa mrtvih žena i baciše ih po zapovjedi carskoj u more.

*

Malo dana zatim dovršio je Laktancije svoje djelo: „O smrti progonitelja“.

Njegova Mirijama sjedila je kraj njega i njihala njihovo prvorodjeno diete, maloga Jurja. Zanosno gledala je ona u svoga muža, znajući, da dovršava znamenito kršćansko djelo i nije se usudila dahnuti, dok ovaj nije odložio pergamenu i, zagrlivši svoju ženu, rekao:

— Novo je nadošlo doba. Orijaš car Dioklecijan je umro. Umrli su bozi, a Krist vlada, pobjednik u viekove. Ovaj naš mali Juraj ne će trebati da umre, kao njegov imenjak Juraj.

— Hvala Bogu! — uzdahnu Mirijama, gladeći po kosi malo plavokoso diete.

Laktancije s nekim oduševljenjem reče:

— Gdje su sada sjajna imena careva rimskih, koja je Dioklecijan digao do zviezda? Gospod ih je uništio i odbacio sa zemlje.

On uzme pergamenu i stade čitati:

— Slavimo dakle triumf Boga sa zanosom, pobjedu Gospoda sa hvalama uznosimo, dnevnim i noćnim molitvama častimo, da mir, koji je dao puku svojemu poslie deset godina potvrdi u vieke. — Gle ovako sam završio svoju knjigu čas prije.

A ona i opet ne reče drugo nego:

— Hvala Bogu!

Kroz otvorene prozore dolazio je miris ruža i hiacinta. Pjesma ptica pjevica čula se iz daleka.

Laktancije i Mirijama niesu više govorili. U nekoj niemoj sreći gledali su u svoje diete, koje je veselo pružalo ručice spram brade kršćanskoga filozofa i pjesnika.

Konac.